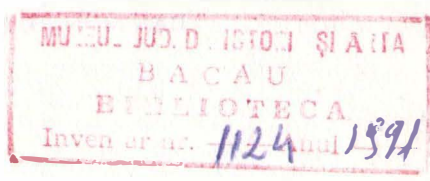

CARPICA

1973 – 1974

MUZEUL DE ISTORIE BACĂU

429P/
1998

CARPICA

VI

1973—1974

Apare sub îngrijirea colectivului :

VASILE FLOREA, ALEXANDRU ARTIMON, IOAN MITREA,
ALEXANDRU ANDRONIC, VIOREL CĂPITANU, DORINEL ICHIM,
DAN MONAH, ALEXANDRU POPOVICI

Coperta : VAL. BLANARU

Fotografi : GEORGEL BÂDRABUR

Restaurare : SOFIA PETRESCU

CARPICA

Publicația Muzeului de istorie și artă
Bacău

Orice corespondență va fi trimisă
pe adresa : Muzeul de istorie Bacău,
str. K. Marx nr. 23 (Tel. 1 24 44).
Jud. Bacău, R. S. ROMANIA

CARPICA

Revue du Musée d'histoire et d'art
de Bacău

Tout correspondance sera envoyée à
l'adresse : Muzeul de istorie Bacău,
str. K. Marx nr. 23 (Tel. 1 24 44).
Jud. Bacău, ROUMANIE

CARPICA

S U M A R

ARHEOLOGIE — ISTORIE

	Pag.
ANTON NIȚU, Vas antropomorf de tip Stoicani-Aldeni de la Suceveni (Galați)	7
TITUS UDRESCU, Descoperiri arheologice în jumătatea sudică a Moldovei cu privire la Cultura Noua	17
IONEL BAUMAN, O unealtă pentru ornamentat ceramică descoperită la Stoicani (com. Foltești, jud. Galați)	43
CONSTANTIN BUZDUGAN, Notă suplimentară despre tezaurul bizantin de la Horgești (jud. Bacău)	47
IOAN MITREA, Așezarea prefeudală de la Izvoare-Bahna	55
VIOREL CĂPITANU, Tezaurul monetar din secolele XVI-XVII descoperit la Tanacu (județul Vaslui)	77
ALEXANDRU ARTIMON, Un tezaur monetar din secolele XVII-XVIII descoperit la Cleja (jud. Bacău)	101
IOAN MURARIU, Veniturile și cheltuielile unei familii boierești din Moldova, între anii 1782 și 1789	107
ALEXANDRU ANDRONIC, Preocupări ale ocîrmuirii Moldovei în domeniul agriculturii în perioada regulamentară	115
VASILE FLOREA, Ținutul Bacău în contextul revoluției române din 1848	121
MARIA VOICU, Collège de France și tinerii revoluționari români patruzecioptiști	133
VASILE FLOREA, Succesiune și serie în logica istoriei la Xenopol	137
DUMITRU D. RUSU, Mișcarea muncitorească și socialistă din Iași în a doua jumătate a secolului al XIX-lea	145
ION AGRIGOROAIEI, Despre mișcarea democratică din România la sfîrșitul anului 1918	163
LEON EȘANU, Dr. H. Aroneanu și mișcarea muncitorească din Bacău în anii 1918-1920	173

	Pag.
GHEORGHE PĂTRAR, Aspecte ale mișcării muncitorești și comuniste băcăuane oglundite în presa locală	187
VALERIU FLORIN DOBRINESCU, Contribuții la cunoașterea situației studen- ților ieșeni în perioada 1 septembrie 1939 — 6 septembrie 1940	197
DORINEL ICHIM și GEORGETA POPOVICI, Cartea românească veche în Colec- ția V. Heisu — Răcăciuni	205

ETNOGRAFIE

DORINEL ICHIM, Țesături decorative folosite la interioarele locuințelor din Glăvănești-Bacău.	219
--	-----

RECENZII

ST. CUCOȘ, Ceramică neolitică din Muzeul Arheologic Piatra Neamț — Cérami- que neolithique du Musée Archæologique de Piatra Neamț, Acta Musei Petrodavensis, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, I, Piatra Neamț, 1973, 70 p., 119 planșe (Dan Monah)	241
CONSTANTIN C. GIURESCU, Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848, Ed. Științifică, București, 294 p., (Georgeta Popovici)	242
HERBERT READ, A Concise History of Modern Painting revised edition, 512 plates, 101 in colour, London 1969 — The World of Art — History of Art; Thames and Hudson (Viorica Fillimon)	244
G. WOODS, PH. THOMPSON, J. WILLIAMS, Art without Boundaries 1950-1970 with 333 illustration, 151 in colour (The World of Art Library; New Di- rections; Thames and Hudson), London 1972 (Viorica Fillimon)	245
Lista prescurtărilor — Abbreviations	247

CARPICA

SOMMAIRE

ARCHÉOLOGIE — HISTOIRE

	Pag.
ANTON NIȚU, Un vase anthropomorphe de type Stoicani- Aldeni de Suceveni (Galați)	7
TITUS UDRESCU, Archaeological discoveries about the Noua culture in the southern half part of Moldavia	17
IONEL BAUMAN, Ein Werkzeug für den Keramik Ornamentieren in Dorf Stoicani entdeckt	43
CONSTANTIN BUZDUGAN, Note suplimentaire sur le trésor bysantin de Horgești (département de Bacău)	47
IOAN MITREA, L'habitat préféodal d'Izvoare-Bahna	55
VIOREL CĂPITANU, Le trésor monétaire de XVI ^e —XVII ^e siècles découvert à Tanacu (département de Vaslui)	77
ALEXANDRU ARTIMON, Un trésor monétaire des XVII-XVIII siècle découvert à Cleja (Département de Bacău)	101
IOAN MURARIU, Revenus et frais d'une famille moldave de bofards entre 1782—1789	107
ALEXANDRU ANDRONIC, Preoccupations du gouvernement de la Moldavie dans le domaine de l'agriculture pendant la periode reglementaire	115
VASILE FLOREA, Le districte de Bacău dans le contexte de la Revolution roumaine de 1848	121
MARIA VOICU, Collège de France et les révolutionnaires roumains de 1848	133
VASILE FLOREA, Succesion et série dans la logique de l'histoire à Xenopol	137
DUMITRU D. RUSU, Le mouvement ouvrier et socialiste de Yassy en seconde moitié du XIX-e siècle	145
ION AGRIGOROAIEI, Sur le mouvement démocratique de la Roumanie à la fin de 1918	163
LEON EȘANU, Le Dr. Aroneanu et le mouvement ouvrier de Bacău pendant les années 1918—1920	173

GHEORGHE PĂTRAR, Les aspects du mouvement travailleur et communiste du district Bacău dans la presse locale	Pag. 187
VALERIU FLORIN DOBRINESCU, Contributions to the study of the Jassy students between september 1, 1939 — september 6, 1940 .	197
DORINEL ICHIM et GEORGETA POPOVICI, Le livre roumain ancien dans la collection Vasile Heisu — Răcăciuni	205

ETNOGRAPHIE

DORINEL ICHIM, Tissus décoratifs employés aux intérieurs des logements de Glăvănești—Bacău	219
--	-----

COMPTES RENDUS

ȘTEFAN CUCOȘ, Ceramică neolitică din Muzeul arheologic Piatra Neamț — Céramique néolithique du Musée Archéologique de Piatra Neamț, Acta Musei Petrodavensis, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, I, Piatra Neamț, 1973, 70 p., 119 planșe (Dan Monah)	241
CONSTANTIN C. GIURESCU, Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848, Ed. Științifică, București, 294 p. (Georgeta Popovici)	242
HERBERT READ, A Concise History of Modern Painting revised edition, The 512 plates, 101 in colour, London 1969 — The World of Art — History of Art ; Thames and Hudson (Viorica Filimon)	244
G. WOODS, PH. THOMPSON, J. WILLIAMS, Art without Boundaries 1950—1970 with 333 illustrations, 151 in colour (The World of Art Library ; New Directions ; Thames and Hudson), London 1972 (Viorica Filimon)	245

UN VAS ANTROPOMORF DE TIP STOICANI-ALDENI DE LA SUCEVENI (GALAȚI)

de ANTON NIȚU

În ultimele săpături în așezarea de tip Stoicani-Aldeni de la Suceveni (Galați) s-a descoperit încă un vas antropomorf (fig. 1) ¹ din grupa vaselor de mici dimensiuni descoperite în primele săpături, de tip *pithoi* cu corpul ovoid și cu două perechi de torți verticale etajate asimetric, de tradiție Criș (fig. 2/1-2) ².

Vasul este confecționat din pastă poroasă arsă cărămiziu și cu suprafața mată. Forma, cu gât scurt și gura oblică, reproduce profilul primului *pithos* antropomorf, dar asimetria profilului părții anterioare și posterioare este aproape imperceptibilă. Torțile etajate păstrează distanțarea inegală, cele superioare fiind mai depărtate decât cele inferioare. Ambele exemplare aparțin categoriei *vaselor cu atribute antropomorfe* și reproduc *profilul steatopig* al acestui tip de vas din ceramica Criș, unde este generat prin imitarea „vaselor cu corpul antropomorf” derivate direct din figurinele *steatopige* ale plasticii Criș ³.

Primul exemplar de la Suceveni (fig. 2/1) nu prezintă nici un decor, accentuarea profilului *steatopig* definind suficient caracterul antropomorf, ca pe vasele similare ale ceramicii Criș. Totuși, *pithosul* de formă obișnuită poate fi decorat cu benzi oblice, delimitate prin contur adâncit și dispuse pe părțile laterale, unind torțile superioare și inferioare corespundente, și pe partea posterioară (fig. 2/2).

Al doilea exemplar (fig. 1) prezintă un decor incizat cu linii subțiri, diversificat în raport cu tectonica vasului. Gâtul este separat printr-o linie orizontală și decorat cu un șir de găurele sub gura vasului, care are astfel două zone decorative. Pe partea posterioară, mai arcuită, de fapt corespunzătoare părții dorsale a vasului antropomorf, două volute desfășurate de la stînga la dreapta ocupă spațiul dintre torțile inferioare și cele superioare. Torțile sînt decorate cu o grupă de trei linii divergente și cu capetele barate prin incizii scurte, prelungită apoi sub formă de bandă verti-

1 Muzeul din Galați.

2 I. T. Dragomir, *Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, în *Danubius*, IV, 1970, p. 36, fig. 9/3-4; A. Nițu, *Vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani-Aldeni din Sudul Moldovei*, în *Cerc. Ist.*, II, 1971, p. 79, fig. 3/2; 4/1-2.

3 I. Kutzian, *The Kőrös Culture*, în *Diss Pann. Ser. II*, 23, Budapesta, 1944, pl. XII/10; XIII/5, 7-8; XLIII/1-6; A. Nițu, în *Cerc. Ist.*, II, 1971, p. 77, fig. 1/1, 3.

cală acoperită cu un zigzag pînă la baza corpului. Spațiile libere, toată partea anterioară între torțile superioare depărtate și porțiunea superioară a părții posterioare deasupra torților inferioare apropiate, sînt decorate

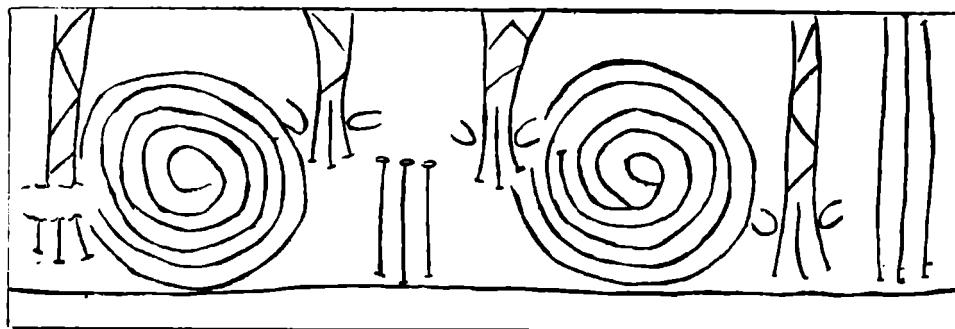
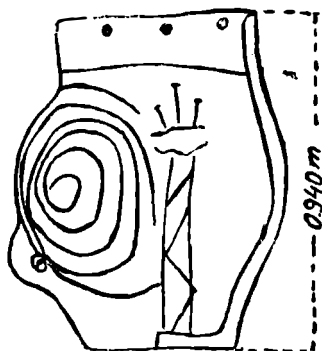

Fig. 1. — Pithos antropomorf miniatural de tip Stoicani-Aldeni de la Suceveni (Galați).

cu o bandă verticală, lungă sau scurtă, formată din trei linii barate la ambele capete și prelungită pînă la linia orizontală a gîtului. Astfel, cele două părți ale vasului sînt decorate cu o grupă de trei benzi verticale, lungi și paralele pe partea anterioară, sau scurte și dispuse în triunghi pe partea posterioară.

Cele două volute dispuse pe curbura părții posterioare și parțial pe părțile laterale formează decorul obișnuit în regiunea gluteală pe figurinele feminine din plastica Stoicani-Aldeni, cu centrul volutelor pe mijlocul feselor și cu traseul desfășurat în benzi arcuite pe fața posterioară a coapselor⁴. Benzile incizate, care leagă torțile suprapuse sau sînt unite în unghi pe partea posterioară, constituie decorul pithosului de formă obișnuită (fig. 2/2). Identitatea pithosului antropomorf al ceramicii Stoicani-Aldeni cu acela al ceramicii Criș și derivația pithosului antropomorfizat

4 I. T. Dragomir, *Aspectul cultural Stoicani-Aldeni în lumina săpăturilor de la Lișcoteanca, Băneasa și Suceveni*, în *Mem Antiq*, II, 1970, p. 34, fig. 10/1, 3.

În cadrul ceramicii și plasticii Criș ar fi suficiente pentru explicarea decorului incizat pe pithosul antropomorf de la Suceveni, prin transpunerea directă a decorului caracteristic figurintelor din plastica Stoicani-Aldeni și prin combinarea lui cu decorul pithosurilor obișnuite.

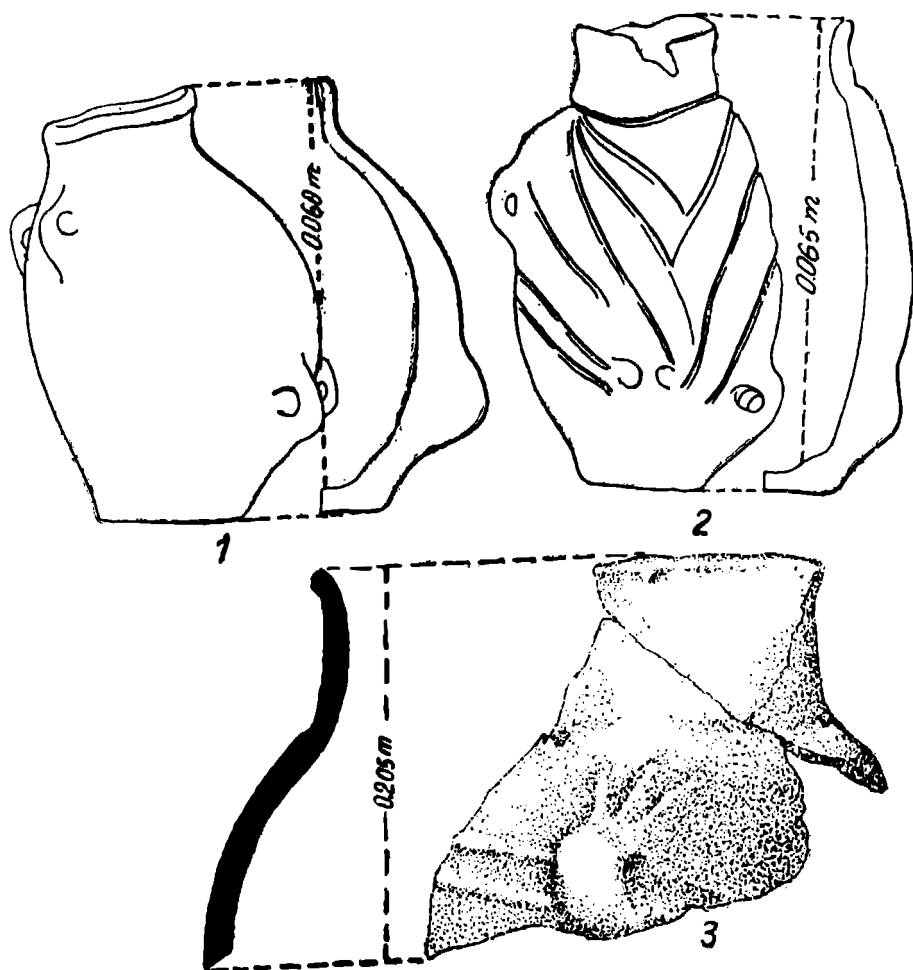

Fig. 2. — Pithosuri antropomorfe (1, 3) și obișnuite (2) de tip Stoicani-Aldeni: 1-2, Suceveni; 3, Dodești (Bîrlad).

Dispunerea volutelor în spațiul dintre cele două perechi de torți inferioare și superioare a determinat înlocuirea benzilor oblice dintre torțile suprapuse prin benzi verticale dispuse în dreptul fiecărei torți și a benzilor unghiulare de pe partea posterioară printr-o bandă verticală dispusă deasupra torților inferioare (fig. 1; 2/2). Mai mult, introducerea volutelor de pe figurine ca decor pe partea posterioară, deci dorsală, a vasului

se explică suficient prin necesitatea accentuării caracterului antropomorf din cauza profilului steatopig atenuat față de pithosul antropomorf fără decor geometric (fig. 1 ; 2/1).

Sînt însă alte detalii ale decorului incizat, care arată că procesul genezei acestui pithos antropomorf s-a produs altfel. Decorarea părții anterioare cu o bandă liniară și a torților cu o grupă de trei linii cu capetele barate și prelungite de pe toată pe peretele vasului aplică procedee întâlnite în tehnica inciziei sau a nervurilor în relief pe celălalt tip de pithos antropomorfizat al ceramicii Stoicani-Aldeni, de dimensiuni mijlocii, cu corpul amforoid, gîtul scurt și *torțile superioare digitate*, ca niște brațe sprijinite pe umărul vasului, la Suceveni și Dodești (fig. 3) ⁵.

Pe exemplarul de la Dodești (fig. 3), benzile laterale în diagonală, care unesc torțile suprapuse corespondente, sînt conturate prin nervuri, cea superioară formînd un unghi deasupra torților inferioare, pe partea posterioară a vasului. Exemplarul similar de la Suceveni ⁶ are benzile oblice incizate și completate pe partea anterioară prin benzi cu capetele spiraliforme, iar pe partea posterioară cu benzi trilineare arcuite și prelungite de la torțile inferioare pînă la gura vasului. Un pithos amforoid, de mari dimensiuni și cu gît înalt, de la Dodești păstrează, ca un detaliu prețios, una din torțile superioare, completată pe peretele vasului cu o triplă digitație în formă de nervuri prevăzute cu pastile terminale (fig. 2/3) ⁷, care transpun decorativ digitația torților superioare a pithosurilor antropomorfe (fig. 3).

Decorul plastic sau incizat al acestor trei vase antropomorfe explică logic detaliile decorului geometric al pithosului miniatural (fig. 1). Grupele de trei linii divergente și cu capetele barate transpun în incizie nervurile cu pastile de pe pithosul fragmentar de la Dodești (fig. 2/3), dar nu sînt limitate la torțile superioare, ci decorează și torțile inferioare. Dispoziția triunghiulară a celor trei benzi pe partea posterioară se inspiră din motivul unghiular în relief, care unește torțile inferioare de pithosul mijlociu de la Dodești (fig. 1 ; 3). Benzile liniare dintre torțile superioare și de deasupra torților inferioare repetă benzile spiralice incizate pentru decorarea părților anterioară și posterioară pe pithosul mijlociu de la Suceveni. Aceste două benzi mediane au o dispoziție verticală din cauza benzilor verticale de pe cele patru torți, iar bararea liniilor la capete repetă prin simetrie benzile digitate de pe torți, ca unitate stilistică și decorativă.

Transpunerea digitației modelate în relief, ca detalii morfologice reale la capătul de sus al torților superioare pe pithosurile antropomorfe, în tehnica inciziei, sub formă de grupe trilineare care decorează corpul torților, și repetarea acestui decor și pe torțile inferioare atenuiază caracterul antropomorf al pithosului miniatural în funcție de „profilul steatopig” și de decorul cu volute al părții posterioare. Însă, această

5 A. Nițu, în Cerc. Ist., II, 1971, p. 80, fig. 5.

6 I. T. Dragomir, în Danubius, IV, 1970, p. 36, fig. 9/2.

7 A. Nițu, în Cerc. Ist., II, 1971, p. 80, fig. 6/4.

reducere a „torților digitate“ la o funcție strict decorativă s-a făcut numai prin contaminarea celor două tipuri de pithosuri antropomorfe.

Atunci rămâne și o altă posibilitate pentru adoptarea decorului cu volute pe partea posterioară a acestui pithos. În adevăr, ceramica Stoi-

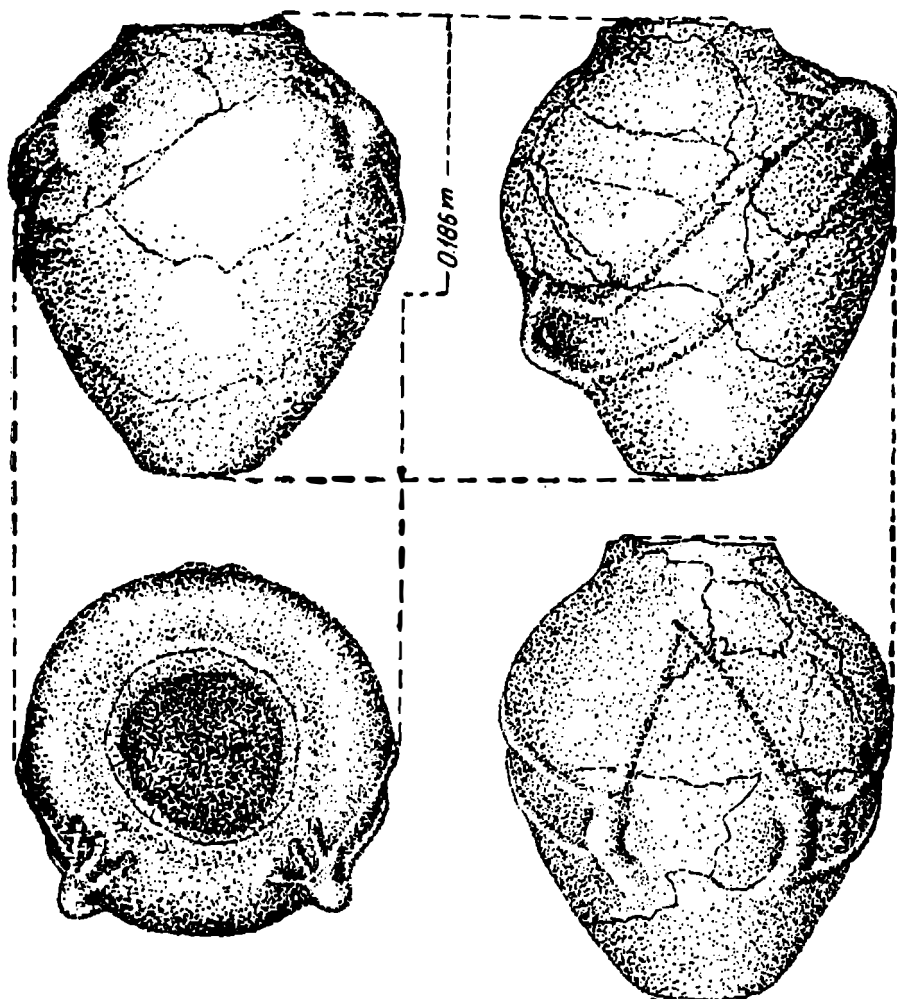

Fig. 3. — Pithos antropomorf de tip Stoicani-Aldeni de la Dodești.

cani-Aldeni prezintă și alte forme antropomorfizate, vasele *piriforme* sau *amforele* de la Dodești, care modelează *partea inferioară a imaginii feminine*, regiunea ingvinală și gluteală și coapsele terminate cu laba picioarelor (fig. 4)⁸. Coapsele au fața anterioară și laterală decorate cu benzi oblice separate printr-o linie adâncită și dispuse simetric în evantai de o parte și de alta a liniei despărțitoare a coapselor (fig. 4/1, 3), iar fața pos-

terioară decorată cu o bandă înfășurată în volută cu centrul pe mijlocul feselor (fig. 4/2). Deci, adaptarea morfologiei corpului uman și a decorului adâncit după modelul figurinelor feminine din plastica Stoicani-Aldeni a fost realizată de acest tip de vase antropomorfe, care a servit la rîndul lui ca model pentru pithosul miniatural de la Suceveni.

Tocmai pentru că acest pithos aparține tipului de vase antropomorfizate prin profilul steatopig al siluetei, dar mai atenuat decît la exemplarele nedecorate (fig. 2/1), adoptarea volutelor ca decor al „regiunii gluteale” suplinește atenuarea asimetriei formei vasului prin profilul mai puțin arcuit al părții posterioare.

Pithosul antropomorf miniatural de la Suceveni a realizat, prin profilul asimetric al formei și funcția organică a decorului incizat, *sinteza tuturor tipurilor cunoscute de vase antropomorfe ale ceramicii Stoicani-Aldeni*. Ele aparțin categoriei „vaselor cu atribute antropomorfe” ale ceramicii protocucuteniene, integrată ca una din componentele complexului ceramicii Stoicani-Aldeni. Pithosul miniatural cu decor geometric (fig. 1) aparține tipului de vas antropomorfizat prin modelarea steatopigă a siluetei corpului feminin (fig. 2/1), după cum vasele piriforme antropomorfizate modelează partea inferioară a corpului feminin (fig. 4) și ambele tipuri se apropie de categoria „vaselor în forma corpului uman”, derivată direct din figurinele plasticii. De aceea pithosul cu profil steatopig adoptă decorul cu volute caracteristic deopotrivă figurinelor feminine și vaselor antropomorfe. Tipul de pithos antropomorfizat numai prin modelarea torților ca niște brațe digitate (fig. 3) aplică un procedeu simplu și străvechi pe ceramica neolitică, întîlnit deopotrivă pe ceramica dunăreană⁹ și pe ceramica anatoliană Hacilar VI¹⁰.

Crearea acestei categorii de vase antropomorfe reprezintă un fenomen general în ceramica culturilor neo-eneolitice carpato-balcanice și comportă procedee diferite pentru modelarea și adaptarea morfologiei corpului uman la formele ceramicii, după modelul oferit de figurinele feminine ale plasticii. La rîndul lor, figurinele antropomorfe au adaptat la morfologia corpului feminin decorul geometric și simbolic al ornamentației ceramicii. Volutele de pe figurinele plasticii Gumelnița și Cucuteni sau zigzagul de pe figurinele plasticii Vinča provin din decorul general al ceramicii acestor culturi.

Vasele antropomorfizate adoptă și decorul organic al figurinelor din plastică, dar totodată păstrează direct și decorul geometric după modelul ceramicii. Cele mai vechi vase antropomorfe, acelea ale ceramicii Hacilar I cu deosebire, reproduc decorul în zigzag, atît de complicat al ceramicii pictate¹¹. Ca vas de tradiție Criș, pithosul cu torți etajate, obișnuit sau antropomorfizat, păstrează și în cadrul ceramicii celorlalte culturi predilecția pentru decorul în zigzag caracteristic ceramicii Criș. Pe

8 *Ibidem*, p. 81 urm., fig. 7-10.

9 H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, II, *Jungsteinzelt*, München, 1968, pl. 199/D ; A. Nițu, în *Cerc. Ist.*, II, 1971, p. 81, fig. 2/3.

10 J. Mellaart, *Excavations at Hacilar*, 1-2, Edinburgh, 1970, p. 106, fig. 56/4 și pl. LIV/1.

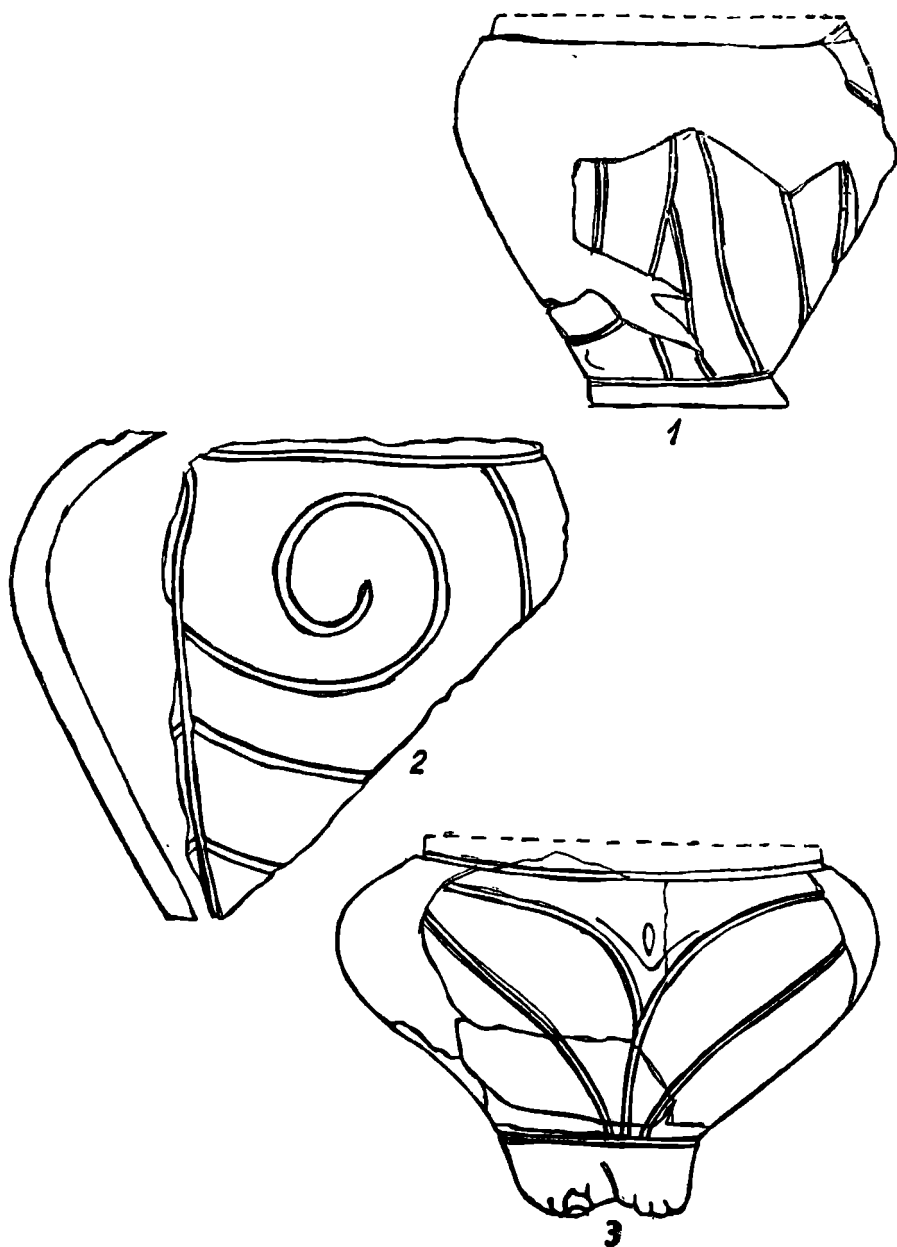

Fig. 4. — Vase piriforme antropomorfe de tip Stoiceni-Aideni de la Dodești.

pithosul obișnuit al ceramicii liniare dunărene, din cauza torților etajate simetric pe aceeași parte a vasului, benzile în zigzag se încrucișează pentru a uni torțile suprapuse, realizând astfel două zigzaguri întretăiate ¹². Pe pithosurile ceramicii Stoicani-Aldeni, din cauza poziției asimetrice a torților pe două din părțile vasului, traseul benzii zigzagului unește normal torțile superioare și inferioare (fig. 2/2; 3), adaptarea decorului în zig-zag la tectonica torților urmînd procedeul general al ornamentației ceramicii, banda zigzagului desfășurîndu-se între proeminențele obișnuite.

Pe pithosul steatopig cu decor geometric de la Suceveni, volutele intercalate între torțile inferioare și superioare înlocuiesc de fapt benzile oblice ale zigzagului, iar torțile sînt atașate de benzile verticale, decorate cu o linie în zigzag și prelungite pînă la baza peretelui (fig. 1). Aceste benzi suplînesc decorul în zigzag, dar au altă origine. Forme diferite de vase protocuteniene în ceramica Stoicani-Aldeni au, după tradiția decorului adîncit al ceramicii Precucuteni III, partea inferioară a corpului decorată cu benzi verticale, numai două diametral opuse sau mai multe în jurul fundului. Un vas bitronconic de dimensiuni mici prezintă ca decor incizat numai aceste două benzi verticale diametral opuse, decorate cu o linie în zigzag și prelungite de la fund pînă la umăr ¹³. Deci pe pithosul miniatural de la Suceveni, prin dispariția benzilor oblice ale zigzagului, torțile decorate inițial numai cu grupa de linii digitate sînt racordate la decorul cu benzi verticale obișnuit în zona inferioară a corpului vaselor și anume la un decor cu patru benzi adaptate la tectonica torților, adică prelungite inegal de la fund pînă la cele două perechi de torți inferioare și superioare.

Caracterul compozit al decorului geometric pe pithosul miniatural de la Suceveni exprimă geneza vaselor antropomorfizate, prin contaminarea reciprocă a celor două modele decorative realizate în cele două planuri de creație, ceramice și plastice, și totodată sinteza tipurilor de vase antropomorfizate ale ceramicii Stoicani-Aldeni.

Adaptarea procedeelor modelării formelor și ale decorării lor după modelul plasticii și al ceramicii pe cele două categorii de vase antropomorfe comportă o tipologie articulată fin și riguros, care va fi continuată și pe categoria „vaselor cu decor antropomorf”. Aplicarea decorului antropomorf pe vasele diverse ale ceramicii urmează temele plastice, rotunde sau în relief, continuate de temele incizate sau pictate, diversificate pe categoriile și formele ceramice, avînd funcții tectonice și decorative sau numai decorative, înlocuind tipuri corespondente de torți și proeminențe sau decorînd suprafața vaselor, figurine întregi sau reduse servînd ca apucături și imagini umane incizate sau pictate între torți sau în zona torților, dar toate lăsînd totuși libertatea temelor de conținut ale reprezentărilor conceptuale, imagini chincite sau în picioare, adorante sau dansînd, în poziție facială sau dorsală, etc.

11 *Ibidem*, p. 180-81, fig. 249/1 și pl. CLXXVI.

12 H. Müller-Karpe, *Handbuch*, II, 226/24; A. Nițu, în *Cerc. Ist.*, II, 1971, p. 78, fig. 2/1.

13 Descoperit întîmplător la Surdulești. Colecția Prof. Ghenuță Coman din Murgeni. Comunicat prin amabilitate de I. T. Dragomir.

Reprezentările antropomorfe plastice apar pe pithosurile ceramicii Criș și au fost transmise pe ceramica culturilor ulterioare, liniară, Vinča, Gumelnița sau Cucuteni, rămânând uneori legate chiar de categoria ceramicii poroase și de tipurile de *pithoi* de tradiție Criș, ca în ceramica cucuteniană până în fazele Cucuteni A2—A3.

Un vas de dimensiuni mici de la Suceveni, cu profil de pithos ovoid prevăzut cu gît, dar pierzînd torțile etajate, este decorat cu o imagine chin-cită în relief, în tehnica nervurilor crestate obișnuite pe ceramica Criș și Vinča-Turdaș¹⁴. Astfel, evoluția completă a pithosului de tradiție Criș în cadrul ceramicii Stoicani-Aldeni și în funcție de componenta ceramicii protocucuteniene trece de la categoriile vaselor antropomorfe la categoria vaselor cu decor antropomorf.

UN VASE ANTHROPOMORPHE DE TYPE STOICANI—ALDENI DE SUCEVENI (GALAȚI)

Résumé

Un nouveau pithos (fig. 1) de tradition Criș dans la céramique du faciès Stoicani—Aldeni, découvert à Suceveni (Galați), appartient au groupe des *pithoi* de petites dimensions du type ovoïde à quatre anses étagées asymétriquement (fig. 2/2) et anthropomorphisé par le profil *stéatopyge* (fig. 2/1). De plus, il est couvert d'un décor géométrique à incisions fines.

Son profil asymétrique est presque imperceptible, mais accentué par le décor à volutes de la partie postérieure, d'après le modèle des vases piriformes anthropomorphisés (fig. 4).

Les quatre anses sont décorées de trois lignes divergentes au bout barré, transposant en incision la *digitation des anses supérieures* du type amforoïde, de dimensions moyenne ou grande, du pithos anthropomorphisé seulement par les bras (fig. 2/3); 3). Mais, cette digitation décorative en incision est appliquée aussi aux anses inférieures, pour accentuer le type *stéatopyge* du pithos anthropomorphisé.

Les bandes obliques qui unissent en zigzag les anses superposées (fig. 2/2; 3) étant remplacées par les volutes, les anses sont rattachées aux quatre bandes verticales à zigzag décorant habituellement la partie inférieure des vases Stoicani—Aldeni.

Le pithos anthropomorphe miniature de Suceveni réalise, par sa forme et son décor composite, la *synthèse* de tous les types connus des vases anthropomorphisés de la céramique Stoicani—Aldeni.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — Pithos anthropomorphe miniature de type Stoicani—Aldeni de Suceveni (Galați).
Fig. 2. — Pithoi anthropomorphes (1, 3) et de forme habituelle (2) de type Stoicani—Aldeni : 1-2, Suceveni ; 3, Dodești (Birlad).
Fig. 3. — Pithos anthropomorphe de type Stoicani—Aldeni de Dodești.
Fig. 4. — Vases piriformes anthropomorphes de type Stoicani—Aldeni de Dodești.

14 Comunicat prin amabilitate de I. T. Dragomir.

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE ÎN JUMĂTATEA SUDICĂ A MOLDOVEI CU PRIVIRE LA CULTURA NOUA

de TITUS UDRESCU

Una din importante probleme istorice ale Țării de Jos a Moldovei o constituie etapa târzie a bronzului — *cultura Noua*¹. Pentru depistarea urmelor de locuire din această perioadă și apoi organizarea unor săpături sistematice, un interes deosebit îl prezintă cercetările de suprafață. Este știut că diferitele lucrări de interes obștesc ale pământului, din ultimele două decenii au luat o deosebită amploare, distrugându-se, astfel, numeroase stațiuni arheologice. Cercetările de suprafață salvează numeroase vestigii de pierderi și deteriorări, pe de o parte, iar pe de alta, ajută, încontesabil, la îmbogățirea hărții arheologice și la întocmirea unor repertorii, completează colecțiile muzeale sau formează colecții particulare, care, desigur, în ultimă instanță, ajung în muzee sau, de multe ori, constituiesc un fond de bază pentru noi muzee. Oricum, vestigiile descoperite și conservate în colecții pot constitui un material prețios pentru studiul diverselor probleme istorice.

Cercetările de suprafață ca și săpăturile sistematice în regiunea în discuție sînt, relativ, de dată recentă, ele începînd cu sfîrșitul secolului trecut doar pentru unele perioade².

A trecut o lungă perioadă de timp pînă cînd în anul 1933 profesorul Ion Nestor definește conceptul de *cultura Noua*, pe baza unor caracteristici distincte în contextul trecerii de la epoca bronzului la epoca fierului³.

Mai recent, pentru Moldova, această problemă a fost aprofundată de către Mircea Petrescu-Dîmbovița în contextul ariei generale de răspîndire

-
- 1 În lucrarea de față s-au folosit și materialele rezultate din cercetările prof. Ghe-nuță Coman, căruia îi mulțumim și pe această cale.
 - 2 N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, 1970, p. 11-14; vezi și notele corespunzătoare 42-66.
 - 3 Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *Deutsches Archäologisches Institut. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 22, 1933, p. 117 și nota 481; idem, *Ein thrako-kimmerischer Goldfund in Rumänien*, în *Eurasia Septentrionalis Antiqua*, IX, 1934, nota 47; idem, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 113, p. 128 și urm.

a culturii Noua ⁴ și apoi de Adrian C. Florescu, prin cercetări de suprafață, sondaje și săpături sistematice ⁵, iar în ceea ce privește fauna de către Sergiu Haimovici ⁶.

REPERTORIUL STAȚIUNILOR ARHEOLOGICE DESCOPERITE

I. Valea Troțușului

1. *Tîrgul Troțuș, județul Bacău* : așezarea se întinde pe terasa stîngă a râului Troțuș din jurul bisericii ⁷.

2. *Orașul Gheorghe Gheorghiu-Dej* a. așezarea se află în marginea nord-vestică a orașului, pe dreapta șoselei care duce la Tg. Troțuș ; b. altă așezare se află în marginea sud-estică a orașului, pe terasa cuprinsă între șoseaua care duce la Gura Văii și cazanele termocentralei Borzești.

3. *Gura Văii, județul Bacău* : a. așezarea cuprinde terasa stîngă a Troțușului din marginea sudică a satului ; b. a doua așezare este situată la aproximativ 7-800 m la sud de sat, tot pe terasa stîngă a Troțușului.

4. *Gutinaș, comuna Ștefan cel Mare, județul Bacău* : așezarea se întinde pe stînga pîriului Gutinaș, începînd din marginea nordică a satului.

5. *Ștefan cel Mare, județul Bacău* : a. marginea nordică a satului ; b. terasa din marginea sud-estică a satului, lângă grajdurile C.A.P.

6. *Florești, comuna Căiuți, județul Bacău* : așezarea este cuprinsă între marginea de vest a satului și râul Troțuș.

7. *Adjud* : așezarea se află la aproximativ 1 km SSV de oraș, între ravenele ultimei terase de pe dreapta Troțușului.

II. Valea Siretului

8. *Berești-Bistrița, județul Bacău* : așezarea se află în grădina de zarzavat cuprinsă între marginea estică a satului și calea ferată Bacău — Roman.

9. *Secuieni, județul Bacău* : marginea de SE a satului, lângă grajdurile C.A.P.

10. *Orbeni, județul Bacău* : așezarea este cuprinsă în unghiul format de șoseaua Bacău—Adjud și pîriul Orbeni, la aproximativ 1 km est de sat.

11. *Pănčești, comuna Sascut, județul Bacău* : așezarea cuprinde spațiul dintre școala veche și școala nouă din vatra satului.

4 M. Petrescu-Dîmbovița, *Contribuții la problema slîrștiului epocii bronzului și începutul epocii fierului în Moldova*, în SCIV, IV, 3-4, 1953, p. 443 și urm.; idem, Date noi relativ la descoperirile de obiecte de bronz de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului din Moldova, în AM, II-III, 1964, p. 251 și urm. idem, *Les decouvertes des objets en bronze de la fin de l'âge du bronze et du début de l'âge du fer dans l'espace entre les Carpathes, le Danube inférieur et le Pruth*, Bericht über den V internationaler kongress für Vor-und Frühgeschichte, Hamburg, 1958, p. 667 și urm.; idem, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 113-144.

5 Adrian C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în AM, II-III, 1964, p. 143 și urm.; idem, *Sur les problèmes du bronze tardif carpatho-danubien et du nord-ouest pontique*, în Dacia, N.S., 1967, 11, p. 59-94.

6 Sergiu Haimovici, *Studiu asupra resturilor de faună descoperite în așezările aparținînd culturii Noua de la Bîrlad și Piatra Neamț*, în AM, 2-4 1964, p. 217-236.

7 Numerele stațiunilor din acest repertoriu corespund cu cele de pe hartă — fig. 1.

12. *Sascut-gară* : a). așezarea se află la 6-700 m NE de gară, pe terasa interfluviului format de Siret și pîriul Păncești ; b). la 3-400 m est de gară se află o altă așezare ; c). o întinsă așezare se află spre SE de gară, la aproximativ 1 km.

13. *Șișcani, comuna Adjutul Vechi, județul Vrancea* : terasa din marginea NNV a satului.

14. *Adjutul Vechi, județul Vrancea* : a). așezarea este în grădina de zarzavat a C.A.P. din marginea nordică a satului ; b). pe terasa din marginea estică a satului se află o altă așezare.

15. *Ocheni, comuna Huruiеști, județul Bacău* : punctul „Grăditoarea“ la aproximativ 500 m SSV de sat.

16. *Huruiеști, județul Bacău* : așezarea este situată în jurul bisericii.

17. *Lespezi, județul Vrancea* : marginea NNE, între întreprinderea Vinalcool și pădure.

18. *Ciorani, comuna Pufești, județul Vrancea* : așezarea se află la aproximativ 1 km vest de sat, de o parte și de alta a șoselei Mărășești—Adjul.

III. Valea Berheci

19. *Oncești, județul Bacău* : așezarea este situată pe stînga pîriului Berheci în punctul cunoscut sub denumirea „la moară“.

20. *Dealul Morii, județul Bacău* : așezarea se află în marginea de nord a satului.

21. *Rădăcinești, comuna Corbița, județul Vrancea* : a). în jurul grajdurilor C.A.P. ; b). interfluviul format de două piraie din marginea nordică a satului ; c). o altă așezare se află la est de sat, aproximativ 600 m, pe terasa joasă a pîriului Berheci.

IV. Valea Zeletin

22. *Colonești, județul Bacău* : vatra satului, zona de SSV.

23. *Zăpodia, comuna Colonești, județul Bacău* : așezarea se află în vatra satului, zona estică.

24. *Buda, comuna Răchitoasa, județul Bacău* : în jurul „Sipotelor“ din marginea de vest a satului.

25. *Fundătura, comuna Răchitoasa, județul Bacău* : în jurul bisericii vechi.

26. *Răchitoasa, județul Bacău* : marginea estică a satului.

27. *Motoșeni, județul Bacău* : așezarea cuprinde botul de deal din marginea de vest a satului, pe dreapta pîriului Zeletin.

28. *Chetreni, comuna Motoșeni, județul Bacău* : aproximativ 800 m la SE de sat.

29. *Cociu, comuna Motoșeni, județul Bacău* : o întinsă așezare începe din curtea școlii și se întinde pînă la grajdurile C.A.P., din partea de NE a satului.

30. *Răzeșu, comuna Glăvănești, județul Bacău* : așezarea cuprinde zona dintre pîriul Zeletin și cantonul silvic „Sohodor“.

31. *Frumușelu, comuna Glăvănești, județul Bacău* : așezarea este situată în interfluviul Zeletin—Frumușelu, la aproximativ 2 km SSE de sat.

32. *Podu-Turcului, județul Bacău* : marginea de vest, punctul numit „Dănceni“.

33. *Gohor, județul Vrancea* : stațiunea arheologică se află pe un promontoriu dintre șoseaua Tecuci—Podu-Turcului și stînga pîrîului Zeletin din marginea SSV a satului.

V. Valea Tutovei

34. *Plopana, județul Bacău* : a). una din așezări se află în partea de NNE a satului, la aproximativ 600 m (între pîriu și livadă) ; b). alta se găsește la punctul numit „Ochituri“, situat la 8-900 m nord de sat.

35. *Vladea, comuna Dragomirești, județul Vaslui* : așezarea se află la vest de sat, circa 600 m, între pîriu și pădure.

36. *Dragomirești, județul Vaslui* : vatra satului, zona de nord, de o parte și de alta a pîrîului abundă cu materiale.

37. *Semenea, comuna Dragomirești, județul Vaslui* : în zona dintre marginea vestică a satului și stînga pîrîului Tutova, pe un promontoriu puțin ridicat, se găsesc numeroase resturi din perioada respectivă.

38. *Pogana, județul Vaslui* : așezarea se găsește la 5-600 m sud de sat, în grădina de zarzavat.

39. *Coroiești de Sus, județul Vaslui* : marginea sudică a satului unde se află grajdurile C.A.P.

VI. Valea Ibănești

40. *Mînzați, comuna Ibănești, județul Vaslui* : a). în jurul bisericii vechi ; b). a doua așezare se află la punctul „Corbu“, situat la 5-600 m sud de sat.

41. *Ibănești, județul Vaslui* : în jurul școlii generale de 10 ani.

VII. Valea Birladului

42. *Todirești, județul Vaslui* : marginea sud-vestică a satului.

43. *Parpanița, comuna Negrești, județul Vaslui* : la est de sat pe locul numit „Siliște“.

44. *Orașul Negrești* : a). marginea de vest a orașului ; b). la locul denumit „Lutărie“, din partea sud-estică a orașului (stînga riului Birlad).

45. *Buhăiești-gară* : promontoriul din spatele gării (vest).

46. *Ștefan cel Mare, județul Vaslui* : în jurul grajdurilor C.A.P. din marginea de sud a satului.

47. *Oșești, județul Vaslui* : interfluviul din partea sudică a satului.

48. *Fîstici, comuna Oșești, județul Vaslui* : vatra satului, zona nord-vestică.

49. *Zăpodeni, județul Vaslui* : a). la sediul C.A.P. b). interfluviul Birlad—pîrîul Zăpodeni, la 4 km sud de sat.

50. *Tăcuta, județul Vaslui* : a). marginea de NV, unde sînt grajdurile C.A.P. ; b). la barajul din sudul satului.

51. *Codăiești, județul Vaslui* : așezarea se găsește la 7-800 m SE de sat.

52. *Munteni de Sus, județul Vaslui* : interfluviul a două pârâiașe din marginea vestică a satului.

53. *Brodoc, suburbie oraș Vaslui* : așezarea se află la circa 1,5 km est de sat, pe două promontorii joase în șesul riului Bîrlad.

54. *Rediu, suburbie oraș Vaslui* : vatra satului în zona de centru.

55. *Vaslui* : a). la aproximativ 2 km NV de oraș, pe stînga albiei vechi a riului Bîrlad ; b). a doua așezare se află pe aceeași direcție, însă cu un km mai la sud ; c). marginea vestică a orașului ; d). o altă așezare se găsește pe terasa dreaptă a pîriului Vaslui, din marginea de NE a orașului.

56. *Pungești, județul Vaslui (pe valea Racovei)* : în jurul bisericii.

57. *Ivănăști, județul Vaslui (pe valea Racovei)* : zona sudică a vetrii satului.

58. *Bulboaca-haltă C.F.R., județul Vaslui* : așezarea este în partea nordică a hălții, de o parte și de alta a căii ferate.

59. *Costești, județul Vaslui* : a). marginea de nord a satului, pe dreapta pîriului ; b). zona centrală a vetrii satului, pe dreapta pîriului ; c) marginea de SE, în grădina de zarzavat.

60. *Crasna-gară, județul Vaslui* a). la circa 1 km vest de gară, pe dreapta Bîrladului se găsește o întinsă așezare ; b). interfluviul Bîrlad — pîrul Costești, la aproximativ 1,5 km SSV de gară se află o altă așezare.

61. *Roșiești-gară, județul Vaslui* : a). între riul Bîrlad și calea ferată la aproximativ 2 km nord de gară, există două pîlcuri cu materiale, iar la cîteva sute de metri (circa 400 m) mai spre NE de acestea există un alt pîlc ; b). în marginea vestică există alte două pîlcuri, de o parte și de alta a riului Bîrlad ; c). la circa 500 m SE de gară se află o altă așezare ; d). pe dreapta Bîrladului la aproximativ 700 m SV de gară se găsește altă așezare.

62. *Sîrbi, județul Vaslui* : la aproximativ 6-700 m NE de sat, pe un promontoriu scund de pe dreapta Bîrladului există o întinsă așezare.

63. *Halta C.F.R. Dodești, județul Vaslui* : a). o așezare se găsește la 1,5 km nord de haltă, pe stînga riului Bîrlad ; b). la 5-600 m mai spre sud, pe terenul grădinei de zarzavat și tot pe stînga riului se află o altă întinsă așezare ; c). în marginea vestică a hălții, tot într-o grădină de zarzavat, se află a treia așezare.

64. *Banca, județul Vaslui* : așezarea s-a descoperit la circa 1,5 km vest de sat.

65. *Horaita, comuna Unțești, județul Vaslui* : așezarea a fost descoperită în marginea nordică a satului.

66. *Zorleni, județul Vaslui* : a). două pîlcuri apropiate s-au descoperit între ferma avicolă și malul stîng al riului Bîrlad, în punctul numit „Fîntînele“ ; b). cu circa 500 m mai spre nord de „Fîntînele“ se află o altă așezare.

67. *Popeni, comuna Zorleni, județul Vaslui* : a). o așezare s-a descoperit în vatra satului, între școală și biserică ; b). în marginea vestică a satului, unde se află grădina de zarzavat, s-a descoperit o altă așezare.

68. *Orașul Bîrlad* : a). la est de fabrica de rulmenți, pe terasa dreaptă a râului Bîrlad ; b). în zona complexului școlar Gheorghe Gheorghiu-Dej (partea vestică și nord-estică).

69. *Bălăbănești, județul Vaslui* : a). în jurul căminului cultural din vatra satului ; b). a doua așezare s-a descoperit în partea nordică a satului în punctul denumit „*Românești*“.

70. *Vinderei, județul Vaslui* : așezarea s-a descoperit la circa 3 km SV de sat.

VIII. Valea Crasnei și Lohanului

71. *Tanacu, județul Vaslui* : vatra satului, zona nordică, în jurul bisericii.

72. *Mînjești, județul Vaslui* : așezarea se află în marginea de SE a satului, pe dreapta pîriului.

73. *Crețești-gară, județul Vaslui* : așezarea este în jurul gării pe dreapta pîriului.

74. *Curteni, comuna Oltenesti, județul Vaslui* : marginea de SV, pe dreapta Lohanului.

75. *Oltenesti, județul Vaslui* : marginea de vest a satului și tot pe dreapta Lohanului.

76. *Pîhna, comuna Oltenesti, județul Vaslui* : așezarea descoperită se află în marginea de vest a satului, pe dreapta Lohanului.

77. *Tîrzii, comuna Oltenesti, județul Vaslui* : așezarea se află în vatra satului lângă biserică.

78. *Crasna-gară, județul Vaslui* : a). la aproximativ 2,5 km spre nord, pe dreapta șoselei Crasna—Huși se află o întinsă așezare ; b). în marginea de NE la punctul „*Crăciunești*“ există o altă așezare.

IX. Valea Idrici

79. *Codreni (fost Tîlhărești), comuna Roșiești, județul Vaslui* : așezarea se află între marginea nordică a satului și pădure, pe dreapta pîriului.

80. *Fundu-Idrici, comuna Roșiești, județul Vaslui* : vatra satului de nord în grădina locuitorului Nica B.

81. *Roșiești, județul Vaslui* : așezarea se află în mijlocul satului pe locul dintre școală și primărie.

X. Valea Horincii

82. *Lupești, comuna Mălușteni, județul Vaslui* : stațiunea se găsește în partea de nord a satului, la obîrșia Horincii, în punctul denumit „*Fîntîna Mare*“.

83. *Mînzătești, comuna Mălușteni, județul Vaslui* : vatra de vest a satului.

84. *Sipotele, comuna Aldești, județul Galați* : marginea estică a satului, pe stînga pîriului.

85. *Pănășești, comuna Aldești, județul Galați* : de o parte și de alta a șoselei din centru satului.

86. *Aldești, județul Galați* : marginea sud-estică a satului.
87. *Prodănești, comuna Aldești, județul Galați* : marginea de NE.
88. *Comănești, comuna Cavadinești ; județul Galați* : așezarea începe din marginea de SE și se întinde până la pîriul Horincea.
89. *Gănești, comuna Cavadinești, județul Galați* : așezarea este într-o enclavă a satului numită „Fintîna Mare“, zona de sud.
90. *Cavadinești, județul Galați* : așezarea este în interfluviul din marginea de est a satului unde sînt amplasate magaziile CAP.
91. *Sipeni, comuna Blăgești, județul Vaslui* : vatra de SE a satului.

XI. Valea Chineja

92. *Berești, județul Galați* : în jurul sediului IAS din partea nordică a orașului.
93. *Pechișcani, comuna Balintești, județul Galați* : la 300 m sud de sat.
94. *Băneasa, județul Galați* : așezarea este situată la aproximativ 2,5 km SE de sat.
95. *Viile, comuna Băleni, județul Galați* : a). una din așezări se află în partea de NE a satului, la circa 1,5 km, pe stînga pîriului Chineja, între via și livada IAS ; b). alta se găsește în vatra satului, zona de NE.

XII. Bazinul Elanului

96. *Urlați, comuna Dimitrie Cantemir (fost Hurdugi) județul Vaslui* : așezarea se află în partea de nord, în interfluviul Elan — Recea.
97. *Grumezoaia, comuna Dimitrie Cantemir, județul Vaslui* : grădina locuitorului Ilie Bleșliu din zona nordică a satului.
98. *Dimitrie Cantemir (fost Hurdugi), județul Vaslui* : în jurul școlii generale.
99. *Vutcani, județul Vaslui* : în jurul școlii generale nr. 2.
100. *Barboși, comuna Vutcani, județul Vaslui* : a). una se află la punctul „*Rariș*“ situat la 1,5 km NE de sat, pe dreapta pîriului Barboși ; b). alta este în jurul „șipotelor“ din centrul satului.
101. *Deleni, comuna Hocen, județul Vaslui* : așezarea este între marginea estică a satului și pîriu în locul numit „*Talaba*“.
102. *Oțeleni, comuna Hocen, județul Vaslui* : interfluviul a două pîraie din marginea de SV a satului.
103. *Poșta Elan, comuna Vutcani, județul Vaslui* : interfluviul Elan — pîriul Mălăiești din partea de nord a satului.
104. *Popeni, comuna Găgești, județul Vaslui* : așezarea descoperită este la punctul „*Cerchez*“ pe stînga Elanului.
105. *Peicani, comuna Găgești, județul Vaslui* : la 3-400 m nord de sat.
106. *Giurcani, comuna Găgești, județul Vaslui* : a). la circa 500 m nord de sat în punctul „*Via Lupeș*“ ; b). interfluviul format de Elan și pîriul Urdești. Aici s-au descoperit și două morminte de unde s-au recuperat două vase ; c). vatra satului, zona de SSV.
107. *Vădeni, comuna Murgeni, județul Vaslui* : a). interfluviul format de Elan și pîriul Holobăț ; b). a doua așezare se află pe terasa stîngă a Elanului, la aproximativ 1 km vest de sat.

108. *Murgeni, județul Vaslui* : a). vatra satului, zona de SV, în jurul grădinei lui Strătilă ; b). interfluviul Elan-Oița în punctul „Dealul Bisericii” ; c). cu circa 800 m mai spre nord, lângă grajdurile IAS se află o altă așezare ; d). la 2 km NNV de sat, pe dreapta șoselei care duce la satul 23 August, este o altă așezare ; e). în sfârșit, o altă așezare este la punctul „Ilișoia”, situată la circa 3 km SSE de sat.

109. *Bîrlălești, comuna Epureni, județul Vaslui* : aici, așezarea se află în jurul școlii generale.

110. *Bursuci, comuna Epureni, județul Vaslui* : marginea de SSV a satului.

111. *Epureni, județul Vaslui* : a). săpături întâmplătoare au scos la iveală, în jurul dispensarului uman, un schelet în poziție chircită ; b). o întinsă așezare a fost descoperită în jurul morii din marginea nordică a satului ; c). la punctul „Moașca” din partea vestică a satului se află o altă așezare.

112. *Fedești, comuna Suletea, județul Vaslui* : punctul „Pe deal” situat la 500 m vest de sat.

113. *Horga, comuna Epureni, județul Vaslui* : a). la circa 2 km vest de sat, unde este obârșia văii Stejarului ; b). în jurul școlii generale, c). în jurul podului CFR din marginea sudică.

114. *Epureni-gară* : în punctul „Soldănești”, la 600 m nord de gară.

115. *Tîfu, comuna Banca, județul Vaslui* : în punctul numit „Scrip-țanești”, situat la 400 m vest de sat.

116. *Suletea, județul Vaslui* : a). în punctul „La Șipot” din marginea estică a satului ; b). altă așezare este la punctul „Brăițeni”, situat la 2 km sud de sat.

117. *Satul 23 August, comuna Murgeni, județul Vaslui* : a). în jurul școlii generale ; b). o altă așezare este la punctul „Măgeana”, situat la 1,5 km SV de sat.

118. *Dodești, comuna Viișoara, județul Vaslui* : punctul „Călugăreasca” din fața școlii generale.

119. *Jigălia, comuna Suletea, județul Vaslui* : marginea de NE a satului.

120. *Mălușteni, județul Vaslui* : la 500 m est de sat în punctul denumit „Leaua”.

121. *Igești, comuna Blăgești, județul Vaslui* : a). la aproximativ 700 m nord de sat în punctul „Scîndureni” ; b). lângă biserică ; c). grădina învățătorului C. Roșu, din zona sud-estică a vetrii satului.

122. *Schineni, comuna Murgeni, județul Vaslui* : a). „șipotele” din vatra satului, zona nord-vestică ; b). tot în direcția NV, la aproximativ 800 m, la punctul „Foișor”, se găsește o altă așezare ; c). a treia așezare se găsește între școala generală și cooperativa de consum.

123. *Lăfești, comuna Murgeni, județul Vaslui* : a). în marginea de est, pe stînga pîrului Lișcov ; b). la 600 m SV de sat, pe dreapta pîrului Lișcov, se află o altă așezare ; d). ultima așezare se află tot pe direcția SE și, de asemenea, pe stînga aceluiași pîriu, la 2 km de sat.

XIII. Valea Săratei

124. *Șchiopeni, județul Vaslui*: în preajma școlii generale din vatra satului.

125. *Rusca, comuna Pădureni, județul Vaslui*: la circa 50 m SE de școala generală.

126. *Pădureni (fost Cirligați), județul Vaslui*: în jurul școlii generale și a primăriei.

XIV. Valea Prutului

127. *Bazga, comuna Răducăneni, județul Iași*: zona de vest a vetrii satului.

128. *Răducăneni, județul Iași*: a). o așezare se află în jurul sediului CAP din marginea de NE a satului; b) alta se află între piață și biserica catolică.

129. *Averești, județul Vaslui*: sediul fermei viticole.

130. *Arsura, județul Vaslui*: școala nouă din partea de SV a satului.

131. *Ghermănești, județul Vaslui*: așezarea se află în jurul sediului CAP.

132. *Stuhuleț, comuna Berezeni, județul Vaslui*: în grădina de zarzavat din marginea sudică a satului s-a descoperit un depozit de seceri și culturi din bronz, care s-au pierdut!

133. *Copăceana, comuna Fălciu, județul Vaslui*: în cadrul unei întinse așezări din marginea de SE a satului s-au descoperit două piese din bronz — un celt și un vîrf de sulită — probabil dintr-un depozit.

134. *Voloseni—Bogdana, județul Vaslui*: așezarea s-a descoperit la aproximativ 500 m SE de sat.

135. *Stănilești, județul Vaslui*: așezarea descoperită se află în zona de sud a vetrii satului, unde locuiește Gh. Pruteanu.

136. *Lunca Banului, județul Vaslui*: în zona de NNE a satului, în jurul grădinii lui Filip Darie.

137. *Lunca Veche, comuna Lunca Banului, județul Vaslui*: așezarea se găsește în unghiul format de marginea de NV a satului și șosea.

138. *Vetrișoia, județul Vaslui*: a). punctul numit „Scheia” situat la aproximativ 4 km nord de sat, pe stînga șoselei care duce la Huși; b). sediul IAS „Pojorăni”; c). șipotul situat la un km nord de sediul IAS—Pojorăni; d). secția IAS din partea nordică a satului; e). marginea NE, lîngă grădina locuitorului Maxim; f). vatra satului, zona unde locuiește V Cheptea și Codiță; g). la grajdurile CAP din marginea sud-estică a satului; h). ultima așezare aparținînd acestui sat se găsește la aproximativ 1 km sud.

139. *Horinceni, comuna Berezeni, județul Vaslui*: a). o așezare este cunoscută la „Gura Săratei”, la distanță de 7-800 m nord de sat; b). altă așezare este la punctul „Troienăși” din partea de vest a satului (în jurul barajului).

140. *Berezeni, județul Vaslui*: a). în centrul satului, spațiul dintre primărie și magazinul universal; b). alta în partea de SE a punctului

„Vicoleni“, tot vatră de sat ; c). în mahalaua „Bozla Nouă“, s-au recuperat câteva piese dintr-un depozit de bronzuri⁸.

141. *Bozia, comuna Fălciu, județul Vaslui* : în punctul „Doniceasa“, se află două pîlcuri : unul la est de șosea și altul la vest.

142. *Fălciu, județul Vaslui* : a). o așezare se află în fața sediului IAS ; b). alta în jurul podului din centrul satului, și c). o a treia la „Casa de apă“ din marginea sudică a satului.

143. *Bogdănești, comuna Fălciu, județul Vaslui* : a). o întinsă așezare se găsește la aproximativ 1 km nord de sat pe terasa joasă a Prutului ; b). altă așezare este în partea nordică la punctul denumit „Puierniță“ ; c). a treia în vatra satului unde locuiește P. Zonte ; d). și, alta în fața sediului SMT.

144. *Rînzești, comuna Fălciu, județul Vaslui* : a). un punct se află la „Gura Belciugului“ și se prelungește pe botul dealului din marginea de NE a satului ; b). al doilea punct este în grădina învățătorului Ion Cahu din centrul satului ; c). altă așezare se află pe botul dealului din jurul bisericii ; d). în sfîrșit, un alt punct a fost descoperit pe stînga pîrului Mihălceni, înainte de a ieși în șesul Prutului.

145. *Cîrja, comuna Murgeni, județul Vaslui* : a). punctul „Bîrsana“ din marginea nordică a satului ; b). sediul fermei IAS (T. Donca) ; c. în jurul sediului piscicolei și grădina locuitorului Trandafir ; d). punctul „Mața“-est, situat la 1,5 km sud de sat ; e). ultima așezare descoperită se găsește pe botul dealului Mața, care se pierde în Balta Rădeana.

146. *Vădeni, comuna Cavadinești, județul Galați* : a). întinsă așezare s-a descoperit în jurul grajdurilor CAP din marginea de nord a satului ; b). între biserică și malul Prutului.

147. *Rogojeni, comuna Cavadinești, județul Galați* : zona sudică a vetrii satului.

148. *Suceveni, județul Galați* : aproximativ 3 km est, de o parte și de alta a șoselei Gănești-Oancea.

149. *Oancea, județul Galați* : a). vatra nord estică a satului ; b). marginea de SE a satului.

150. *Roșcani, județul Galați* : o foarte întinsă așezare s-a descoperit la aproximativ 1,5 km SE de sat în punctul denumit „Crucișoara“.

Rod al unei îndelungate cercetări de suprafață repertoriul prezentat mai sus însumează 227 de stațiuni arheologice identificate în 150 de localități cu materiale caracteristice culturii Noua⁹.

Cu toate că rămîn încă multe stațiuni arheologice neidentificate, se poate aprecia că, adăugînd aceste descoperiri la cele cunoscute¹⁰, harta

8 Marin Dinu și Ghenuță Coman, *Depozitul de obiecte de bronz de la Bozla Nouă (raionul Bîrlad, reg. Iași)*, în AM, II-III, 1964, p. 471 și urm.

9 Unele stațiuni amintite de N. Zaharia și colab., în *Așezări din Moldova* 1970, p. 338-357 au fost eronat plasate în teren și uneori schimbate și denumirea unor localități ; în lucrarea de față s-a avut în vedere acest lucru.

10 Marilena Florescu și Viorel Căpitănu, *Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău*, în AM, VI, 1969, p. 213 și urm. ; Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p. 143 și urm. ; M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.* : vezi nota 4.

arheologică cu privire la cultura materială Noua cunoaște o foarte mare densitate și în Țara de Jos a Moldovei ¹¹.

În ceea ce privește poziția stațiunilor arheologice, purtătorii culturii Noua au preferat, în principal, terasele inferioare și foarte aproape de apă

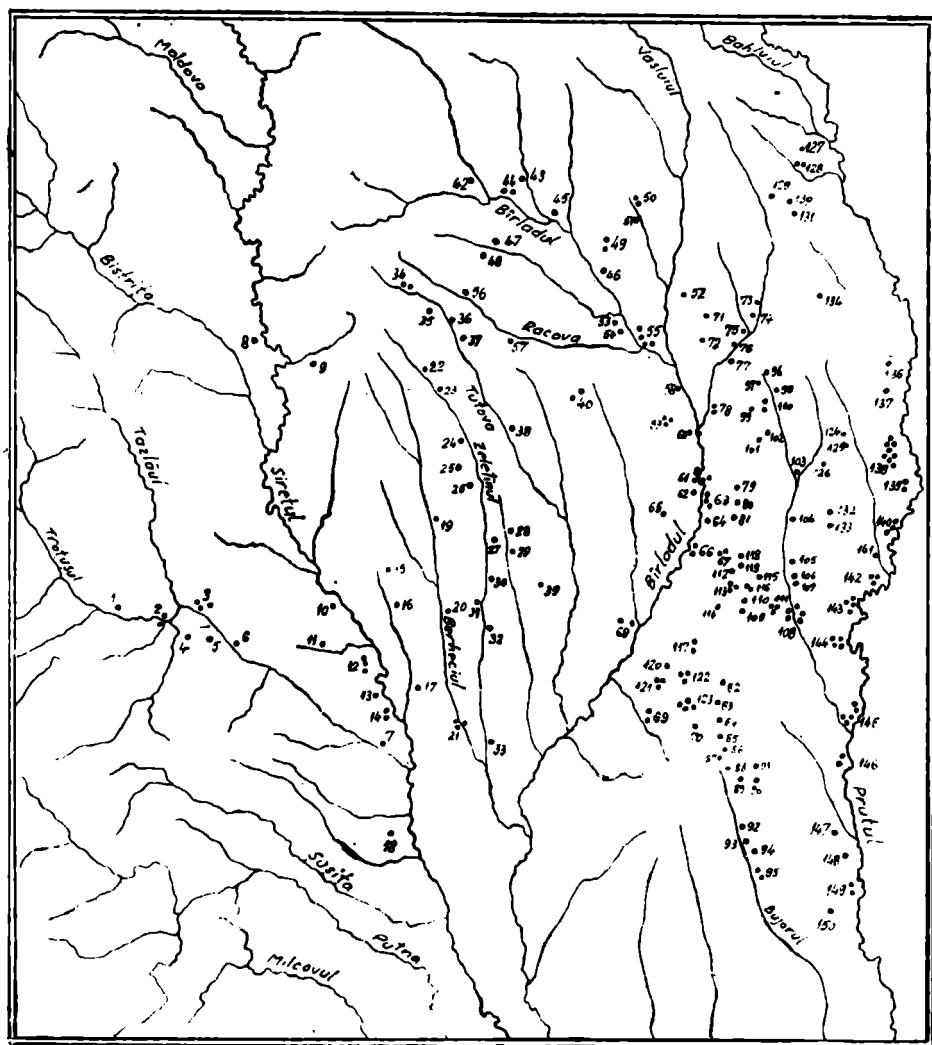

Fig. 1. — Harta descoperirilor arheologice cu privire la Cultura NOUA.

din lungul rîurilor și pîraielor sau grinduri situate în șesurile din preajma apelor, ca și boturi de dealuri interfluviale, de asemenea, joase. Rareori se

11 N. Zaharia și colab., op. cit., p. 42: vezi și harta cu privire la răspîndirea culturii Noua.

ridică pe unele pante, la nivelul teraselor medii, dar și atunci foarte aproape de ape (izvoare sau piraie).

Reține atenția faptul că stațiunile arheologice de tipul culturii Noua sînt vizibile, mai ales, în lunile de primăvară cînd nu este vegetație, prin prezența „cenușarelor”-„zolniki”, caracteristice acestor tipuri de așezări.

Ocupația de bază a purtătorilor acestei culturi fiind creșterea animalelor, pe lângă cultura primitivă a unor plante, explică poziția așezărilor în șesuri ierboase sau în puncte de interferență dintre șes și dealurile împădurite.

De obicei, într-o stațiune arheologică de tipul culturii Noua se pot număra la suprafață, în general, între 7-15 „cenușare”, în contextul cărora sau în preajma lor, apar numeroase obiecte de inventar constînd din ceramică, oase, piatră, bronz — unelte și arme de luptă, ca și obiecte de podoba. De multe ori, prin diverse lucrări ale solului, se descoperă necropole și depozite de bronzuri.

CERAMICA

Ceramica culturii Noua este foarte bogată și variată, dar fragmentară datorită caracterului cercetării de suprafață. Întîmplător s-au descoperit și vase întregi, de obicei mici sau mijlocii, care au putut fi întregite sau reconstituite. Vasele sînt lucrate cu mîna din pastă bună sau grosieră. Culorile acestora variază între brun-cenușiu, brun-gălbui sau brun-cărămiziu. Ornamentul constă dintr-un briu în relief dispus pe partea superioară, simplu, crestat sau alveolat. Corpul unor vase este ornamentat cu nervuri în relief dispuse în diferite forme. Varietatea torțiilor, cu buton, cu creastă, în formă de șea, etc., constituie de asemenea, un aspect deosebit al ornamentului ceramicii culturii Noua.

Se poate aprecia, pe bună dreptate, că ceramica culturii Noua este bine cunoscută prin săpături sistematice și studii de specialitate ¹².

Întrucît, așa cum s-a afirmat mai sus, ceramica culturii Noua este relativ bine cunoscută, se prezintă aici descoperirile de vase întregi sau întregite, ca și unele fragmente deosebite.

— Adjud (stațiunea nr. 7). Printre altele s-a descoperit un vas bitronconic cu două torți trase din buză și puțin suprainălțate (Fig. 2/1).

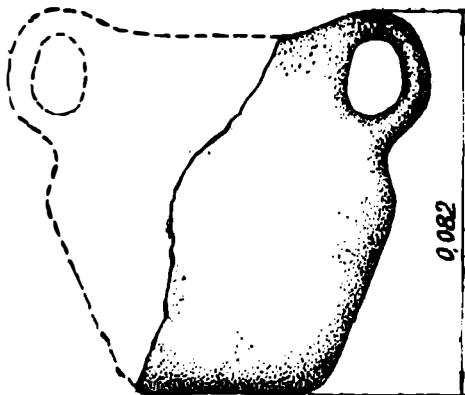
— Murgeni (stațiunea nr. 108, b.). S-a descoperit o ceașcă globulară cu două torți suprainălțate. Corpul vasului este decorat cu caneluri dispuse orizontal și vertical (fig. 2/2).

— Costești (stațiunea nr. 59, a.). De aici provine o ceașcă cu două torți suprainălțate (fig. 2/3).

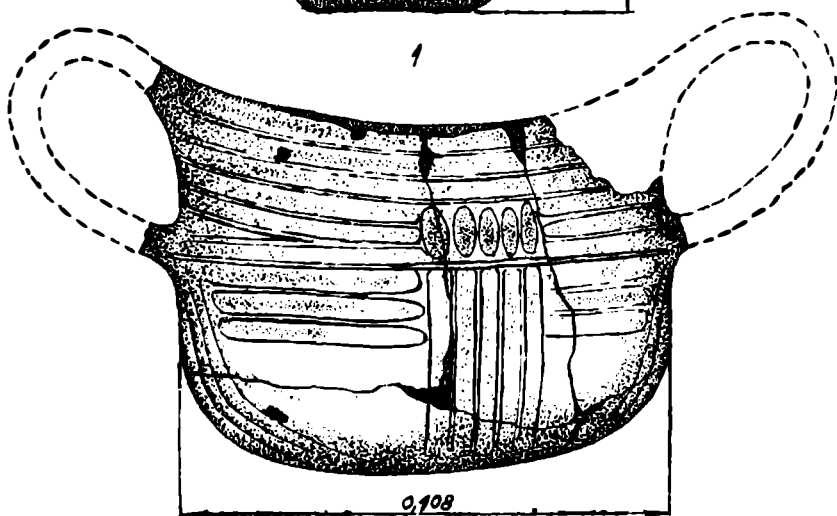
— Lupești (stațiunea nr. 82). S-a descoperit o ceașcă mică cu o singură toartă suprainălțată prevăzută la partea superioară cu creastă (fig. 3/1).

— La Igești (stațiunea nr. 121, a.) în contextul mai multor materiale s-a descoperit o ceașcă mică, bitronconică, cu o singură toartă suprainălțată (fig. 3/2).

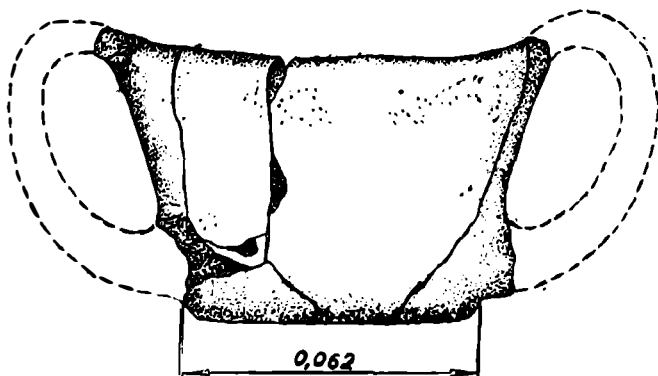
12 Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p. 143 și urm.

1

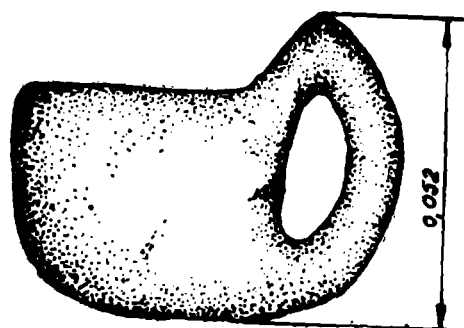

2

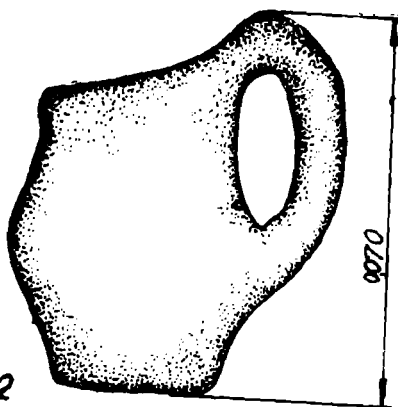

3

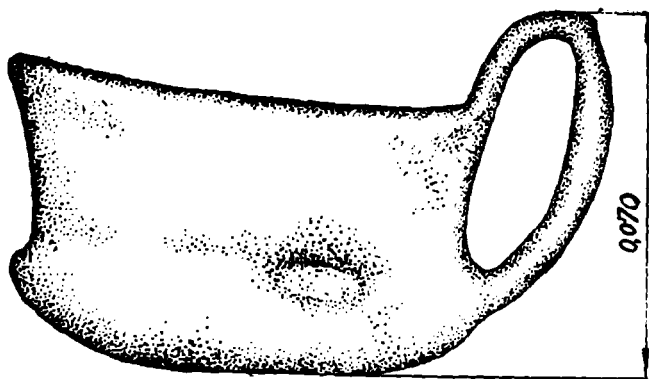
Fig. 2 <http://www.eimec.ro> Adj. 12 Murguș 3 Costești.

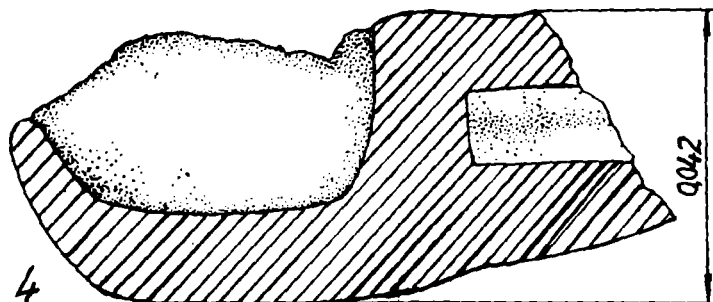
1

2

3

4

Fig. 3. — Ceramică : 1, Lupești ; 2, Iosad ; 3, Iosad ; 4, Horga.

— Epureni-gară (stațiunea nr. 114). S-a descoperit o ceașcă cu o toartă suprainălțată (fig. 3/3).

— Horga (stațiunea nr. 113) : în punctul „a” s-a descoperit un creuzet de formă conică ¹³, iar la punctul „b” o lingură pentru turnat bronzul (fig. 3/4). Aceste piese dovedesc că obiectele din bronz se turnau în așezările respective.

— Din numeroasele fragmente dăm doar câteva mai caracteristice (fig. 4).

— De la Adjud (stațiunea nr. 7) provin două piese foarte importante care, pînă în prezent, nu au analogii, din ceramică. Este vorba de un fragment dintr-un cap de berbec, care provine, probabil de la un „cățel de vatră” (fig. 5) și un corn de berbec tinăr (fig. 5/2).

BRONZURI

Din stațiunile arheologice enumerate mai sus rețin atenția, în mod deosebit, obiectele confecționate din bronz și anume :

— În satul Bozia Nouă (stațiunea nr. 140, c.), astăzi parte componentă a satului de reședință Berezeni, prin săparea unor gropi de siloz, la sediul C.A.P. „16 Februarie”, în contextul unei așezări și necropole caracteristice culturii Noua s-a descoperit un depozit de bronzuri compus din următoarele piese : trei seceri cu cîrlig, un celt de tip transilvănean și trei bucăți din bronz în stare brută ¹⁴, ceea ce dovedește că diferitele obiecte se turnau local. Din relatările lucrătorilor care au săpat acolo rezultă că au fost mai multe piese care se găsesc în momentul de față la muzeul din Huși ¹⁵.

— Un alt depozit de bronzuri s-a descoperit întimplător în marginea sudică a satului Stuhuleț (stațiunea nr. 132), compus după cum relatează descoperitorii din două seceri, un vîrf de lance, un obiect lung de 40-50 cm, rotund și ascuțit la un capăt și două celturi, piese luate și pierdute de copii.

— La Murgeni (stațiunea cu nr. 108, b.) s-au descoperit două piese și anume : un vîrf de lance în formă de frunză, cu tocul de înmănușare de formă conică, care se prelungește sub formă de nervură mediană spre vîrfurile piesei (fig. 7/2). A doua piesă este un fragment de seceră (fig. 6).

— La Copăceana (stațiunea nr. 133) s-au descoperit două piese care, probabil, provin dintr-un depozit mai mare : un celt de tip transilvănean, cu gaura de înmănușare ovală. Marginea acestei găuri este îngroșată în exterior și de ea se prinde partea superioară a tortiții. Tăiușul este ușor curbat (fig. 6/4). A doua piesă este un vîrf de lance în formă de frunză, cu o nervură mediană aproape uniformă. Partea pentru fixare de lemn este în formă de pană (fig. 7).

— În satul 23 August (stațiunea nr. 117, b.) s-a descoperit un celt de mici dimensiuni. Are gaura de înmănușare ovală. Tortița este emiovală.

13 Recipientul se află la muzeul „V. Pirvan” — Birlad, donat odată cu alte materiale de prof. Ghenuță Coman.

14 Marin Dinu și Ghenuță Coman, *op. cit.*, p. 471 și urm.

15 Pe lîngă relatările lucrătorilor se adaugă și informațiile primite de la Gh. Melinte, directorul muzeului din Huși.

Partea superioară a celtului este decorată cu trei nervuri în relief, care îi dau mai multă rezistență. Lama de tăiere este triunghiulară și tăiușul ușor curbat (fig. 6/5).

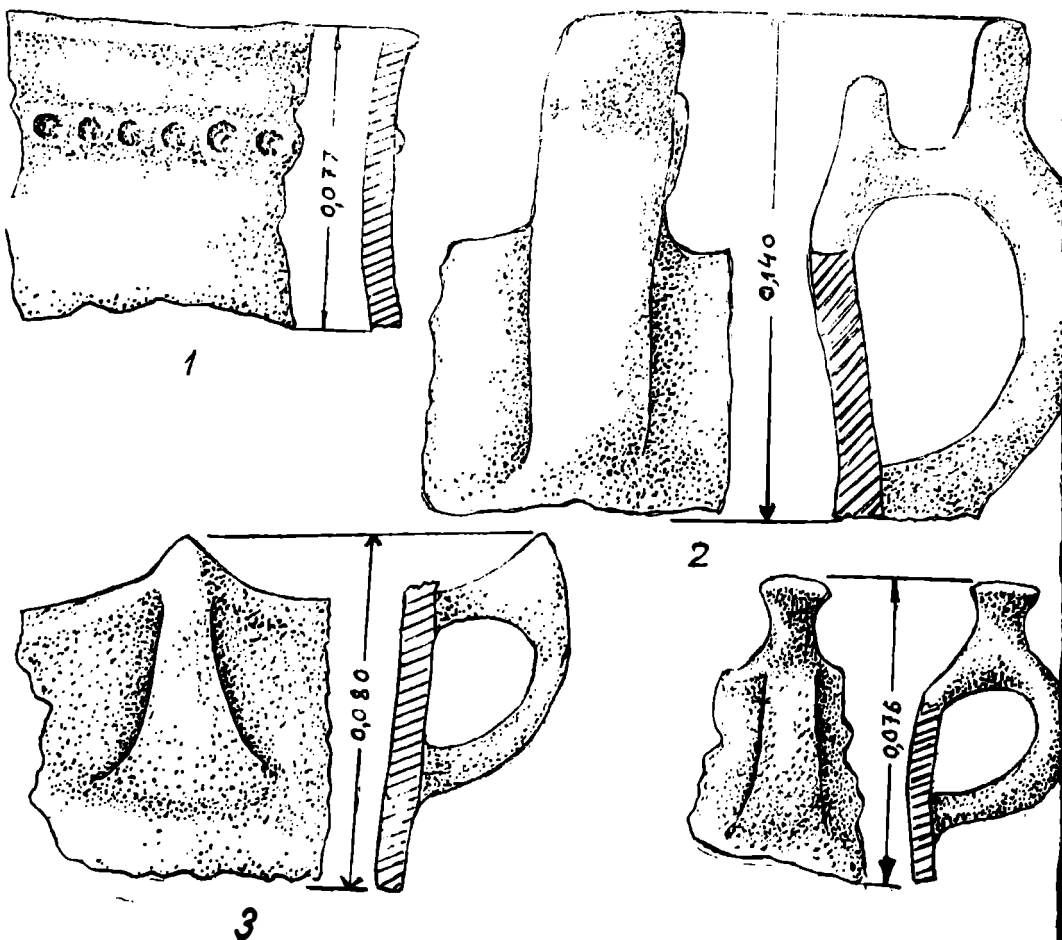

Fig. 4. — Ceramică : 1, *Adjud-Vechi* ; 2, *Birlad* ; 3, 4, *Orbeni*.

— Mălușteni (stațiunea nr. 120). S-au descoperit două piese un celt fragmentar de tip transilvănean¹⁶ și un topor cu gaura de înmănușare transversală, prevăzut pe ceafă cu prelungiri în formă de triunchi în ambele părți. Marginile manșonului sînt îngroșate și se asociază cu alte două nervuri care îi întăresc rezistența și, în același timp, îl ornează. Lama este lungă, relativ subțire și aproape uniformă pînă la tăiuș (fig. 6/1).

¹⁶ Obiectul se află la colțul muzeistic al școlii generale de la Mălușteni.

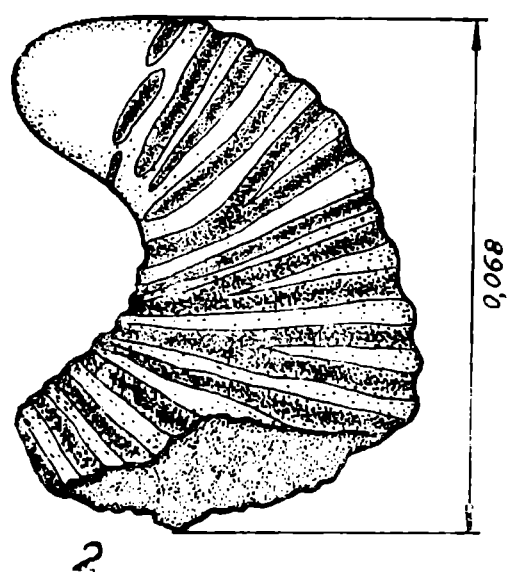
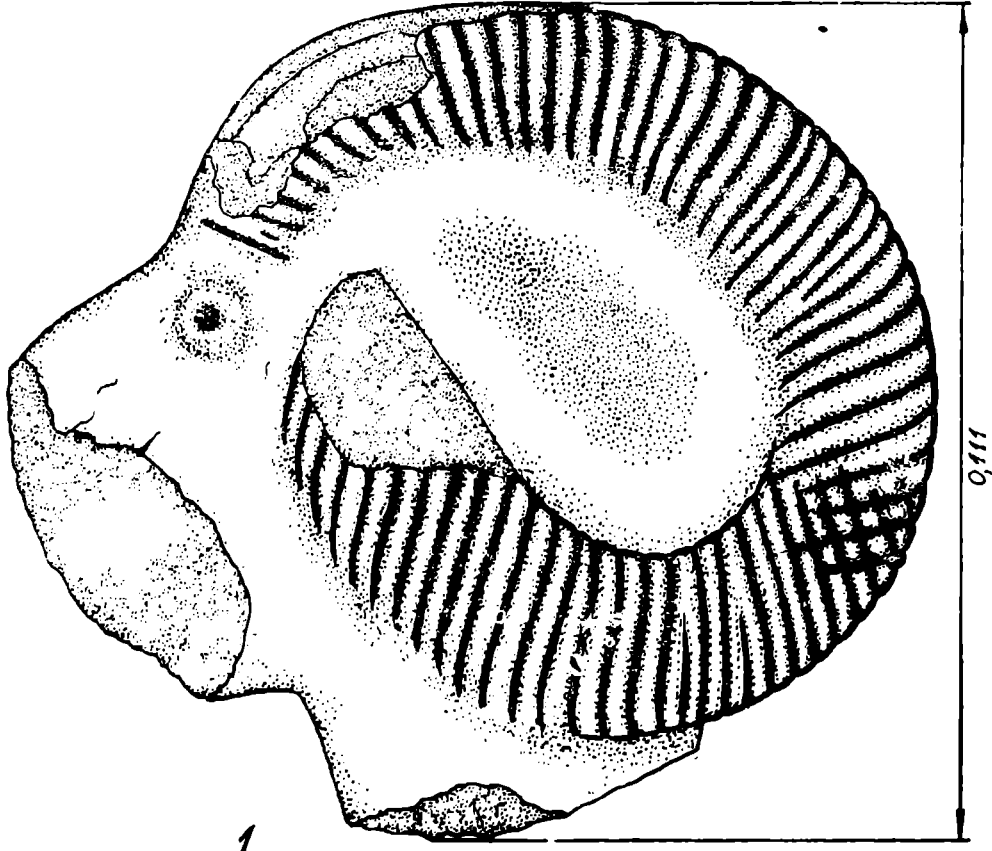

Fig. 5. — Ceramică 1, 2, Adjud.

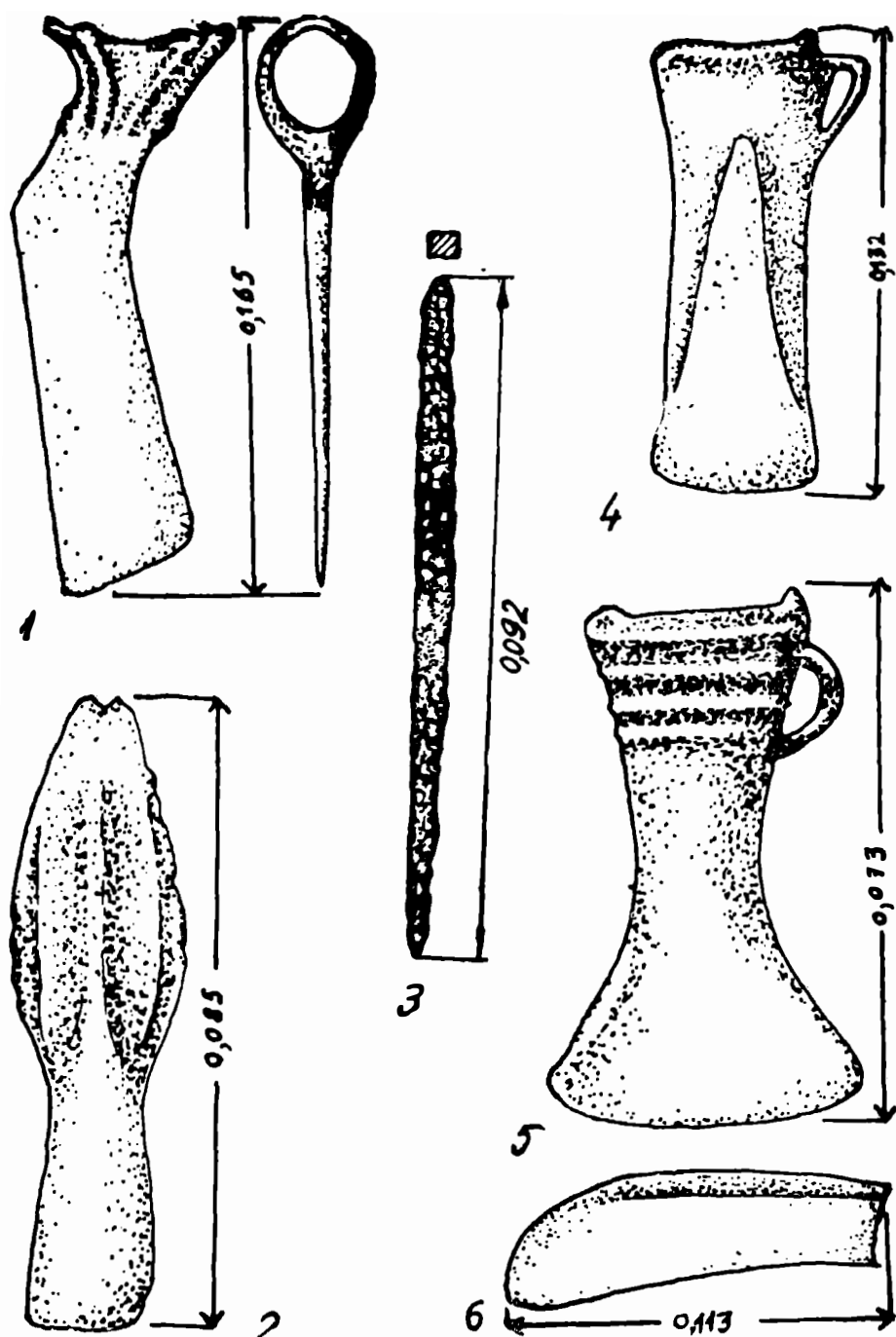

Fig. 6. — Obiecte din bronz : 1, Mălușteni ; 2, Berești ; 3, Lățești ; 4, Copăceana ; 5, sat 23 August ; 6, Murgeni.

— La Berești (stațiunea nr. 92) s-a descoperit un vîrf de lance, de dimensiuni mai mici, în formă de frunză. Tocul de înmănușare, de formă conică, se prelungește, pe o parte, sub formă de nervură mediană pînă la mijlocul „frunzei”, iar pe cealaltă parte, piesa are trei nervuri : nervura mediană merge pînă aproape de vîrf, iar cele două laterale pînă la mijlocul „frunzei” (fig. 6/2).

— Ciorani-Pufești (stațiunea nr. 18). În contextul unei așezări s-a descoperit un depozit de bronzuri compus din următoarele piese : opt seceri, dintre care șapte sînt cu cîrlig și una cu două orificii pe limba de la miner. De asemenea, s-a descoperit și un celt de tip transilvănean¹⁷. Dintre aceste piese, o seceră se află la autorul acestei lucrări (fig. 7/3), care este și descoperitorul acestui depozit.

— La Fistic (stațiunea nr. 48) s-a descoperit un celt de tip transilvănean¹⁸.

— Cociu (stațiunea nr. 29). Aici s-a descoperit un celt de tip transilvănean și un vîrf de lance în formă de frunză și cu penducul în formă de pană¹⁹.

— Ivănești (stațiunea nr. 57). Aici s-au descoperit doi butoni (nasturi), care, probabil, provin dintr-un mormînt (fig. 8).

— La Zăpodeni (stațiunea nr. 49, a.) s-a descoperit un buton păstrat într-o stare foarte bună (fig. 8/3).

— Fedești (stațiunea nr. 112). De aici provine un buton mai mic (fig. 8/4).

— Un buton s-a mai descoperit la Mălușteni (stațiunea nr. 120).

— La Horga (stațiunea nr. 113, b) s-au descoperit mai multe obiecte de podoabă din care s-a recuperat un ac cu capătul conic, prevăzut cu decor de linii incizate orizontal și vertical (fig. 8/5).

— La Igești (stațiunea nr. 121, a), de asemenea, s-au descoperit mai multe obiecte, printre care și două ace (fig. 8/6, 7).

— Lățești (stațiunea nr. 123, d). Printre alte obiecte s-a găsit și un împingător muchiat (fig. 6/3).

UNELTE ȘI OBIECTE DIN OS

În contextul tuturor „cenușarelor” abundă extraordinar de multe oase de animale, dintre care unele sînt prelucrate în felurite unelte, arme de luptă și obiecte de podoabă, constituind una din importanțele caracteristici ale conținutului culturii Noua. Din stațiunile arheologice cercetate s-au recoltat, printre altele, unelte și obiecte din os

— Lățești (stațiunea nr. 123, d). În bogatele cenușare de aici s-au descoperit patru „seceri” din os care sînt identice cu cele care provin din așezarea de la Valea-Lupului — Iași și Andrieșeni²⁰.

17 Mircea Petrescu-Dimbovița, *op. cit.*, p. 255 și fig. 3.

18 Obiectul se află la colțul muzeistic al școlii generale din Fistic.

19 Cele două obiecte se găsesc la colțul muzeistic al școlii generale din Cociu.

20 Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p. 159-161, și fig. 12.

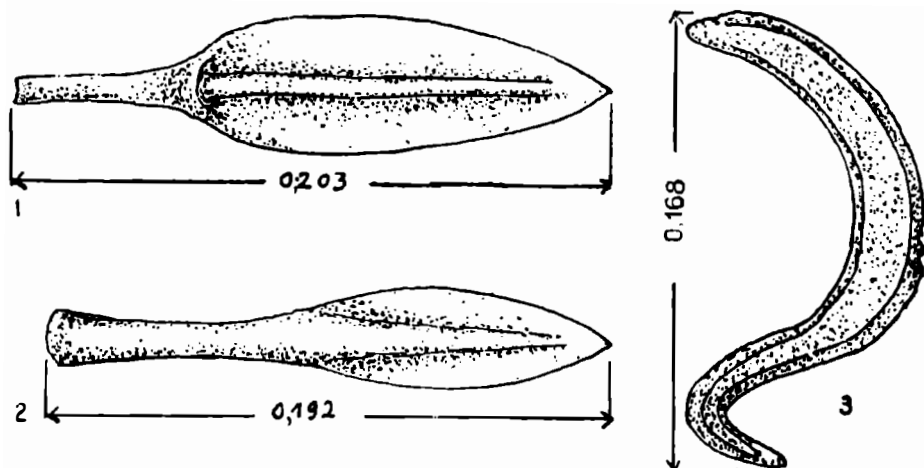

Fig. 7. — Obiecte din bronz : 1, Copăceana ; 2, Murgeni ; 3, Ciorani.

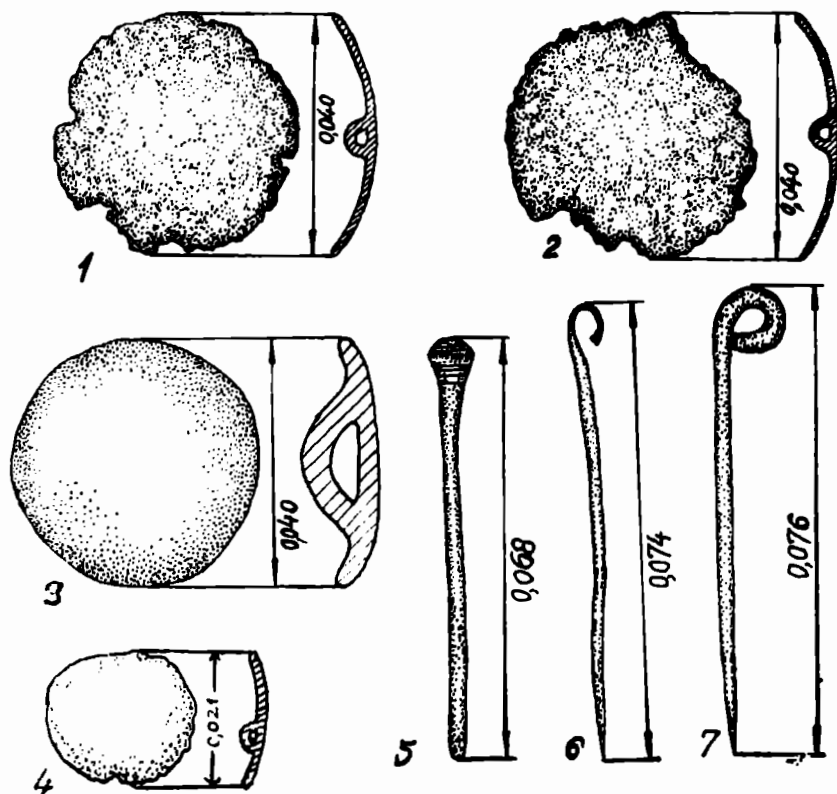

Fig. 8. — Obiecte din bronz : 1, 2, Ivănești ; 3, Zăpodeni ; 4, Felești ; 5, Horga ; 6, 7, Igești.

— Întrucît nu poate fi concepută o așezare de tipul culturii Noua fără omoplați crestați de vită, cal sau porc, prezentăm o planșă cu cîteva exemple din stațiunile arheologice Epureni-gară, Adjudul Vechi, Giurcani și Cerchez -Popeni (fig. 9). Subliniem că utilitatea acestor obiecte n-a fost încă precizată ²¹.

— Satul 23 August (stațiunea nr. 117, b). O problemă deosebită este suscitată de prezența unor coaste de animal crestate (de altfel, prezente în multe așezări), descoperite aici (fig. 10/1, 2, 6). Pot fi piepteni? Nu pare verosimil și mai curînd opinîm că pot fi „seceri”. Tot în această așezare s-a mai descoperit un obiect — tot din coastă de animal — prevăzut cu două găuri, care s-ar putea să fie o piesă de harnașament (fig. 10/3).

— La Murgeni (stațiunea nr. 108, d.) s-a descoperit o frumoasă și interesantă zăbală pentru cal, decorată prin incizii (fig. 10/7).

— Halta C.F.R. Dodești (stațiunea nr. 63, b.). Pe lîngă cîteva impun-gătoare s-a recoltat și o daltă bine lucrată (fig. 10/5).

— Popeni (stațiunea nr. 104). În această așezare, întinsă și foarte bogată în obiecte de os, pe lîngă mulți omoplați crestați de diferite mărimi, împungătoare, coaste crestate, s-a descoperit o daltă (fig. 11), ace găurite (fig. 12), și multe oase de forme și mărimi diferite crestate deosebit în comparație cu omoplații sau cu coastele de animal crestate (fig. 11/1, 3), a căror utilitate, de asemenea, nu se cunoaște.

— Ar mai fi de adăugat prezența patinelor din os (Murgeni, b ; Vădeni-Murgeni, a ; Giurcani, c.).

De menționat este și faptul că în contextul acestor stațiuni s-au descoperit și rișnițe, percutoare, cîteva topoare-ciocan, ca și un fragment dintr-un cuțit curbat.

Pe baza materialelor prezentate mai sus, ca și a analogiilor cu materialele cunoscute prin săpăturile efectuate în așezări și necropole de tipul culturii Noua ²², se poate aprecia că aceste descoperiri au darul, în general, să îmbogățească conținutul acestei culturi.

În primul rînd se îmbogățește harta arheologică a acestei regiuni cu foarte multe stațiuni care, adăugate la cele cunoscute, pot da o imagine apropiată de realitate a densității de locuire din perioada în discuție.

Deși este vorba de cercetări de suprafață, s-a putut, totuși, constata că toate stațiunile se caracterizează, în primul rînd, prin cenușare, cu mențiunea că în unele cantitatea de cenușă este mai abundentă, iar în altele mai puțin abundentă. De asemenea, s-a putut observa că unele cenușare sînt mai întinse — anume cele mai bogate în cenușă și invers, cele cu cenușă mai puțină, au perimetrul mai restrîns.

O altă componentă a conținutului culturii Noua, care îi dă și una din caracteristicile importante, este ceramica asupra căruia nu vom stărui. fiind studiată sub toate unghiurile de vedere ²³. Apreciem, doar, pe baza

21 Subliniem că utilitatea acestor obiecte încă n-a fost precizată, vezi A.C. Florescu, *op. cit.*, p. 159 și nota 42.

22 Vezi nota 2 și 10.

23 A. C. Florescu, *op. cit.*, 143 și urm.

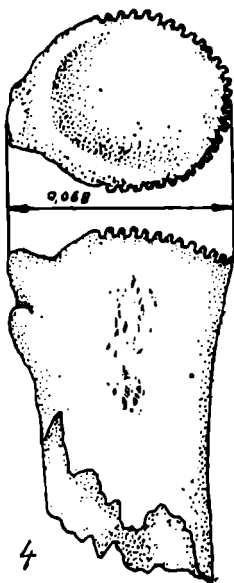
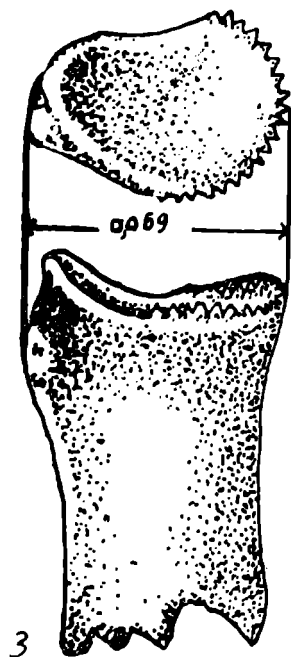
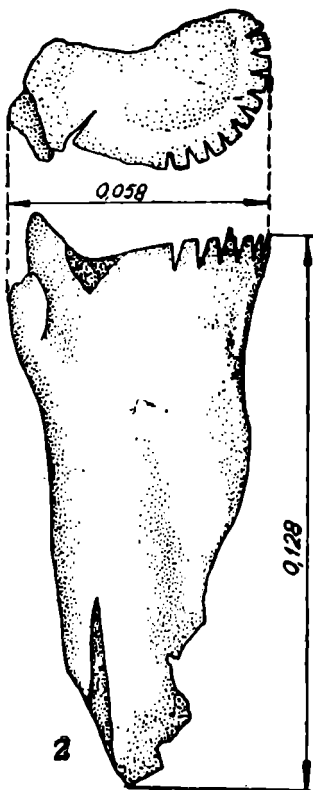
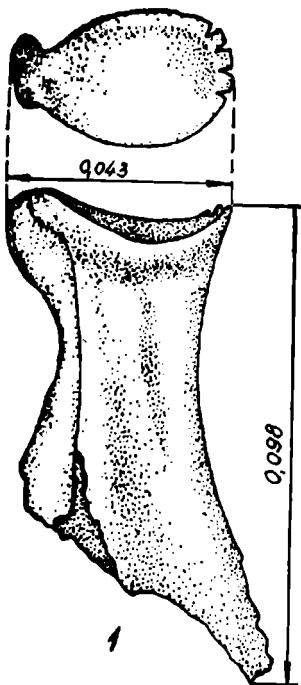

Fig. 9. — Obiecte din os : 1, Epureni-gară ; 2, Adjulul Vechi ;
<http://www.cimc.ro> <http://www.cimc.ro>

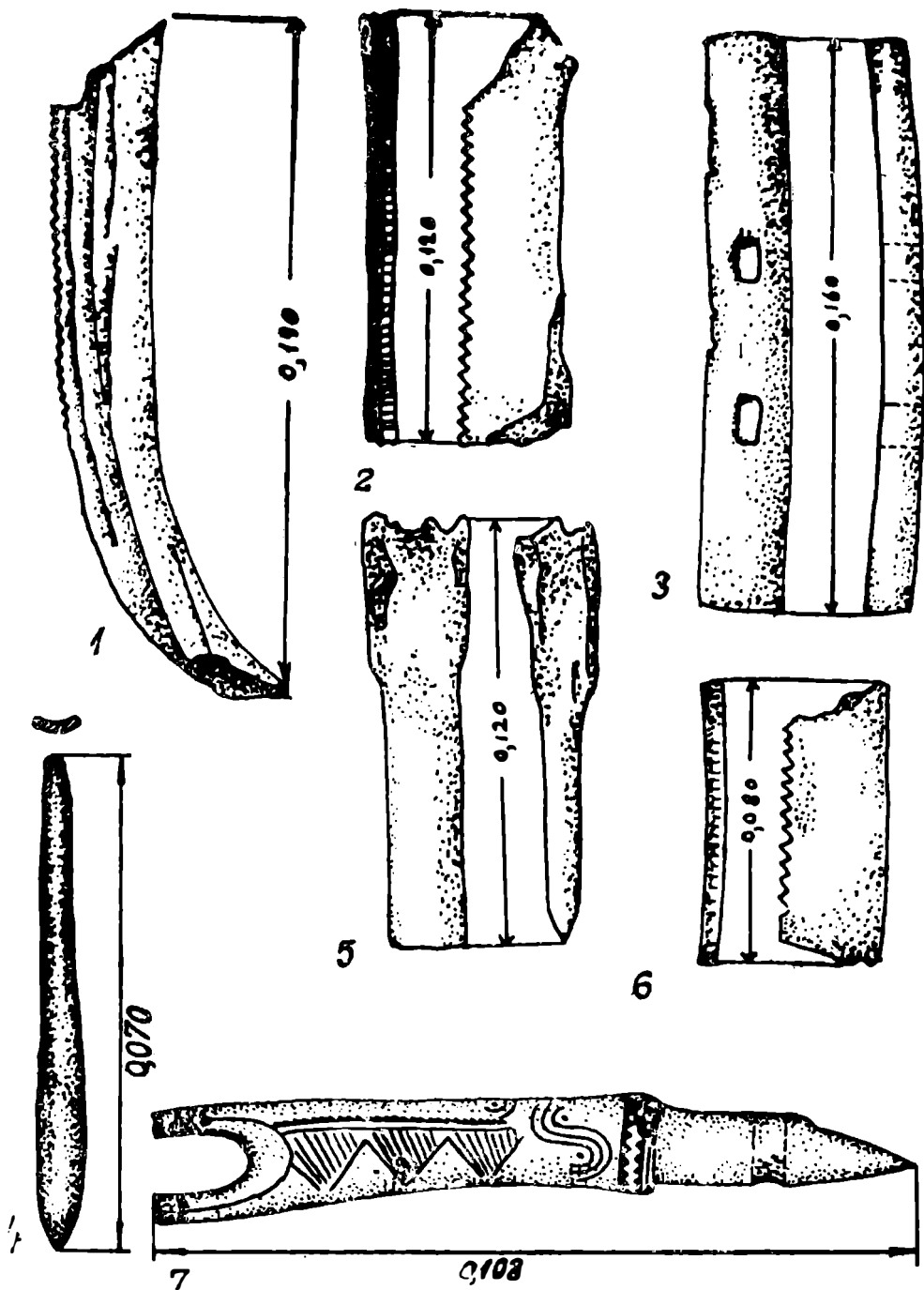
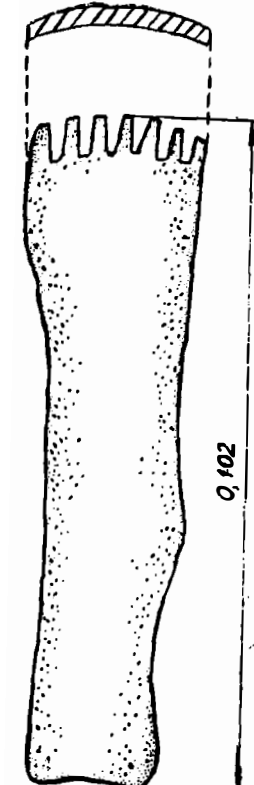
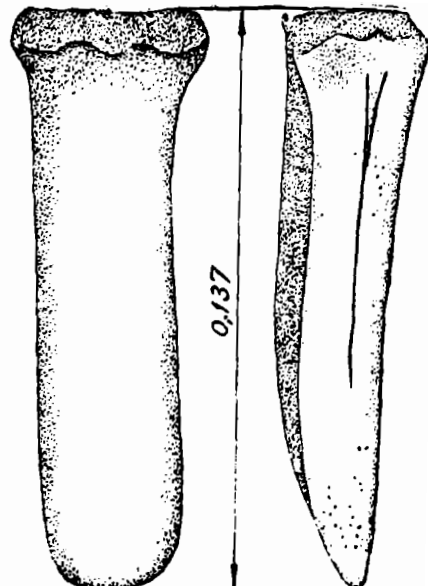

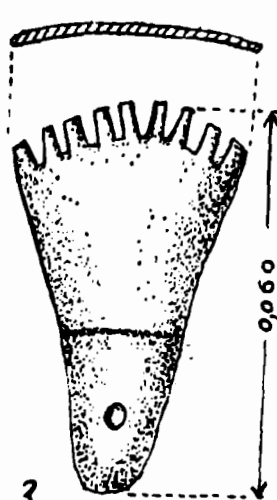
Fig. 10. — Obiecte din os : 1, 2, 3, satul 23 August ; 4, Lătești ; 5, Halta C.F.R.-Dodești ; 7, Murgeni.

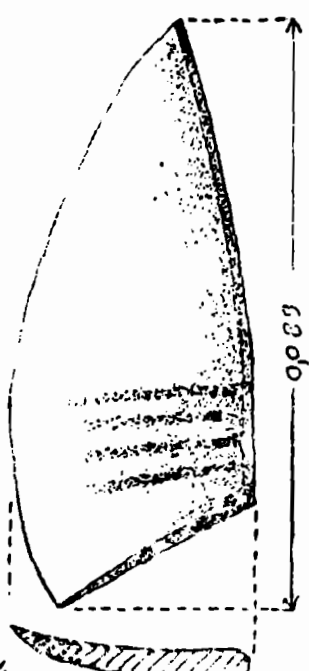
1

2

3

4

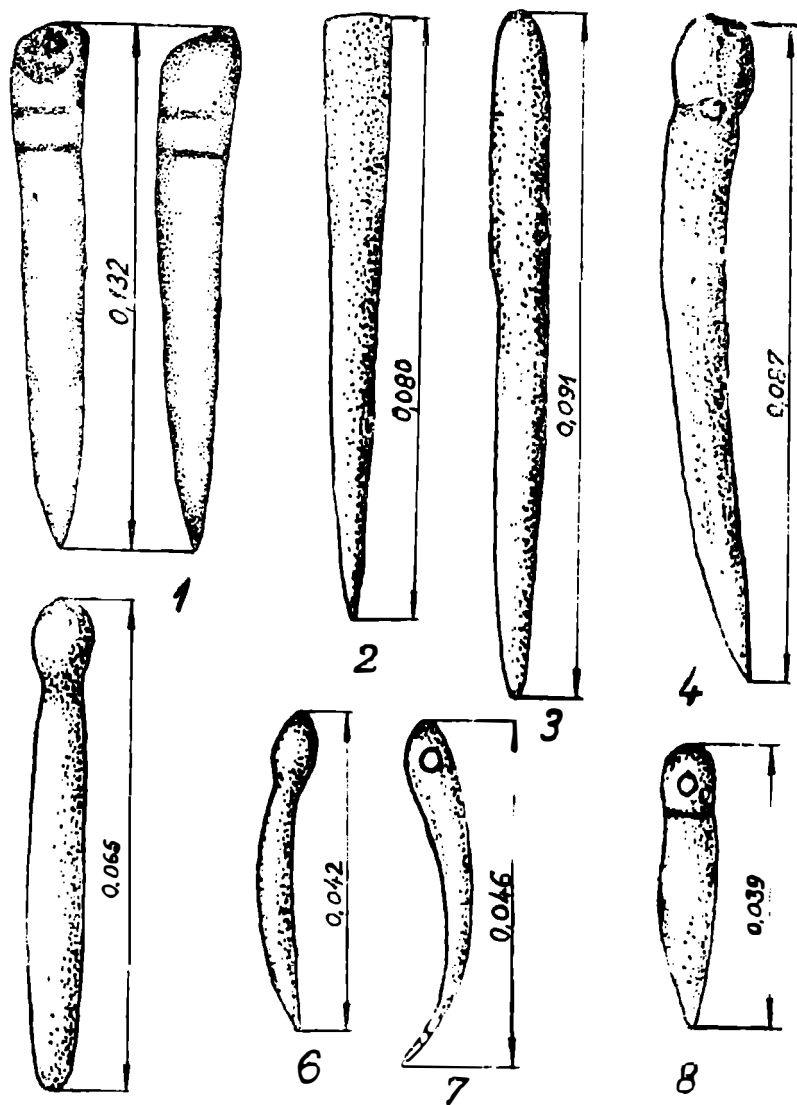

Fig. 12. — Obiecte din os : Popeni-Găgești.

observațiilor pe teren și a materialului recoltat că predomină vasele în formă de sac cu briu pe partea superioară, simplu, crestat sau alveolat.

Obiectele din bronz — unelte, arme, podoabe — constituie de asemenea, o altă caracteristică a culturii Noua. Deși, poate, puține asemenea vestigii, sînt totuși suficiente (multe stau încă necunoscute în diferite colțuri muzeale școlare sau colecții particulare) pentru a întregi (fie și

parțial) conținutul acestei culturi. Legat de descoperirea materialului brut de bronz, de recipiente pentru turnare, ca și de felul și întrebuințarea unor obiecte, se poate concluziona că se confecționau local și că prezența secerilor implică neapărat faptul că purtătorii acestei culturi se ocupau și cu agricultura, pe lângă păstorit.

În sfârșit, bogăția materialelor osteologice constituie o materie primă foarte importantă la îndemâna omului. Dovada este evidentă prin multitudinea obiectelor de inventar confecționate din os, care dau și o notă dominantă conținutului culturii Noua.

ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES ABOUT THE NOUA CULTURE IN THE SOUTHERN HALF PART OF MOLDAVIA.

S u m m a r y

As a result of the surface researches carried out along several years there were identified 227 archaeological stations in 150 localities (picture 1).

The identification of the stations belonging to the New culture demonstrates that the bearers of this culture mainly preferred lower terraces and rarely the medium ones.

The basic occupation of this population was the animal breeding besides the cultivation of some plants.

All the stations are first of all characterized by „ashing” — „zolniki”.

The art of pottery (pictures 2, 3, 4) is one of the principal components of the New culture in which besides many types and variants there predominate vessels in form of a sack with simple, notched or alveolate strip.

Another component of this culture is made by the bronze objects (pictures 6, 7, 8). Referring to the discovery of the brute materials in bronze, the vessels for smelting, there can be drawn the conclusion that all the objects were locally manufactured.

Another very important feature for defining the content of the New culture is revealed by the richness of the osteological material. Very many objects are manufactured from bones (pictures 10, 11, 12).

One of the most interesting discoveries is referring to the zoomorphic fragments — ovine, manufactured from ceramics.

LIST OF FIGURES

- Fig. 1. — The archaeological map of the explored region.
 Fig. 2. — Ceramics : 1, Adjud ; 2, Murgeni ; 3, Costești.
 Fig. 3. — Ceramics : 1, Lupești ; 2, Igești ; 3, Epurenii ; Horga.
 Fig. 4. — Ceramics : 1, Adjudu-Vechi ; 2, Bîrlad ; 3, 4, Orbeni.
 Fig. 5. — Ceramics : 1, 2, Adjud.
 Fig. 6. — Objects made of bronze : 1, Mălușteni ; 2, Berești ; 3, Lățești ; 4, Copăceana, 5, the „23 August” Village ; 6, Murgeni.
 Fig. 7. — Objects made of bronze : 1, Copăceana ; 2, Murgeni ; 3, Ciorani.
 Fig. 8. — Objects made of bronze : 1, 2, Ivănești ; 3, Zăpodeni ; 4, Fedești ; 5, Horga ; 6, 7, Igești.
 Fig. 9. — Objects made of bone : 1, Epurenii ; 2, Adjudu-Vechi ; 3, Giurcani ; 4, Popeni-Găgești.
 Fig. 10. — Objects made of bone : 1, 2, 3, 6, the „23 August” Village ; 4, Lățești ; 5, Dodești ; 7, Murgeni.
 Fig. 11. — Objects made of bone : Popești-Găgești.
 Fig. 12. — Objects made of bone : Popești-Găgești.

O UNEALTĂ PENTRU ORNAMENTAT CERAMICĂ, DESCOPERITĂ LA STOICANI (COM. FOLTEȘTI, JUD. GALAȚI)

de IONEL BAUMAN

Cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate în satul Stoicani în anul 1971¹ au fost făcute și o serie de cercetări de suprafață², în vederea identificării unor noi așezări, care să îmbogățească numărul celor cunoscute până în prezent în această zonă³. Din punct de vedere geomorfologic ea se află într-un estuar al Prutului inferior, din faza paleoeuxină a Mării Negre⁴.

Pe una din aceste platforme, în punctul numit de către localnici „Poarta țarinii” au fost identificate resturile unui cuptor pentru ars ceramica. Parte din această terasă a fost distrusă, de-a lungul timpului, de gropile săpate pentru scos lutul. Cuptorul, observat în profil, avea o formă aproximativ rotundă, conținând numeroase fragmente ceramice și cenușă. Degajându-se de resturile pe care le conținea, pentru a se constata tipul și forma cuptorului, deasupra plăcii au fost găsite mai multe fragmente ceramice, alături de care se afla și o unealtă din corn de cerb (fig. 1/1).

Cuptorul de ars ceramica intră în categoria celor cu pilon central de susținere⁵, tip des întâlnit în cadrul culturii Sintana de Mureș — Cerneahov, până în prezent fiind cunoscute pe teritoriul României, nouă astfel de cuptoare⁶. La acestea se adaugă alte șase exemplare, al căror sistem de

-
- 1 M. Petrescu-Dîmbovița și M. Dinu, *Nol cercetări arheologice la Stoicani*, în SCIV, 1974, 1, p. 71-97.
 - 2 Cercetarea a fost efectuată împreună cu colegul G. Niculescu.
 - 3 M. Petrescu-Dîmbovița, *Archäologische Forschungsergebnisse im Bezirk Covurlui*, în Dacia, VII-VIII, 1937-1940, p. 427-446; Idem, *Căldările de cercetare arheologică în județul Covurlui*, în revista „Orizonturi”, III, 1946; Idem, *Cercetări de teren și săpături arheologice efectuate în județul Covurlui în 1949, la Tâmboani-Foltești-Stoicani*, în SCIV, I, 1, 1950, p. 65 și urm.; Idem, *Cetățula de la Stoicani*, în Materiale, I, 1953, p. 14-201; R. Vulpe, *Despre valul din Moldova de jos și zidul lui Atanarich* în SCIV, I, 2, 1950, p. 171 și urm.
 - 4 V. Mihăilescu, *Dealurile și cîmpurile României*, Buc., 1966, p. 250.
 - 5 În vara anului 1973, în dreptul locului unde a fost identificat cuptorul, s-au făcut săpături arheologice. Cu această ocazie a mai fost descoperit încă un cuptor, ambele deservite de aceeași groapă de olar, în care a fost găsită o mare cantitate de ceramică aparținând purtătorilor de tip Sintana. Un caz similar ni-l oferă cuptoarele găsite la Trușești; pentru ac. vezi M. Petrescu-Dîmbovița și colab., *Șanțierul arheologic Trușești*, în SCIV, VI, 1-2, 1955, p. 174-175. Menționez că, cuptoarele descoperite la Stoicani vor constitui obiectul unui studiu separat.
 - 6 Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Edit. Acad. R.S.R., Buc., 1973, p. 60.

construcție diferă prin prezența peretelui median, în locul pilonului central de susținere ⁷.

Fragmentele ceramice găsite în interiorul cuptorului sînt caracteristice culturii Sîntana, fiind prezente resturi de vase de diferite tipuri și dimensiuni ⁸. Ceea ce ne-a atras în mod deosebit atenția au fost cîteva fragmente ceramice din buza unui Krausengefässe — tip de vas foarte răspîndit în așezările culturii Sîntana ⁹. Sub buză se observă ornamentul în formă de „val”, realizat prin incizie (fig. 1/2). Lîngă aceste fragmente ceramice (deci, tot pe placa cuptorului) a fost găsită și o unealtă confecționată din corn de cerb (fig. 1/1). Lungă de 15,5 cm și cu un diametru de 2,1 cm, este ruptă la unul din capete și retezată, probabil cu toporul, la celălalt capăt. Are o ramificație ascuțită lungă de 4,9 cm, care constituie partea activă propriu-zisă a unelei, fiind ușor tocită la capăt, datorită întrebuițării. Introducînd virful unelei în urma lăsată pe ceramică prin incizare, s-a constatat că se potrivește perfect, virful ascuțit culisînd în micul șanțuleț fără dificultate (fig. 1/3). În consecință, putem afirma că această unealtă a fost utilizată la realizarea decorului — incizat — în formă de „val”, motiv ornamental caracteristic (și) culturii Sîntana de Mureș — Cerneahov.

Întrebuițarea coarnelor de cerb, ca materie primă pentru confecționarea diferitelor unelte, a fost foarte frecventă în cadrul comunităților cerneahovene. Descoperirea unor adevărate ateliere de prelucrare a coarnelor de cerb de la Valea Seacă — Bîrlad ¹⁰, Dodești, Ivești și Fedești — Șuletea ¹¹ (jud. Vaslui), pune în evidență — pe de o parte — preocuparea comunităților pentru acest meșteșug, iar pe de altă parte, existența din abundență a speciei de *Cervus Elaphus* în pădurile de șes ale Moldovei ¹². Nu este exclus ca materia primă din care a fost confecționată piesa găsită la Stoicani să fi provenit din schimbul intercomunitar, destul de dezvoltat în acel timp.

★

Prin cercetarea efectuată la Stoicani, între anii 1971-1973, a fost descoperit tipul de unealtă cu care purtătorii culturii de tip Sîntana de Mu-

- 7 *Ibidem*, p. 59-60. În săpăturile efectuate în anul 1973 de către Muzeul de istorie al Municipiului Gheorghe Gheorghiu-Dej într-o așezare de tip Sîntana de Mureș (sat Gutinaș, com. Ștefan cel Mare, jud. Bacău) a fost descoperit un cuptor cu perete median. Material inedit.
- 8 Predomină materialul ceramic lucrat la roată, ca — de altfel — și în așezarea (cu locuințe de suprafață) aflată la circa 150 m SE de locul descoperirii cuptoarelor.
- 9 I. Ioniță, *Cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov pe teritoriul României*, în AM, IV, 1966, p. 205, fig. 14/1, 4; M. Brudiu, *Cercetări preleghele e în sudul Moldovei*, în Materiale, IX, 1970, p. 528; S. Morintz, *Săpăturile de la Chilla, r. Vedeș, în Materiale*, VIII, 1962, p. 517. Deasemeni, un vas tip Krausengefässe se găsește în colecțiile Muzeului de Istorie al Municipiului Gheorghe Gheorghiu-Dej (vas descoperit la Milești-Căbești, jud. Bacău) — material inedit.
- 10 V. Palade, *Ateliere pentru lucrat piepteni din os din sec. IV e.n. de la Bîrlad-Valea Seacă*, în AM, IV, 1966, p. 261-272.
- 11 Idem, *Un nou centru de prelucrare a cornului de cerb în sec. IV e.n. de la Fedești, com. Șuletea, jud. Vaslui*, în Carpica, 1971, p. 207 și urm.
- 12 V. Balaban, curs de paleontologie, 1962, p. 309, citat după V. Palade, art. cit. în AM, IV, 1966, p. 269.

reș realizau decorul în „val“. În același timp, numărul cuptoarelor de ars ceramica — descoperite în mediul acestei culturi — s-a mărit cu încă două. Și, cum pe același loc au mai fost descoperite astfel de cuptoare — din păcate, distruse de către localnici — se poate admite că, la Stoicani, una din principalele ocupații ale populației din sec. III-IV e.n. era olăritul.

EIN WERKZEUG FÜR DEN KERAMIK ORNAMENTIEREN IN DORF STOICANI ENTDECKT

Zusammenfassung

Mit dem Gelegeneit einem Forschung in Dorf Stoicani wurde ein Werkzeug aus Hirschhorn gemacht hat. Dar Werkzeug in einer Töpferofen war, aus Zeit Tscherneahow — Sîntana de Mureș Kultur. Dieses Werkzeug wurde im Keramik Ornamentieren aus III-IV Jahrhundert u.z. verwendet hat.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1/1. — Das Werkzeug aus Hirschhorn

Abb. 1/2. — Ein Bruchstück Keramik vom Typus „Kraussengefäße

Abb. 1/3. — Das Bruchstück mit dem Werkzeug aus Hirschhorn

NOTĂ SUPLIMENTARĂ DESPRE TEZAURUL BIZANTIN DE LA HORGEȘTI (JUD. BACĂU)

de CONSTANTIN BUZDUGAN

Obiectul prezentării de față îl formează un lot monetar¹ care face parte din tezaurul de monede bizantine descoperit în mod întâmplător, în anul 1968, pe teritoriul comunei Horgești, județul Bacău.

Condițiile de descoperire, majoritatea monedelor precum și celelalte piese ce intră în componența valorosului tezaur ne sînt cunoscute dintr-o publicație recent apărută². Lotul care urmează a fi prezentat, alcătuit din 11 monede recuperate de pe locul descoperirii și aflate astăzi în colecțiile Muzeului de istorie din Bacău, a rămas pînă la această dată necunoscut. De aceea considerăm că prezentarea detaliată a acestui lot monetar însoțită de un scurt comentariu numismatic este absolut necesară.

Lista cronologică a monedelor³

Justin II (565—578)

1. ↓ AE. valoarea M=40 nummia, atelierul : Nicomedia, officina A, anul : II=566—7 ; greutate — 15,58 g, diam. 29 mm.
Wroth, I, p. 79, nr. 32, variantă dar cu off. B.
Bellinger, p. 226, nr. 92 a, anii 566—7.
2. ↑ AE. valoarea : M=40 nummia, atelierul Constantinopol, officina A, anul : G=570—1 ; greutate. 14,10 g, diam. 30 mm.
Wroth, I, p. 80, nr. 47—49 ; pl. XI/10.
Bellinger, p. 207, nr. 28a₁, anii 570—1.
3. ↑ AE. valoarea : M=40 nummia, atelierul Constantinopol, officina A, anul : G=570—1 ; greutate. 15,50 g. diam. 30 mm.
Wroth, I, p. 80, nr. 47—49, pl. XI/10.
Bellinger, p. 207, nr. 29a.

1 Exprimăm și pe această cale, profunda grațitudine față de prof. B. Mitrea, pentru sprijinul acordat în publicarea acestui lot monetar.

2 Viorel Căpitanu, *Tezaurul de monede bizantine descoperit la Horgești, în Carpița*, 1971, p. 253-269.

3 Identificarea monedelor a fost făcută după W. Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum*, I, Londra, 1908 și Alfred R. Bellinger, *Byzantine coins in the Dumbarton Oaks and Willemore Collections*, I, Washington, 1966.

4. ↑ AE. valoarea : K=20 nummia, atelierul : Constantinopol, officina Δ, anul : G=570—1 ; greut. 6,52 g, diam. 23 mm.
Bellinger, I, p. 215, nr. 490, anii 570—1.
5. ↓ AE. valoarea : M=40 nummia, atelierul : Constantinopol, officina € , anul : I=571—2 ; greut. 15,02 g, diam. 30 mm.
Wroth, I, p. 81, nr. 60.
Bellinger, I, p. 29, nr. 32 e₁, anii 571—2.
6. ↑ AE. Valoarea : M=40 nummia, atelierul : Constantinopol, officina A, anul : G I/II=573—4 ; greut 14,30 g, diam. 29 mm.
Wroth, I, p. 81, nr. 63.
Bellinger, I, p. 210, nr. 36a, anii 573—4.
7. ✓ AE. Valoarea : M=40 nummia, atelierul Constantinopol, officina B, anul : X=574—5 ; greut. 12,92 g, diam. 29 mm.
Wroth, I, p. 81, nr. 72—73.
Bellinger, I, p. 212, nr. 39b, anii 574—5.

Tiberiu II Constantin (578—582)

8. ↘ AE. Valoarea : M=40 nummia, atelierul Constantinopol, officina Γ, anul : G I=580—k ; greut. 9,45 g, diam. 28 mm.
Wroth, I, p. 109, nr. 28—33.
Bellinger, I, p. 272, nr. 14a₁, variantă, anii 581—2.

Mauriciu Tiberiu (582—602)

9. ↓ AE Valoarea : M=40 nummia, atelierul : Constantinopol, officina € , anul G=586—7 ; greut. 11,99 g, diam. 28 mm.
Wroth, I, p. 131, nr. 41.
Bellinger, I, p. 305, nr. 28e, anii 586—7.
10. ↓ AE. Valoarea : M=40 nummia, atelierul Constantinopol, officina Γ, anul G=587—8 ; greut. 10,90 g, diam. 29 mm.
Varianta necunoscută în Wroth.
Bellinger, I, p. 305, nr. 29b, anii 587—8.
11. ✓ AE. Valoarea M=40 nummia, atelierul Constantinopol, officina Γ, anul : X/I=592—3 ; greut. 11,71 g, diam. 30 mm.
Varianta necunoscută în Wroth.
Bellinger, I, p. 307, neînregistrat, anii 592—3.

Din descriere se poate observa că greutatea monedelor variază între 12 și 12,45 g. Pe lângă această masă principală, mai există câteva piese cu o pondere mai mare și un alt grup cu o pondere mai mică. Cele mai multe dintre ele au diametru cuprins între 29 și 30 mm, câteva de 28 mm și numai un singur exemplar (nr. 4) are modulul de 20 mm.

Monedele, acoperite înainte de curățire cu un strat gros de oxizi de culoare verde închis, prezintă, în general, o stare de conservare relativ bună. Unele piese au un grad de tocire destul de ridicat, ceea ce dovedește o intensă folosire a lor ca mijloc de schimb până în momentul tezaurizării.

Noul lot de monede are o structură identică cu aceea a lotului publicat anterior. Pentru ilustrarea mai convingătoare a acestei afirmații, într-un

tabel (nr. 1) alcătuit pe împărați, vom sintetiza numărul de exemplare, procentul la fiecare împărat, monetăria unde au fost bătute și procentajul pe centre monetare.

Tabelul nr. 1

Nr. crt.	Numele împăratului	Numărul de exemplare	%	Monetăria	Numărul de exemplare	%
1.	Justin II	7	63,63%	Constantinopol	10	90%
2.	Tiberiu II Constantin	1	9,09%	Nicomedia	1	9,09%
3.	Mauriciu Tiberiu	3	27,27%			
Total		11	99,99%		11	99,9%

Din tabelul de mai sus, unele date se impun atenției noastre. În primul rând, reiese că piesele desorise au fost emise în timpul domniilor a trei împărați, însă majoritatea monedelor se plasează din punct de vedere cronologic în perioada lui Justin II și Mauriciu Tiberiu, domnia lui Tiberiu II Constantin fiind reprezentată printr-un singur exemplar. Ele se eșalonează pe o perioadă de timp cuprinsă între anii 566—592, deci începând cu al doilea an de domnie a lui Justin II (566/7) până în anul al zecilea al domniei împăratului Mauriciu Tiberiu (592/3). Totodată, constatăm că marea majoritate a monedelor, cu o singură excepție, provin din atelierele monetare ale orașului Constantinopol.

Pentru a avea o imagine cât mai completă asupra structurii tezaurului de la Horgești vom prezenta schematic, după modelul adoptat deja, și lista lotului monetar publicat anterior (tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Nr. crt.	Numele împăratului	Numărul de exemplare	%	Monetăria	Numărul de exemplare	%
1.	Justin II	21	45,65%	Constantinopol	18	39,15%
2.	Tiberiu II Constantin	3	6,52%	Nicomedia	15	32,60%
3.	Mauriciu Tiberiu	22	47,82%	Antiohia	7	15,20%
4.				Cyzic	4	8,70%
5.				Tesalonic	2	4,35%
Total		46	99,99%		46	100%

Prin adăugarea lotului nostru monetar la celălalt cunoscut din publicația menționată se obține o imagine clară despre conținutul tezaurului de la Horgești. Astfel, numărul monedelor crește de la 46, cît insuma lotul prezentat anterior, la 57. În structura tezaurului nu intervine însă nici o modificare.

Componenta tezaurului de la Horgești nu se modifică cituși de puțin prin operațiunea de adunare a celor 11 exemplare, pînă acum inedite. Monedele din ultimul lot nu afectează nici limitele cronologice stabilite odată cu publicarea primului lot. În schimb, ele completează unele goluri de timp constatate în cronologia internă a tezaurului. De asemenea, se schimbă calculele procentuale ale repartizării monedelor pe împărați. Și, pentru a facilita urmărirea modificărilor survenite în domeniul calculelor, vom recurge la alcătuirea unui ultim tabel (nr. 3), în care să fie contopite, de data aceasta, ambele loturi, prezentate pînă acum separat.

Tabelul nr. 3

Nr. crt.	Numele împăratului	Numărul de exemplare	%	Monetăria	Numărul de exemplare	%
1.	Justin II	28	49,12 %	Constantinopol	28	49,03 %
2.	Tiberiu II Constantin	4	7,02 %	Nicomedia	16	28,01 %
3.	Mauriciu Tiberiu	25	43,85 %	Antiohia	7	10,33 %
4.				Cyzic	4	7,02 %
5.				Tesalonic	2	3,51 %
Total		57	99,99 %		57	97,79 %

Din prezentarea făcută rezultă că emiterea și circulația monedelor din tezaurul de la Horgești corespunde primei perioade de activitate desfășurată de Bizanț pe teritoriul României, care începe odată cu reforma monetară a lui Anastasius I și se termină la sfîrșitul secolului al VII-lea⁴. Spațiul cronologic dintre prima și ultima emisiune cuprinse în tezaurul prezentat este foarte restrîns. Cum ultima emisiune se oprește la anul 596/7, este de presupus că teaurizarea și îngroparea acestui tezaur trebuie puse în legătură cu deplasarea triburilor slave spre sudul Dunării, survenită după anul 602⁵.

Descoperirea de la Horgești constituie prin înșuși conținutul ei un

⁴ Octavian Iliescu, *Moneda în România*, București, 1970, p. 10-12.

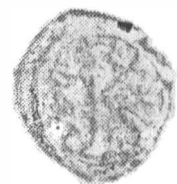
⁵ Dan Gh. Teodor, *Regiunile răsăritene ale României în secolele VI-VII*, în *Memo-ria Antiquitatis*, I, 1969, p. 199.

1

2

3

4

5

6

Pl. II. — Monede din tezaurul de la Horgești.

document prețios, care, alături de cele descoperite anterior ⁶, atestă intensitatea relațiilor economice dintre populația de pe teritoriul Moldovei și Imperiul bizantin. Ea aduce o valoroasă contribuție la studiul circulației monedei bizantine în general, constituind, totodată, o dovadă de mare semnificație în aprecierea raporturilor de schimb dintre Imperiul bizantin și Moldova.

⁶ Irimia Damian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în *SCN*, I, 1957, p. 189-216; B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în R.P.R.*, în *SCIV*, 1963, 2, p. 474, nr. 59; idem, în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 617, nr. 73; idem, *Decouvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în *Dacia, N.S.*, XI, 1967, p. 389, nr. 71; Dan Gh. Teodor, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI-XI*, în *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 112-113; Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 10-12.

NOTE SUPLIMENTAIRE SUR LE TRÉSOR BYSANTIN DE HORGEȘTI
(DÉPARTEMENT DE BACĂU)*R é s u m é*

Les onze monnaies bysantines présentées dans cet article fond partie du trésor découvert en 1968 à Horgești (département de Bacău).

De la présentation faite il résulte que les monnaies proviennent des ateliers de Constantinople (dix exemplaire) et de Nicomédie (un exemplaire). Elles ont été émises au temps des empereurs Justinien II, Tibère II, Constantin et Maurice. Tibère s'échelonnant chronologiquement sur une période comprise entre 566-592.

LÉGENDE DES FIGURES

Pl. I. — Monnaies du trésor à Horgești.

Pl. II. — Monnaies du trésor à Horgești.

AȘEZAREA PREFEUDALĂ DE LA IZVOARE — BAHNA

de IOAN MITREA

Cercetările de suprafață din primăvara anului 1971 în zona comunei Bahna, județul Neamț, au prilejuit descoperirea la Izvoare a unor materiale arheologice caracteristice epocii de încheiere a procesului de formare a poporului român, ceea ce ne-a determinat să procedăm la efectuarea unor săpături metodice ¹.

Stațiunea arheologică de la Izvoare, situată în dreapta pîrului Băhnișoara, se află pe podul terasei de 50—60 m a Siretului, la o distanță aproximativ egală de satele Izvoare, Bahna și Cîrligi, pe locul numit de localnici „La pod la Hărmănești“, mărginindu-se la sud—sud-est cu o viroagă, la nord-est cu o zonă cu mai multe izvoare și cu pîrul Băhnișoara. (fig. 1).

La Izvoare-Bahna ², prezența omului este atestată din timpuri străvechi. Pe baza materialului descoperit pînă acum se poate afirma că pentru prima dată această regiune a fost locuită în epoca neoliticului tîrziu. Mai tîrziu noi comunități omenești își stabilesc sălașurile în aceste locuri după cum rezultă din descoperirea resturilor de cultură materială getodacică. Pe același loc a fost identificată și așezarea din epoca încheierii procesului de formare a poporului român.

Așezarea prefeudală, asupra căreia vom insista în cele ce urmează, cuprinde în special partea sudică a terasei, începînd din marginea viroagei și a zonei cu izvoare.

Săpăturile arheologice efectuate în așezarea prefeudală de la Izvoare-Bahna în decursul a două campanii succesive, în 1971 ³ și 1972, au permis cercetarea sistematică a unei suprafețe de circa 500 m.p., în care s-au descoperit patru locuințe, dintre care trei de tipul locuințelor adîncite în pămînt (bordeie și semibordeie) și una de tipul locuințelor de suprafață (fig. 2).

1 Cercetările de suprafață au fost efectuate de I. Mitrea și V. Căpitanu, în aprilie 1971.

2 Adăugăm la denumirea satului Izvoare și pe aceea a comunei Bahna, pentru a nu se confunda așezarea prefeudală din satul Izvoare la care ne referim, cu stațiunea Izvoare din preajma orașului P. Neamț unde a fost cercetată binecunoscuta așezare neolitică și unde s-au descoperit și materiale arheologice prefeudale.

3 Rezultatele săpăturilor arheologice din 1971 au făcut obiectul unei comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului pedagogic din Bacău din noiembrie 1971. Vezi I. Mitrea, *Cercetări arheologice în așezările prefeudale de la Berești-Bistrița și Izvoare-Bahna*, în *Studii și cercetări științifice, istorie-filologie*, Bacău, 1972, p. 33 și urm.

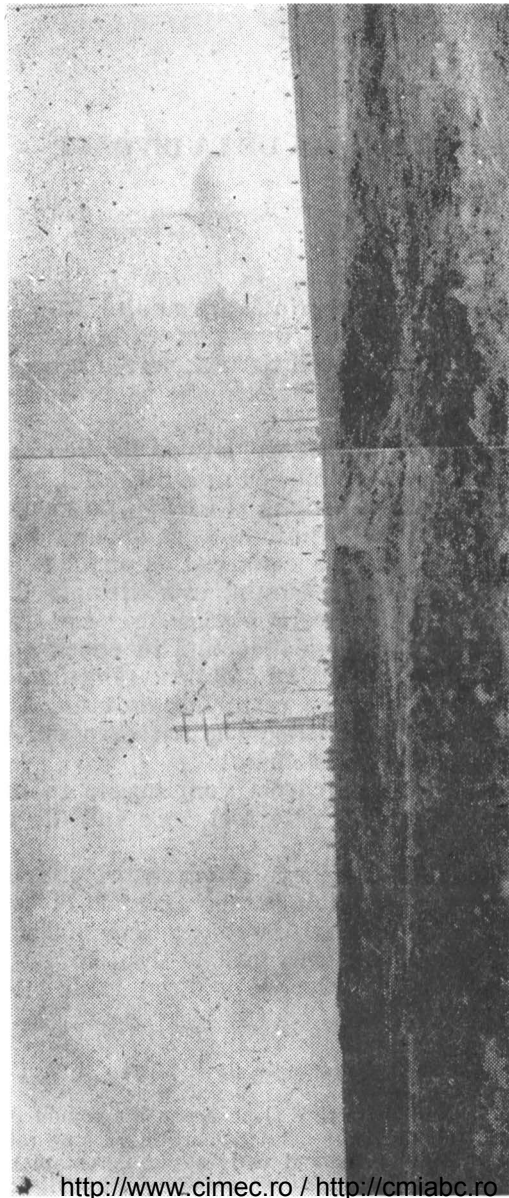

Fig. 1. — Izvoare-Babna. Vedere de ansamblu, dinspre sud-est, a așezării prefeudale.

Locuința 1. În secțiunea VI, cercetată în 1971, s-a descoperit o locuință, de tipul celor adâncite parțial în pământ, care a fost notată L₁.

Prima locuință descoperită în așezarea prefeudală de la Izvoare-Bahna (fig. 3) este de tipul bordeiului, de formă rectangulară în plan, cu colțurile ușor rotunjite, avînd laturile de circa $3-3,5 \times 3,75$ m. Bordeiul se adîncea în pământ față de nivelul vechi de călcare, cu circa 0,65 m în partea de nord-est și cu circa 0,60 m în partea de sud-est.

Partea pereților săpată în pământ era ușor înclinată, groapa bordeiului fiind din această cauză mai strîmtă la fund. Nu s-au observat gropi de stilpi pentru susținerea pereților și acoperișului. Probabil că partea de deasupra solului a pereților era fixată pe tălpici de lemn. Podeaua locuinței a fost bătătorită prin călcare, fără a se observa urme de luturie.

Pe podeaua bordeiului, în special spre margini, s-au găsit numeroase resturi de cărbune, provenite de la distrugerea pereților și a acoperișului, în urma incendierii. S-au găsit mai multe bucăți de lut ars, avînd imprimate urme de pari, al căror diametru varia între 5—15 cm. Considerăm că aceste bucăți de lut, cu urme de pari provin de la pereții locuinței, construiți din pari și nuiete peste care se aplica o lutuială.

În colțul de vest al locuinței, la oarecare distanță de pereți, a fost amenajată o instalație pentru încălzit. Este o vatră deschisă, construită din pietre fixate cu pământ. Vatra era supraînălțată față de nivelul podelei, fiind amenajată pe o platformă din pământ negru amestecat cu pământ galben. Compoziția pământului din care s-a realizat supraînălțarea pentru vatră, ne indică că e vorba de o amenajare efectuată după săparea gropii bordeiului. Ca urmare a folosirii îndelungate a vetrei, porțiunea pe care s-a făcut foc a ars puternic, grosimea acestei arsuri fiind de 5—7 cm.

În groapa bordeiului, atît în umplutură cît și pe podea sau pe vatră, s-au găsit mai multe fragmente ceramice, oase de animale domestice, păsări și cîteva obiecte.

Ceramica descoperită în bordei este lucrată în cea mai mare parte la roată (fig. 8/2, 5; fig. 9/4, 9, 10). Alături de ceramica lucrată la roată s-a găsit și o cantitate apreciabilă de ceramică lucrată cu mîna (fig. 7/1, 2, 4, 9). În cadrul ceramicii lucrate la roată, remarcăm prezența cîtorva fragmente de ceramică cenușie fină.

În acest bordei s-au găsit și două cuțite de fier (fig. 12/1-2) și un împungător de os (fig. 12/6).

Locuința 2. În secțiunea VII, cercetată în 1972, înspre capătul de nord-vest, s-a descoperit o locuință (fig. 4) care a fost notată L₂.

Această locuință este tipul bordeiului, de formă rectangulară în plan, cu colțurile ușor rotunjite, avînd laturile de $3,50 \times 4,00$ m. Bordeiul se adîncea în pământ, față de nivelul vechi de călcare, cu circa 0,80—0,90 m. Groapa bordeiului era mai mare la suprafață decît la fund, datorită faptului că la săpare pereților li s-a dat o mică înclinare pentru a se obține o mai bună stabilitate a malurilor. Și la această locuință lipsesc gropile de stilpi pentru susținerea pereților și acoperișului. Podeaua locuinței, așa cum a fost surprinsă, pare a fi fost în cea mai mare parte bătătorită. O parte din podea însă a fost lipită, așa cum ne indică o mică porțiune de lipitură păstrată în preajma vetrei.

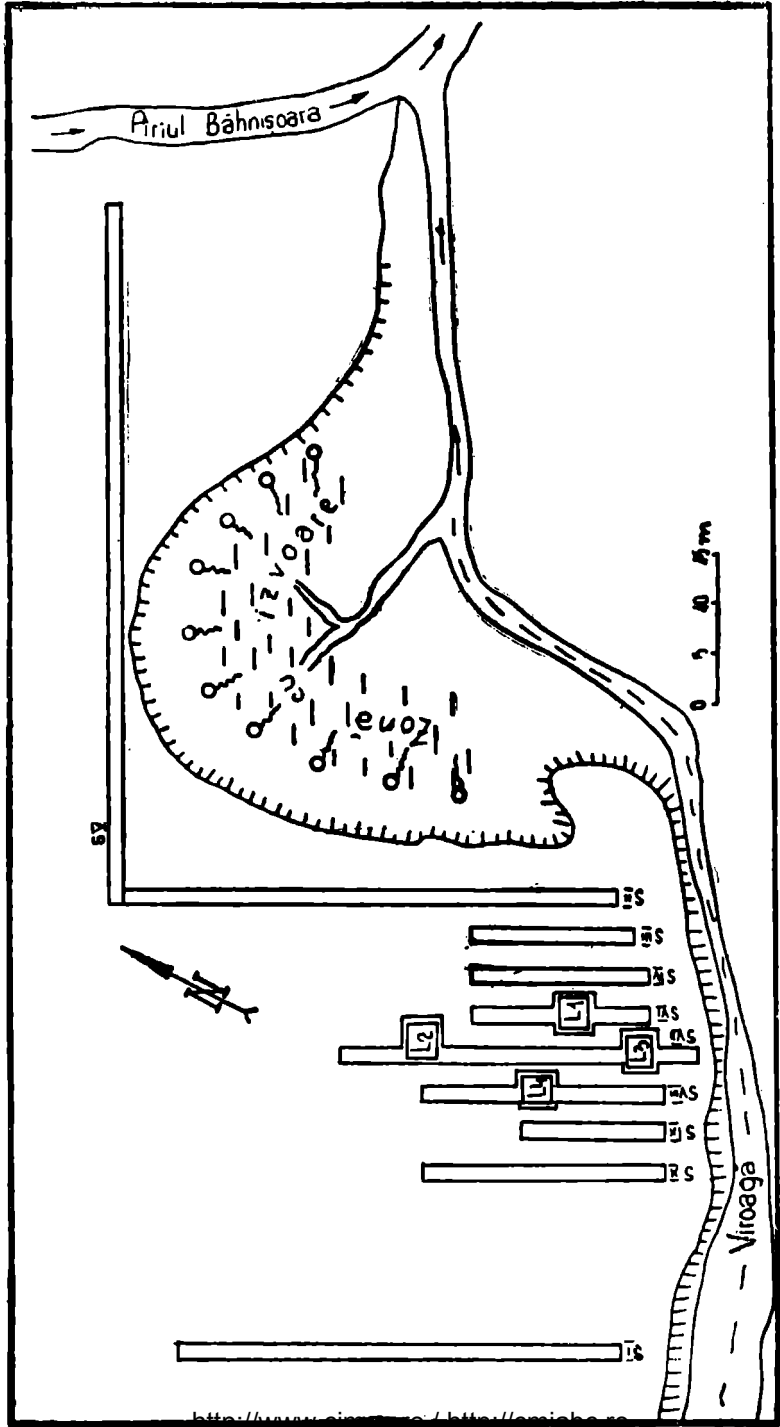

Fig. 2. — Izvoare-Bahna. Planul săpăturilor efectuate în 1971-1972.

În umplutura bordeiului, ca și pe podea, au apărut, în special spre laturile locuinței, bucăți de cărbuni, mai mici sau mai mari. După toate probabilitățile și în cazul de față resturile de cărbune sînt rezultatul incendiierii locuinței. S-au găsit și cîteva bucăți de lipitură cu urme imprimate de birne și pari.

Înspre colțul de nord al locuinței, la circa un metru distanță de pereți, a fost amenajată o instalație pentru încălzit. Este un cuptor (pietrar),

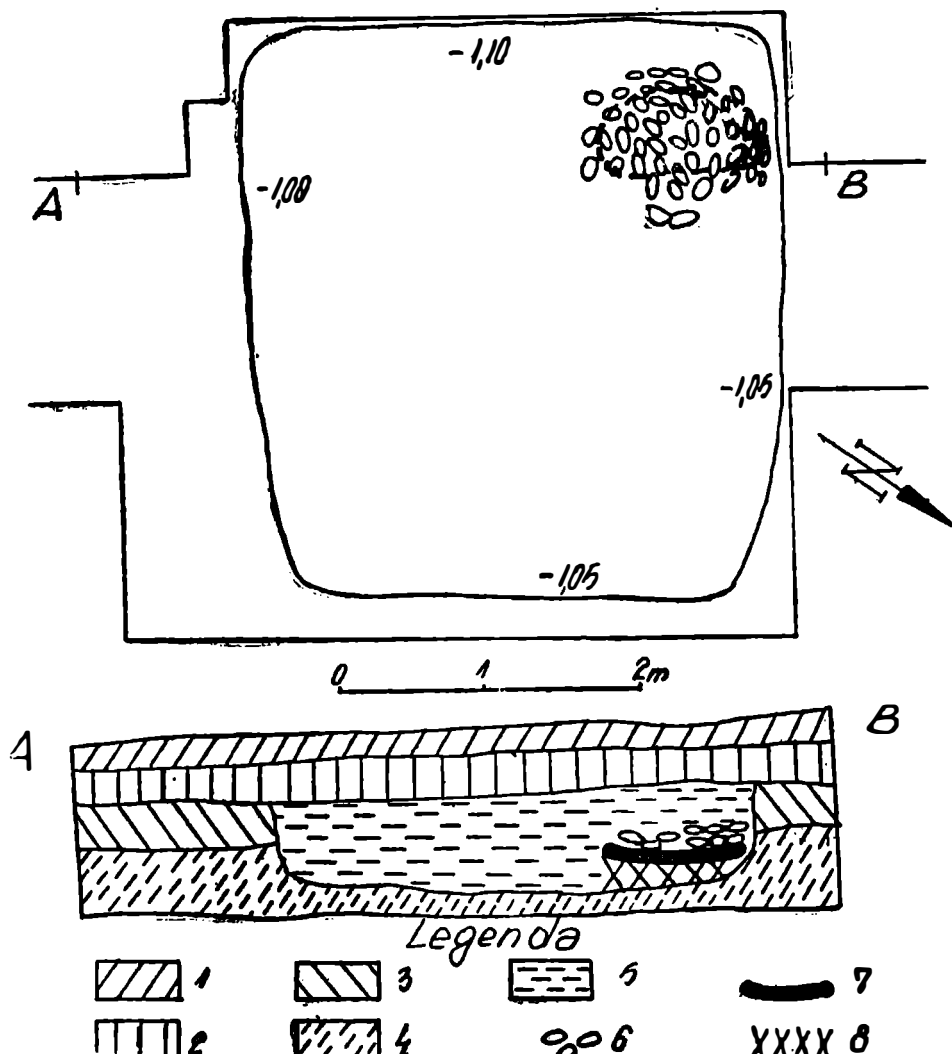

Fig. 3. — Planul și profilul locuinței de tip bordei (L₁) din așezarea de la Izvoare-Bahna.
 1 — sol vegetal (cenușiu); 2 — sol cenușiu-zgrunțuros; 3 — sol galben-brun; 4 — sol galben; 5 — umplutură bordel; 6 — pietre; 7 — lentilă pământ ars; 8 — umplutură.

construit în cea mai mare parte din piatră spartă și bolovani. Partea din spate a cuptorului era puțin cotlonită în pământul galben.

Forma vetrei cuptorului era aproximativ ovală. Gura cuptorului a fost amenajată în partea dinspre sud.

Printre pietrele prăbușite din cuptor (pietrar) s-au găsit mai multe fragmente ceramice. Multe fragmente ceramice au fost găsite pe podeaua locuinței ca și în umplutura bordeiului.

Majoritatea ceramicei din această locuință este lucrată la roată. Fragmentele ceramice arată că provin în special de la vase de tip borcan.

Aceste vase borcan aveau buza mai mult sau mai puțin răsfrîntă, erau decorate cu motive formate din striuri drepte și linii sau benzi de linii vălurite (fig. 9/1, 5, 7, 8, 11, 12).

Unele fragmente ceramice sînt decorate și pe partea interioară a buzei cu striuri drepte sau linii vălurite.

În umplutura acestei locuințe s-au găsit și câteva fragmente ceramice din specia fină cenușie (fig. 11/2, 6).

Alături de ceramica lucrată la roată, în această locuință, s-a găsit și o apreciazabilă cantitate de ceramică luporată cu mîna. Fragmentele ceramice lucrate cu mîna, provin de la vase de tip borcan, cu buza mai mult sau mai puțin răsfrîntă, decorte uneori pe buză cu creștături sau alveole făcute cu unghia (fig. 7/2, 3, 5-8).

Buza unora dintre aceste vase este uneori aproape dreaptă (fig. 8/1 ; fig. 9/11), alteleori este mult răsfrîntă, fiind aproape orizontală (fig. 10/2-4).

În acest bordei s-au găsit și numeroase fragmente de tipsii (fig. 7/6-8). Marginea acestor tipsii este în unele cazuri dreaptă, alteleori este mai răsfrîntă, fiind mai înaltă uneori și alteleori fiind mai puțin înălțată. În unele cazuri, marginea tipsiilor a fost mult subțiată spre partea superioară și decorată cu alveolări pe partea interioară (fig. 7/8).

Deși în general, atît vasele borcan cît și tipsiile lucrate cu mîna sînt confecționate dintr-o pastă inferioară calitativ mai poroasă, cu cioburi în compoziție, se întîlnesc, e drept rar, și fragmente ceramice de vase borcan ca și de tipsii confecționate dintr-o pastă mai bună, cu microprundiș în compoziție, pastă care de regulă se întîlnește la ceramica lucrată la roată.

În locuința L₂, alături de o mare cantitate de ceramică s-a găsit și un cuțit de fier (fig. 12/3), o fusaiolă din lut și mai multe oase de păsări și animale domestice.

Locuința L₃. Tot în secțiunea VII, spre capătul de sud-est, s-a descoperit o altă locuință care a fost notată L₃. Această locuință este mai puțin adîncită în pămînt, fiind un semibordei (fig. 5), de formă rectangulară, cu laturile inegale, avînd două din colțuri mai rotunjite și cu un unghi de desfacere al laturilor obtuz, iar celelalte două colțuri fiind mai puțin rotunjite și cu un unghi de desfacere al laturilor sub 90°. Două din laturile locuinței sînt de circa 3,00 m, iar celelalte de 3,50 m.

Această locuință, se adîncea în pămînt față de nivelul vechi de călcare cu circa 0,50-0,55 m. Nici în această locuință nu s-au observat gropile de stilpi pentru susținerea pereților și acoperișului.

Podeaua locuinței a fost amenajată prin băătorire.

În apropierea laturii de sud-est s-a descoperit o vatră din pietre. În marginea dinspre mijlocul laturii de nord-nord-vest, a fost descoperit un cuptoraș din lut, adâncit cu circa 0,30 m față de nivelul podelei. Partea

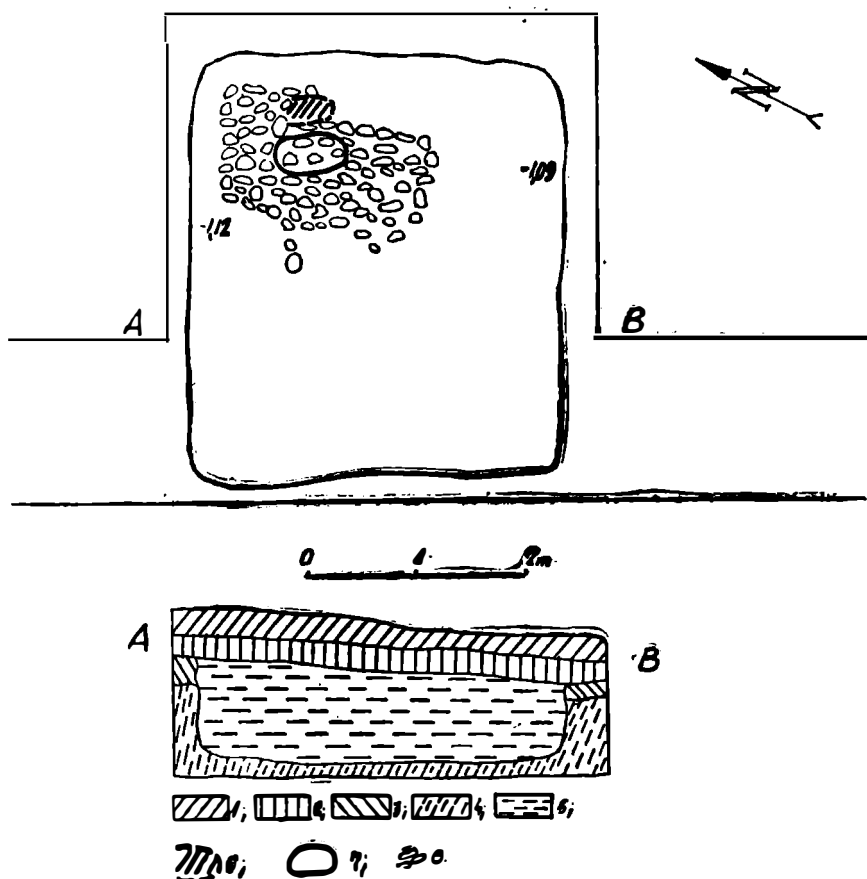

Fig. 4. — Planul și profilul locuinței de tip bordei (L_2) din așezarea de la Izvoare-Bahna. 1 — sol vegetal (cenușiu); 2 — sol cenușiu-zgrunțuros; 3 — sol galben-brun; 4 — sol galben; 5 — umplutură bordei; 6 — lipitură; 7 — vatră; 8 — pietre.

superioară a acestui cuptoraș nu s-a păstrat. Pereții cuptorașului, al cărui diametru la nivelul podelei era de 0,45—0,50 m, erau din pământ, fățuiți cu lut și arși puternic.

În locuință s-a descoperit un inventar sărac, doar câteva fragmente ceramice, asemănătoare cu cele din L_1 și L_2 , un cuțit (fig. 12/7) și un cercl cu pandantiv în formă de stea (fig. 12/4). Într-un anumit sens, se poate spune că sărăcia inventarului ceramic din această locuință este suplinită de valoarea ce o reprezintă cerclul amintit.

Cît privește ceramica descoperită în L₃, unele fragmente provin de la vase lucrate la roată, decorate cu striuri drepte și linii în val (fig. 8/4, 7). Alte fragmente provin de la vase borcan lucrate cu mina, sau de la tipsii.

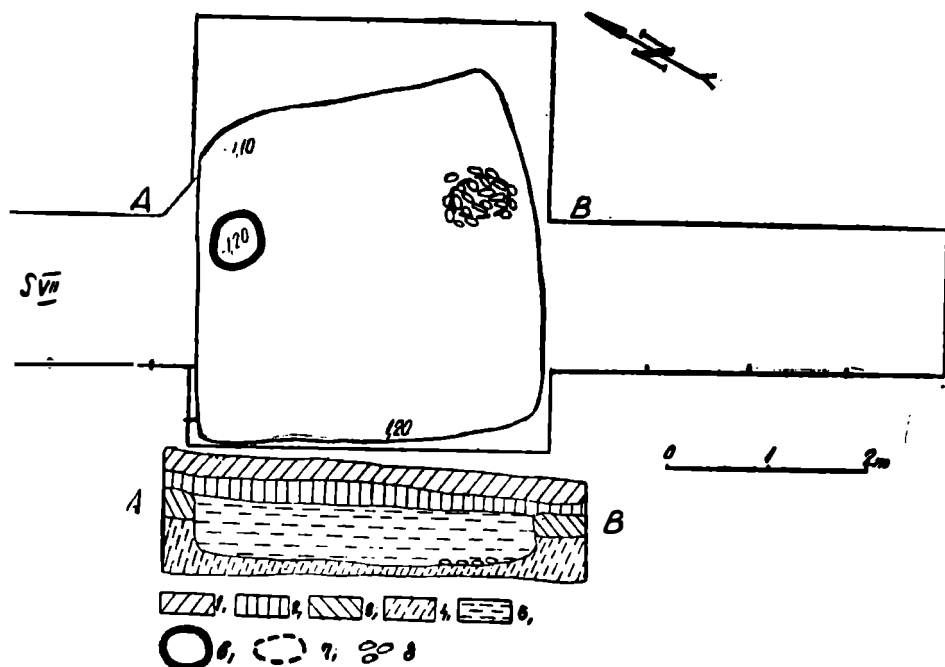

Fig. 5. — Planul și profilul locuinței de tip bordei (L₃) din așezarea de la Izvoare-Bahna. 1 — sol vegetal (cenușiu); 2 — sol cenușiu-zgrunțuros; 3 — sol galben-brun; 4 — sol galben; 5 — umplutură bordei; 6 — arsură la roșu (pereții cuptorului); 7 — vatră; 8 — pietre.

Locuința L₄. În secțiunea VIII s-a descoperit o locuință de suprafață (fig. 6), care se prezenta sub forma unei suprafețe neregulate, acoperită cu mici fragmente de chirpic înroșite și resturi de cărbune. Chirpicul provine din lutuiala pereților, distruși prin incendierea locuinței. Că locuința a fost distrusă printr-un incendiu ne-o indică fragmentele de chirpic înroșite ca și cărbunii. Deși conturul locuinței surprins prin săpătură este destul de neregulat, ne indică totuși o formă aproape rectangulară.

Spre mijlocul locuinței a fost amenajată o vatră construită din pietre fixate cu lut. Fundul vetrei era mai jos decât nivelul podelei. Marginile vetrei au fost ceva mai ridicate, după distrugere, acestea s-au prăbușit în mare parte spre interiorul vetrei. Pe vatră, sub pietrele provenite din dărîmarea marginilor, s-au găsit resturi de cărbuni și cîteva fragmente ceramice prefeudale, asemănătoare ca pastă, tehnică de lucru și ornament cu fragmentele ceramice descoperite în locuințele L₁, L₂, și L₃. În restul su-

prafeței locuinței nu s-au găsit alte obiecte de inventar. Singurele fragmente ceramice amintite prin caracteristicile lor, asigură apartenența acestei locuințe la așezarea prefeudală de care ne ocupăm.

Din prezentarea celor patru locuințe, descoperite la Izvoare-Bahna, prin săpăturile din 1971 și 1972, se pot stabili unele trăsături comune ca și unele particularități privind sistemul lor de construcție.

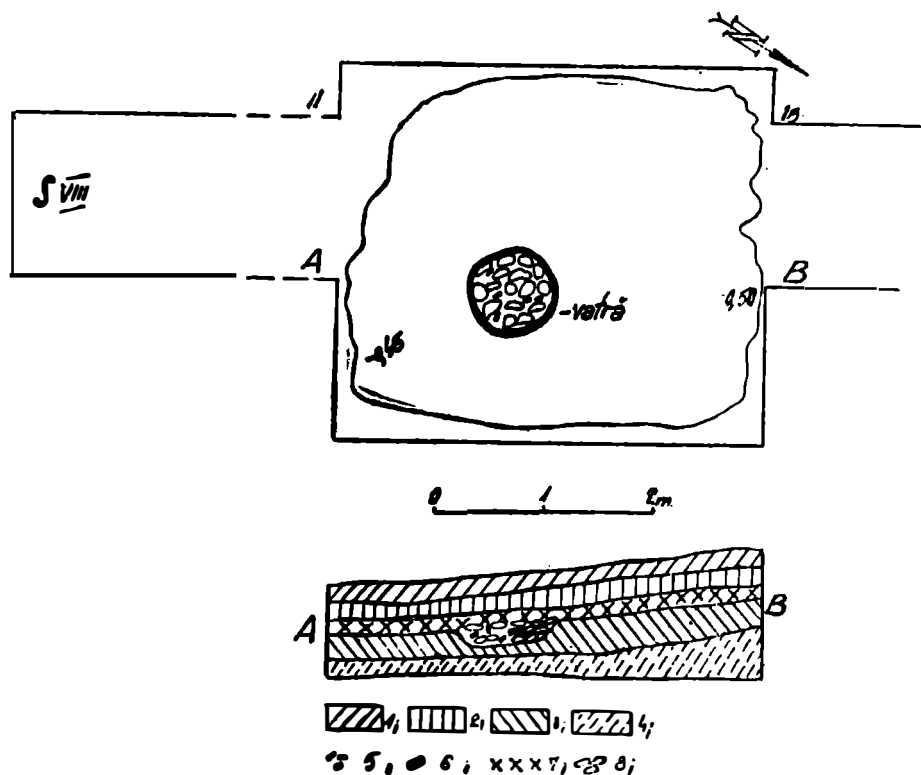

Fig. 6. — Planul și profilul locuinței de suprafață (L_4) din așezarea de la Izvoare-Bahna. 1 — sol vegetal (cenușiu); 2 — sol cenușiu-zgrunțuros; 3 — sol galben-brun; 4 — sol galben; 5 — cărbuni; 6 — fragmente ceramice; 7 — orizontul locuinței de suprafață; 8 — pietre.

Mai întâi se cuvine a fi reținut faptul că în așezarea de la Izvoare-Bahna, coexistă locuințele adâncite în pământ ou locuințele de suprafață. În vreme ce L_1 , L_2 și L_3 sînt locuințe adâncite, mai mult sau mai puțin în

pământ⁴, L_4 aparține tipului de locuință de suprafață. Coexistența celor două tipuri de locuințe, în așezări din această vreme, este dovedită acum pentru prima dată în regiunea dintre Carpați și Siret a Moldovei⁵.

Locuințele din așezarea prefeudală de la Izvoare-Bahna, în primul rând cele adâncite în pământ, sînt toate de formă rectangulară. Probabil că și locuința de suprafață a avut tot o formă rectangulară.

Locuințele adâncite în pământ, aveau colțurile mai mult sau mai puțin rotunjite. Dintre ele unele sînt mai puțin adâncite, considerate din acest motiv drept semibordeie, altele sînt mai mult adâncite, considerate ca aparținînd categoriei bordeielor.

În general podeaua locuințelor adâncite în pământ nu a fost lutuită, cu excepția unei porțiuni din podeaua locuinței L_2 .

În locuințele descoperite nu s-a observat existența gropilor de stilpi pentru susținerea pereților și acoperișului. Foarte probabil că la aceste locuințe pereții și acoperișul se sprijineau pe niște tălpi de lemn sau pe stilpi înfiți în pământul pus pe marginea locuințelor. De obicei pământul provenit din săparea gropilor locuințelor adâncite era așezat pe marginea acestor gropi, susținînd mai bine pereții locuinței. În cazul în care stilpii de susținere a pereților și acoperișului erau înfiți în acest pământ, este foarte greu de observat urmele gropilor acestor stilpi, din cauza compoziției asemănătoare a solului.

În toate locuințele cercetate s-au descoperit instalații pentru încălzit și prepararea hranei. După cum s-a menționat, în aceste locuințe întîlnim atît cuptoare din pietre fixate cu lut (pietrare), cît și vetre deschise, amenajate tot din pietre.

În locuința L_3 s-a găsit, pe lîngă o vatră din pietre și un mic cuptoraș construit numai din lut.

În locuințele cercetate ca și în stratul de cultură cu resturi prefeudale s-au găsit cîteva obiecte de metal, os și lut, dar ceea ce predomină în cadrul inventarului descoperit este în primul rând ceramica.

Dintre obiectele de os descoperite semnalăm prezența unui împungător (fig. 12/6) găsit în locuința L_1 , realizat dintr-o tibie de ovicaprină, fiind bine șlefuit și ascuțit la vîrf. Din lut menționăm o fusaiolă descoperită în locuința L_2 . Dintre obiectele de fier menționăm o verigă

4 Locuințele adâncite în pământ sînt de obicei împărțite în două tipuri : bordeie și semibordeie. Desigur unele locuințe, mai puțin adâncite în pământ, pot fi denumite și semibordeie după cum altele, mai mult adâncite în pământ pot fi denumite bordeie. Considerăm însă că nu este posibilă o delimitare categorică a celor două tipuri de locuințe, de vreme ce din multe puncte de vedere, locuințele adâncite în pământ se aseamănă, deosebindu-se doar din punct de vedere al adîncimii fundului acestor locuințe față de nivelul de călcare. Pentru amănunte în acest sens, vezi I. Mitrea, *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu din regiunea dintre Carpați și Siret a Moldovei*, în *Carpica*, V, 1972, p. 115 și urm.

5 În lucrarea, *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu din regiunea dintre Carpați și Siret a Moldovei*, subliniam că pînă la acea dată (lucrarea a fost înaltată la tipar în decembrie 1971), nu cunoșteam în regiunea dintre Carpați și Siret, locuințe de suprafață în epoca culturii Dridu. În același timp notam că „nu trebuie exclusă posibilitatea atestării prin cercetările viitoare și a locuințelor de suprafață”. Această presupunere a fost confirmată prin cercetările din 1972 de la Izvoare-Bahna.

dintr-o sîrmă, cu capetele desfăcute, găsită în L₂, cîteva ouîte, unele întregi altele păstrate fragmentar (fig. 12/1-3,7) și un cui (fig. 12/5) folosit probabil ca împungător.

Deosebit de importantă este descoperirea în L₃ din așezarea de la Izvoare-Bahna a unui cercei cu pandantiv în formă de stea, realizat prin turnare (fig. 12/4). Cerceul are partea semilunară dezvoltată și ornamentată, iar pandantivul stelat este prevăzut în mijloc cu un buton semisferoidal. Partea semilunară este ornamentată înspre margini cu un motiv pseudofiligranat. Încadrat în acest ornament pseudofiligranat este un decor format din șase cerceulețe imprimate, realizate prin ștanțare și dispuse simetric. Partea superioară ascuțită a „lunulei” este decorată cu un motiv compus din pseudogranulații, formînd un triunghi, cu baza îndreptată în jos. Pandantivul este format dintr-un buton semisferoidal, avînd dispuse pe margine cinci triunghiuri de diferite mărimi. Butonul semisferoidal este acoperit pe partea protuberanței de un bob înconjurat de un cerc pseudogranulat. Triunghiurile situate în jurul butonului sînt de asemenea decorate cu pseudogranulații.

Cerceul de la Izvoare-Bahna se încadrează în seria cerceilor de tip bizantin, cu partea inferioară semilunară și cu pandantiv în formă de stea⁶.

Analogiile cele mai apropiate, pe teritoriul României, le întîlnim la exemplarele de cercei stelați, descoperite la Teiuș⁷ și Noșlac⁸. Unele detalii se întîlnesc și la cerceul, cu partea inferioară semilunară descoperit la Satu Nou⁹.

6 Pentru acest tip de podoabă, vezi M. Comșa, *Quelques données concernant les rapports des territoires nord-danubiens avec Byzance aux VIe—VIIIe siècles. (Pendants d'oreille en forme d'étoile)*, în *Revue des Etudes sud-est Européennes*, t. IX, 3, 1971, p. 377 și urm.

7 K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în sec. IV—XIII*, București, 1958, p. 74, fig. 12/19.

8 M. Rusu, *The prefeudal cemetery of Noșlac (VIth—VIIth centuries)* în *Dacia, N.S.*, IV, 1962, p. 272 fig. 2/4.

9 Bucur Mîrea și Niță Angelescu, *Săpăturile de la Satu Nou*, în *Materiale*, V, 1959, p. 540, fig. 6. Autorii propun pentru cimitirul nr. 2 „datarea în sec. IX, cu posibilități de prelungire în sec. X, după cum ne indică un fragment de cercei din M₄”. Este vorba de fragmentul de cercei cu partea inferioară semilunară, care este atribuit după cum se vede unei epoci ce poate fi prelungită și la începutul sec. al X-lea.

Eugenia Zaharia, în monografia sa, *Săpăturile de la Dridu. Contribuții la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1968, p. 112, discută și materialul ceramic din cimitirul nr. 2 de la Satu Nou. Pe baza observațiilor asupra materialului ceramic, autoarea consideră că „cimitirul (de la Satu Nou, s. n.) aparține unei perioade mai vechi, probabil sec. VIII—IX”. În lumina acestor observații, cerceul descoperit în cimitirul de la Satu Nou, în M₄, poate fi datat în sec. VIII—IX. M. Comșa, în studiul citat de noi la nota 6, restrînge datarea pentru cerceul de la Satu Nou, arătînd că această piesă „poate fi datată la începutul sec. al IX-lea”.

În regiunile învecinate României, se cunosc exemplare asemănătoare cu cercelul de la Izvoare-Bahna, în U.R.S.S.,¹⁰ în Ungaria la Otok și Diosvölgy¹¹ și în Bulgaria la Razdelna-Gară¹².

După ultimele opinii, tipurile de cercei asemănătoare exemplarului de la Teiuș, cu partea inferioară sub formă de semilună și ascuțită la mijloc, se datează către anul 720 ; tipurile asemănătoare cerceilor de la Noșlac cu partea semilunară dezvoltată, pot fi datate către mijlocul se. al VIII-lea sau chiar a doua jumătate a acestui secol, iar tipurile asemănătoare cercelului de la Satu Nou pot fi datate la începutul sec. al IX-lea¹³.

Exemplarele din U.R.S.S. la care ne-am referit sînt datate în sec. VII—VIII¹⁴, cele din Ungaria la începutul sec. al IX-lea¹⁵, iar cel din Bulgaria în sec. VIII—IX¹⁶.

Avînd în vedere încadrarea cronologică a cerceilor cu pandantiv în formă de stea de la Teiuș și Noșlac, a celor din U.R.S.S., Ungaria și Bulgaria, la care ne-am referit, precum și asemănările dintre aceste piese și cercelul descoperit la Izvoare-Bahna, ca și contextul arheologic în care acesta a fost descoperit, considerăm că cercelul de care ne ocupăm poate fi atribuit celei de-a doua jumătăți a sec. al VIII-lea și începutului sec. al IX-lea.

Cerceii de tipul celui descoperit la Izvoare-Bahna, probabil că sînt precedați în timp de cerceii de tip Teiuș și Noșlac și urmați de cerceii de tipul celui descoperit la Satu Nou.

După cum s-a mai spus, ponderea cea mai mare din inventarul descoperit la Izvoare-Bahna revine ceramicii.

Ceramica recoltată provine, în cea mai mare parte, din locuințele L₁ și L₂ și într-o proporție destul de mică din locuințele L₃ și L₄ sau din stratul prefeudal de cultură.

Ceramica descoperită prin cercetările efectuate în așezarea prefeudală de la Izvoare-Bahna, poate fi împărțită în două categorii principale : a/ ceramica lucrată cu mina și b/ ceramica lucrată la roată. Raportul dintre cele două categorii ceramice este net în favoarea ceramicii lucrate la roată.

Ceramica lucrată cu mina este confecționată dintr-o pastă care conține în general cioburi pisate în compoziție. Totuși, foarte rar în compoziția pastei ceramicii lucrate cu mina se întîlnesc și pietricele, care probabil făceau parte inițial din lutul ales pentru vase. Uneori însă considerăm că din pasta în care s-a amestecat nisip și pietricele s-au confecționat și vase cu mina, paralel cu cele lucrate la roată. Astfel, cîteva

10 D. T. Berezoveț, în *Arheologhia*, Kiev, VI, 1952, p. 113, pl. II/3, 4 ; pl. III/4.

11 S. Dimitrijević, în *Opuscula Archaeologica*, II, 1957, p. 27, fig. V/3, 4.

12 Piesa se află în Muzeul din Varna. Informații de la Dan Gh. Teodor, care ne-a pus la dispoziție și un desen al piesei la care ne referim. Pentru toate îi mulțumim și pe această cale.

13 M. Comșa, *op. cit.*, p. 384-385.

14 D. T. Berezoveț, *op. cit.*, p. 118. Considerăm că datarea acestor cercei trebuie restrînsă numai la secolul al VIII-lea.

15 S. Dimitrijević, *op. cit.*, p. 27.

16 Informații Dan Gh. Teodor.

fragmente ceramice provenind de la vase lucrate cu mina prezintă un amestec prea vizibil de nisip și pietricele, pentru a considera că această situație se datorește numai compoziției naturale a lutului ales pentru confecționarea vaselor.

De obicei pasta ce conține ca degresant cioburi pisate nu a fost bine frământată, din care cauză, după ardere pereții vaselor se prezintă uneori fisurați și sfărâmițoși. Deseori se observă pe fragmentele ceramice din această categorie, atât în exterior cât și în interior, urme lăsate de degete sau de spatula cu care s-a realizat fasonarea suprafeței vasului. Ceramica lucrată cu mina a fost supusă unei arderi oxidante incomplete și uneori neuniforme. La exterior pereții acestor vase au o culoare cărămizie, de diverse nuanțe, în timp ce miezul acestor pereți a rămas deseori cenușiu.

Pentru a asigura rezistența necesară acestor vase, lucrate dintr-o pastă mai grosolană, pereții și mai ales fundul vaselor au fost mult îngroșate.

Ca forme, din specia ceramicii modelate cu mina, întâlnim două tipuri de vase : borcane și tipsii.

Vasele boroan sînt de regulă de dimensiuni mijlocii și mici, cu buza mai mult sau mai puțin răsfrîntă în afară, destul de rar aproape dreaptă, au corpul alungit și fundul îngroșat (fig. 7/1-5). De obicei diametrul fundului acestor vase este mai mic decît al gurii. Ornamentarea lor este extrem de săracă, reducîndu-se la alveole sau creștături plasate pe marginea buzei (fig. 7/1-4).

Tot lucrate cu mina sînt și tipsiile. Cele mai multe fragmente de tipsii s-au descoperit în locuințele L_1 și L_2 . Au o formă circulară, fundurile îngroșate și de obicei mai bombate spre mijloc. Marginea lor este în unele cazuri dreaptă, alteori mai răsfrîntă (fig. 7/6, 8). Uneori marginea tipsiilor este mai înaltă (fig. 7/9), alteori este mai scundă (fig. 7/6, 8). În unele cazuri marginea a fost mult subțiată spre partea superioară și decorată cu alveolări pe fața interioară (fig. 7/8).

La rîndul său ceramica lucrată cu roata cuprinde trei categorii : a) ceramică lucrată la roată înceată, dintr-o pastă cu cioburi în compoziție ; b) ceramică lucrată la roată cu turație medie, avînd în compoziție nisip și microprundișuri ; și c) ceramică lucrată la roată cu turație rapidă, dintr-o pastă fină cenușie, avînd în compoziție nisip fin.

Prima categorie ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă în general cu cioburi în compoziție, preia de la categoria ceramicii modelată cu mina pasta și arderea, ceea ce nu-i conferă un aspect calitativ deosebit. Ceramica din această categorie este arsă neuniform și incomplet. Din cauza compoziției pastei (uneori destul de grosolană), formele și ornamentele vaselor din această categorie sînt executate mai stîngaci. Suprafețele vaselor prezintă neregularități cu toate că s-a folosit roata olarului. Pereții vaselor sînt totuși ceva mai subțiri decît în cazul ceramicii lucrate cu mina. La roata înceată s-au confecționat din pastă cu cioburi în compoziție numai borcane, de dimensiuni mici și mijlocii, cu buza mai mult sau mai puțin răsfrîntă, avînd ca decor benzi de linii în val și linii orizontale (fig. 8/2, 3, 6).

A doua categorie ceramică, lucrată la o roată cu turație medie, este confecționată dintr-o pastă ce conține ca degresant nisip și microprundi-

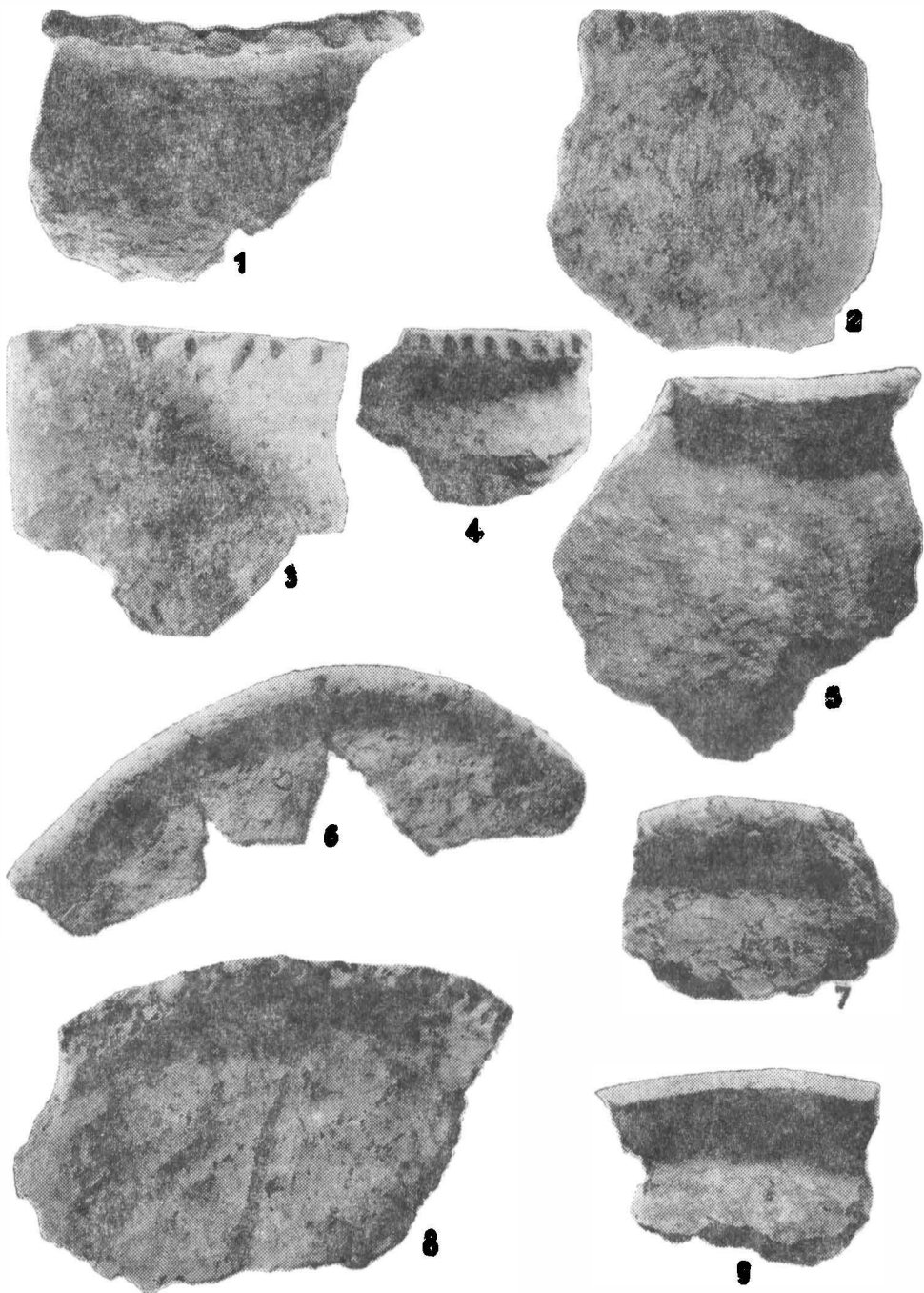

Fig. 7. — <http://www.cimec.ro> / <http://emlabc.ro>

șuri. Această ceramică este din toate punctele de vedere superioară categoriei prezentate mai înainte. Pasta avînd în compoziție nisip și microprundișuri, este destul de bine frămîntată. Pereții și fundurile acestor vase sînt mai subțiri. Ceramica din această categorie se caracterizează printre altele și printr-o varietate mai mare a profilelor. Ca forme, în această categorie, se disting borcanele de dimensiuni mici și mijlocii, ornamentate cu linii incizate orizontale (fig. 9/2, 5) și cu linii în val, simple sau în benzi (fig. 8/4, 6 ; fig. 9/1, 10). De obicei cele două motive ornamentale sînt asociate pe același vas (fig. 8/3 ; fig. 9/8 ; fig. 10/6).

A treia categorie o formează ceramica lucrată la roată rapidă, confecționată dintr-o pastă fină cenușie. Această categorie ceramică este ilustrată în așezarea de la Izvoare-Bahna prin cîteva fragmente descoperite în locuințele L_1 și L_2 . Aceste fragmente ceramice (fig. 11/1-6) provin de la vase borcan, cu buza răsfrîntă. Suprafața lor este uneori decorată cu caneluri (fig. 11/1), alteori cu motive lustruite (fig. 11/5, 6).

Ceramica lucrată la roată, descoperită în așezarea de la Izvoare-Bahna, cuprinzînd cele trei categorii mai sus menționate, este în general bogat ornamentată. Motivele ornamentale prezintă o mare varietate. Ornamentul este executat în majoritatea cazurilor prin incizie, iar la ceramica fină cenușie și prin lustruire.

În general vasele lucrate la roată, sînt ornamentate pe gît, umeri, cuprinzînd uneori pînă la $2/3$ din suprafața vasului.

Uneori se întîlnesc fragmente ceramice ce prezintă ornamente și pe suprafața interioară a buzelor (fig. 9/4) sau pe marginea lor în exterior, pe partea teșită (fig. 9/4).

Destul de rar ornamentul acoperă aproape toată suprafața vasului (fig. 10/7).

Motivele ornamentale de pe ceramica de la Izvoare-Bahna, se compun din cîteva elemente principale, combinate într-o multitudine de variante. Aceste elemente sînt: linia incizată orizontală, vîlurită, oblică sau verticală, în zig-zag precum și creștătura.

Cel mai frecvent ornament îl constituie linia orizontală sau în val, cîte una sau formînd benzi strînse, acoperînd succesiv o parte mai mică sau mai mare din suprafața vasului. Liniile orizontale incizate formează uneori o bandă continuă, mai lată, pe cînd liniile în val apar numai singulare sau în benzi înguste.

Deseori benzile în linii vîlurite alternează cu benzile de linii orizontale, fără să se întretaie (fig. 9/8). Uneori liniile vîlurite, singulare sau în benzi, taie liniile orizontale (fig. 8/8 ; fig. 9/7,9). Rareori apare și situația inversă, cînd liniile orizontale, taie liniile vîlurite (fig. 8/3).

Analiza principalelor elemente de cultură materială descoperite prin cercetările din așezarea de la Izvoare-Bahna, permit încadrarea acestora și implicit a așezării prefeudale, în epoca finală a perioadei de formare a poporului român.

Ceramica din această așezare, în primul rînd aceea lucrată la roată, își găsește analogii apropiate în ceramica descoperită în multe stațiuni

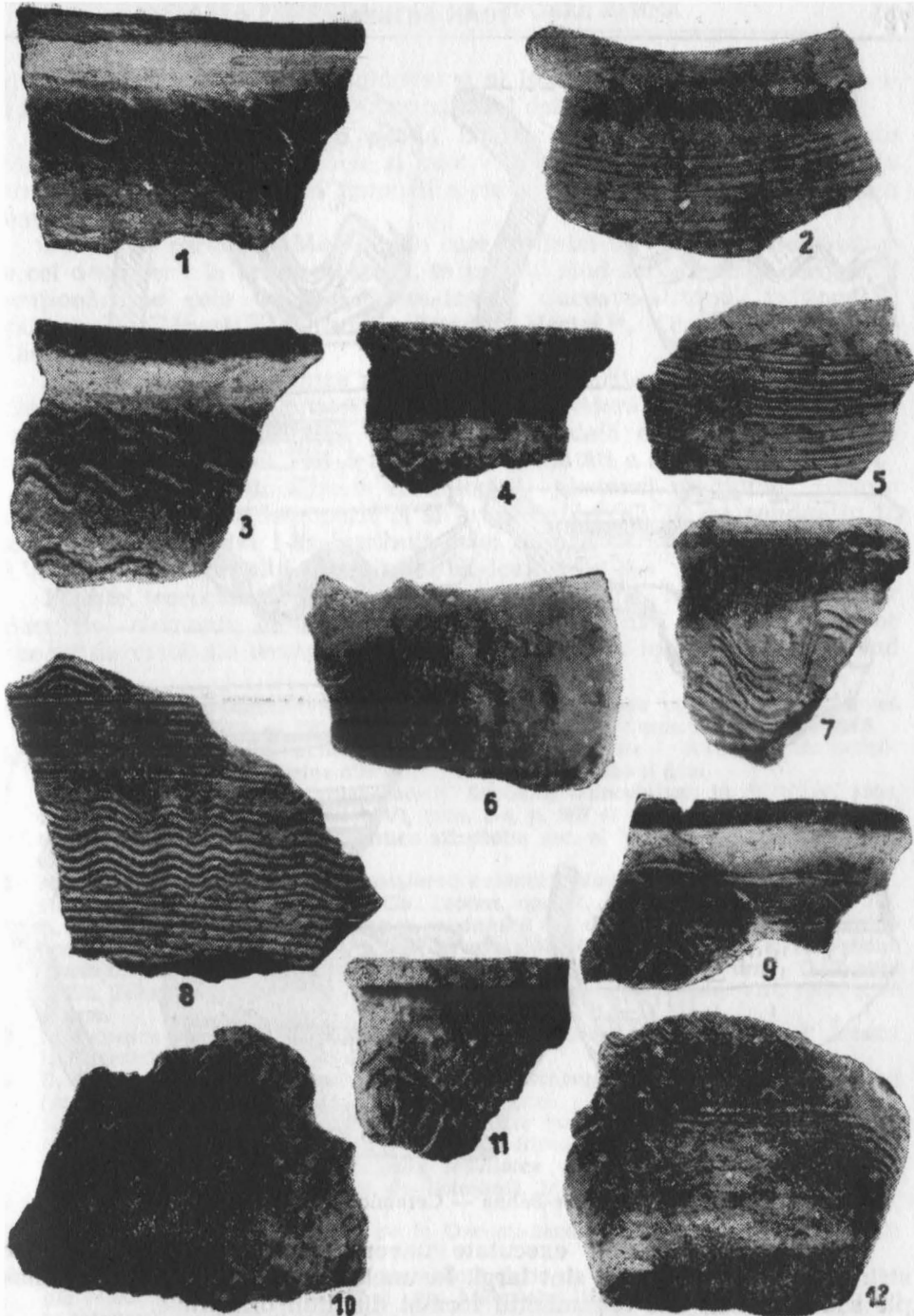

Fig. 9 <http://www.bimec.ro> / <http://enilabo.ro> la roată.

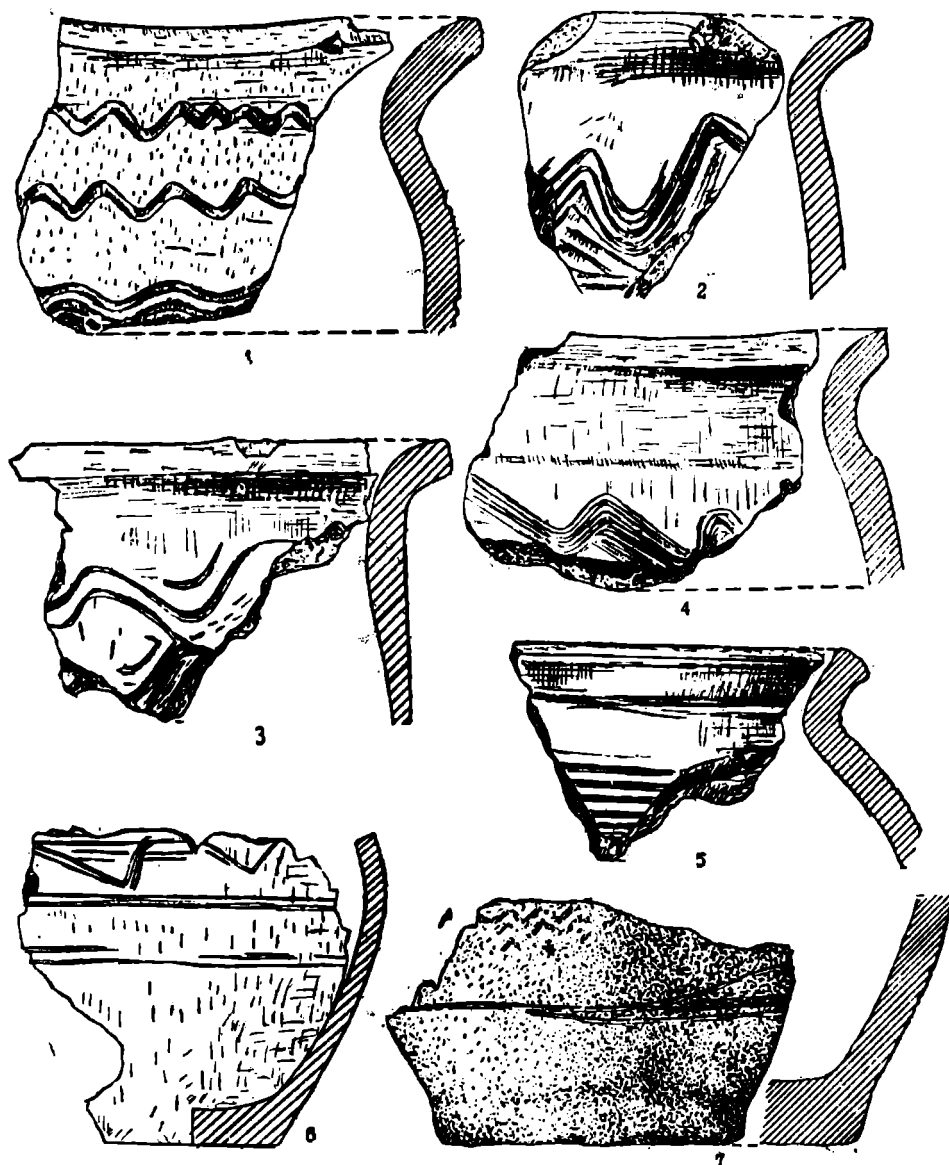

Fig. 10. — Izvoare-Bahna — Ceramichă lucrată la roată.

Benzile vălurite sînt executate uneori avînd bucla valului foarte strînsă, alteori ondulațiile sînt largi. În unele cazuri liniile verticale, simple sau în benzi, taie ornamentul format din linii orizontale.

După cum s-a mai spus, pe ceramica fină se întîlnește decorul canelat sau realizat prin lustruire.

arheologice de pe teritoriul Moldovei și al României în general, încadrate în faza timpurie a marelui complex cultural de tip Dridu.

Caracteristicile ceramicii de la Izvoare-Bahna, atât în ce privește tehnica de prelucrare, formele și motivele ornamentale, se întâlnesc la ceramica din așezările fazei timpurii a culturii Dridu din Moldova¹⁷, fază denumită și protodridu¹⁸.

Dintre așezările din Moldova în care întâlnim un material asemănător cu cel descoperit la Izvoare-Bahna, în primul rând sub aspectul ceramicii, menționăm pe cele de la Hlinea-Iași¹⁹, Suceava-Drumul Național²⁰, Spinoasa²¹, Dănești²², Oituz²³, Fundul Herței²⁴, Oncești²⁵, Băiceni-Siliște²⁶ și Brășău²⁷.

Pe baza analogiilor între materialele descoperite la Izvoare-Bahna și cele din așezările menționate mai înainte, considerăm că limitele cronologice în care se încadrează locuirea prefeudală de la Izvoare-Bahna corespunde secolului al VIII-lea și primei jumătăți a secolului al IX-lea.

Pentru această încadrare cronologică, pledează nu numai factura materialului ceramic descoperit ci și prezența cerceului cu pandantiv în formă de stea, pecare l-am atribuit celei de-a doua jumătăți a secolului al VIII-lea și începutului secolului al IX-lea.

Firește, cercetările viitoare în așezarea de la Izvoare-Bahna vor aduce noi elemente ce vor permite o nuanțare mai clară a diverselor aspecte de viață ale comunității ce a trăit în acest loc, precizări privind

- 17 Dan Gh. Teodor, *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei*, în SCIV, 19, 1968, 2, p. 270-272; I. Mitrea, op. cit., în Carpica, V, 1973, p. 128.
- 18 I. Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în Revue Roumaine d'Histoire, III, 1964, 3, p. 404 și urm.
- 19 M. Petrescu-Dîmbovița și colaboratorii, *Șantierul Hlinea-Iași*, în SCIV, V, 1954, 1-2, p. 233 și urm.; idem, SCIV, VI, 1955, 3-4, p. 687 și urm. Avem în vedere materialele de la Hlinea caracteristice sfârșitului sec. al VIII-lea și începutului sec. al IX-lea.
- 20 M. D. Matei, *Contribuții la cunoașterea ceramicii slave de la Suceava*, în SCIV, 10, 1959, 2, p. 418 și urm.; Dan Gh. Teodor, op. cit., în SCIV, 19, 1968, 2, p. 271.
- 21 A. Nițu și D. Teodor, *Raport asupra sondajului din așezarea prefeudală de la Spinoasa*, în Materiale, IV, 1959, p. 485 și urm.; A. Nițu, Em. Zaharia și D. Teodor, *Sondajul de la Spinoasa-Erbiceni* în Materiale, VI, 1959, p. 531 și urm.; D. Teodor și Em. Zaharia, *Sondajele de la Spinoasa și Erbiceni*, în Materiale, VIII, 1962, p. 35 și urm.
- 22 M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Sondajele arheologice de la Dănești-Vaslui*, în Materiale, VIII, 1962, p. 47 și urm.
- 23 D. Gh. Teodor, C. Buzdugan și I. Mitrea, *Descoperirile arheologice de la Oituz (județul Bacău)*, în Carpica, II, 1969, p. 309 și urm.
- 24 Săpăturile efectuate în 1967-1971 de un colectiv format din prof. M. Petrescu-Dîmbovița — responsabil, Dan Gh. Teodor, I. Mitrea și V. Spinei. Cf. M. Petrescu-Dîmbovița și colab., *Les principaux résultats des fouilles archéologiques de Fundu-Herței (Roumanie, dépot de Botoșani)*, în Archeologia Polski, XVI, 1971, p. 383 și urm.
- 25 I. Mitrea, *Așezarea prefeudală de la Oncești-Bacău*, în Carpica, IV, 1971, p. 271 și urm.
- 26 I. Ioniță și V. Spinei, *Așezarea prefeudală timpurie de la Băiceni-Siliște*, în Arheologia Moldovei, VII, 1972, p. 307 și urm. Materialul din locuința XVIII este atribuit în totalitate secolului al VIII-lea.
- 27 V. Spinei și D. Monah, *Așezarea prefeudală de la Brășău*, în Memoria Antiquitatis, II, 1970, p. 371 și urm.

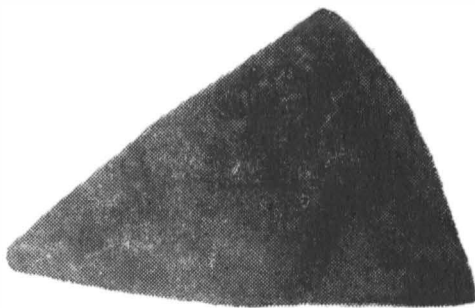
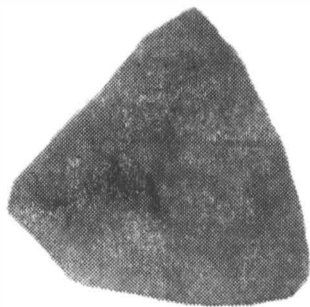
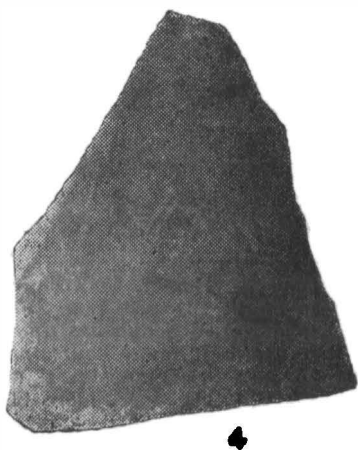
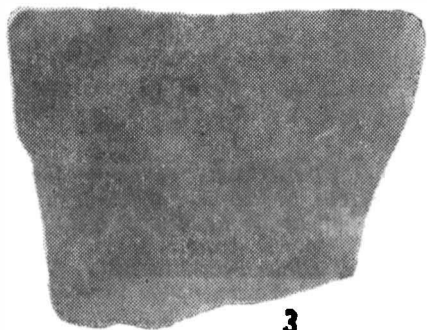
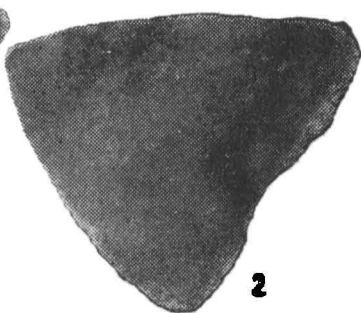
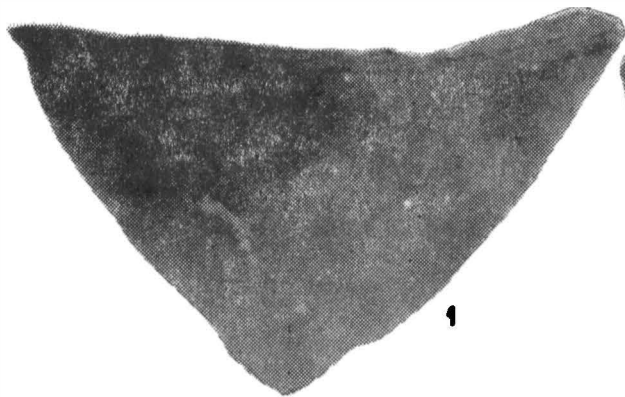

Fig. <http://www.cimec.ro> / <http://cmaibc.ro> Izvoare: Bahne / Ceramică fină cenușie.

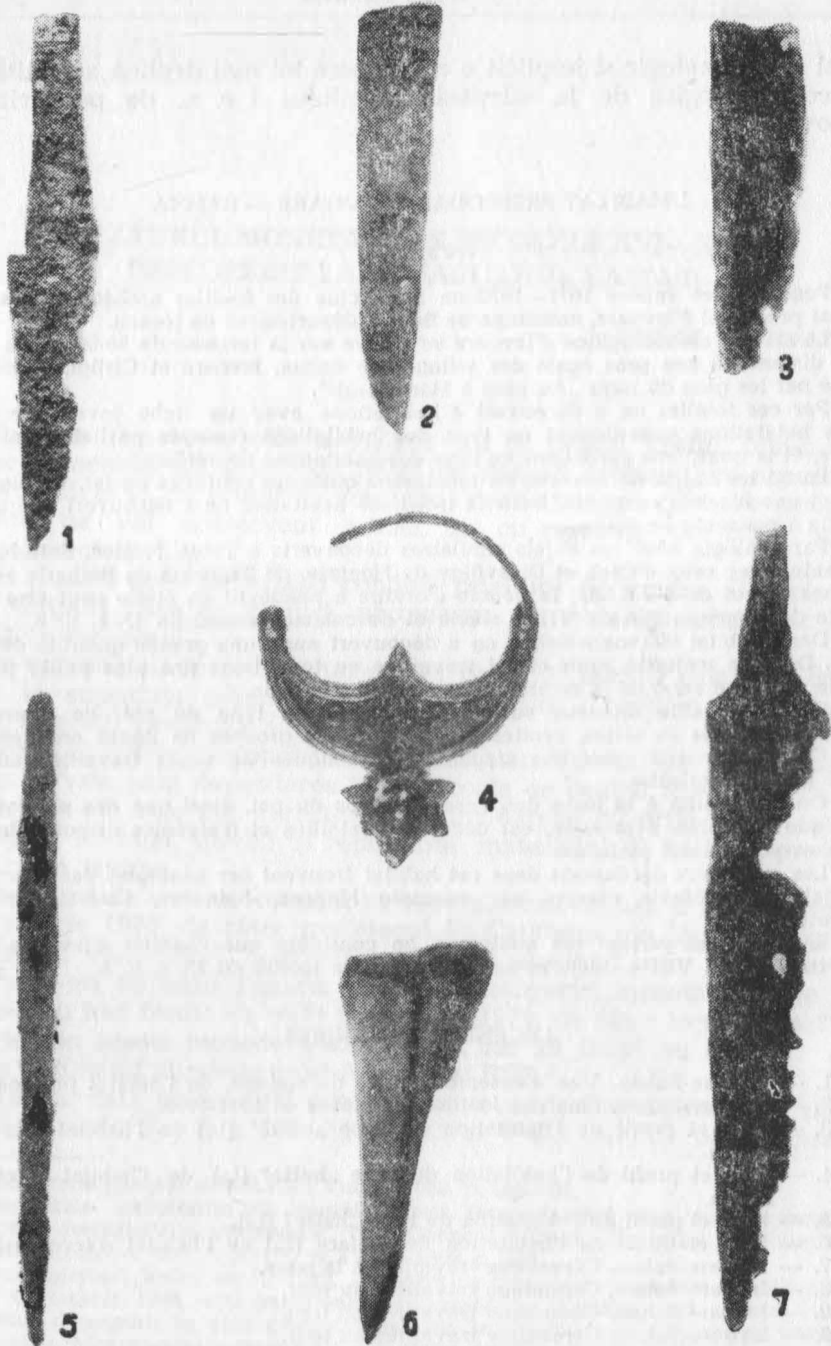

Fig. 12. <http://www.primec.ro/> <http://comian.ro> prefeudală.

cadruul său cronologic și implicit o cunoaștere tot mai deplină a realităților istorico-arheologice de la sfârșitul mileniului I e. n. de pe teritoriul Moldovei.

L'HABITAT PRÉFÉODAL D'IZVOARE — BAHNA

Résumé

Pendants les années 1971—1972 on a effectué des fouilles archéologiques dans l'habitat préféodal d'Izvoare, commune de Bahna, département de Neamț.

La station archéologique d'Izvoare se trouve sur la terrasse de 50-60 m. du Siret, à une distance à peu près égale des villages de Bahna, Izvoare et Cîrligi, à l'endroit appelé par les gens du pays „Au pont à Hărmănești”.

Par ces fouilles on a découvert 4 habitations avec un riche inventaire. Trois de ces habitations appartiennent au type des habitations creusées partiellement dans la terre, et la quatrième appartient au type des habitations de surface.

Parmi les objets découverts, on mentionne quelques couteaux en fer, un aiguillon en os et une fusaïole en argile. Dans la troisième habitation on a découvert une boucle d'oreille à pendentif en étoile.

Par analogie avec les objets similaires découverts à Teiuș, Noșlac, Satu-Nou de Roumanie, avec ceux d'Otok et Diosvölgy de Hongrie, de Razdelna de Bulgarie et avec certaines pièces de d'U.R.S.S., la boucle d'oreille à pendentif en étoile peut être datée dans la deuxième moitié du VIII-e siècle et au commencement du IX-e. n. è.

Dans l'habitat d'Izvoare-Bahna on a découvert aussi une grande quantité de céramique. Dans sa majorité, celle-ci est travaillée au tour. Dans une plus petite proportion, on y trouve aussi de la céramique travaillée à la main.

On a travaillé au tour surtout des vases du type du pot, de dimensions moyennes, décorés de stries, droites et de lignes ou groupes de lignes ondulées.

On y a trouvé aussi des fragments céramiques de vases travaillés au tour en une fine pâte grisâtre.

On a travaillé à la main des vases du type du pot, ainsi que des plateaux. La céramique travaillée à la main, est décorée d'entailles et d'alvéoles disposés le bord des vases-pots ou des plateaux.

Les matériaux découverts dans cet habitat trouvent des analogies dans une série d'habitats de Moldavie, comme par exemple Hlincea, Spinoasa, Oncești, Brășăuți, Oituz etc.

En analysant surtout ces analogies, on considère que l'habitat d'Izvoare-Bahna peut être daté au VIII-e siècle et dans la première moitié du IX-e. n. è.

LEGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — Izvoare-Bahna. Vue d'ensemble, prise du sud-est, de l'habitat préféodal.
- Fig. 2. — Izvoare-Bahna. Plan des fouilles effectuées en 1971-1972.
- Fig. 3. — Plan et profil de l'habitation du type „hutte” (L₁) de l'habitat d'Izvoare-Bahna.
- Fig. 4. — Plan et profil de l'habitation du type „hutte” (L₂) de l'habitat d'Izvoare-Bahna.
- Fig. 5. — Plan et profil de l'habitation du type „hutte” (L₃).
- Fig. 6. — Plan et profil de l'habitation de surface (L₄) de l'habitat d'Izvoare-Bahna.
- Fig. 7. — Izvoare-Bahna. Céramique travaillée à la main.
- Fig. 8. — Izvoare-Bahna. Céramique travaillée au tour.
- Fig. 9. — Izvoare-Bahna. Céramique travaillée au tour.
- Fig. 10. — Izvoare-Bahna. Céramique travaillée au tour.
- Fig. 11. — Izvoare-Bahna. Céramique fine grisâtre.
- Fig. 12. — Izvoare-Bahna. Objets de l'habitat préféodal.

TEZAUURUL MONETAR DIN SECOLELE XVI—XVII DESCOPERIT LA TANACU (JUD. VASLUI)

de VIOREL CĂPITANU

Comuna Tanacu se află la 12 km. est de orașul Vaslui, într-o zonă care se caracterizează printr-un relief de dealuri prelungi, cu aspecte de culmi paralele și cu orientări nord-sud, dezvoltate pe depozite neogene, separate de văi consecvent adinci și cu versanți pe care predomină alunecările¹.

În această zonă au existat condiții prielnice de locuire din cele mai vechi timpuri. Așa se explică abundența de material arheologic descoperit la tot pasul.

Se cunosc pînă în prezent un număr de 24 de așezări omenești, descoperite la suprafața solului aparținînd epocilor : neolitic, bronz, geto-dacică, migrații, prefeudal și feudal².

Toate obiectele descoperite cu ocazia unor lucrări de interes public au fost salvate prin depozitarea lor la școala de centru din localitate, iar o parte din ele, cele mai caracteristice sînt expuse cu grijă într-o cameră amenajată în mod special și reprezintă materialul de bază în predarea lecțiilor de istorie.

Tezaurul de care ne ocupăm în comunicarea de față a fost descoperit în octombrie 1970, de către profesorul P. Căpitanu din localitate împreună cu mai mulți elevi, în punctul „Chiscul ulucilor“, care se află la cca. 2 km. sud-est de satul Tanacu. Primele descoperiri monetare de pe raza comunei au fost făcute cu mult înainte de 1970, de către locuitorii satului. O parte din aceste monede s-au pierdut, iar 15 taleri au ajuns în anul 1944 la Cabinetul numismatic al Academiei RSR³.

Pînă la data prezentării acestui tezaur au fost recuperate un număr de 141 monede din care 134 din argint și 7 din aur, de pe o suprafață

1 Monografia geografică a R.P.R., Vol. 1, 1960, p. 189-190.

2 Rezultatele cercetărilor de suprafață vor face obiectul unui studiu special, iar pentru descoperirile prefeudale, vezi Ghenuță Coman, Cercetări arheologice în sudul Moldovei (sec. V-XI), în SCIV, II, 1969, p. 289.

3 Vezi Buletinul lunar, an II, 1947. În statistica tezaurilor monetare intrate pînă la 31 decembrie 1946, este menționată și localitatea Tanacu, jud. Vaslui, cu un tezaur descoperit în anul 1944, compus din taleri, din care 15 au fost trimiși de Comisia Monumentelor Istorice, Cabinetului numismatic al Academiei, taleri emiși între anii 1619-1695 și înregistrați la nr. 676. În urma investigațiilor efectuate în comună am ajuns la concluzia că cele 15 monede fac parte din alt tezaur.

de cca. 150 m.p. și probabil că au fost depozitate într-un vas, care s-a spart, iar monedele au fost împrăștiate cu plugul.

Din zona în care s-a descoperit tezaurul au fost adunate câteva fragmente ceramice care aparțin secolelor al XVI-lea și al XVII-lea.

În 1971, Institutul de Arheologie din București împreună cu muzeul din Bacău au efectuat în acest punct săpături⁴, cu care prilej a fost descoperit și un bordei feudal din aceeași perioadă. Aceste descoperiri monetare demonstrează că aici a existat un sat, care ulterior a dispărut.

Materialul ceramic descoperit, împreună cu tezaurul permite datarea acestei așezări în sec. XVI-XVII.

În urma cercetărilor de arhivă încercăm să identificăm această așezare cu fostul sat Părtănoș, al cărui nume n-a dispărut nici pînă astăzi din tradiția locală, deoarece în apropierea acestui loc se află șesul Părtănoș care, indiscutabil, se leagă de fosta așezare rurală din secolul al XVII-lea. Acest lucru reiese și din documentul următor : „1 ispisoc sărbăsc de la Alexandru Ilieș Vodă din velet 7129 (1621) genarie 6, întru cari scrie pricum au vînit înainte ' noastră și îna (inte) boierilor noștri, a mari și mici, Ionașco, ficiorul Tomii, nepotul Mareii și di nîmi silit, nici asuprit, ci di a lui bună voia, au dat a lui driapt[ă] part[e] de moșia din sat din Părtănoș, ci iasti la țănut[ul] Vaslului, din a triia part[e], din vatra satului și din țarin[ă] și din tot locul, cu tot vînitul. Aciia o au dat boierului nostru cridincios Ion Potlog al doilea log[o]f[ăt] drept 50 ugh[i].

Deci dacă am văzut și domnia mea a lor bună învoial[ă] și tocmal[ă] și diplin plat[ă] 50 ugh[i] buni, în mîna lui Ionașco, ficiorul Tomii, nipotul Marcii și noi am dat și am întărit boieriului nostru, ci scriem, Ion Potlog al al doilea log[o]f văt ? și celelalte“.⁵

În urma studiului celor 141 de monede constatăm că ele au fost emise de următoarele state : Brunswik-Luneburg, Brandenburg, Saxonia, Boemia, Tirol, Austria, Veneția, Turcia, Lituania, Prusia Silezia, Transilvania, Polonia, Riga, Ungaria și Țările de jos (Overysel, Brabant și Geldern).

Pieseile din tezaurul descoperit la Tanacu se încadrează în timp într-o perioadă cuprinsă între anii 1540-1607, aceasta demonstrînd că monedele au avut o putere circulatorie destul de mare.

Prima emisiune din tezaur este din anul 1540 și aparține lui Johan-Frederic, duce de Saxonia și Henric, iar ultimele piese monetare sînt din anul 1607 și aparțin lui Ștefan Bocskay emise pentru Ungaria.

Tezaurul de la Tanacu prezintă o importanță deosebită pentru secolele XVI-XVII, deoarece el se integrează în lista descoperirilor de monede străine pe teritoriul Moldovei și ajută la conturarea unor concluzii cu privire la circulația emisiunilor străine și în această parte a țării.

4 Săpăturile efectuate în 1971 de către Institutul de Arheologie din București, prin Gheorghe Bichir și subsemnatul, au avut drept scop dezvelirea necropolei carpice din sec. III e.n. Cu acest prilej au fost descoperite mai multe bordeie prefeudale cu pietrar din sec. VIII—IX, precum și un bordei din secolul al XVIII-lea.

5 Acad. H.S.R., ms. 5181, f. 137 v. — 138. Doc. veac. XVII A. Moldova, vol. V.

Din studiul acestui tezaur, reiese că ponderea o dețin emisiunile poloneze de la Sigismund al III-lea, cu un număr de 102 monede din care 92 piese de trei groși și 10 piese de șase groși pentru Polonia, Riga și Lituania. Urmează apoi Ștefan Bathory cu 12 piese de trei groși din care 8 pentru Lituania și patru pentru Riga; Ștefan Bocskay cu 4 piese de trei groși pentru Ungaria; Adam Wenceslas cu o piesă de trei groși pentru Silezia-Teschen și Sigismund Bathory cu un taler pentru Transilvania.

Monedele emise pentru Imperiul romano-german aparțin lui Rudolf al II-lea, 4 taleri pentru Austria și un ducat pentru Ungaria; Henrich, un taler pentru Lunneburg; Ioachim Frederich, un taler pentru Brandenburg; August de Saxa, 2 taleri pentru Saxonia; Maximilian al II-lea, un taler pentru Boemia; Ferdinand — un taler pentru Tirol; Henrich Julius — un taler pentru Brunswick — Lunneburg; Wilhelm al IV-lea, un taler și Johan-Frederich și Heinrich — un taler pentru Saxonia.

Țările de Jos sînt reprezentate prin trei ducați, emisiuni aparținînd orașelor Overysse, Brabant și Geldern.

Tezaurul mai cuprinde un ducat elvețian și 2 altini de aur de la Murad al III-lea, emiși la Cairo și Constantinopol ⁶.

Din totalul de 141 de monede, 20 sînt perforate. Din acestea 13 sînt de argint și restul de 7 monede din aur. Acest lucru demonstrează că cele 20 de monede perforate au fost folosite în salbă.

Ingroparea monedelor din tezaurul descoperit la Tanacu trebuie pusă în legătură cu starea de nesiguranță a deținătorilor care au procedat la tezaurizarea acestor monede, cunoscîndu-se faptul că începînd cu secolul al XVI-lea atît pentru Moldova cît și pentru Țara Românească începe intensificarea aservirii otomane din punct de vedere politic și economic. Pe piața celor două țări circula o mare cantitate de monedă turcească alături de alte monede străine și ale țărilor vecine ⁷.

Numerarul care circula în Moldova și Țara Românească provine exclusiv din comerțul exterior, baterea de monedă internă nemaivenind să alimenteze circulația. Acumulările care se fac în această perioadă (sec. XVI-XVII) nu servesc la activarea vieții economice, ele se adună îndeobște în mîinile boierilor și sînt folosite la noi achiziții de moșii, fie pentru împrumuturi de camătă acordate unor oameni aflați la nevoie, fie la simple tezaurizări cerute de nesiguranța condițiilor politice și indiciul de pe altă parte a unui stadiu de înapoiată dezvoltare economică ⁸.

Tezaurul de la Tanacu — Vaslui nu constituie un caz izolat. El își găsește analogii în mai multe tezaure din secolele al XVI-lea și al XVII-lea

⁶ Pentru identificarea monedelor am folosit lucrările: Adolf Resch, *Stebenbürgische Münzen und Medaillen*, 1901; Emeric Hutten-Czapski, *Catalogue de la Collection des médailles et monnaies polonaises*, vol. I, 1957, Graz; A. Engel-Raymond Serrure, *Traité de numismatique moderne et contemporaine*, Paris, 1897; Nuri Pere — *Osmanlılarda Madeni Paralar*, Istanbul, 1968 (*Coins of the Ottoman Empire*); V. Müller zu Aicholz — A. Loehr — E. Holzmair, *Österreichische Münzprägungen*, 1519-1938; J. Adrien, Blanchet. *Nouveau Manuel de numismatique*, Paris, 1890, p. 253; Dr. Unger Emil, Magyar Eremhatarozó, Budapest, 1960.

⁷ Vezî, Istoria României, vol. II, p. 90.

⁸ Ibidem, p. 91.

descoperite în Moldova⁹, și reprezintă o avere remarcabilă pentru acele timpuri, dacă avem în vedere faptul că la 1611 o casă cu loc se vindea cu 32 taleri¹⁰; 8 pogoane de vie și alte părți de ocină cu 100 taleri¹¹ etc.

Valoarea tezaurului descoperit la Tanacu mai poate fi dovedită și prin documentul de la 1619 (7127), iulie, 27, Iași, care se referă la două sate tot de pe raza comunei Tanacu, astăzi dispărute, din vremea lui Gaspar Voievod care „întărește lui Apostol Cehan părți din satele Grumăzeștii și Fauri, ținutul Vaslui, cumpărate de la Vasile Bogza cu 100 taleri de argint și un cal bun”¹², contemporane cu satul Părtănoș.

Tabelul nr. 1

Repartizarea monedelor după valoarea nominală

Tipul monedelor	Nr. monedelor		
	Neperforate	Perforate	Total
Ducați	—	5	5
Altfni	—	2	2
Trei groși	97	12	109
Șase groși	9	1	10
Taleri	15	—	15
Total	121	20	141

Tabelul nr. 2

Monedele din tezaurul de la Tanacu, clasificat după locul de proveniență, suverani, tip de monedă și data emiterii

Numele suveranului	Locul de proveniență	Tipul de monedă	Anul emiterii	Nr. monedelor			Nr. de ordine
				Neperf.	Perfor.	Total	
1	2	3	4	5	6	7	8
Johan-Frederich și Heinrich Henric	Saxonia	taler	1540	1	—	1	141
	Brunswick-Luneburg	taler	1568	1	—	1	1
Filip II	Brabant	taler	1568	1	—	1	138
Ioachim Frederic	Brandenburg	taler	—	1	—	1	2

9 M. Chițescu, Gh. Constantinescu, *Trei tezaure monetare leudale descoperite în ralonul Focșani*, în Danubius, I, 1967; Grigore Foiț, *Un tezaur monetar, din secolele XVI-XVII descoperit la Suceava*, în SCN, III, 1960, p. 511-516; Ibidem, *Noi tezaure monetare medievale descoperite în regiunea Suceava, Suceava*, 1967.

Vezi pentru monedele poloneze și Al. Artimon, *Cîteva considerații asupra tezaurului monetar de la Cetatea Neamțului (Sec. al XVII-lea)*, Carpica I, pag. 265, 1968.

10 Doc. privind istoria României, veacul XVII, A, Moldova, vol. III (1611-1615), Doc. 52, p. 33.

11 Ibidem, Doc. 56, p. 33.

12 Ibidem, vol. IV, Doc. 492, p. 385.

1	2	3	4	5	6	7	8
August de Saxa	Saxonia	taler	1574	1	—	1	3
August de Saxa	Saxonia	taler	1580	1	—	1	4
Maximilian	Boemia	taler	1576	1	—	1	5
Ferdinand	Tirol	taler	—	1	—	1	6
Alois Mocenigo	Veneția	ducat	—	—	1	1	7
Murad III	Cairo	altfn	—	—	1	1	8
Murad III	Constanti- nopol	altfn	—	—	1	1	9
Ștefan Bathory	Lituania	3 groși	1581	1	—	1	10
Ștefan Bathory	Lituania	3 groși	1583	4	—	4	11— 14
Ștefan Bathory	Lituania	3 groși	1584	2	—	2	15— 16
Ștefan Bathory	Riga	3 groși	1584	—	1	1	17
Ștefan Bathory	Riga	3 groși	1585	1	—	1	18
Ștefan Bathory	Riga	3 groși	1586	2	—	2	19— 20
Ștefan Bathory	Polonia	3 groși	1584	1	—	1	21
Rudolf II	Austria	taler	1581	1	—	1	22
Rudolf II	Austria	taler	1592	1	—	1	23
Rudolf II	Austria	taler	1598	1	—	1	24
Rudolf II	Austria	taler	1599	1	—	1	25
Rudolf II	Ungaria	ducat	1589	—	1	1	26
Georg Frederic	Prusia	ducat	1589	—	1	1	27
Adam Wenceslas	Teschen- Silezia	3 groși	1596	1	—	1	28
Sigismund Bathory	Transil- vania	taler	1590	1	—	1	29
Sigismund III	Polonia	3 groși	1590	—	1	1	30
Sigismund III	Polonia	3 groși	1591	7	1	8	31— 38
Sigismund III	Polonia	3 groși	1592	3	—	3	39— 41
Sigismund III	Polonia	3 groși	1593	2	—	2	42— 43
Sigismund III	Polonia	3 groși	1594	3	—	3	44— 46
Sigismund III	Polonia	3 groși	1595	10	—	10	47— 56
Sigismund III	Polonia	3 groși	1596	1	1	2	57— 58
Sigismund III	Polonia	6 groși	1596	2	—	2	59— 60
Sigismund III	Polonia	3 groși	1596	1	—	1	61
Sigismund III	Polonia	6 groși	1596	7	1	8	62— 69
Sigismund III	Polonia	3 groși	1597	9	—	9	70— 78
Sigismund III	Polonia	3 groși	1598	7	1	8	79— 86
Sigismund III	Polonia	3 groși	1599	5	1	6	87— 92
Sigismund III	Polonia	3 groși	1600	4	—	4	93— 96
Sigismund III	Polonia	3 groși	1601	5	—	5	97—101
Sigismund III	Polonia	3 groși	1603	—	1	1	102
Sigismund III	Polonia	3 groși	1605	1	—	1	103
Sigismund III	Polonia	3 groși	1606	1	—	1	104
Sigismund III	Polonia	3 groși	—	2	—	2	105—106
Sigismund III	Riga	3 groși	1588	1	—	1	107
Sigismund III	Riga	3 groși	1589	3	—	3	108—110
Sigismund III	Riga	3 groși	1590	1	2	3	111—113
Sigismund III	Riga	3 groși	1591	2	—	2	114—115
Sigismund III	Riga	3 groși	1592	3	1	4	116—119
Sigismund III	Riga	3 groși	1593	1	—	1	120
Sigismund III	Riga	3 groși	1594	2	1	3	121—123
Sigismund III	Riga	3 groși	1595	1	—	1	124
Sigismund III	Riga	3 groși	1596	3	—	3	125—127

1	2	3	4	5	6	7	8
Sigismund III	Riga	3 groși	—	1	—	1	128
Sigismund III	Lituania	3 groși	1592	1	—	1	129
Sigismund III	Lituania	3 groși	1594	1	—	1	130
Sigismund III	Lituania	3 groși	1600	—	1	1	131
Henrich Jullus	Brunswick	taler	1602	1	—	1	132
Stefan Bocskay	Ungaria	3 groși	1605	1	—	1	133
Stefan Bocskay	Ungaria	3 groși	1606	1	—	1	136
Stefan Bocskay	Ungaria	3 groși	1607	2	—	2	134—135
—	Overyssel	ducat	—	—	1	1	137
—	Geldern	ducat	—	—	1	1	139
Wilhelm IV	—	taler	—	1	—	1	140
Total				121	20	141	—

RECAPITULARE

I. Emisiuni poloneze	115
II. Ungaria	3
III. Transilvania	1
IV. Imperiul romano-german	14
V. Țările de Jos	3
VI. Veneția	1
VII. Turcia	2
TOTAL GENERAL	141

LISTA MONEDELOR DIN TEZAUR

Henric (1514—1568)

1. Taler, 1568 Brunswick — Luneburg. (Pl. I/1).
Av. MAXIMILIANUS. DEI. GR. IMPE. SEM. AVG. 6-8.
Rv. HENRICVS. D. G. DV. BRVNS. B. LV.
AR. D : 42 mm. G : 29 g. A. Engel — R. Serrure, p. 262.

Ioachim Friederic (1535—1571)

2. Taler, Brandenburg. (Pl. I/2)..
Av. IOACHIM. FRIEDERI. D. G. ADMINIST. MAG.
Rv. DVX. PRVSSI. MARC. BRAN. B.M. A.R. D : 40 mm. G : 29 g. A. Engel — R. Serrure, p. 298.

August De Saxa (1553—1586)

3. Taler, 1574, Saxonia. (Pl. I/3).
Av. IMP. AVGVSTVS. D.G. DVX. SAXO. SA. ROMA. 15 — 17.
Rv. ARCHIMARS — CHAL. ET. ELEC. H—B.
AR. D : 40 mm. G : 29 g. A. Engel și R. Serrure, vol. I, p. 289.
4. Taler, 1580, Saxonia. (Pl. I/4).
Av. IMP. AVGVSTVS. D.G. DVX. SAXO. SA. ROMA. 15—80.
Rv. ARCHIMARS CHAL. ET. ELEC. H — B.
AR. D : 40,5 mm, G : 29 g. A. Engel și R. Serrure, vol. I, p. 289.

Maximilian II (1564—1576)

5. Taler, 1576, Boemia. (Pl. II/5).
 Av. MAXI. II. DE. G.R. IM. S. AV. GER. HV. B. REX. 1576.
 Rv. ARCHI. DVX. AVS. BURG. MAR. MOR.
 AR. D : 42,5 mm. G : 28,8 g. V. Miller, p. 62.

Ferdinand (1564—1595)

6. Taler. Tirol. (Pl. II/6).
 Av. FERDINAND. D. ARCHI. AVSTRI.
 Rv. DVX. BVRGVNDIE. COMES. TIROLIS.
 AR. D : 40 mm. G : 28,7 g. A. Engel — R. Serrure, p. 360.

Alois Mocenigo (1570—1577)

7. Ducat, Veneția. (Pl. 5/7).
 Av. DVX. ALOY. MOCE. S. M. INET.
 Rv. REGISI ST. EDVCAT. SITT. XPEDAT. QTV.
 Aur, D : 20,5 mm. G : 3,5 g. J. Adrien Blanchet, p. 253.

Murad III (1574—1595)

8. Altın, Cairo. (Pl. V/8).
 Aur, D : 20 mm. G. 3,45 g. Nuri Pere, Monedele Imp. Otoman, nr. 273, p. 127.
 9. Altın, Constantinopol. (Pl. V/9).
 Aur, D : 20 mm. G : 3,4 g. Nuri Pere, Monedele Imp. Otoman, nr. 271, p. 127.

Ștefan Bathory (1576—1586)

10. Piesă de 3 groși, 1581, Lituania. (Pl. V/10).
 Av. STEP. D. G. REX. PO. M. D. L.
 Rv. III. 15 — 81. GROS. ARG. TRIP. M. D. LIT.
 AR. D : 21 mm. G : 2,3 g. H — C, I, 665, p. 65.
 11. Piesă de 3 groși, 1583, Lituania. (Pl. V/11).
 Av. STEP. D. G. REX. PO. M. D. L.
 Rv. III. 15 — 83. GROS. ARG. TRIP. M. D. LIT.
 AR. D : 20,5 mm. G : 2,30 g. H — C, I, 719, p. 69 — 70. /
 12. Piesă de 3 groși, 1583, Lituania.
 Av. STEP. D. G. REX. PO. M. D. L.
 Rv. III. 15 — 83. GROS. ARG. TRIP. M. D. LIT.
 AR. D : 21 mm. G : 2,30 g. H — C, I, 705, p. 68. ✓
 13. Piesă de 3 groși, 1583, Lituania.
 Av. STEP. D.G. REX. PO. M. D. L.
 Rv. III. 15 — 83. GROS. ARG. TRIP. M. D. LIT.
 AR. D : 20 mm. G : 2,40 g. H — C, I, 705, p. 68.
 14. Piesă de 3 groși, 1583, Lituania.
 Av. STEP. D. G. REX. PO. M. D. L.
 Rv. III. 15 — 83. GROS. ARG. TRIP. M. D. LIT.
 AR. D : 21 mm. G : 2,3 g. H — C, I, 705, p. 68.
 15. Piesă de 3 groși, 1584, Lituania. (Pl. V/15).
 Av. STEP. D. G. REX. PO. M. D. L.
 Rv. III. 15 — 84. GROS. ARG. TRIP. M. D. LIT.
 AR. D : 22 mm. G : 2,35 g. H — C, I, 719, p. 69 — 70.
 16. Piesă de 3 groși, 1584, Lituania.
 Av. STEP. D. G. REX. PO. M. D. L.
 Rv. III. 15 — 84. GROS. ARG. TRIP. M. D. LIT.
 AR. D : 21 mm. G : 2,30 g. H — C, 719, p. 69 — 70.

17. Piesă de 3 groși, 1584, Riga. (Pl. V/17).
Av. STEP. D. G. REX. PO. DL.
Rv. III, 15 — 84. GR — OS. ARG. TRIP. CIVI. RI. GE.
AR. D : 20 mm. G : 2,20 g. H — C, I, 726, p. 70.
18. Piesă de 3 groși, 1585, Riga. (Pl. V/18).
Av. STEP. D. G. REX. PO. DL.
Rv. III. 15 — 85. GR — OS. ARG. TRIP. CIVI. RI. GE.
AR. D : 20 mm. G : 2,25 g. H — C, I, 751, p. 72.
19. Piesă de 3 groși, 1586, Riga.
Av. STEP. D. G. REX. P. D. L.
Rv. III. 15 — 86. GR — OS. ARG. TRIP. CIVI. RI. GE.
AR. D : 22 mm. G : 2,50 g. H — C, I, 772, p. 75.
20. Piesă de 3 groși, 1586, Riga.
Av. STEP. D. G. REX. P. D. L.
Rv. III. 15 — 86 GR — OS. ARG. TRIP. CIVI. RI. GE.
AR. D : 21 mm. G : 2,30 g. H — C, — I, 772, p. 75.
21. Piesă de 3 groși, 1584, Polonia. (Pl. V/21).
Av. STEP. D. G. REX. P. M. D. L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIA.
AR. D : 21 mm. G : 2,40 g. H — C, 716, p. 69.

Rudolf II (1576—1612)

22. Taler, 1591, Austria. (Pl. II/22).
Av. RVDOL. II. D. G. RO. IM. AV. GER. HVN.
Rv. ARCHI. DVX. A. VS. DVX. BVRG. MAR. MORA. 1581 K.B.
AR. D : 41 mm. V. Miller zu Aichholz — A. Loehr, E. Holzmain, p. 67.
23. Taler, 1592, Austria. (Pl. II/23).
Av. RVDOLPHVS. II. D. G. RO. IM. S. A. G. H...
Rv. ARCHI. DVX. AVSTRI. DVX. BVR. MAR. MO. 1592.
AR. D : 41,9 mm. G : 29 g. V. Miller zu Aichholz ... p. 78.
24. Taler, 1598, Austria. (Pl. III/24).
Av. RVDOLPHVS. II. D. G. RO. IM. S. AV. G. H. B. RX.
Rv. ARCHI. DVX. AVSTRIE. DVX. BVR. MAR. MO. 1598.
AR. D : 42 mm. G : 29 g. A. Resch, p. 358.
25. Taler, 1599, Austria. (Pl. III/25).
Av. RVDOL. II. D. G. RO. IM. S. AV. GER. HVN. BO. REX.
Rv. ARCHI. DVX. A. VS. DVX. BURG. MAR. MORA. 1599. K. B.
AR. D : 43,5 mm. G : 28,7 g. V. Miller zu Aichholz ... p. 85.
26. Ducat, 1589, Ungaria. (Pl. V/26).
Av. AV. RVDOL. II. D. G. RO. I. S. AV. GE. HV. B. R.
Rv. S. LADISLAVS. REX. 1589. K. B.
AR. D : 22 mm. G : 3,5 g. V. Miller zu Aichholz p. 68.

Georg Friedric (1578—1618)

27. Ducat, 1589, Prusia. (Pl. V/27).
Av. GEORG. FRID. D. G. M. BR. DVX. PRUSS.
Rv. MONE. NOVA. AVR. EA. DVC. PRUSS. 1589.
AR. D : 23 mm. G : 3,4 g. A. Engel — R. Serrure, p. 381.

Adam Wenceslas (1579—1618)

28. Piesă de 3 groși, 1596, TESCHEN — Silezia. (Pl. V/28).
Av. MAGLO. ADA. W. D. G. DVX. TES.
Rv. III. 1596. GROS. ARG. TRIP. DVC. TESSIN.
AR. D : 21 mm. G : 2,30 g. A. Engel — R. Serrure, p. 377.

Sigismund Bathory (1581—1598)

29. Taler, 1590, Transilvania. (Pl. III/29).
Av. SIGISMUNDUS. BATHORY.
Rv. PRINCEPS. TRANSYLVANIA, 1590.
AR. D : 41 mm. G : 29 g. A. Resch, p. 27.

Sigismund III (1587—1632)

30. Piesă de 3 groși, 1590. (Pl. V/30). Av. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
Rv. III GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE — 90. H—C, I, 819,
AR. D : 20,5 mm. G : 2,30 g. H—C, I, 819.
31. Piesă de 3 groși, 1591. (Pl. V/31) Av. SIGI. 3. D : G. REX. PO. M. D. L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE. — 91 I—F.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,40 g. H—C, I, 842.
32. Piesă de 3 groși, 1591, (Pl. V/32). Av. SIG. III D. G. REX. POL. M. D. L.
Rv. III GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE I—F 15—91.
AR. D : 21 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 833.
33. Piesă de 3 groși, 1591. Av. SIGI. 3 D. G. REX. PO. M. D. L.
Rv. III GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIA — 91. I—F.
AR. D : 21 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 841, p. 84.
34. Piesă de 3 groși, 1591. Av. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. LIT.
Rv. III. GROS. ARG. TR. IP. REG. POLONIAE. I—F. 15—91.
AR. D : 22 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 835, p. 84.
35. Piesă de 3 groși, 1591. (Pl. V/35). Av. SIG. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
Rv. III 1591 GROS. SRG. TRIPMDP.
AR. D : 21 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 849, p. 85.
36. Piesă de 3 groși, 1591. Av. SIG. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
Rv. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI. 91. I—F.
AR. D : 21 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 839, p. 84.
37. Piesă de 3 groși, 1591. Av. SIGI. 3. D. G. REX. POM. D. LI.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE. 91. I—F
AR. D : 21 mm. G : 2,2 g. H — C, I, 842, p. 84.
38. Piesă de 3 groși, 1591. Av. SIG. III D. G. REX. PO. M. D. L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE 91.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,04 g. H—C, I, 842, p. 84. I—F.
39. Piesă de 3 groși, 1592. (Pl. V/39). Av. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
Rv. III. GROS ARG. TRIP. REG. POLONIAE 92.
AR. D : 20 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 866, p. 87. I—F
40. Piesă de 3 groși, 1592. (Pl. V/40). Av. SIGISM. III D. G. REX. PO. M. D. L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI. 92
AR. D : 20,7 mm. G : 2,35 g. H—C, I, 869, p. 87.
41. Piesă de 3 groși, 1592. Av. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE. 92. I—F
AR. D : 21 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 866, p. 87.
42. Piesă de 3 groși, 1593. (Pl. VI/42). Av. SIGI. 3. D.G. REX. PO. M. D. L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE. 93. I—F.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 884, p. 89.
43. Piesă de 3 groși, 1593. Av. SIGI. 3. D. G. REX. P. O. M. D. L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE 93. I—F.
AR. D : 20 mm. G : 2,6 g. H—C, I, 884, p. 89.
44. Piesă de 3 groși, 1594. (Pl. VI 44). Av. SIGISM. III. D. G. REX. PO. M. D. L.
Rv. III. GROS. ARG. REG. POLONI. 94.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,4 g. H—C, 922, p. 92.
45. Piesă de 3 groși, 1594. Av. SIGI. 3. D. G. REX. PO. M. D. L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIA 94 I—F
AR. D : 21 mm. G : 2,3 g. H—C, 904, p. 91.

46. Piesă de 3 groși, 1594. Av. SIGISM. III. D. G. REX. POMDL.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI. 94.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 922, p. 92.
47. Piesă de 3 groși, 1595. (Pl. VI/47). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRI. R. PO. 95 I-F.
AR. D : 21 mm. G : 2,2 g. H-C, I, 1096, p. 113
48. Piesă de 3 groși, 1595. Av. SIGI. 3. D.G. REX. P.O.M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE 95
AR. D : 21 mm. G : 2,5 g. H—C, I, 945, p. 95. I—F. S.
49. Piesă de 3 groși, 1595. Av. SIG. III. D. G. REX. POL. M. D. L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP REG. POLON 95.
AR. D : 21 mm. G : 2,3 g. H—C. I, 950, p. 95 I—F.
50. Piesă de 3 groși, 1595. Av. SIG. 3. D.G. REX. POL. M.D.L.
Rv. III GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE ..5
AR. D : 21 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 955, p. 96.
51. Piesă de 3 groși, 1595. Av. SIG. III. D.G. REX. PO...
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE. 95
AR. D : 21,5 mm. G : 2,25 g. H—C, I, 958, p. 96. I—F
52. Piesă de 3 groși, 1595. Av. SIG. III. D.G. REX. PO. M.D.L. 95
Rv. III GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE. I—F.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 946, p. 95.
53. Piesă de 3 groși, 1595. Av. SIGI. 3. D.G. REX. POMDL.
Rv. III GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE 95
AR. D : 20 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 936, p. 94.
54. Piesă de 3 groși, 1595. Av. SIGI. 3. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRI. P. REG. POLONIA 95
AR. D : 20 mm. G : 2,3 g. H — C, I, 991, p. 100.
55. Piesă de 3 groși, 1595. Av. SIG. III. D.G. REX. POL. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 95 I—F. S.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,1 g. H—C, I, 950, p. 95.
56. Piesă de 3 groși, 1595. Av. SIGI. 3. D.G. REX. PO. M.D.L. 95.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIA. I—F.
Ar. D : 20,5 mm. G : 2,35 g. H—C, I, 943, p. 95.
57. Piesă de 3 groși, 1596. (Pl. VI/57). Av. SIG. III D.G.R. POLONI M.D.L.
Rv. III GROS. ARG. TR. R. POLONI 96. I—F.
AR. D : 21 mm. G : 2,40 g. H—C, I, 974, p. 98.
58. Piesă de 3 groși, 1596. Av. SIGI. 3. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE. I—F.
AR. D : 20 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 982, p. 99.
59. Piesă de 6 groși, 1596. (Pl. VII/59). Av. SIGISMVN. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. GROS. ARGEN. SEX. REG. POLONI. 96.
AR. D : 28 mm. G : 5 g. H—C, I, 972, p. 98.
60. Piesă de 6 groși, 1596. Av. SIGISMVN. III. D.G. REX. O.M.D.L.
Rv. GROS. ARGEN. SEX. REG. POLONI. 96
AR. D : 28 mm. G : 4 g. —C, I, 972. 100.
61. Piesă de 3 groși, 1596. (Pl. VI/61). Av. SIG. III. D.G. POM. D.L.
III. GROS. AR... TRI. R. PO. 96. I.—F.S.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,4 g. H—C, I, p. 101.
62. Piesă de 6 groși, 1596, perforată. Av. SIGISMVN. III D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. GROS. ARGEN. SEX. REG. POLONI. 96. H—C, I, 972, p. 98.
AR. D : 27,6 mm. G : 4,7 g. H—C, I, 972, p. 98.
63. Piesă de 6 groși, 1596. Av. SIGISMVN. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. GROS. ARGEN. SEX. REG. POLONI. 96.
AR. D : 28 mm. G : 4,8 g. H—C, I, 972, p. 98.
64. Piesă de 6 groși, 1596. Av. SIGISMVN. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. GROS. ARGEN. SEX. REG. POLONI. 96
AR. D : 28 mm. G : 4,7 g. H—C, I, 972, p. 98.

65. Piesă de 6 groși, 1596. Av. SIGISMVN. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. GROS. ARGEN. SEX. REG. POLONI. 96
AR. D : 28 mm. G : 5 g. H—C, I, 972, p. 98.
66. Piesă de 6 groși, 1596. SIGISMVN. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. GROS. ARGENS. SEX. REG. POLONI. 96.
AR. D : 28 mm. G : 4,5 g. H—C, I, 972, p. 98.
67. Piesă de 6 groși, 1596. Av. SIGISMVN. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. GROS. ARGEN. SEX. REG. POLONI. 96.
AR. D : 28 mm. G : 4,8 g. H—C, I, 972, p. 98.
68. Piesă de 6 groși, 1596. Av. SIGISMVN. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. GROS. ARGEN. SEX. REG. POLONI. 96.
AR. D : 28 mm. G : 4,7 g. H—C, I, 972, p. 98.
69. Piesă de 6 groși, 1596. Av. SIGISMVN. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. GROS. ARGEN. SEX. REG. POLONI. 96.
AR. D : 28 mm. G : 4,8 g. H—C, I, 972, p. 98.
70. Piesă de 3 groși, 1597. (Pl. VI/70). Av. SIG. III D.G.R. POLONI M.D.L.
Rv. III GROS. ARG. TR. R. POLONI. 97. I—F.
AR. D : 21 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 1014, p. 103.
71. Piesă de 3 groși, 1597. (Pl. VI/71). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. R. PO. 9—7. F—N.
AR. D : 20 mm. G : 2,35 g. H—C, I, 1035, p. 105.
72. Piesă de 3 groși, 1597. (Pl. VI/72). Av. SIG. III. D.G.R.
Rv. III. GROS. ARG. TR. R. POLONI — 97 I—F.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 1013—1014, p. 103.
73. Piesă de 3 groși, 1597. (Pl. VI/73). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TR. R. PO. 97. I.F.S.C. HR.
AR. D : 21 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 1044—1046, p. 106.
74. Piesă de 3 groși, 1597 (Pl. VI/74). Av. SIG. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REGN. POLONI I.F. HR.
AR. D : 21 mm. G : 2,1 g. H—C, I, 1040, p. 106.
75. Piesă de 3 groși, 1597. Av. SIG. III. D.G. R. POLO, M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TR. R. POLONI — 97. I—F.
AR. D : 20 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 1013, p. 103.
76. Piesă de 3 groși, 1597. (Pl. VI/76). Av. SIGI. 3. D.G. REX. POL. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLO : 97 I—F.
AR. D : 21 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 1028, p. 105.
77. Piesă de 3 groși, 1597. Av. SIG. III. D.G.R. POLON. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TR. R. POLONI. 97. I—F.
AR. D : 20 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 1025, p. 104.
78. Piesă de 3 groși, 1597. (Pl. VI/78). Av. SIG. III D... REX. M.D.L.
Rv. GROS. ARG. TRIP. REG. POLON. 97
AR. D : 21 mm. G : 2,6 g. H—C, I, 1048, p. 106.
79. Piesă de 3 groși, 1598. (Pl. VI/79). Av. SIG. III D.G.R. POLON. M.D.L.
Rv. III GROS. ARG. TR. R. POLO. NI 98 I—F
AR. D : 21 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 1070, p. 110.
80. Piesă de 3 groși, 1598. Av. SIG. III. D.G. R. POLON. M.D.L.
Rv. III GROS. ARG. TR. R. POLO. NI 98 I—B
AR. D : 21 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 1070, p. 110.
81. Piesă de 3 groși, 1598. (Pl. VI/81). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TR... PO. B
AR. D : 20 mm. G : 2,4 g. H—C, I, p. 1096. p. 113.
82. Piesă de 3 groși, 1598. (Pl. VI/82). Av. SIG. 3. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRI. R. PO. 98
AR. D : 21 mm. G : 2,15 g. H—C, I, 1083, p. 111.
83. Piesă de 3 groși, 1598. (Pl. VI/83). Av. SIGI. 3 D.G. REX. POM. D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRI. R. PO. 98 B
AR. D : 21 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 1092, p. 113.

84. Piesă de 3 groși, 1598 (Pl. VI/84). Av. SIG. III. D : G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRI. R. PO. 98 B.
AR. D : 20 mm. G : 2 g. H—C, I, 1092, p. 113.
85. Piesă de 3 groși, 1598. (Pl. VI/85). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. R. PO. P. 98.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 1097, p. 113.
86. Piesă de 3 groși, 1598, Av. SIG. III. D.G. REX. POM. D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. RPO. P. 98.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 1079, p. 111.
87. Piesă de 3 groși, 1599. (Pl. VII/87). Av. SIG. III. D.G. REX. POM. DL.
Rv. III. GROS. ARG. TRI. R. PO. 99 B.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 1121, p. 116.
88. Piesă de 3 groși, 1599. (Pl. VII/88). Av. SIG. D.G. . . .MD.
Rv. III GROS. AR. G.T.R. POLO. 99 I—F.
AR. D : 21 mm. G : 1,50. H—C, 1112, p. 115.
98. Piesă de 3 groși, 1599. (Pl. VII/89). Av. SIG. III D. GREX POMD.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. R. PO. P 99
AR. D : 21 mm. G : 2 g. H—C, I, 1126, p. 116.
90. Piesă de 3 groși, 1599 (Pl. VII/90). Av. SIG. 3. D.G. REX. POM.
Rv. III. GROS. ARG. TRI. R. PO. 99
AR. D : 21 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 1117, p. 116.
91. Piesă de 3 groși, 1599. (Pl. VII/91). Av. SIG. III. D.G. POLON. M.D.L.
Rv. III GROS. ARG. TR. R. POLONI. 99 I—F
AR. D : 20 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 113, p. 115.
92. Piesă de 3 groși, 1599. (Pl. VII/92). Av. SIG. III D.G. R. POLON. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TR. R. POLONI. 99 I—F
AR. D : 20 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 115, p. 115.
93. Piesă de 3 groși, 1600. Av. SIG. 3. D.G. REX. P.M.D.L.
Rv. III. GROS ARG. 3. RE. POL. 16—00
AR. D : 12,5 mm. G : 2,4 H—C, I, 1140, p. 118.
94. Piesă de 3 groși, 1600. Av. SIG. III D.G. REX. O.M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. RPO. 16—00
AR. D : 19,9 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 1136, p. 118.
95. Piesă de 3 groși, 1600. Av. SIG. III D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. R. PO. 16—00
AR. D : 20 mm. G : 2 g. H—C, I, 1136, p. 118.
96. Piesă de 3 groși, 1600. (Pl. VII/96). Av. SIG. III D.G. POLO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRR. POLO. 16—00 I—F
AR. D : 20 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 1154, p. 119—120.
97. Piesă de 3 groși, 1601 (Pl. VII/97). Av. SIG. III D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. R. PO. 16—01.
AR. D : 20 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 1169, p. 121.
98. Piesă de 3 groși, 1601. Av. SIG. III D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. R. PO. 16—01
AR. D : 20 mm. G : 2,1 g. H—C, I, 1169, p. 121.
99. Piesă de 3 groși, 1601. (Pl. VII/99). Av. SIGISM. III D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI 1601 K.
AR. D : 21 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 1180, p. 113.
100. Piesă de 3 groși, 1601. (Pl. VII/100). Av. SIG. III. D.G. REX. P.M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. III RE. POL. 16—01
AR. D : 20 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 1175, p. 123.
101. Piesă de 3 groși, 1601. (Pl. VII/101). Av. SIGISM. III. D.G. REX. P.O.M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI. 16 k 01.
AR. D : 20 mm. G : 2,35 g. H—C, I, 1180, p. 123.
102. Piesă de 3 groși, 1603. (Pl. VII/102). Av. SIGISM. III D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI. 16 k 03
AR. D : 20 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 1195, p. 125.

103. Piesă de 3 groși, 1605. (Pl. VII/103). Av. SIGISM. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONI 16 k 05
AR. D : 19,6 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 1206, p. 127.
104. Piesă de 3 groși, 1606. (Pl. VII/104). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. R. PO. 16—06
AR. D : 21 mm. G : 2,1 g. H—C, I, 1211, p. 127.
105. Piesă de 3 groși, (Pl. VII/105). Av. SIGISM. III D.G. REX. PO. M.D.
Rv. III. GROS. A.R.G. TRIPR. EG. POLONI. OKO.
AR. D : 21 mm. G : 1,80 g. Nu se cunoaște anul de emisie.
106. Piesă de 3 groși, (Pl. VII/106). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. M. . .
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REG. POLONIAE I—FH.
AR. D : 21 mm. G : 1,85 g. Anul de emisie șters.

RIGA

Sigismund III (1587—1632)

107. Piesă de 3 groși, 1588. (Pl. VII/107). Av. SIG. D.G. REX. PO. D. LI.
Rv. III. 1588. GROS. ARG. TRIP. CIVI. RI. GE.
AR. D : 21 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 800, p. 80.
108. Piesă de 3 groși, 1589. (Pl. VII/108). Av. SIG. III : D : G : REX. PO. D : LI
Rv. III. 15—89. GR — OS ARG : TRIP CIVI : RI GE
AR. D : 22 mm. G : 2,5 g. H—C, I, 812, p. 81.
109. Piesă de 3 groși, 1589. Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D. LI.
Rv. III. 15—89. GR — OS. ARG. TRI. P. CIVI. RI GE
AR. D : 22 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 812, p. 81.
110. Piesă de 3 groși, 1589. Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D. LI.
Rv. III. 15—89. GR — OS ARG : TRIP. CIVI. RI GE
AR. D : 22 mm. G : 2,5 g. H—C, I, 812, p. 81.
111. Piesă de 3 groși, 1590. (Pl. VIII/111). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D. LI.
Rv. III. 15—90. GR OS ARG. TRIP. CIVI RI. GE
AR. D : 22 mm. G : 2,2 H—C, I, 830, p. 83.
112. Piesă de 3 groși, 1590. Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D : LI.
Rv. III. 15—90. GR OS ARG. TRIP O.. VI. RI GE
AR. D : 22,5 mm. G : 2,35 g. H—C, I, 830, p. 83.
113. Piesă de 3 groși, 1590. Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D. LI.
Rv. III. 15—90. GR OS. ARG. TRIP. CIVI. RIGE
AR. D : 22,5 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 830, p. 83.
114. Piesă de 3 groși, 1591. (Pl. VIII/114). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D. LI.
Rv. III. III. 15—91 GR OS ARG. TRIP CIVI RI GE.
AR. D : 22 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 854, p. 85.
115. Piesă de 3 groși, 1591. Av. SIG. D.G. REX. PO . . . LI
Rv. III. 15—91 GR OS ARG. TRIP CIVI RI GE
AR. D : 22 mm. G : 2,45 g. H—C, I, 853, p. 85.
116. Piesă de 3 groși, 1592. (Pl. VIII/116). Av. SIG. III D.G. REX. PO : D : LI :
Rv. III. 15—92 GR OS ARG. TRIP CIVI. RI GE
AR. D : 22 mm. G : 2,2 g. H—C, I, 880, p. 88.
117. Piesă de 3 groși, 1592. Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D. LI.
Rv. III. 15—92. GR OS ARG. TRIP CIVI. RI GE
AR. D : 22 mm. G : 2,4 gr. H—C, I, m. 88.
118. Piesă de 3 groși, 1592. Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D. LI
Rv. III. 15—92. GR OS ARG. TRIP CIVI : RI GE
AR. D : 22 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 880, p. 88.
119. Piesă de 3 groși, 1592. Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D. LI.
Rv. III. 15—92. GR — OS. ARG. TRIP. CIVI. RI GE
AR. D : 21,5 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 880, p. 88.
120. Piesă de 3 groși, 1593. (Pl. VIII/120). Av. SIG. III : D : G REX PO D. LIV
Rv. III. III. 15—93. GR — OS ARG. TRIP CIVI RI GE
AR. D : 22 mm. G : 2,1 g. H—C, I, 898, p. 90.

121. Piesă de 3 groși, 1594. (Pl. VIII/121). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D. LI.
Rv. III. 15—94. GR OS ARG. TRIP. CIVI. RI GE.
AR. D : 21 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 931, p. 93.
122. Piesă de 3 groși, 1594. Av. SIG... D.G. REX. PO : D : LIV.
Rv. III. 15—94. GR OS ARG. TRIP. CIVI RI ..
AR. D : 21,5 mm. G : 2,4 g. H—C, I, 931, p. 93.
123. Piesă de 3 groși, 1594. Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D. LI.
Rv. III. 15—94. GR OS ARG. TRIP. CIVI. RI GE
AR. D : 22 mm. G : 2,25 g. H—C, I, 931, p. 93.
124. Piesă de 3 groși, 1595. (Pl. VIII/124). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. D LI
Rv. III. 15—95. GR OS ARG. TRIP. CIVI. RI GE
AR. D : 21 mm. G : 2,3 g. Of. H—C, I, Av. 931 și REv. 967, p. 97.
125. Piesă de 3 groși, 1596. Av. SIG. III... D.G. REX. PO. D. LI :
Rv. III. 15—96. GR OS ARG. TRIP. CIVI. RI GE. H
AR. D : 21,5 mm. G : 2,1 g. H—C, I, 1009, p. 102.
126. Piesă de 3 groși, 1596. (Pl. VIII/126). Av. SIG. D.G. REX. P. D. LI
Rv. III. 15—96. GR OS ARG. TRIP. CIVI. RIGE. k
AR. D : 21,5 mm. G : 2,3 g. H—C, I, 1009, p. 102.
127. Piesă de 3 groși, 1596. Av. SIG. III. D.G. REX. PO...
Rv. III. 15—96. GR OS. ARG. TRIP. CIVI. RI GE.
AR. D : 21 mm. G : 2,25 g. H—C, I, 1009, p. 102.
128. Piesă de 3 groși, fals după trei groși, emisă pentru Riga.
AR. D : 20 mm. G : 2,5 g. (Pl. VIII/128).

LITUANIA

Sigismund III (1587—1632)

129. Piesă de 3 groși, 1592. (Pl. VIII/129). Av. SIG. III. D : G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. 15—92. GROS. ARG. TRIP. M.D.L.
AR. D : 21 mm. G : 2,5 g. H—C, I, 875, p. 88.
130. Piesă de 3 groși, 1594. (Pl. VIII/130). Av. SIG. III. D.G. REX. PO. M.D.L.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. M.D.L. 15—94.
AR. D : 21 mm. G : 2,15 g. H—C, I, 926, p. 93.
131. Piesă de 3 groși, 1600. (Pl. VIII/131). Av. SIG. 3. D.G. REX. P.M..
Rv. OS. ARG. ... RI. PO. L 16—00 I—F
AR. D : 20,5 mm. G : 2,5 g. H—C, I, 1140 și urm. p. 118 și 119.

BRUNSWICK—LUNEBURG

Henric Jullus (1589—1613)

132. Taler, 1602. (Pl. III/132). Av. HONESTVM. PRO. PATRIA. 1602.
Rv. HENRICUS. JULIUS. D. G. P. F. P. HA. DUX. BRUN. ET. L.
AR. D : 42 mm. G : 29 g. A. Engel și R. Serrure, p. 262.

UNGARIA

Ștefan Bocskay (1605—1620)

133. Piesă de 3 groși, 1605. (Pl. VIII/133). Av. STEPH. D.G. TRAN. P. ET. SIC. CO.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REGNI. HUNGAR. 1605.
AR. D : 21 mm. 2,10 g. A. Resch, 23, p. 51.
134. Piesă de 3 groși, 1607 (Pl. VII/134). Av. STEPH. D.G. HVN. TRAN. P. ET. SI. CV.
Rv. III. GROS. ARG. TRIP. REGNI. HUNGAR. 1607.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,20 g. A. Resch, 65, p. 55.

135. Piesă de 3 groși, 1607. Av. STEPH. D.G. HVN. TRAN. P. ET. SI. .
Rv. III GROS : ARG : TRIP : REGNI HUNGAR 1607.
AR. D : 20 mm. G : 2,20 g. A. Resch, nr. 115, p. 59.
136. Piesă de 3 groși, 1606. (Pl. VIII/36). Av. STEPH. D.G. HVN. TRAN. P. ET. SI. CV.
Rv. III. GROS ARG. TRIP. REGNI. HUNGAR. 1606.
AR. D : 20,5 mm. G : 2,4 g. A. Resch, nr. 104, p. 51.

ȚARILE DE JOS

OVERYSSEL

137. Ducat olandez imitând pe cel unguresc. (Pl. VII/137).
Aur, D : 23,7 mm. G : 3,5 g. Engel și R. Serrure, p. 63.

Filip II (1556—1598)

BRABANT

138. Taler, 1568. (Pl. IV/138). Av. PH. D : G. HISP. Z. REX. DXV. BRA. 15—68.
Rv. DOMINUS. MI HI. ADIVTOR.
AR. D : 39,5 mm. G : 29 g. Engel și R. Serrure, p. 62.
- GELDERN
139. Ducat, 1587 (Pl. VIII/139). Av. CONCORDIA. RES. P. AR. CRES. GEL. 15—87.
Rv. MO. ORDI. PROVIN. FOE. DER. BELG. AD. LEG. IMP.
Aur, D : 22,5 mm. G : 3,5 g. A. Engel și R. Serrure, pag. 89.

Wilhelm IV (1546-1568)

140. Taler (Pl. IV/140). Av. GVIL. CO. D. MUN. Z. DI. GEND. BIL. HE. BOX. HO.
Z. WIS.
Rv. DNS. PROTECTOR. VITE. MEE. A. Q. TREPIDABO
AR. D : 41,6 mm. G : 28,4 g., cf. A. Engel și R. Serrure, pag. 244—245.
I, Paris, 1897, pag. 244—245.
Johan-Frederich și Heinrich, Saxonia.
141. Taler **, 1540. (Pl. IV/141). Av. IOHAN. FRI. ELEC. DVX. SAX. FIF. 1540.
Rv. MO. ORDI. PROVIN. FOE. DER. BELG. LEG. IMP.
AR. D : 40 mm. G : 29 g., cf. Engel și R. Serrure, p. 291.

LE TRÉSOR MONNETAIRE DE XVIe—XVIIe SIÈCLES DÉCOUVERT TANACU
(DÉPARTEMENT DE VASLUI)

Résumé

Dans cet article l'auteur présente un trésor monétaire découvert durant l'automne de 1970 dans la commune de Tanacu distr. de Vaslui.

Le trésor est constitué de 141 monnaies (134, en argent et 7 en or).

Les 141 monnaies ont été émises par des duchés, des villes et des états : Brunswik, Luneburg, Brandenburg, Saxonia, Boemia, Tirol, Austria, Veneția, Cairo, Constantino-pol, Lituania, Prusia, Silezia, Transilvania, Polonia, Riga, Ungaria et Overysse, Brabant, Geldern.

Les monnaies ont été émises par : Henric (1514-1568); Ioachim Frederic (1535-1571); Johan-Frederic duc de Saxe et Henric, 1540; Wilhelm, IV (1546-1568); August de Saxe (1553-1586); Maximilian II (1564-1576); Ferdinand (1564-1598); Alois Mocenigo 1570-1577); Murad III (1574-1595); Ștefan-Bathory (1576-1586); Rudolf al II-lea (1576-1612); Georg-Friederic (1577-1603); Adam Wenceslas (1579-1618); Sigismund Bathory (1581-1598); Sigismund III (1587-1632); Henric Julius (1589-1613) et Ștefan Bocskoy (1605-1620).

** Moneda a fost descoperită în anul 1972 în același loc și credem că face parte tot din tezaurul prezentat.

LISTES DES PLANCHES

Planche I, taleri 1, Henrich, 1568; 2, Ioachim Frederich; 3-4, August de Saxa, 1574 et 1580.

Planche II, taleri: 5, Maximilian II, 1576; 6, Ferdinand; 22-23, Rudolf II, 1581 și 1592

Planche III, taleri: 24-25; Rudolf II, 1598 et 1599; 29, Sigismund Bathory, 1590; 132, Henrich Julius, 1602.

Planche IV, taleri: 138, Filip II, 1568; 140, Wilhelm IV; 141, Iohan — Frederich și Heinrich, 1540.

Planche V, 7, ducat venețian, Alois Mocenigo; 8-9, altini, Murad III; 10-21, piécès de 3 gros; Stefan Bathory; 26, ducat, Rudolf II, 1589; 27, ducat, Georg Friederich, 1589; 28, pièce de 3 gros, A. Wenceslas, 1598 30-40, piécès de 3 gros, Sigismund III.

Planche VI, 42-85, piécès de 3 gros, Sigismund III, 1593-1598, Polonia.

Planche VII, 87-106, piécès de 3 gros, Sigismund III, 1599-1605, Polonia, 107-108, Riga.

Planche VIII, 111-128, piécès de 3 gros, Sigismund III, Riga, 129-131, Lituania, 133-136, Stefan Bocskay, 1605 și 1607, 137, ducat, Overysse; 139, ducat, Geldern, 1587; 59, pièce de 6 gros, Sigismund III, 1596.

1

2

3

4

5

6

22

23

24

25

29

132

138

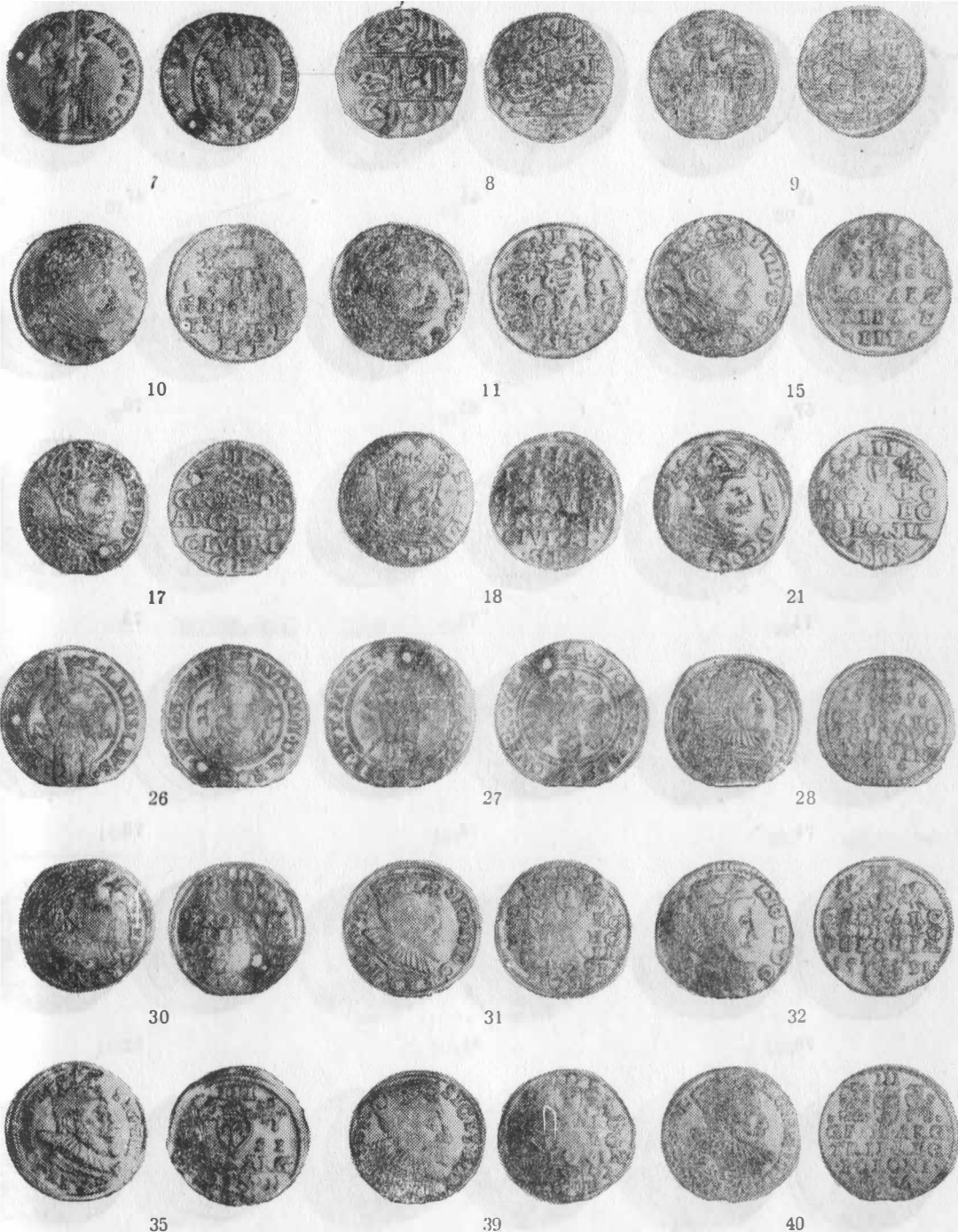
140

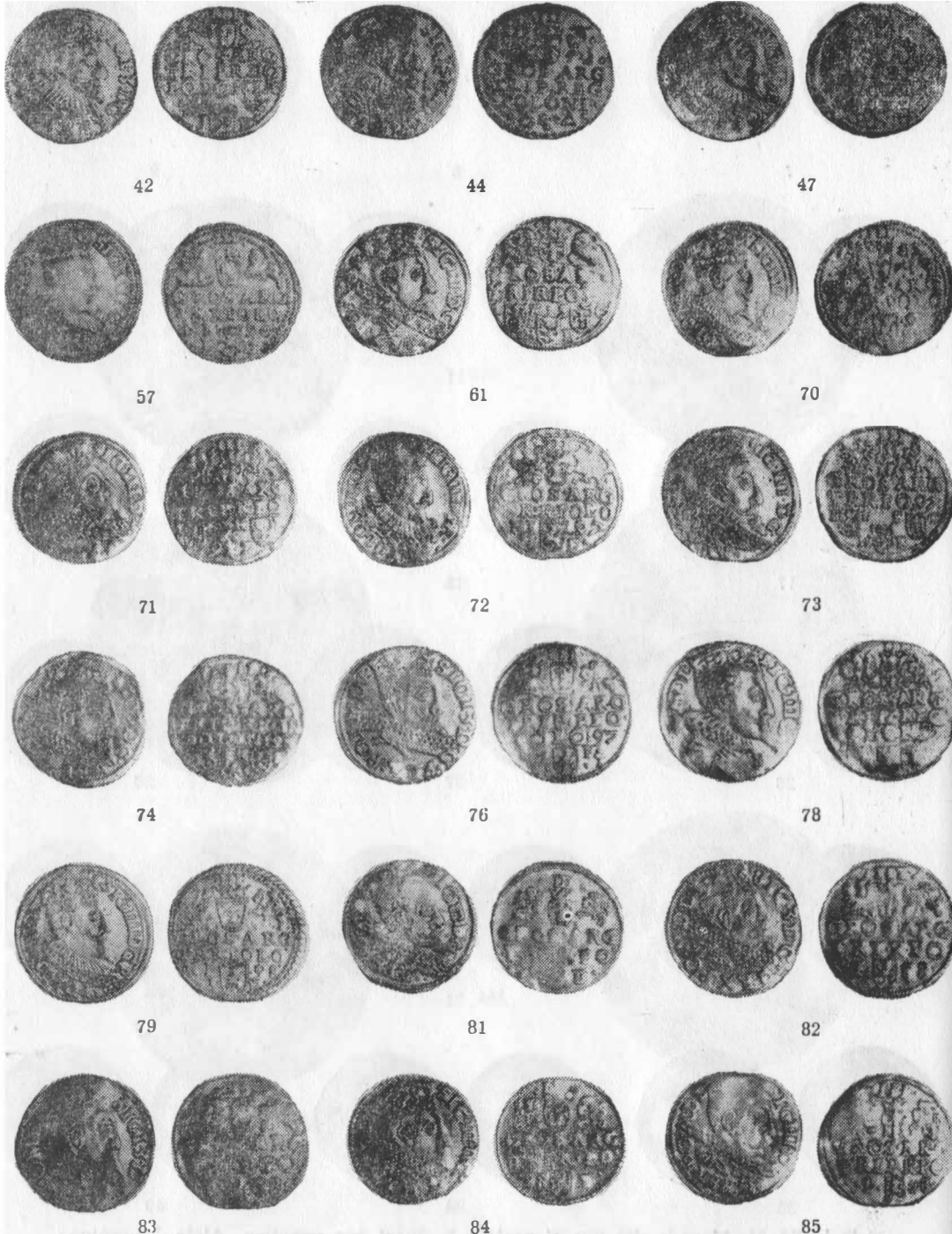
141

PLANȘA IV. Taleri : 138 Filip II, 1568 ; 140 Wilhelm IV ;
141 Johann Friedrich I, 1625.

PLANȘA V. Monede din aur și argint : 7, ducat aur venețian, Alois Mocenigo ; 8-9, altini aur, Murad III ; 10-21 piese de 3 groși, Ștefan Bathory ; 26 ducat aur, 1589, Rudolf II ; 27 ducat aur, Georg Friederich, 1589 ; 28 piese de 3 groși, Adam Wenceslas, 1596 ; 30-40 piese de 3 groși, Sigismund III.

PLANȘA VI. Monede din argint : 42-85 piese de 3 groși, Sigismund III, 1593-1598

87

88

89

90

91

92

96

97

99

100

101

102

103

104

105

106

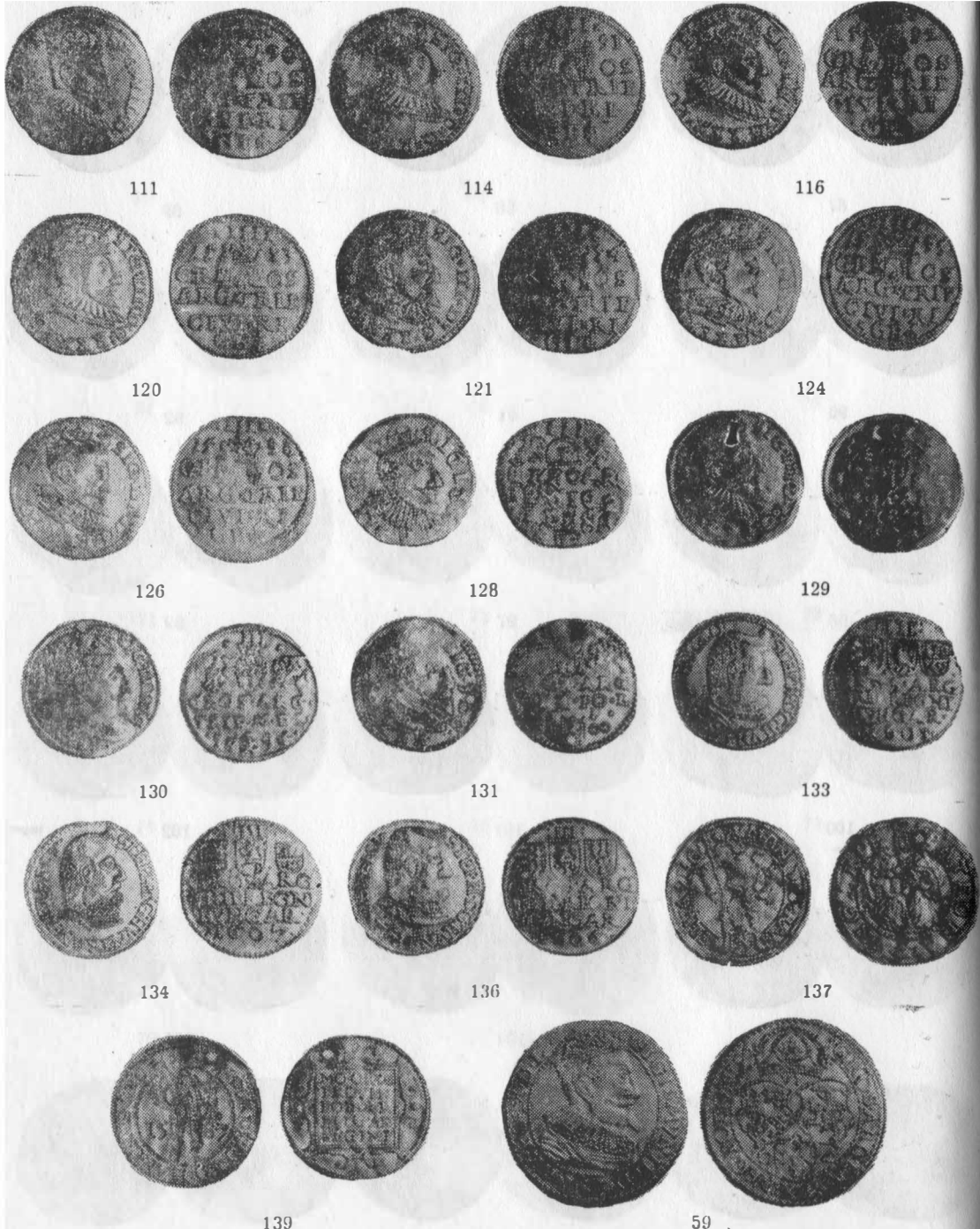
107

108

PLANȘA VII. Monede din argint : 87-106 piese de 3 groși, Sigismund III, 1599-

1605. Muzeul Național de Istorie și Arheologie, București.

<http://www.cimec.ro> <http://emlab.ro>

PLANȘA VIII. Monede din argint și aur : 111-128 piese de 3 groși emise de Sigismund III pentru Riga, de 129-131 pentru Lituania, 133-136 Ștefan Bocskay, 1605 și 1607; 137 ducat olandez emis pentru Overysse; 139 ducat emis pentru Geldern, 1587;

UN TEZAU MONETAR DIN SECOLELE XVII-XVIII DESCOPERIT LA CLEJA (JUD. BACĂU)

de ALEXANDRU ARTIMON

În anul 1969, un grup de elevi au descoperit în punctul „Dealul Alexandrina“ din Cleja un tezaur monetar. O parte din monede au fost aduse la școala generală din Cleja și predate prof. Iordăchescu Natalia, care a informat Muzeul de istorie din Bacău despre această importantă descoperire numismatică ¹.

Investigațiile efectuate la fața locului în anii 1970 și 1971 au dovedit că monedele au fost teaurizate într-un vas de lut, distrus de descoperitori. Pe locul respectiv s-au găsit fragmente ceramice din secolele XVII-XVIII.

Ca urmare a cercetărilor întreprinse s-a constatat că tezaurul era format din circa 120 piese monetare. O bună parte din monedele care alcătuiau tezaurul au fost date de către descoperitori unor locuitori din Cleja care le-au pierdut.

Monedele recuperate, în număr de 54, sînt din argint în greutate totală de 1210 grame.

Dăm mai jos descrierea monedelor din tezaur

I. Emisiune pentru orașul Emden

1. *Piesă de achtwintling*, fără an, emisă de Ferdinand III (1637-1657) ². Diametru 39 mm ; greutate 19,85 g. (fig. 1/1).

II. Emisiune de la Soliman II (1687-1691)

2. *Guruş*, Anul hegirei 1099. Monetăria Constantinopol (fig. 1/2). Diametru 39 mm ; greutate 19,1 g.

Nuri Pere ³, nr. 468, p. 176.

1 Aducem pe această cale mulțumirile noastre profesoarei Iordăchescu Natalia și elevilor de la Școala generală Cleja pentru sprijinul acordat în recuperarea monedelor din acest tezaur. Tezaurul se află în colecția Muzeului de istorie din Bacău și este înregistrat la numerele de inventar : 6832-6873 și 7280-7291.

2 Pentru identificarea acestei monede am folosit pe A. Engel-Serrure, *Traité de numismatique moderne et contemporaine*, I, Paris, 1897, p. 275.

3 Pentru identificarea monedelor turcești am folosit pe Nuri Pere, *Osmanlılarda Madenî paralar*, Istanbul, 1968 (în continuare se va cita prescurtat Nuri Pere).

III. Emisiuni de la Mustafa II (1695-1703)

3-9. *Guruşi*. Anul hegirei 1106. Monetăria Constantinopol (fig. 1/3). Diametru şi greutatea medie a pieselor este de 39 mm ; 19,50 g.

Nuri Pere, nr. 492, p. 187.

IV. Emisiuni de la Ahmed III (1703-1730)

10-24. *Guruşi*. Anul hegirei 1115. Monetăria Constantinopol (fig. 1/4). Diametru şi greutatea medie a pieselor este de 38 mm ; 25,92 g.

Nuri Pere, nr. 516, p. 193.

25-33. *Zolttā*. Anul hegirei 1115. Monetăria Constantinopol (fig. 1/5). Diametru şi greutatea medie a pieselor este de 37 mm ; 19,60 g.

Nuri Pere, nr. 520, p. 194.

34. *Irmilik*. Anul hegirei 1115. Monetăria Constantinopol (fig. 2/1). Diametru 30 mm ; greutatea 13 g.

Nuri Pere, nr. 517, p. 193.

V. Emisiuni de la Mahmud I (1730-1754)

35-51. *Guruşi*. Anul hegirei 1143. Monetăria Constantinopol (fig. 2/2). Diametru şi greutatea medie a pieselor este de 39,25 mm ; 25 g.

Nuri Pere, nr. 573, p. 203.

52. *Guruş*. Anul hegirei 1143. Monetăria Günüşhane (fig. 2/3). Diametru 38 mm ; greutate 25 g.

Nuri Pere, nr. 568, p. 202.

53. *Irmilik*. Anul hegirei 1143. Monetăria Constantinopol (fig. 2/4). Diametru 30 mm ; greutate 12 g.

Nuri Pere, nr. 574, p. 203.

VI. Emisiune de la Abdul Hamid I (1774-1789)

54. *Onlyk*. Anul hegirei 1187. Monetăria Constantinopol (fig. 2/5). Diametru 24,5 mm ; greutate 4,3 g. Emisiune din anul 8 de domnie a sultanului (1781).

Din descrierea făcută observăm că tezaurul de la Cleja se compune din 53 monede turceşti şi o monedă emisă de Ferdinand III pentru oraşul Emden.

Piesa monetară emisă pentru oraşul Emden de Ferdinand III (1637-1657) este un achtwintling, valorind 28 de stüer, aşa cum indică cifra 28 de pe ambele feţe ale monedei (fig. 1/1). Oraşul Emden pentru care a fost emisă moneda din tezaurul nostru, era oraş imperial liber care avea printre alte privilegii şi pe cel de a bate monede proprii. Asemenea piese monetare sînt rare în tezaurile descoperite în Moldova.

În tezaurul nostru există o singură monedă de la Soliman al II-lea. Este un gurusuş bătut în monetăria din Constantinopol. Tipul monetar în cauză (gurusuş sau piastrul) a început să fie emis pentru prima oară, la sfîrşitul secolului al XVII-lea, de sultanul Soliman al II-lea⁴. Gurusuşul sau piastrul are valoarea 120 aspri sau 40 de parale.

⁴ Octavian Iliescu, *Moneda în România*, Bucureşti, 1970, p. 51.

1

2

3

4

1

5

2

3

6

4

De la sultanul Mustafa al II-lea avem 7 guruși bătuți la Constantinopol în anul hegirei 1106.

Emisiunile monetare de la Ahmed al III-lea cuprind 15 guruși, 9 monede de tipul zoltta și un irmilik. Dacă gurușul are valoarea divizionară în parale de 40, zoltta este egală cu 30 parale, iar irmilikul are valoarea de 20 parale.

Monedele de la Mahmud I sînt următoarele ; 17 guruși bătuți în monetăria din Constantinopol, un guruș bătut în monetăria din Günüşhane și un irmilik.

Cea mai recentă monedă din tezaurul de la Cleja este un onlyk cu valoarea de 10 parale, emisiune din anul 8 de domnie a sultanului Abdul Hamid I (1781).

Dacă analizăm monedele recuperate, constatăm că piesa emisă pentru orașul Emden are valoarea 2/3 dintr-un taler, iar monedele turcești au valoarea de 1960 parale, echivalente în secolul al XVIII-lea cu 49 de lei.

Studierea citorva documente privind unele vinzări de bunuri și tranzacții comerciale ce au loc în această perioadă ne permite să ne facem o idee despre ceea ce se putea cumpăra cu această sumă în epoca respectivă. În anul 1755 egumenul de la Voroneț a cumpărat porumb de pe piață cu doi lei merța, adică 4 lei chila⁵. La 1748 s-au vîndut 5 boi cu 85 lei, adică 17 lei un bou⁶. Documentele din secolul al XVIII-lea menționează următoarele prețuri la animale : prețul unei oi sau berbec era de 1 1/2 lei, juncanul se vindea cu 6 lei, vaca cu 7-8 lei, calul cu ham cu 17-22 lei, calul de călărie cu 30 lei⁷.

Deși nu putem preciza cui a aparținut acest tezaur, constatăm că documentele de epocă menționează existența unor negustori pe aceste meleaguri.

Astfel, într-un document din anul 1735 se arată că fiicele lui Ion Clijan din Valea Seacă (Bacău) pierd moșia Cleja pentru că nu mai aveau cum restitui unui negustor turc suma echivalentă cu „50 stamboale păpușoi“, pe care tatăl lor se angajase a le furniza⁸.

În lumina documentului de mai sus considerăm că tezaurul a aparținut, probabil, unui negustor care l-a îngropat în pămînt din cauza unor evenimente necunoscute nouă.

Concluziile noastre privind cauzele teaurizării monedelor (și cînd anume) sînt îngreunate și de faptul că nu am putut recupera întreg tezaurul pentru a putea stabili cu precizie care este cea mai recentă monedă din această descoperire și în funcție de aceasta să stabilim evenimentele istorice, sau sociale care s-au petrecut în Moldova în această perioadă.

Tezaurul monetar descoperit la Cleja, chiar dacă n-a fost recuperat complet, prin datele care le conține contribuie la elucidarea unor probleme

5 V. Mihordea, *Relațiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova*, București, 1968, p. 39. O merță era egală cu circa 141 kg, iar o chilă cu circa 513 kg.

6 *Ibidem*, p. 40, nota 221.

7 *Ibidem*, p. 40.

8 *Ibidem*, p. 28.

legate de circulația monetară și prezența pe piața Moldovei a unor numeroase monede străine⁹.

De asemenea, descoperirea lui într-o așezare sătească ne dovedește că în secolul al XVIII-lea asistăm la un proces de intensificare a schimburilor comerciale atât interne cât și externe. Ca urmare a acestui fapt se observă o creștere a producției pentru piață la care participă atât boierii, negustorii cât și o anumită pătură a țăranimii ce vinde pe piață vite mari și mici, produse cerealiere, brinzeturi, fructe, zarzavaturi etc.

În concluzie, descoperirea acestui nou tezaur, este încă o dovadă în plus a folosirii frecvente a monedelor străine (în cazul de față a celor turcești), în cadrul așezărilor sătești din Moldova secolului al XVIII-lea.

UN TRÉSOR MONÉTAIRE DES XVII-XVIII SIÈCLE DECOUVERT À CLEJA (DÉPARTEMENT DE BACĂU)

Résumé

L'auteur présente un trésor monétaire découvert en 1969 à Cleja, département de Bacău.

Le trésor se compose de 53 monnaies en argent turcs et un monnaie d'argent, de tip achtwintig qui est émis par Ferdinand III (1637-1657), pour la ville d'Emden.

Monnaies turcs sont émissions des sultans Soliman II (1 guruş); Mustafa II (7 guruş); Ahmed III (15 guruş, 9 zoltt et un ırmilk); Abdul Hamid I (1 ırmilk).

En conclusion l'auteur présente la valeur circulatoire du trésor en différentes équivalents mentionnés dans les documents de l'époque.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Monnaies du trésor à Cleja.

Fig. 2. — Monnaies du trésor à Cleja.

9. Pentru secolul al XVIII-lea vezi Al. Artimon, *Considerații asupra tezaurului monetar din secolul al XVIII-lea descoperit la Drăgești—Tâldârștii*, Carpica, 1972, p. 181-188.

VENITURILE ȘI CHELTUIELILE UNEI FAMILII BOIEREȘTI DIN MOLDOVA, ÎNTRE ANII 1782 ȘI 1789

de IOAN MURARIU

În ultima vreme s-au scris câteva studii valoroase privitoare la economia domeniului feudal din țările române, în perioada de destrămare a relațiilor de producție feudale¹. Analizând sămile unor moșii, în special din primele trei decenii ale sec. al XIX-lea, autorii acestor lucrări au tras interesante concluzii în legătură cu rezerva feudală, sursele de venituri ale unor moșii, modul de întrebuințare a acestor sume bănești, folosirea muncii salariate etc.

Pentru a se ajunge la concluzii definitive ar trebui să se analizeze un număr cât mai mare de sămii, din perioade și regiuni diferite dar, din nefericire, ni s-au păstrat puține condici de socoteli, în special din sec. al XVIII-lea. Din această cauză, orice samă descoperită în arhive trebuie pusă în circuitul științific, căci poate să conducă la concluzii noi sau să întărească concluziile la care deja s-a ajuns.

În Arhivele Statului din Iași se păstrează sama unor moșii din Moldova, pentru perioada 19 aprilie 1782—1 iunie 1789². Este vorba de moșia Păstrăveni, probabil din ținutul Neamțului³, apoi de moșia Teșcurenii și de vilele de la Cetățuia și Păun, a căror localizare este mai dificilă⁴. Aceste moșii aparțineau unei oarecare Anița, fiica boierilor moldoveni Safta și Ștefan Rosetti⁵. Anița a decedat la începutul lunii martie 1782 lăsând

1. Sl. Diamandi, *O gospodărie moșierească din Moldova în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în „*Studii*”, Anul IX, Nr. 2-3/1956, p. 77-90; S. Columbeanu, *O condică de socoteli dintre anii 1804 și 1839*, în „*Studii și articole de istorie*”, IV, 1902, p. 93-108; Idem, *Economia domeniului feudal din Moldova și Țara Românească la începutul sec. al XIX-lea*, în „*Studii*”, Nr. 2/1965, p. 323-351. Vezi și I. Murariu, *Veniturile și cheltuielile moșiei Fintinele din ținutul Bacău, între 30 septembrie 1803 și 30 septembrie 1804* (în *Carpica*, 1972, p. 189-196).
2. Arh. St. Iași, Documente, P. 173/202. Această samă are următorul titlu: „*Tabla de tofi ce s-au luat din veniturile casei răposatei Ilcei mele Aniței, și ce s-au cheltuit pînă acum ce s-au măritat copilele ei*”. Scrisă cu litere cirilice, sama se păstrează sub forma unui caiet de format mare, completat pe 20 file.
3. În samă nu se indică ținutul din care făceau parte aceste moșii.
4. Moșia Teșcurenii se afla probabil în ținutul Dorohoi (vezi „*Marele dicționar geografic al României*”, vol. V, Buc. 1902, p. 595). În Moldova sînt mai multe sate și locuri cu numele de „Cetățuia” sau „Păun”, încît vilele la care se referă sama nu pot fi localizate cu siguranță.
5. G-ral Radu Rosetti, *Familia Rosetti, I, Coborîtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos*, Buc. 1938, p. 81. Autorul susține că Anița n-ar fi fost căsătorită și că, fiind o fire bolnăvicioasă, ar fi trăit în casa fratelui său Ioniță, căruia i-a lăsat averea după moarte (1782). Dar din samă rezultă clar că a avut trei copii.

în urmă trei copii, dintre care unul a murit la scurtă vreme, în aprilie 1782. Grija pentru creșterea celor două fete orfane, pe nume Ilinca și Paraschiva, precum și administrarea moșiilor rămase de la mama lor, a căzut în seama bunicii, adică a Saftiei.

Safta Rosetti a ținut o evidență a veniturilor și cheltuielilor acestor moșii începând cu 1782, anul morții fiicei sale Anița, și pînă în 1789, cînd cele două nepoate ale ei s-au căsătorit ⁶.

Totalul *veniturilor* acestor moșii pe perioada 1782—1789 se ridică la suma de 19.007 lei și 78 de bani. Nu cunoaștem proveniența unor venituri din anii 1782, 1784 și 1787 în valoare totală de 4.245 lei și 66 bani (vezi anexa nr. 1, coloana 2), din care cauză vom lua în calcul numai diferența de 14.762 lei și 12 bani, pe care o vom considera egală cu 100%. La această sumă vom raporta toate veniturile, în ordinea mărimii lor.

Analizînd cifrele cuprinse în samă constatăm, ca și în cazul altor moșii, că cele mai mari venituri s-au realizat din vînzarea vinului, vînzare ce pe atunci constituia un monopol feudal. Între anii 1782—1789 s-au obținut pe această cale 6.766 lei și 33 bani, sumă care reprezintă 45,8 % din totalul veniturilor ⁷.

În perioada amintită, o sursă de venituri aproape la fel de importantă a constituit-o vînzarea animalelor și a unor produse animale. Însușind diferitele cifre cuprinse în samă, am constatat că s-au vîndut 60 cai și iepe, 51 boi și vaci, 167 oi, miei și cîrlani, precum și niște piei de animale. Pentru toate acestea s-a încasat suma de 3.212 lei și 54 bani, sumă care între venituri reprezintă 21,7 % ⁸.

Între veniturile acestei familii de boieri moldoveni sînt menționați și banii încasați de la țărani scutelnici. Cei 2.140 lei înregistrați la acest capitol, reprezintă 14,5 % din totalul veniturilor.

În perioada la care se referă sama, piața internă a Moldovei era încă slab dezvoltată iar monopolul otoman asupra comerțului nostru extern se menținea în continuare, cu toate că fusese limitat după pacea ruso-turcă de la Kuciuk-Kainargi (1774). Această stare de lucruri de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea explică, în parte, lipsa de interes a boierimii moldovene în ce privește sporirea producției de cereale și faptul că între veniturile unei moșii cerealele nu ocupau un loc prea important. În condica de socoteli a moșiilor amintite sînt consemnate vînzările unor cantități de cereale numai în anii 1784 și 1786, în valoare totală de 1.956 lei și 60 bani (13,2 % din totalul veniturilor). În anul 1784 s-au încasat 906 lei și 60 bani pe pîinea „ce s-au lucrat la velnița ot Păstrăveni”, dar nu se menționează nici cantitatea și nici felul cerealelor vîndute. În schimb, pentru

6 Se pare că unele venituri n-au fost consemnate în această condică. Nu apar, de exemplu, sume rezultate din vînzarea brînzei, laptelui sau lînil, deși pe aceste moșii creșteau multe oi.

7 Prețul de vînzare al unei buți de vin a variat între 63 și 130 lei; o vadră de vin (care era egală cu 10 ocale sau 15,2 litri) se vîndea cu cca. 90 bani.

8 Un cal se vîndea cu 30-40 lei; un bou, cu 15-16 lei; o vacă, cu 8 lei; un cîrlan, cu 90 bani; un miel, cu 32-34 bani. Pentru anul 1787 prețul animalelor este exprimat și în lei, și în galbeni; rezultă că atunci un galben era egal cu 5 lei.

anul 1786, se arată clar că s-au obținut 1.050 lei din vânzarea a 300 mierțe de păpușoi (cca. 42 tone), cu prețul de 3,5 lei mierța⁹.

Se poate presupune că aceste cereale s-au obținut din dijme și nu de pe rezerva feudală. Suprafețele cultivate de țărani cu cereale pe aceste moșii vor fi fost mici, din care cauză și cantitățile obținute din dijme vor fi fost tot mici. Numai astfel s-ar putea explica de ce în anumiți ani această familie de boieri a cumpărat de pe piață mici cantități de făină. De exemplu, în 1782, la moartea Aniței, s-au cumpărat 5 mierțe făină de grâu (cca. 700 kg.), cu suma de 25 lei; tot atunci, cu 3 lei s-au mai cumpărat doi saci de făină de grâu; în anul 1783 s-a cumpărat cu 108 bani¹⁰ un sac de făină de păpușoi „pentru lucrătorii viilor“.

Vânzarea finului nu a constituit, ca în cazul altor moșii, o sursă importantă de venituri. Este menționată numai suma de 132 lei care s-a încasat în anul 1785 din vânzarea a 33 fălci de fin (cca. 47 ha) din moșia Păstrăveni. Veniturile bănești realizate din vânzarea finului au fost abia de 0,9% din total.

O sumă de asemenea mică, mai exact 126 lei și 105 bani, adică 0,8% din totalul veniturilor, a fost obținută din chiria circiumilor și bezmenul caselor.

Alte venituri întâmplătoare au însumat 428 lei, adică 2,9% din total.

Cheltuielile acestei familii boierești în cei 8 ani amintiți au fost de 21.549 lei și 15 bani (vezi anexa nr. 2).

Cum era și firesc, cele mai mari cheltuieli s-au făcut cu lucrul și culesul viilor de la Cetățuia și Păun. Aceste cheltuieli s-au ridicat la suma de 6.582 lei și 111 bani, sumă ce în totalul cheltuielilor reprezintă 25,9%. Condiția de socoteli de care ne ocupăm nu ne dă nici un fel de informații privitoare la întinderea suprafețelor cultivate cu viță de vie, numărul muncitorilor folosiți, dacă erau calificați sau nu, cum erau plătiți, dacă s-au făcut anumite investiții¹¹ etc. Se poate totuși presupune că la unele lucrări mai pretențioase se folosea muncă salariată, în timp ce la altele erau solicitați țăranii, în contul obligațiilor de clacă.

La moartea sa, Anița avea datorii de 3.563 lei și 51 bani față de diferite persoane¹². Această sumă (16,5% din cheltuielile totale) a fost plătită de Softa Rosetti între anii 1782—1786.

Aceste moșii erau administrate de vâtaful Gavril. În partea a doua a sămii, între cheltuieli, apar mai în toți anii unele sume folosite de acest vâtaf, dar fără a se specifica în ce scop. Cheltuielile sale însumează 3.334 lei și 117 bani. (15,5% din total).

În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea boierii moldoveni duceau o viață de lux și cheltuiau sume foarte mari în mod neproductiv — lucru su-

9 În această perioadă, în Moldova o mierță era egală cu 110 ocale iar ocaua cu 1,283 kg. Rezultă că o mierță cântărea cca. 141 kg. (N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, Ed. științifică, Buc. 1971, p. 181-182 și 204).

10 Un leu era egal cu patruzeci parale sau cu 120 bani.

11 Se menționează doar cheltuirea unor sume pentru procurarea haragilor. Astfel, în anul 1782 s-au cumpărat 4.000 hagagi cu 5 lei, iar în anul 1785 s-au cumpărat 20.000 haragi, cu suma de 20 lei. Aceste informații ne dovedesc că vița de vie ocupa o suprafață destul de întinsă.

12 Cu 1.043 lei și 39 bani era datoră față de mama sa.

bliniat și de anumiți călători străini¹³. Asemenea cheltuieli neproductive a făcut și familia de boieri la care ne referim. De exemplu, în anul 1789, cu ocazia nunților celor două fete s-a cheltuit suma de 2.769 lei și 57 bani, adică 12,8% din totalul cheltuielilor făcute în cei 8 ani anteriori, sau 92,2% din cheltuielile făcute în 1789. Suma banilor cheltuiți cu nunțile este egală cu venitul mediu al tuturor moșiilor pe timp de un an. Pentru mirese au fost cumpărate unele obiecte de lux de proveniență străină și care erau foarte scumpe în raport cu prețul produselor agricole și animale. Vom ilustra acest lucru cu câteva exemple. Uneia dintre fete, Paraschiva, i s-a cumpărat cu ocazia nunții o pereche de cercei cu prețul de 450 lei. După calculele noastre, această sumă era egală cu valoarea de atunci a 30 boi, sau a 12 cai, sau a 18 tone de porumb boabe¹⁴. Tot acestei fete i s-au mai cumpărat la nuntă, între altele, „un rînd de straie cu samur“ cu 500 lei și o oglindă mare cu 40 lei.

Sume bănești destul de mari s-au cheltuit cu simbria (plata) și îmbrăcămîntea oamenilor, precum și cu „alte cheltuieli mărunte a casăi“. În perioada la care se referă sama, aceste cheltuieli s-au ridicat la 1.915 lei și 21 bani, adică la 8,80% din total¹⁵.

În anii 1785, 1786 și 1788 s-au făcut cheltuieli cu cumpărarea unor părți de moșie de la răzeșii din Măgura și Teșcurenii, dar nu ni se indică suprafețele cumpărate. Totalul banilor cheltuiți pentru lărgirea domeniului feudal a fost de 1.635 lei (7,6% din total).

Cu înmormîntarea Aniței în 1782, apoi cu „griile răposatei“ din lunile și anii următori (pînă în 1788), s-a cheltuit înutil importanta sumă de 1.284 lei și 9 bani, adică 6% din totalul general al cheltuielilor pe anii 1782—1789, sau 6,7% din totalul veniturilor pe aceeași perioadă. Acest capitol al cheltuielilor este important prin aceea că ne oferă posibilitatea să cunoaștem prețurile cu care se vindeau pe atunci anumite mărfuri¹⁶.

În anii 1784, 1785 și 1787 s-a cheltuit suma de 667 lei și 75 bani (3,1% din total) pentru plata unor țărani care au cosit finul. Pentru anul 1787 cunoaștem atît întinderea finetelor, cît și producția de fin obținută. S-au plătit atunci 180 lei și 30 bani pentru cositul a 35 stoguri și a unei girezi de fin, care au rezultat de pe suprafața de 122 fâlci (cca. 175 ha.) de la Teșcurenii.

După cum rezultă din datele înscrise în samă, în anii 1785 și 1787 s-au cheltuit 187 lei și 105 bani (0,80% din totalul cheltuielilor) pentru cumpărarea unor cantități de fin.

În sfîrșit, alte cheltuieli făcute pe domeniu în acești ani însumează 608 lei și 69 bani, adică 2,8% din total. Acești bani s-au cheltuit pentru

13 De exemplu, călătorul austriac Ștefan Ralcevič nota la sfîrșitul sec. al XVIII-lea că unii boieri din țările române purtau haine în valoare de pînă la 3.000 lei (vezi N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, Buc. 1921, p. 192).

14 Am făcut aceste calcule pornind chiar de la prețurile cuprinse în samă.

15 Nu ni se dau indicații privitoare la mărimea „simbriei“ plătită argaților, în schimb aflăm care era prețul unor produse cumpărate. De exemplu, doi drobi de sare = 3 lei și 96 bani; „o basma pentru coplîă“ = 51 bani.

16 Un cot de atlas = 2 lei și 90 bani; o ocă stafide = 45 bani; o ocă luminări = 1 leu și 90 bani; 500 plîni = 12 lei și 60 bani; o „alămîle“ = 4 bani; 5 dramuri smîrnă = 21 bani; o ocă de zahăr = 2 lei; etc.

cumpărarea unor bijuterii, haine, etc. De exemplu, în anul 1788, cu 220 lei „s-au cumpărat 3 inele cu diamanturi pentru Paraschiva”. Tot atunci, aceleași fete i s-a cumpărat o blană de jder cu 55 lei¹⁷.

*

În urma celor arătate pînă acum, putem afirma că această samă ne oferă date prețioase pentru cunoașterea unui domnieu feudal din Moldova de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Analizînd datele cuprinse în anexa nr. 1, constatăm că 2/3 din venituri (67,5%) au provenit din vînzarea vinului și a animalelor. Cerealele încă nu constituiau un articol important de comerț, ele contribuind la veniturile totale cu numai 13,2%.

Slaba dezvoltare a pieței interne, apoi menținerea — fie și limitată — a monopolului otoman asupra comerțului nostru, explică în mare măsură lipsa de interes a boierilor în sporirea producției agricole și animale. Din anexa nr. 2 rezultă clar că pe acest domeniu, în timp de 8 ani nu s-au făcut nici un fel de investiții cu scopul de a se mări producția pentru piață. S-au cheltuit importante sume pentru cultivarea viței de vie, de la care se așteptau cele mai mari venituri. Importante sume de bani, care ar fi trebuit investite în producție, au fost cheltuite în mod neproductiv, pentru o viață de lux.

De o acumulare de capital nici nu putea fi vorba, în condițiile în care totalul cheltuielilor pe cei 8 ani a depășit veniturile cu peste 2.500 lei; în anul 1788 de exemplu, cheltuielile au fost de aproape 10 ori mai mari decît veniturile.

Abia la începutul sec. al XIX-lea și în special după pacea de la Adrianopol (1829), odată cu lărgirea pieței interne și în condițiile unui comerț extern liber, boierii moldoveni vor deveni cu adevărat interesați în sporirea producției pentru piață.

REVENUS ET FRAIS D'UNE FAMILLE MOLDAVE DE BOIARDS ENTRE 1782—1789

Résumé

Tout en employant un registre de revenus et frais d'un domaine féodal moldave entre 1782-1789, l'auteur analyse dans cet ouvrage la situation économique de ce domaine.

Les chiffres compris dans le registre prouvent que la source la plus importante des revenus (2/3 du montant) a été constituée par la vente du vin et des animaux. Les céréales n'y ont contribué que par un pourcentage de 13,2%. Le manque d'intérêt des boiards moldaves pour augmenter la production de céréales sur le marché s'explique par le développement faible encore du marché intérieur et par le maintien (quoique limité après la paix russe-turque de Kutchuk-Kainardji, 1774) du monopole ottoman sur le commerce des pays roumains.

Les frais non-productifs, importants surtout par la préférence pour une vie de luxe, prouvent que ces boiards n'étaient pas encore intéressés à placer des fonds pour faire augmenter les productions agricole et animale.

Durant les 8 années, on n'a point fait une accumulation de capital, les revenus étant plus petits que les frais.

17. Tot în 1788, pe două sfeșnice s-au plătit 88 lei și 75 bani. În anul 1789 s-a cumpărat „o tabla de argint” în greutate de 253 dramuri, cu 82 lei și 27 bani (cîte 13 parale dramul).

ANEXA Nr. 1 (VENITURI)

Nr. crt.	Anul	Venituri realizate din :																Total	
		Vinzarea vinului		„Din s�m�ile lui Gavril vătav ot Păstrăveni” *)		Vinzarea animalelor �i a produselor animale		De la scutelnici		Vinzarea cerealelor		Vinzarea furajelor		Chiria clrciumilor �i bezmenul caselor		Alte venituri			
		Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani
1.	1782	1668	51	1320	30	594	—	60	—	—	—	—	—	—	—	428	—	4070	90
2.	1783	1680	—	—	—	614	—	440	—	—	—	—	—	10	45	—	—	2744	45
3.	1784	579	96	1086	69	400	—	480	—	906	60	—	—	86	30	—	—	3539	15
4.	1785	1177	111	—	—	570	—	400	—	—	—	132	—	30	30	—	—	2310	21
5.	1786	1371	—	—	—	22	12	320	—	1050	—	—	—	—	—	—	—	2763	12
6.	1787	80	—	1838	78	981	90	440	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3340	48
7.	1788	57	90	—	—	30	72	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	88	42
8.	1789	151	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	151	45
—	Total	6766	33	4245	66	3212	54	2140	—	1956	60	132	—	126	105	428	—	19007	78

*) Nu cunoaștem sursa veniturilor pe care le-am  nscri s în aceste coloane.

<http://www.cinec.ro> <http://www.antiabc.ro>

ANEXA Nr. 2 (CHELTUIELI)

Nr. crt.	Anul	Cheluieli, din care :																				Total	
		Cu lucrul și culesul viilor		Plata datoriilor răposatei		Bani cheltuiți „prin mîna vîtavului Gavril”		Cheltuieli cu nunțile		Simbria și îmbrăcămintea oamenilor ; alte cheltuieli ale casei		Cumpărarea unor părți de moșie		„Cu îngroparea și grijile răposatei”		Cositul finului		Cumpăratul finului		Alte cheltuieli			
		Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani	Lei	Bani
1.	1782	1022	48	1381	15	1403	42	—	—	249	42	—	—	750	96	—	—	—	—	—	—	4807	3
2.	1783	621	111	534	27	—	—	—	—	30	—	—	—	149	87	—	—	—	—	—	—	1344	105
3.	1784	912	81	98	9	821	102	—	—	297	105	—	—	77	42	287	45	—	—	—	—	2495	24
4.	1785	902	27	1200	—	—	—	—	—	395	27	635	—	84	48	200	—	105	90	—	—	3522	72
5.	1786	976	63	350	—	100	—	—	—	330	81	840	—	152	96	—	—	—	—	—	—	2759	—
6.	1787	1013	84	—	—	989	33	—	—	434	99	—	—	57	—	180	30	82	15	—	—	2757	21
7.	1788	133	57	—	—	20	60	—	—	159	27	160	—	12	—	—	—	—	—	373	75	858	99
8.	1789	—	—	—	—	—	—	2769	57	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	234	114	3004	51
—	Total	5582	111	3563	51	3334	117	2769	57	1915	21	1635	—	1284	9	667	75	187	105	608	69	21549	15

PREOCUPĂRI ALE OCÎRMUIRII MOLDOVEI ÎN DOMENIUL AGRICULTURII ÎN PERIOADA REGULAMENTARĂ

de ALEXANDRU ANDRONIC

În Moldova în perioada aplicării Regulamentului Organic, ale cărui dispoziții au fost caracterizate de Karl Marx ca „*expresie pozitivă a goanei după supramuncă goană pe care fiecare paragraf o legalizează*”¹, s-a observat în primul rînd o creștere considerabilă a suprafețelor arabile. Astfel, semănăturile din Moldova au atins o creștere de 30 % față de anul 1840. Raportînd cifrele pe categorii sociale Radu Rosetti a arătat că sporul rezultat într-un timp atît de scurt, se repartiza 65 % pe seama stăpînitorilor de moșii, explicînd acest spor în existența unor „întinderi aproape nemărginite” a pămînturilor boierești. El lasă să se înțeleagă că în această vreme agricultura din Moldova s-a dezvoltat exclusiv pe seama terenurilor necultivate anterior². De altfel și I.C. Filitti, a subliniat că „era firesc ca ocîrmuirea să se intereseze ~~indeaproape~~ de starea agricolă” a Moldovei în epoca Regulamentară, fără a explica însă această grijă³.

Preocupările din domeniul agriculturii în perioada aplicării Regulamentului Organic scot în evidență interesul deosebit manifestat în Moldova nu numai în ceea ce privește creșterea suprafețelor arabile ci și în direcția perfecționării administrării moșiilor⁴, introducerii noilor procedee de tehnică agricolă, urmărindu-se aplicarea în bună parte a experienței țărilor avansate⁵.

Gospodăria moșierească de tip feudal din Moldova a fost atrasă în relațiile de schimb pe piața internațională, și a început să producă din ce în ce mai multe cereale-marfă pentru țările din apusul Europei, unde datorită dezvoltării capitalismului și creșterii centrelor industriale, se produsese masive aglomerări de muncitori, a căror hrană trebuia asigurată⁶.

1 K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a IV-a, Ed. politică, București, 1960, p. 262.

2 Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, București, 1908, p. 106.

3 I.C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, București, 1915, p. 587.

4 S. Diamandi, *O gospodărie moșierească din Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Cercetări agronomice în Moldova*, Iași, 1968, p. 157-180; Alexandru Andronic, *Instrucțiunile unui moșier către vătaful său (1837)*, în „Studii”, 25, 1972, 3, p. 573-581.

5 Gh. Cristea, *L'expérience de l'école agricole de Roville (France) en Roumanie*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, IV, 1965, 4, p. 823-839.

6 S. Columbeanu, *Economia domeniului feudal în Moldova și Țara Românească la începutul secolului al XIX-lea*, în „Studii”, 18, 1963, 2, p. 923 și urm.

În Moldova încă din anul 1834 domnitorul Mihail Sturza, ordona tuturor ispravnicilor să facă arături și semănături de toamnă, când oamenii aveau mai mult fin și când vitele erau mai puțin obosite, urmînd ca fiecare gospodar să are și să semene cîte 40 prăjini secară și totodată să are 80 prăjini pentru a fi semănate primăvara, 40 cu orz și 40 cu păpușoi. Domnitorul țării invoca textul Regulamentului Organic, potrivit căruia locuitorii, fiind eliberați de diverse obligații, deveneau disponibili să îndeplinească, chipurile, cu ușurință noile dispoziții ale Ocîrmuirii. În vederea aplicării cu strictețe a acestor dispoziții în Moldova s-a creat un întreg aparat de constrîngere, în scopul creșterii productivității muncii pe ogoare. Preocuparea de frunte a Ocîrmuirii din Moldova este de a ridica nivelul tehnic al agriculturii. Se iau măsuri pentru ca inventarul străvechi feudal, necorespunzător lucrărilor agricole pe suprafețe mari, să fie înlocuit cu unelte perfecționate, importate din străinătate. Astfel, Nicolae Suțu încă din 1837 manifesta interes pentru uneltele plugărești „aduse din Franța spre model” și menite să servească propășirii agriculturii din Moldova. Această constatare ne dovedește că o bună parte a boierimii din Moldova nu s-a limitat la lărgirea suprafețelor arabile, ci a manifestat preocupări directe în domeniul raționalizării agriculturii, prin folosirea uneltelor perfecționate, importate din Europa Occidentală.

Concomitent Ocîrmuirea trimite tineri să studieze în străinătate agricultura și face toate demersurile să aducă din străinătate specialiști agronomi și veterinari care să se statornicească în Moldova. Așa se explică măsurile luate prin înființarea Comisiei Centrale de Agronomie și Economie Rurală. Bioerimea se dovedește receptivă la ideile doctrinei fiziocrate, conform căreia sursa bogăției este agricultura, iar în avuție stă puterea. Aplicarea în practică a unor elemente ale doctrinei fiziocrate a fost considerată de unii boieri din Moldova drept calea de urmat pentru a ieși din rutina medievală în domeniul agriculturii. Iată de ce în Moldova, în timpul domniei lui Mihail Sturza, marii proprietari își valorifică produsele gospodăriilor, lărgesc suprafețele arabile, pun în aplicare principii referitoare la raționalizarea agriculturii prin introducerea de unelte și culturi noi, prin folosirea asolamentelor și acordarea importanței cuvenite creșterii vitelor și folosirii îngrășămintelor naturale, dar mai ales prin îmbunătățirea soiurilor vitelor, în care sens, era liberă să acționeze neîntîrziat Comisia Centrală de Agronomie și Economie Rurală⁹.

Interesul boierimii din Moldova pentru agricultură sporește. Odată cu tendința de a cuprinde în circuitul economic noi suprafețe arabile, fie prin punerea în lucru a suprafețelor neutilizate pînă acum, fie prin punerea loturilor țaranilor clăcași și mărirea arăturii boierești, se constată o

7 *Manualul Administrativ al Moldovei*, I, p. 451-452.

8 Arhivele statului București, Arhiva Istorică Centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice — Moldova, dosar 318/1837, f. 1.

9 Al. Andronic, *Ion Ionescu de la Brad și unele probleme în domeniul agriculturii din Moldova în anii 1840-1844*, în *Ion Ionescu de la Brad. Aniversarea a 150 de ani de la naștere*, Bacău, 1968, p. 205-207; Al. Andronic, Th. Ville, *Ion Ionescu de la Brad și unele probleme de ridicarea nivelului tehnic al agriculturii în Omagiu lui Ion Ionescu de la Brad*, Iași, 1957, p. 77.

preocupare permanentă pentru introducerea uneltelor agricole noi, însoțită de tendința de a mări șeptelul și a îmbunătăți rasa vitelor, nu numai pentru scopuri direct comerciale ci și în scopuri agricole, deoarece o conjunctură economică favorabilă, mai ales după pacea de la Adrianopol, permitea această intensificare economică.

Procesul de lărgire al pieții interne, creșterea populației orășenești, dezvoltarea manufacturilor și „fabricilor“, dar mai ales creșterea exportului de cereale-marfă, influențând favorabil prețul cerealelor, au avut urmări caracteristice epocii de destrămare a relațiilor feudalo-iobăgiste. Asistăm, în felul acesta, la antrenarea pe o scară din ce în ce mai largă a boierimii moldovene în relațiile marfă-bani.

Activitatea din domeniul raționalizării agriculturii își pierde caracterul diletant de la începutul secolului al XIX-lea și către mijlocul acestui secol îmbracă forma unor preocupări științifice, bazate și pe experiența altor state, pășindu-se la crearea învățămîntului practic ¹⁰.

Într-o strînsă legătură cu practica agricolă se află și măsura luată de Ocirmuire de a se acorda Școalei de arte și meșteșuguri din Iași fonduri pentru confecționarea uneltelor agricole noi ¹¹. Concomitent presa ieșeană populariza noile unelte agricole „mai ales plugul lui Mathiau de Dombasle, vestitul agronom francez, Directorul școlii de agricultură de la Roville din Franța ¹².

În Moldova la această vreme însuși domnitorul Mihail Sturza se dovedește a fi unul din reprezentanții cei mai conștienți ai marii boierimi de avantagiile agriculturii raționale. În consecință domnitorul îl folosește pe tânărul agronom Ion Ionescu specializat în Franța, la reorganizarea moșiei domnești de la Cioara. În acest scop tânărul agronom moldovean va întrebuița pe moșie instrumente noi de agricultură pe care le împrumută de la Academia din Iași ¹³. Ion Ionescu laudă intențiile lui Mihail Sturza, care își cumpărase din Franța pluguri Dombasle, comparînd eficacitatea acestora cu a vechilor pluguri moldovenesti ¹⁴.

Pe moșiile sale Mihail Sturza avea un șeptel de vite bine organizat, productiv, și cu un inventar modern la vremea sa, și nu este de mirare că averea sa a crescut. Dacă ar fi să ne referim numai la Mihail Sturza este suficient să amintim că agronomul și crescătorul de vite Ion Ionescu a îngrășat un număr de corunte mari, cu care a mers spre vînzare la Viena, întorcîndu-se în moldova cu mulți galbeni ¹⁵. Dar în această perioadă se manifestă pe această linie a preocupărilor în domeniul agriculturii și un Balș, avînd la Bazieni o crescătorie de cai, sau un Bașotă, care investesc mult capital în organizarea propriilor lor moșii.

Perioada de care ne-am ocupat, deși se limitează numai la epoca Regulamentară, ne oferă totuși elemente certe privind interesul manifes-

10 Al. Andronic, I. Antohi, Gh. Asachi și unele probleme referitoare la introducerea învățămîntului practic în Moldova, în *Revista Arhivelor*, III, 1980, 1, p. 194-203.

11 Vezi anexa I.

12 *Icoana Lunii*, Iași nr. 47; *Albina Românească*, Iași, 1942, nr. 31 și 34.

13 Vezi anexa II.

14 *Albina Românească*, Iași, 1942, nr. 31.

15 Ion Ionescu de la Brad, *Vieașa mea de mine însumi*, Iași, 1889, p. 5.

tat de Ocîrmuire pentru ieșirea din rutina milenară în domeniul agriculturii, pentru adaptarea gospodăriei moșierești la noile condiții social-economice, pentru înființarea chiar a unui Institut agronomic, menit a crește cadre calificate atât de necesare agriculturii din Moldova¹⁶.

Același interes l-au manifestat numeroși boieri din Moldova și chiar domnitorul țării, care, folosind toate mijloacele posibile, au realizat acumulări de capital, element absolut necesar introducerii capitalismului în agricultură.

Fenomenul însă nu s-a generalizat, deoarece boierimea din Moldova, în marea ei majoritate, a produs cereale-marfă fără să investească capital în agricultură. Avînd la dispoziție brațe de muncă suficiente, asigurate prin legiuirea existentă în vigoare, acel cod al supramuncii după cum a fost caracterizat Regulamentul Organic, boierimea din Moldova și-a mărit veniturile prin extinderea suprafețelor arabile, reducerea loturilor țăranilor și prin înăsprirea exploatării țăranimii, care nu va întîrzia să-și manifeste nemulțumirea.

La sămeșie
Nr. 174

A N E X E

I

1840 iulie 18

Potrivit înaltei hotărîri a preainălțatului domn pusă pe anaforaua Epitropiei prin care încuviințează de a vă slobozi suma de 30 000 lei de către Visterie din capitalul de rezervă ce se află în visterie întru cumpărarea uneltelor trebuitoare pentru shoala de arte și meșteșuguri, aducerea maiștrilor din țări străine, de aceia Epitropia scriind pe de o parte visteriei de a slobozi această sumă, iar pe de alta scrie acelei sămeșii de a stărui spre împlinirea acelor bani din cari acum deodată va plăti D. Mihailic 4 620 lei cursul pieții în cari să cuprindă mergerea și întoarcerea sa în Transilvania cheltuiala drumului a zece maiștri, asemîne 4 000 lei în Comitetul Academic spre a se plăti la antreprenorii care s-au însărcinat de a aduce unelte engleze și altele ce nu se găsesc aice.

Arhivele Statului București, Arhiva Istorică Centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice — Moldova, dosar 318/1837, f. 48.

II

Prea Cînstită Epitropie a Învățăturilor Publice,

Pătruns fiind de nobilele pîrîntești lucrări cu carile cînstita Epitropie vroești a întemia în Patrie cultura intelectuală și fizică a Moldovenilor umilit o rog de a binevoi a-mi încredința instrumenturile de agronomie ce le are în Academie spre a le supune ecșperienței acolo unde înălțimea sa a binevoit a mă orîndui spre a practica prințipiile economiei.

¹⁶ Vezi anexa III.

Cei dinții ani ai carierei mele avînd a fi jertfiți unei cu deamăruntul cercetări de toate acele bune ce sînt pusă în practică în Patrie în ramul agriculturii, tot odată am socotit ca făcînd economie și de timp să nu-l las să treacă fără de a supune cercetării și acele bune ce sînt pusă în practică în alte țări; aceasta motivează îndeștul cererea ce fac și nădăjduiesc că dacă voi fi norocit de a dobîndi instrumentele pe carile mă îndatorez a le păstra întru a lor întregime și a le trimite dela Cioara ori și în ce timp să vor cere și depre carile voiu avea o îndeștulă cunoștință despre a ior merite, apoi cred că cinstita Epitropie nu va pregeta de a hotări cumpărarea acelor instrumente ce acum sînt încuviințate de cercare și despre a căror merite în sine nu am nici o îndoială și cu carile practicește m-am slujit la Institutul agronomic dela Rovil, instrumente a căror cumpărare pe loc să va sui la loc de galbeni și numai acea sumă de galbeni vom putea avea toate instrumentele și mașinile ce sînt trebuitoare în economie, nu va trebui altă somă pentru a li avea aici în patrie, decît soma trebuitoare pentru a lor aducere precum și a cumpărării unei mașini de îmblătît, cumpărarea ce trebuie a o întîrzie din pricină de pe anul viitor în Paris are a să da premii aceluia ce va face mașina cea mai bună de îmblătît.

Rămîn al cinstitei prea plecată și umilită slugă

ION IONESCU PITAR

Arhivele Statului București, Arhiva Istorică Centrală, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice — Moldova, dosar 318/837, f. 5.

III

J U R N A L

Astăzi vineri în 15 Ianuarie 1843, adunîndu-se mădulările Comisiei centrale de Agronomie și Economie rurală au luat tratație ca după o îndelungată întrerupere a lucrărilor Comisiei urmată din așteptarea dizlegării asupra propunerilor sale în care diastimă nu s-au produs nici un rezultat în privința economiei rurale, Comisia s-au întrunit spre a să sfătui despre mijloacele cele mai nimerite prin care ea ar putea răspunde cătră scopul înființării sale.

Luînd deci în vedere că cu toată îngrijirea Departamentului și cu buna plecare a mădulărilor acestei Comisii în a ei organizație de astăzi îi lipsesc organe de a putea aplica ori ce măsură favoritoare; s-au încredințat că în Economia rurală nu sînt de agiuns numai povățuiri în scris, ci o practică povățuire în lucrare și o creștere a oamenilor ce au a împlini asemenea îndeletniciri, ar putea aduce neîntîrziată îmbunătățire în Economia rurală.

Drept aceia, nimic nu poate mai bine înființa acest scop de mare folos pentru țară decît așezarea unui Institut agronomic, cerut chiar de legiuirea Regulamentului Organic Cap. III, anexa litera F § LXVI, în care să rînduește a să așăza lângă Eși acel Institut spre a să învăța teoria și practica economiei rurale.

Un asemenea așezământ atârând de Epitropia învățăturilor s-ar putea înființa acuma cu mare înlesnire pe una din moșiile Seminariei aflătoare lângă Capitalie, care deși precum Comisia au aflat lăaturalnic încă mai înainte sânt înposesuite dela Sf. Gheorghe viitor pe 6 și 12 ani totuși atât protimisie a folosului obștesc cât și termenul neertat de legi sânt de agiuns a desființa o asemenea alcătuire cind despre altă partt venitul obicinuit a unei înposesuiri prin o administrație bine orînduită nesmintit s-ar spori spre întîmpinarea cheltuielilor ținerei acestui așezământ.

În acest institut pus sub direcția unui agronom practic s-ar paradosi în termen de 2 ani deodată numai curat practica Economiei rurale la fii de vataji și alți tineri din deosebite ținuturi care apoi cu cunoștință vor putea introduce în țară metodurile ce vor deprinde și îi vor sluji de organe a tuturor îmbunătățirilor în ramul economiei ce s-ar încuviința de guvern.

Totodată Comisia află de cuviință a pofti pe cinstitul Departament de a să îngriji despre altă parte ca să se treacă în budgetul Statului somele neapărate pentru întâmpinarea cheltuielilor de lucrările Comisiei.

Aceasta fiind singurul mijloc de a putea răspunde cu folos înființării acestei Comisii să se scrie Departamentului să mijlocească la Epitropia învățăturilor publice de a înființa cât să va putea mai în grabă acel institut de agronomie pentru care comisia este gata a alege localul, a propune atât planul organizației cât și pe Directorul unui asemenea institut.

IORDACHI GHICA vistiernic BELDIMAN VORNIC
G. ASACHI agă

Arhivele statului Iași, Tr. 1772, dosar 43978, f. 11.

PREOCCUPATIONS DE GOUVERNEMENT DE LA MOLDAVIE DANS LE DOMAINE DE L'AGRICULTURE PENDANT LA PERIODE REGLEMENTAIRE

Résumé

En Moldavie pendant la période de l'application du Règlement Organique on observe une augmentation considérable des superficies arables, accompagnée de certaines préoccupations du Gouvernement dans le domaine du perfectionnement des procédés concernant la technique agricole et d'amélioration des espèces du bétail.

De cette façon la ferme de type féodal du grand propriétaire terrien est attirée par les relations d'échange du marché intérieur et ensuite du marché international aussi, en produisant des céréales-marchandise.

Les grands propriétaires fonciers mettent en pratique certains éléments de la doctrine physiocrate, parce qu'ils acceptent les moyens techniques qui leur permettent de dépasser la routine médiévale dans le domaine de l'agroculture, sans modifier les relations socio-économiques.

Les annexes comprennent trois documents originaux, parmi lesquels une demande de Ion Ionescu de la Brad pour l'emploi des instruments agricoles nouveaux importés de l'étranger, qui se trouvaient à l'Académie de Iassy, sur le domaine de Ciora ju Voivod Mihail Sturza.

ȚINUTUL BACĂU ÎN CONTEXTUL REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN 1848

de VASILE FLOREA

Frământările social-politice care au avut loc în Moldova după 1832¹, urmare a aplicării Regulamentului Organic, iar mai târziu creșterea tensiunii revoluționare, în preajma anului 1848, au cuprins toate straturile populației din ținutul Bacău. Documentele vremii consemnează numeroase acțiuni de protest, amenințări și răsvrătiri ale țăranilor și țigoveților din acest ținut contra asupririi exercitate de boieri sprijiniți de autoritățile statului feudal moldovean.

Agravarea contradicțiilor social-economice², intensificarea confrunțărilor politice³, la care se adaugă și activitatea societăților revoluționare, au avut drept urmare crearea, la mijlocul sec. al XIX-lea a unei crize revoluționare care s-a manifestat destul de puternic în Moldova.

În acest context situația țăranimii devine cu adevărat tragică mai ales în urma celor doi ani de secetă care au precedat anul 1848 și a constrîngerilor exercitate de boieri în vederea realizării nartului. Una din formele foarte răspindite de luptă ale țăranimii din Moldova contra exploataării feudale era adoptarea unei atitudini pasive față de lucrările agricole în momentul lor critic.

Din acest motiv domnia se vede constrînsă să emită la 20 februarie 1848 numeroase circulare către boierii însărcinați cu supravegherea efectuării în termen a lucrărilor agricole.

Astfel, o asemenea circulară, este expediată de Mihail Sturza cu indicația precisă, ca boierii să folosească toate mijloacele pentru a determina pe țărani să iasă la munca câmpului.

Pentru ținutul Bacău, unde fenomenul era de proporții, a fost însărcinat însuși căminarul Panaite Ianoliu cu răspunderea să „descopere sau nesupunere pe unii ca aceea prin polițenească măsură, să se supuie în urmare la arat și semănat”⁴.

1 Revue roumaine d'histoire, IV, 1965, nr. 5, p. 943-962 : „Studii”, XI, 1958, nr. 3 p. 51-76 : „Studii și cercetări științifice”, Iași, I, 1950, p. 466-481 ; „Studii și articole de istorie”, IV, 1962, nr. 1, p. 141-154.

2 Dan Berindei, *Contradicțiile de clasă în desfășurarea revoluției muntene din 1848*, „Studii”, XI, 1952, nr. 3.

3 A se vedea lucrarea lui Felix Colson, fost consul francez la București, inițiat în acțiunea lui I. Cimpineanu, intitulată „De l'état présent des Principautés de la Moldavie et de la Valachie” și broșură lui I. Ghica „Precis des droits des Moldaves et des Valaques fondé sur les droits des gens et sur les traites”.

4 Arh. Statului Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 4656, f. 7 și 2.

Această formă a luptei de clasă, constatată în toate ținuturile Moldovei, îngrijora profund, administrația lui Mihail Sturza, deoarece neefectuarea la timp a lucrărilor agricole pe moșii aducea mari prejudicii intereselor economice ale boierimii, intrată mai de mult, după pacea de la Adrianopol, în circuitul schimburilor comerciale cu produsele lor agricole. Iată de ce căminarul Ianoliu avea dreptul, la caz de nevoie, să folosească „polițeneasca măsură”⁵. În schimb, țărănimea din satele ținutului Bacău se afla într-o situație economică foarte precară.

Din cauza lipsurilor agravate și de seceta celor doi ani care au precedat anul revoluționar 1848, țărani bacăuani au contractat datorii masive față de boieri⁶ câzind cu suma de 653 167 lei în 1846, plus 448 836 lei în 1847⁶. Pentru a storcea cât mai multă supramuncă de la țărani, boierii recurgeau la cele mai aspre măsuri care loveau nu numai în demnitatea personală a țăranului, dar mai cu seamă în situația sa materială, care și așa era foarte precară.

Ca o expresie a abuzurilor săvârșite de proprietari sau arendașii moșiiilor o reprezintă raportul nr. 7 115, al Isprăvniceii Bacău către Ministerul de Interne prin care se atrăgea atenția hatmanului Aslan să „liniștească pe locuitorii de pe moșia Onești împovărați cu lovirea care este peste cuprinderea Așezământului”⁷. Acest raport este, de fapt, urmare a două plângeri anterioare făcute de țărani de pe moșia Onești, una din februarie și alta din mai, prin care ei aduc la cunoștință autorităților că nu mai pot face față boierescului amenințând totodată că vor fi siliți să fugă. Bejenia, deci, veche formă de luptă de clasă a țăranimii contra boierimii, este o realitate prezentă în numeroasele forme de opoziție practică a țăranimii bacăuane în chiar anul izbucnirii revoluției din 1848.

Abuzurile boierilor au devenit cu adevărat strigătoare în momentul în care, la adoptarea Regulamentului Organic, ei procedau, după bunul plac, la ruinarea țăranilor, răpindu-le cu forța avutul. Jalba locuitorilor din satul Petrești către Isprăvnicia Bacăului, scrisă la 10 mai 1848, conține plângerea acestora cum că posesorul moșiei Pănțești, Constantin Varduca, le ia în chip samavolnic vitele, le distruge gardurile de hotar și „ne îngrozăște — scriau țăranii — că ne bate și ne silește ca să-i muncim pentru vite fără să ne cunoaștem datori”⁸.

Tot în acest sens, ilustrativă este și jalba din 1 martie 1848 a răzeșilor de pe moșia Comanului, ținutul Bacău, prin care ni se dezvăluie samavolniciile ce le suportă țăranii din partea stolnicului Alecu Avram⁹, care a ajuns să se amestece pînă și în proprietatea lor.

Spectacolul suferințelor maselor muncitoare de la sate capătă o notă și mai gravă dacă evocăm jalba țăranilor boierești ai logofătului Al. Ghica împotriva vechilului Ianou de pe moșia Plopana, Ținutul Bacău, a lui Iordache Voinescu. „Acest vechil, se scrie în jalbă, ajungîndu-ne pe drum cu îndestui oameni de lîngă dînsul și bătîndu-ne și legîndu-ne ne-a întors

5 Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 4656, f. 7 și 2.

6 Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 11118, f. 169 și 170.

7 Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 14097, f. 1.

8 Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 12571, f. 1.

9 Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 12872, f. 1.

la urmă, unde ne-a pus în butuc, găsindu-ne pînă și astăzi în așa pedepse fără să ne cunoaștem datori cu nimic“... ¹⁰.

Aceste fiind aspectele fundamentale ale vieții țărănești din Ținutul Bacău în anul izbucnirii revoluției burghezo-democratice din Țările române, masele populare vor adera total și vor sprijini cu fermitate programul de revindicări cuprinse în cele 35 de puncte din Petiția Proclamațiunii de la Iași, redactată de Vasile Alecsandri.

Dar opoziția față de regimul Regulamentului Organic și față de dominația tiranică a lui Mihail Sturza va cuprinde și pe țirgoveți, ca și o parte din rîndurile boierimii, aripa liberală.

În vara anului 1847 cu prilejul adunărilor de deputați în Adunarea Obștească, a avut loc o intensă mișcare a boierimii liberale de împiedecare a mistificării alegerilor, pînă atunci falsificate sistematic de către cirmuire și de boierimea conservatoare. Dispute aprige sînt consemnate la Bacău, Roman și Focșani. La Bacău lupta împotriva candidatului guvernamental a avut în frunte un grup de boieri liberali — Alecu Aslan, Răducanu, Lascăr Rosetti — sprijiniți de elemente burgheze conduse de vajnicul agitator din timpul evenimentelor din martie 1848, Zaharia Moldoveanu. Legat de alegerile de deputați, Raportul Isprăvniceii din Bacău arată că „fiindcă purtarea dumnealor hatmanul Alecu Aslan, spătarul Săndulache Sturza și pitarul Zaharia Moldovanu, este cu totul necuviincioasă, înții pentrucă au îndrăznit a defăima o obște de boieri adunați în presdusvia Isprăvniceii ținutului care este casa Cirmuirii...“ ¹¹, apoi se invocă în acuzare că funcționarii Isprăvniceii sînt oameni care se bucură de imunitate, ceea ce vrea să însemne că vina protestatorilor și opozanților este și mai gravă.

Deși pînă la urmă în adunare au intrat numeroase elemente sprijinitoare a domniei lui Mihail Sturza, asemenea reacții puneau totuși în lumină criza acută a dominației boierimii conservatoare susținută de domn ¹². În ciuda măsurilor represive luate de autorități la ordinul domnitorului, ideile democratice și revoluționare au pătruns tot mai adînc în conștiința maselor și a unei părți a boierimii liberale, astfel încît aceasta din urmă trece deschis de partea revoluției — Costache Rosetti — un boier luminat — a luat primul în Moldova ¹³, hotărîrea de a desființa de pe moșia sa de la Tescani (Bacău), boierescul. Buletinul oficial al Moldovei, din 9 decembrie 1848, arată că (nr. 3896), Judecătoria Ținutului Bacău a întărit, în mai 1848 desființarea boierescului de către aga C. Rosetti Tescanu.

În martie 1848, revoluționarii moldoveni, printre care și cițiva băcăuani, au difuzat la Iași, Bacău și alte orașe din Moldova manifestul — apel, prin care era demascată regimul politic spoliator al lui Mihail Sturza și al susținătorilor săi. Programul revoluționar care a fost trimis spre aprobare lui Mihail Sturza a fost răsbindit în toată Moldova. Privitor la acest

10 Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 13957, f. 1.

11 C. Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Niculae, *Revoluția română din 1848*, Ed. Politică, București, 1969, p. 163.

12 Radu Rosetti, *Amintiri*, I, p. 395.

13 Bul. oficial, 23 martie 1848.

aspect, Raportul nr. 4958 al Isprăvniciei Bacău¹⁴ face cunoscut Ministerului Dinlăuntru că în satul Blăgești s-a descoperit încă din luna martie o copie a poliței celor 35 de puncte. Acest fapt este descris în raport pe un ton alarmant, reflectând starea de neliniște a autorităților din Bacău. Sătenii din satul Blăgești păstrau această copie ca pe un lucru de preț, fiindcă, în prevederile de reformă din Programul de la Iași, ei întrezăreau acea „grabnică îmbunătățire a situației” lor atît în relațiile cu proprietarii moșiei cît și acelea cu Cîrmuirea.

După înăbușirea mișcării revoluționare din Iași, la 28 martie 1848, prin arestarea fruntașilor ei, Mihail Sturza, domnul Moldovei, referindu-se în primul rînd la tineretul ce-i declarase război anunța cu orgoliu că va reprima cu asprime pe acei care „adaptîndu-se în străinătate cu prințipuri false, ar fi umplută de doctrine pierzătoare”¹⁵ și care „ar compromite liniștea lăuntrică a țării”¹⁶.

A doua zi după episodul de la Iași, Mihail Sturza dădea ordine drastice comandantului garnizoanei Galați să împiedice intrarea în țară a grupului de revoluționari moldoveni ce veneau din străinătate „umpluți de doctrine pierzătoare”. În această ordonanță se atrăgea atenția comandantului garnizoanei să ia cele mai severe măsuri de pază și de supraveghere atentă a graniței, iar în lista anexată ordinului domnul dădea numele celor din grup. Costache Negri¹⁷ era considerat de către Mihail Sturza ca fiind cel mai periculos.

Dacă revoluția de la Iași a fost repede înăbușită, iar reacțiunea obținut un succes momentan, mai ales că fruntașii mișcării de la Iași au fost parte arestați, parte exilați în străinătate, unda revoluției s-a transmis din epicentrul ei în toată Moldova. De acest fapt părea să fie conștient Mihail Sturza, cînd se plîngea la Înalta Poartă despre necesitatea păstrării intacte a autorității sultanului „în vremuri atît de periculoase” pentru Țările Române. Aceasta reflectă că ideologia revoluționară pătrunsese adînc în sfera largă a populației și mai ales a intelectualității, demolînd valoarea noțiunilor lumii feudale prin care se menținea încă dominația turcă și despotismul domnesc. Pe de altă parte, existența unui numeros grup ofensiv de revoluționari exilați care se mișcau de-a lungul frontierelor Moldovei, ca și tensiunea intensă, prezentă în ciuda măsurilor represive ale administrației lui Mihail Sturza, puneau în egală măsură sub semnul întrebării supraviețuirea regimului regulamentar de factură turco-țaristă. Domnitorul, slugă prea plecată în fața Înaltei Porți otomane și, totodată, umil slujbaş al Palatului de Iarnă din Petersburg, trăia sentimentul incertitudinilor pe care furtuna revoluției i-l furișase în conștiință. Diplomat abil, punînd în joc marea sa avere, însă lipsit de simțul relativității valorilor istorice, Mihail Sturza continua să creadă într-o supraviețuire a administrației sale prin conservarea realităților perimate ale regimului social politic susținut de Turcia, Rusia și Austria. De fapt concepția domnitorului Moldovei revoluționare nu era esențial diferită de cea a lui

14 *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 203.

15 Arh. Statului, Iași, ms. nr. 1, p. 54.

16 *Ibidem*.

17 Arh. Stat. Iași, Tr. 1760, op. I/2009, dos. 159, f. 64.

Abdul Medgid, sultanul Turciei, Nicolae I, țarul Rusiei sau Franz Iosif I, împăratul Austriei sub protecția cărora el își continua guvernarea. Scăpat pentru moment de prăbușire, Mihail Sturza se grăbește să trimită la 11 aprilie 1848, un raport amănunțit către Înalta Poartă, în care sint înserate și câteva considerații teoretice de slugărnice față de sultan, în legătură cu reprimarea din martie, realizată „mulțumită binecuvîntărilor și simpatiei majestății voastre imperiale”¹⁸ și pentru care „umila slugă” a lui Abdul Medgid a „reușit să stingă scînteia tulburărilor”¹⁹.

Această veste liniștitoare pe care Sturza se grăbește să o trimită la Constantinopol nu reflecta adevărul despre situația reală din Moldova. Revoluția nu s-a sfîrșit odată cu epuizarea evenimentelor din 28 martie de la Iași. Concluzia domnitorului s-a dovedit a fi prematură, fiindcă numai după două zile, în 13 aprilie, el expediază un alt Raport către Consiliul de Miniștri din Istambul prin care, alarmat, anunță evadarea de sub paza ostașilor turci a lui Al. I. Cuza, Zaharia Moldovan, Alecu Moruz și alții²⁰. Starea de nemulțumire și spiritul de revoltă contra regimului feudal constituie nota dominantă a atmosferei politice din Moldova, în care se consumă ultima parte a domniei lui Mihail Sturza. Programul găsit la Blăgești, lângă Bacău, precum și raportul întocmit imediat de către Isprăvnicie, subliniază rolul incendiator al acestuia în rîndul țăranilor, gata în orice moment de revoltă. În opisul domnesc din 17 aprilie 1848 se dă poruncă Isprăvniciei din Bacău și Neamț să se ia toate măsurile pentru ca „prin puterea armelor să sfărâmați” pe moșia Băltătești „unde s-au adunat oameni spre înarmare”²¹, încercarea lor de revoltă. O stare de gravă nemulțumire domnește și pe moșia Odobeștilor, oglindită de numeroase dispoziții date de Departamentul Dinlăuntru Isprăvniciei Bacău, cu scopul de a cerceta la fața locului „ce se întîmplă cu țăranii răzeși în aceste locuri”.

De asemenea, dispozițiile mai cuprind porunca să se afle persoanele care răspîdesc zvonuri cu privire la îndemnul de arestare a lui Costache Sion, fiul lui Antohi Sion. Se constată, așadar, o stare de permanentă agitație ce domnește în rîndul maselor băcăuane după evenimentele de la Iași. De aceea, M. Sturza cunoscînd rolul agitatoric al revoluționarilor caută să-i izoleze de populație, dînd ordin să lase să treacă peste graniță pe oricine care este bănuie de „idei periculoase”. El făcea, în mod exclusiv, răspunzător de situația explozivă internă din țară Occidentul și rămînea orb în fața realităților social-economice ale Moldovei, care jucau rolul determinant în mișcarea revoluționară.

De aceea, Mihail Sturza nutrea speranța că prin măsuri administrative represive va putea salva într-un fel regimul Regulamentului Organic, a cărui esență, subliniată de Marx, exprima „goana după supramuncă” a boierimii române. Încercările lui, inspirate și de Curțile celor trei imperii, dintre care două erau legate între ele prin „Sfînta Alianță”, de a folosi măsurile cele mai dure au dat greș, mai ales în ce privește izolarea mase-

18 *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 177.

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*, p. 179.

21 *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, vol. I, M. Roller, Ed. de Stat, 1950, p. 156.

lor de agitatori revoluționari. În acest context, faptul că Ținutul Bacău se găsea pe drumul care leagă, prin pasul Oituz, Moldova de Transilvania, a făcut ca el să fie cuprins în raza de activitate a revoluționarilor români care intrau în țară prin această trecătoare, iar influența lor să se resimtă în prezența unor numeroase acțiuni revoluționare. Cu toate măsurile de pază luate de autoritățile locale, pasul Oituz era un punct de graniță prin care revoluționarii români se strecurau în țară, făcând uneori uz de arme²². Ecoul acestor incidente grave de la graniță, existența a numeroși revoluționari din rîndurile burgheziei și boierimii liberale moldovene care încercau să treacă frontiera fac ca starea de agitație și tensiune în districtul Bacău să fie mult mai intense decît în alte părți ale țării. Într-un raport al Isprăvniceiei din Bacău, datat din 9 aprilie 1848, relatea întîmplările de la trecătoarea Oituz, unde avu loc un incident grav între un grup de tineri revoluționari, întorși de la Paris, și slujitorii statului. În copia raportului nr. 26, Căpitanul Dănciulescu relatează că la Oituz patru revoluționari români au împușcat un slujitor al graniței pentru a putea intra în Moldova²³. Detalii ale acestui conflict „care a stîrnit îngrijorare în rîndurile organelor de siguranță „sînt relatate și într-o copie de pe raportul nr. 30, al Comandantului trecătoarei Oituz, de către cei patru revoluționari români au împușcat un slujitor al graniței pentru a de pe raportul nr. 39, din 18 aprilie 1848, al pisarului Vasile Tîrțu, locțiitor de comandant al trecătoarei Oituz, cuprinzînd cercetările pe care le-a făcut la hanul Grozăvești, vorbește despre un alt incident mult mai grav, în care au fost împușcați de către revoluționari doi slujitori ai garnizoanei care se opuneau intrării lor în țară²⁴. Domnul Moldovei, bine informat despre activitatea revoluționarilor moldoveni în exil și despre intențiile lor de intrare în țară, dă poruncă Departamentului Trebilor Din lăuntru, iar acesta Isprăvnicilor din Bacău, Roman și Fălciu, să prindă pe Nicolae Ionescu, frate cu căminarul Ionescu, pornit de la Paris și acum se afla la Pesta și care de acolo are să vie în Moldova și să treacă granița pe la Oituz²⁵. Se mai arată că în cazul că va fi prins să i se ia toate documentele ce le are asupra lui și să-l „arestuiască“. La rîndul său Isprăvnicia din Bacău comunică la 27 aprilie forului ei superior că au și fost luate toate măsurile pentru supravegherea atentă a graniței²⁷, însă o asemenea pază severă a frontierei, conformă cu porunca Departamentului nr. 6988, a stîrnit o vie nemulțumire în rîndul țăranilor din satele din preajma graniței, care erau, „regularisiți a da oameni“²⁸ care să facă supraveghere.

Locuitorii din satele ocoalelor Tazlăul de Sus și Trotușul au protestat contra acestor măsuri abuzive, arătînd într-o jalbă că „le este cu nepuțință a mai da oameni și la paza graniței și la lucrarea drumului“²⁹ mai

22 Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 14234, f. 37.

23 Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 14234, f. 23.

24 Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 14234, f. 20 și 23.

25 Arh. Stat. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 14234, f. 55-57.

26 Anul revoluționar 1848 în Moldova, I, M. Roller, Ed. de Stat, 1950, p. 576.

27 *Ibidem*, p. 177.

28 *Ibidem*, p. 223.

29 *Ibidem*.

ales când încep lucrările agricole. Prin ordinul Derjustviei Miliției cu nr. 4063 către Garnizoana Galați se cerea în chip hotărât de către domnie oprirea intrării în țară a lui D. Cantacuzino de la Grozăvești (Ținutul Bacău), iar prin porunca nr. 45 a Ministerului de Interne către Isprăvnicia Bacău și Neamț se atrăgea atenția ispravnicilor în legătură cu activitatea revoluționară a cnezilor Cantacuzino de la Bălțătești³⁰. Măsurile represive a lui Mihail Sturza, pentru a pune stavilă mișcării revoluționare, a dus și la protestul energic formulat de supusul austriac Waismann din Tg. Ocna³¹, către Agenția Austriacă Bacău, împotriva procedurii brutale a comisiei de anchetă la care a fost supus³². În fața acestui presing din partea forțelor opoziționiste, Mihail Sturza dă o poruncă comandantului trecătoarei Oituz, în luna iulie, să creeze condițiile necesare ca acei care doresc să fugă pe furii în Transilvania să poată trece atrăgând însă atenția ca să nu să se îngăduie întoarcerea lui „Nicu Ghica Comănești (Bacău) și cneazului Gheorghe Cantacuzino, care sînt trecuți peste hotare”³³, Mihail Sturza nutrea speranța că prin astfel de măsuri pompează o parte din potențialul revoluționar din Moldova, în afara granițelor, ceea ce ar avea ca efect calmarea situației. În realitate situația la frontiera dintre Moldova și Transilvania, mai ales în punctul ei de trecere la Oituz, se agravează în așa măsură, încît în anul 1849 ea va fi supravegheată cu strășnicie de autoritățile statului de o parte și de alta în urma situației create de intervenția străină în revoluția din Transilvania. Autoritățile din Moldova urmăreau să oprească penetrația valului de refugiați în interiorul frontierelor țării, care contaminau cu spiritul lor incendiator populația din Moldova, în special cea din Ținutul Bacău.

Reprimarea și dezarmarea secuilor revoltați din Trei Scaune a generat un adevărat exod de oameni care căutau să treacă în Moldova, prin trecătoarea Oituz. În contact direct cu aceste evenimente, populația Ținutului Bacău era într-o permanentă stare de efervescență, ea acordînd adăpost și ajutor refugiaților veniți de peste munți.

Însuși conducătorul revoltei, Gașpar Simion, a găsit refugiu, după ce reușește să treacă prin Pasul Oituz, mai întîi în Ținutul Bacău, apoi la Lazăr Ianoș din Ruginoasa. Într-o notă adresată Isprăvniciei Bacău de către Generalul comandant al oștilor din Transilvania se arată necesitatea unei mai severe paze a frontierei în zona Oituz și Ghimeș insistîndu-se ca fiecare pasager care vine din Transilvania să fie bine controlat. Numeroase sînt documentele care atestă treceri în Moldova în ciuda pazei severe a graniței, a revoluționarilor români, maghiari și secui, prin toate trecătorile și locurile accesibile ale Carpaților Orientali. Între acestea, Oituzul pare a ocupa un loc aparte, fapt pentru care autoritățile locale și centrale îi va acorda o atenție deosebită. Pînă și prințul Dimitrie M. Sturza³⁴, primește un raport de la Isprăvnicia din Bacău care conține date privi-

30 Arh. Stat. Iași, Tr. 1760, op. ș/2009.

31 *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 298.

32 *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 278.

33 *Idem*, p. 243.

34 *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, I. M. Roller, Ed. de Stat, 1950, p. 347 și p. 396.

toare la situația lui Kossuth și Bem cu privire la mersul evenimentelor din Transilvania, informații culese tot de la Oituz. Știrile despre evoluția situației din Transilvania pătrundeau în Moldova nu numai prin agenți diplomatici, spioni sau refugiați, dar și prin intermediul presei străine, adusă în țară pe căi ilegale. Exemplare din această presă au fost găsite de autorități la locuitorii din satele și târgurile Ținutului Bacău. Ca urmare, domnia dă ordine în ce privește instituirea unui control foarte sever asupra presei străine, elaborându-se și o listă asupra „jurnalelor învoite”. Totodată dispozițiile prevăd sancțiuni pentru persoanele la care s-ar găsi publicații clandestine, aceste sancțiuni fiind foarte grave. În această situație instabilă pentru regimul lui Mihail Sturza, domnitorul încearcă, prin toate mijloacele, recurgând chiar și la ajutorul forțelor străine, să nimicească încercările de revoltă oriunde s-ar produce ele în Moldova. Astfel, când colonelul rus Eller ³⁵, refuză să ancheteze răzvrătirile puse la cale de frații Cantacuzino, Mihail Sturza, informat despre aceasta de ispravnicul de Neamț, scrie generalului locotenent Moller că dacă colonelul Eller ar fi fost mai exigent „poate s-ar fi putut afla unde sint ascunse armele și un feliu de tunuri ce s-au lucrat pe acele moșii” ³⁶. Se pare că colonelul Eller a înțeles mai bine situația din Moldova, deoarece, după cum scrie în continuare Mihail Sturza, „au răspuns că nu face trebuință a-i arestui, fiind indetel încredințat despre înarmările ce au urmat” ³⁷.

Mișcarea de rezistență contra autorităților domniei sturdzene a fost sprijinită în Ținutul Neamț și Bacău de numeroși străini ³⁸, veniți de peste Prut sau din Polonia.

Există o listă chiar ³⁹, care cuprinde numele acestora, locul și câteva caracteristici sumare.

O altă remarcă importantă ce se desprinde din studiul documentelor este aceea că locuitorii de pe aceste moșii își confecționau singuri armele și chiar „un feliu de tunuri” ⁴⁰.

Revoluția din Țara Românească a exercitat o puternică influență asupra stării de spirit în Moldova. Chiar Mihail Sturza o sesizează atunci când arată că după înfrângerea revoluției de la Iași, „complotiștii s-au tras în munți pe granița Transilvaniei și, unindu-se cu unii din proprietarii de acolo se pregate a înarma locuitorii lor și străini... de a răsturna o cirmuire legală, după pilda Valachiei” ⁴¹. Atmosfera de nesiguranță și permanentă frământare subterană care irumpe din când în când la suprafață zdruncinând din temelii regimul Regulamentului Organic. Dacă revoluționarii de la Iași cereau în Petiția adresată lui Mihail Sturza „sfânta păzire a Regu-

35 *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, Ed. de Stat, București, 1960.

36 *Documente privitoare la istoria românilor*, urmare la colecția Hurmuzaki, supliment I, vol. VI, 1827-1849, București, 1895, p. 580.

37 *Ibidem*, p. 583.

38 *Documentele privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 286 și 296.

39 *Documente privitoare la istoria românilor*, urmare la colecția Hurmuzaki, supliment I, vol. VI, 1827-1849, București, 1896, p. 582.

40 *Ibidem*, p. 583.

41 *Ibidem*, p. 583.

lamentului Organic“ aceasta era numai o formulă diplomatică, pentru a feri țara de o intervenție ruso-turcă. Evenimentele din Moldova mai ales cele din Ținutul Bacău — au atras atenția cancelariei de la Petersburg, iar contele Nesselrode a transmis, cu data de 16 noiembrie 1848, lui Lüders, generalul trupelor intervenționiste, copia procesului verbal a Comisiei însărcinate de către Mihail Sturza cu anchetarea acțiunilor revoluționare“ „qui se tramait dans les montagnes pur une agregation des Polonais“⁴². Conform procesului verbal a comisiei de anchetă, vinovați de organizarea acțiunilor revoluționare în munți se făceau pentru Ținutul Bacău hatmanul Aslan, Arhimandritul Paisie de la Tg. Ocna și Constantin Baloșescu, intendent la Grozăști, localitate situată la intrarea în pasul Oituz. Faptul că domnitorul a înființat o comisie de anchetă, iar constatările acesteia au fost aduse la cunoștința lui Nesselrode dovedește că clocotul revoluționar în această parte a țării era foarte puternic. Mențiunea lui Mihail Sturza că aceștia (revoluționarii) vor răsturnarea „ocîrmuirii legale, după pilda Valachiei“ demonstrează influența imensă pe care a avut-o evenimentele din iunie și iulie din Țara Românească asupra conștiinței maselor din Moldova. Mihail Sturza nu a câștigat nici pînă la acea dată bătălia psihologică, cu toate măsurile severe de represiune. Nesselrode dă indicația lui Lüders să ia măsuri pentru ca șefii mișcărilor revoluționare să fie arestați. Lüders, la rîndul său, cere domnitorului arestarea capilor, conform celorordonate de Nesselrode și datelor cuprinse în copia procesului verbal trimisă la Petersburg de către domnitorul Moldovei. În acest context, libertatea hatmanului Aslan, arhimandritului Paisie și a lui Constantin Baloșescu era amenințată. Mihail Sturza, cere, pentru executarea dispozițiilor date de Cancelaria din Petersburg, ajutor militar lui Moller, general-locotenent al armatei ruse staționată în Moldova.

Faptul că autoritățile oficiale moldovenești nu execută ele singure dispozițiile de arestare a celor 3 revoluționari și domnul cere, în această operație, ajutorul militar al lui Moller, dovedește intensitatea crescîndă a soidarității militante dintre mase și capii revoluționari în Ținutul Bacău, precum și slăbiciunea isprăvnicilor, semn al crizei statului feudal moldovean. Mihail Sturza va avea concursul detașamentelor de cazaci staționate pe teritoriul Ținutului Bacău, la ordinul generalului-locotenent Moller. Astfel, maiorul Iacovachi primește opisul lui Mihail Sturza la care era anexat și ordinul lui Moller, prin care se însărcinează „arestuirea sub carul oștenesc la o mănăstire din acest ținut“ pe hatmanul Aslan și Constantin Baloșescu.

În același timp domnul, îngrijorat de securitatea statului său, dă un opis la 6 februarie 1849 către Ispravnicul de Bacău, ca să ajute pe maiorul Iacovachi la arestarea lui Alecu Aslan și Constantin Baloșescu și să interneze pe Arhimandritul Paisie la Tg. Ocna. Evident, graba în executarea ordinului primit de la Petersburg, dovedește că Mihail Sturza nu era deloc sigur pe situație, nici măcar în 1849, fiindcă tensiunea revoluționară la hotarele apusene ale Moldovei, mai ales în sectorul Ținutului Bacău, era foarte mare. Faptul că Nesselrode se interesează de soarta revoluționari-

lor români în a doua jumătate a anului 1848 și atrage atenția lui Lüderson asupra necesității arestării fruntașilor revoluționari, dovedește că în Moldova situația era explozivă, iar securitatea trupelor rusești precară. Reizbucnirea unor noi mișcări revoluționare în Moldova, care se pare aveau epicentrul în zona muntoasă a Ținutului Bacău, ar fi dus la o complicare bruscă a situației din țările române, ceea ce nu dorea, cel puțin în acest moment, Curtea de la Petersburg.

Evoluția evenimentelor din Transilvania era, pentru începutul anului 1849, în defavoarea Curții de la Viena, iar situația incertă din Moldova îngrijora nu numai pe Mihail Sturza, dar și pe cei doi stâlpi ai Sfintei Alianțe: țarul Rusiei și împăratul Austriei. Toate acestea explică măsurile de represiune severă împotriva acelor care uneltau împotriva domniei lui Mihail Sturza, care, după cum am arătat, era o simplă unealtă a puterilor Sfintei Alianțe. Cu toate acestea, opoziția față de domnia lui Mihail Sturza era activă și ea viza nu numai răsturnarea domnitorului, ci antrenarea Moldovei într-un orizont mai larg de prefaceri revoluționare. Tocmai acest aspect al opoziției determină intervenția lui Nesselrode în rezolvarea, în spirit contrarevoluționar, a situației din Moldova.

Într-adevăr, în raportul lui Iacovachi către principele Dimitrie Sturza, hatmanul Moldovei, se arată că cu prilejul arestării lui Alecu Aslan⁴³, acesta a ridicat un pahar de vin spunind celor de față că „acei ce iubesc ca să vadă pe Înălțimea Sa pînă într-o săptămînă spînzurat, să bea”⁴⁴. La aceasta, consemnează raportul „au răspuns numai Hîncu și Codreanu”⁴⁵.

Curajosul hatman împreună cu Constantin Baloșescu de la Grozăști au fost închiși, fiecare în cîte o cameră, la mănăstirea Cașin, iar Arhimandritului Paisie i s-a stabilit domiciliul forțat la Tg. Ocna⁴⁶, sub supraveghere polițienească. Arestarea hatmanului Aslan, a căminarului Baloșescu și izolarea sub supraveghere a Arhimandritului Paisie, trimiterea lor în fiare la mănăstirea Cașin în paza subofițerului de cazaci Frolov era semnul cel mai concludent că vechiul regim încă mai spera, în persoana domnitorului Sturza, să se salveze din acest naufragiu cu ajutorul organelor represive autohtone și străine. O corespondență din Iași, în „Bucovina” nr. 5, martie 1849, sublinia caracterul irațional al acestei recrudescențe a terorii într-un context de împrejurări social-politice care vor decide ineluctabil viitorul Principatelor, iar „arestuirea” hatmanului Aslan din Ținutul Bacău era privită ca inefficientă. În acest lanț de evenimente care a traversat Ținutul Bacău în perioada cînd s-a desfășurat revoluția burghezo-democratică în țările române, merită să semnalăm că în a doua parte a anului 1849, cînd autoritățile credeau că regimul a fost salvat, grație ajutorului rusesc și iscusinței diplomatice a lui Mihail

43 Hatmanul se găsea la moșia sa din Onești în momentul cînd au fost arestați, împreună cu mai mulți oaspeți printre care se aflau căminarul Dipan, căpitanul Hîncă și Theodor Codreanu. Vezi documentele privitoare la istoria românilor, Colecția Hurmuzaki, supliment I, vol. VI, 1827-1849, București, 1896, p. 591.

44 *Ibidem*, p. 591.

45 *Ibidem*, p. 591.

46 *Ibidem*, p. 591.

Sturza, apare brusc, la Onești declarația lui Bem, ca un ultim dar prevestitor semnal, adresat autorităților din Tg. Ocna a sarcinii ce trebuiau să o realizeze românii în viitorul apropiat. În aceste împrejurări locale și naționale masele populare din Ținutul Bacău au făcut dovada, sub conducerea unor destoinici conducători revoluționari, punând în lumină acea trăsătură profundă a revoluționarismului poporului român : solidaritatea cu celelalte națiuni în lupta lor dreaptă pentru libertate socială și națională.

LE DISTRICTES DE BACĂU DANS LE CONTEXTE DE LA REVOLUTION ROUMAINE DE 1848

Résumé

L'auteur fait une analyse de la situation économique, sociale et politique de la paysannerie du district de Bacău dans le contexte plus large de la société moldave au milieu du XIX-e siècle. Le régime politique abusif du prince régnant de Mihail Sturza (1834-1848) pousse à l'exaspération tant les paysans que les boyards libéraux. Après l'écrasement du mouvement révolutionnaire à Iassy en mars, 1848, la tension révolutionnaire se fait sentir tout le long de l'année, et au commencement de l'année suivante, parmi, les paysans et les boyards libéraux.

Dans le district de Bacău on constate que la paysannerie dirigée par les révolutionnaires était prêt de se jeter en lutte ouverte contre les autorités de l'Etat feudal ayant en tête le prince Mihail Sturza.

En dépit des mesures répressives pris par le prince régnant, au conseil des puissances étrangères, l'opposition des masses populaires du district de Bacău devienne de plus en plus acharnée. Dans la deuxième moitié de l'année de 1848 ont lieu nombreux incidents à la frontière située le long de Carpathes, qui sépare les deux provinces, roumaines : la Moldavie et la Transylvanie. La lutte acharnée des paysans et des représentants de la noblesse libérale du district de Bacău, à côté d'autres districts de la Moldavie a contribué au renversement du régime despotique de Mihail Sturza, ouvrant, en même temps, la voie des profonds changements révolutionnaires au sein de la société moldave.

COLLÈGE DE FRANCE ȘI TINERII REVOLUȚIONARI ROMÂNI PATRUZECIOPTIȘTI

de MARIA VOICU

Secolul al XIX-lea, considerat în istorie, drept secol al „redeșteptării națiunilor“, găsi în Franța un leagăn al ideilor și aspirațiilor de libertate națională și socială, idei ce se răspîndiră curînd și prinseră rădăcini în multe părți ale Europei. Transformările ce s-au petrecut începînd încă din primele decenii ale secolului trecut, în viața politică, economică și socială a Franței, au avut, după cum era și firesc, un puternic ecou în cultura și știința vremii. Umanitarismul ideilor propagate cu îndrăzneală din înălțimea catedrelor unor școli de învățămînt superior, a răsunit pînă departe, atrăgînd aici, în inima Franței, pe numeroși tineri, din multe părți ale Europei, printre care s-au aflat și români.

Constatăm cu satisfacție, din unele statistici ale vremii, că spre mijlocul secolului trecut, crește din ce în ce mai mult numărul de tineri români ce-și îndreptau atenția plină de curiozitate spre Franța, spre tot ce se petrecea acolo. Ei doreau să-și continue și să-și desăvîrșesc studiile începute în țară.

Ilustrul scriitor și publicist francez Paul Bataillard preocupat de cunoașterea Principatelor Dunărene, constata el însuși, cu emoție că numărul lor trecea de sută, în ajunul anului 1848¹. Tinăra generație a revoluționarilor de la 1848, ce-și făcuse un ideal din lupta pentru propășirea, independența și suveranitatea națiunii sale, avu așa dar ca mediu de formație, Parisul ultimilor ani ai regimului lui Ludovic-Filip². Atmosfera politică, ideologică și culturală, deosebită de aceea din țară, dar mai cu seamă faptul că mai tot timpul erau împreună moldoveni și munteni a dus la cimentarea legăturilor naționale și a consolidat sentimentele lor patriotice.

Dacă la primele lor întîlniri își făceau cunoscute doar veștile primite de acasă, cu timpul ei se întîlnesc pentru a întocmi și discuta diferite proiecte de reorganizare a țării lor, pe care le doreau realizabile la întoarcerea în patrie. „Astăzi toate națiile învie, trebuie să învie și a noastră“ — sînt cuvinte ce fac dovadă cu prisosință că românii erau conștienți de necesitatea transformărilor ce se petreceau și a căror consecință era lupta burgheziei în ascensiune și a maselor populare împotriva feudalismului, pentru cucerirea de libertăți naționale și sociale.

1 Ion Breazu, *Edgar Quinet și românii*, Paris, 1928, p. 56.

2 Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, Ed. Științifică, București, 1972, p. 136.

Treptat, odată ce numărul studenților români în Franța va crește, se impune necesitatea creării unei organizații fapt ce s-a petrecut în anul 1845 prin înființarea *Societății Studenților români din Paris*³. Se reuși ca în scurt timp, cu sprijin din Principate, să se înjghebeze și o mică bibliotecă, ce oferea studenților români, cărți în limba națională. Societatea patronată de Lamartine, se afla sub influența liberalismului lui Jules Michelet, Edgar Quinet și Adam Mickiewicz, eminente profesori de istorie ai uneia din cele mai vechi și mai renumite școli superioare, *Collège de France*⁴.

Tradițiile școlii, frecventată în a doua jumătate a secolului trecut de numeroși tineri români, coboară pînă în epoca Renașterii, epocă caracterizată printr-un deosebit avînt, al științelor, artelor și mai cu seamă al setei de cunoaștere a antichității greco-latine.

Crearea în anul 1530 a Colegiului Franței de către regele Francisc I a însemnat, de fapt, o lovitură de grație, dată scolasticii medievale. În primii ani ai existenței sale, Colegiul întrunea o grupare de maeștri, uneori savanți de mare renume. Ei se bucurau de un larg spirit de independență în ce privește alegerea cursurilor cît și durata acestora, ea depinzînd adesea de subiectul ce urma a fi tratat. Deși cursurile predate, reclamau un anume grad de cultură din partea publicului auditor, ele s-au bucurat de o mare participare a tineretului, aceasta poate și datorită gratuității lor. Bunul renume de care s-a bucurat instituția, s-a continuat în secolele XVIII și XIX, cînd cercetarea științifică a cunoscut un puternic avînt și cînd, rînd pe rînd, au fost introduse noi materii de studiu, între care, istoria.

Lecțiile de istorie predate de la catedra Colegiului Franței de către eminenții profesori Edgar Quinet și Jules Michelet, audiate de numeroși tineri români, în a II-a jumătate a secolului trecut, au sugerat generației de la 1848, „elementele unui crez întemeiat pe ideile umanitare, generatoare de revoluții naționale și sociale”⁵.

Adesea în cursurile lor, a căror idee predominantă, era, după cum afirmă marele istoric francez Jules Michelet, „puterea de convingere, năzuința de a formula din datele istorice un principiu de acțiune”, ei s-au ocupat îndeaproape de români, de istoria și aspirațiile lor spre libertate, independență și unitate națională. De aceea lui Michelet și Quinet, nu odată, tinerii români li s-au adresat cu rugămintea ca prin influența de care ei se bucurau, prin scrierile și mai ales prin discursurile lor să-i facă mai departe cunoscuți pe români și năzuințele lor. Acest lucru îl desprindem și dintr-o scrisoare, adresată de D. Brătianu lui Edgar Quinet în anul 1848 și, în care, pomenind de sentimentele de admirație și respect pe care compatrioții săi le nutreau pentru maeștrii de la Collège de France, își manifestă încrederea în ajutorul făgăduit, cu atît mai mult,

3 Dan Berindei, *Revoluția de la 1848 în Franța și românii aflați la Paris*, București, 1945, p. 176.

4 Paul Hazard, *Jules Michèlet, Edgar Quinet, Adam Mickiewicz et la vie Interieure de Collège de France*, în *Paris Quide* (1838-1852).

5 Boitoș Olimpiu, *Raporturile românilor cu Ledru-Rollin și radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848*, București, 1940, p. 45.

cu cât constata că, ideile lecțiilor lor înflăcărâte de patriotism „luaseră o prea mare extensiune ca să poată fi prea mult timp închise între zidurile unui templu, fie el chiar Colegiul Franței“⁶.

Animaiți adesea de dorința de a se face remarcați prin trecutul și prin aspirațiile pe care le nutreau în viitor, ei se mărturiseau, astfel, maestrului lor de la Collège de France, Edgar Quinet, cu prilejul anului nou 1847 : „...De câte ori cu ochii scăldați în lacrimi, nu ne-am zis în disperarea noastră : «Ce ! numele României nu va răsună nici-odată între zidurile Colegiului Franței» ?”⁷.

Dar Quinet nu a rămas nicicând indiferent acestor năzuinți. El arăta că poporul român, datorită „spiritului său național și eroic“ este deosebit de puternic... Cât privește bilanțul activității sale în slujba popoarelor oprite este deosebit de semnificativ : „Cât am avut un cuvânt“ — mărturisea el — „am apărât cauza popoarelor, a celor slabi, a naționalităților care cer să învie“ — și mai departe — „am murit cu ele, e drept, dar sînt înmormîntat cu Italia cu Veneția cu Polonia cu ungurii cu românii“⁸.

Tot el, îi va încuraja adesea pe români, la cursurile sale, în opera de eliberare socială și națională pe care plănuiau a o face la întoarcerea în țară. De peste tot răzbate tonul său sfătos și plin de afecțiune „Voi aveți o patrie de apărut sinteți char obligați de a o face și poate chiar cu prețul singelui vostru“.

La fel ca și Quinet, poate în și mai mare măsură, Jules Michelet, mare istoric de atunci al Franței, s-a apropiat de sincera dorință de a cunoaște pe „acești români care au rezistat tuturor vicisitudinilor istoriei, pentru că au o puternică idee despre trecutul lor, și își iubesc nenorocita lor patrie...“⁹.

Unitatea poporului nostru el o desprinde adesea din „dulceața sufletului românesc“ sau din „graiul lui plin de diminutive grațioase și mîngietoare“. Adept al luptei poporului român pentru unitatea națională, Michelet va vorbi, nu odată, în lecțiile sale de istorie, despre „poporul de opt milioane absolut omogen“ căruia spune el, trebuie „să i se dea o patrie unică“. Dar acest viitor, Michelet nu-l vedea asigurat decît prin împroprietărirea țăranelui pentru care cere „o bucată de pămînt“ din care să-și poată agonisi traiul¹⁰.

Atît ideile cît și aspirațiile revoluționare ale celor de la Collège de France și-au găsit adesea ecou în paginile ziarului „Les Ecoles“, fundat în anul 1845 ca organ de presă al Colegiului. Stima și încrederea ce se arăta românilor face dovada cooptării lor în comitetul de redacție al acestui ziar. La redacția ziarului, românii cunosc curînd pe Paul Bataillard aprig susținător al năzuințelor lor ; cu sprijinul lui, publicîndu-se în timpul revoluției de la 1848, și apoi, în vremea luptelor pentru Unire, lu-

6 Eugen Lovinescu, *op. cit.*, p. 136-137.

7 Lui C. A. Rosetti — 100 de ani de la nașterea sa (1816-1916), în *Volum omagial*, București, 1916, p. 73.

8 Nicolae Iorga, *Comemorarea lui Edgar Quinet cu ocazia semicentenarului morții sale*, București, 1925, p. 30.

9 Jules Michelet, *Bible de l'humanité*, p. 454.

10 Boltoș Olimpiu, *op. cit.*, p. 26.

crări ce serveau cauzei naționale a Principatelor. Ziarul, tribună de idei avansate, constituia în același timp, sediul unde se pregăteau, manifestațiile studențești, de stradă. În paginile lui adesea erau inserate informații cu privire la situația internă și externă a Principatelor iar comentariul ce se făcea evenimentelor era totdeauna în favoarea românilor.

Pentru strângerea fondurilor necesare apariției acestui ziar au subscris mai toate publicațiile progresiste franceze, după cum aflăm și dintr-o scrisoare a lui Pilette, colaborator al acestui ziar, adresată lui D. Brătianu, la Dijon, în martie 1846 : „Ziarele au răspuns ultimei tale scrisori. Ați fi putut citi încă de ieri în „La Reforme“ sau în „Le National“ că s-a deschis o listă de subscripții ziarului „Les Ecoles“¹¹. Plin de satisfacție, același Pilette, nota mai departe, că s-au strîns peste 10.000 franci necesari apariției acestui ziar și că această inițiativă era îmbrățișată de mai toate publicațiile progresiste franceze.

Înflăcărați de ideile revoluționare pe care le-au îmbrățișat încă de pe băncile de la Collège de France, mulți tineri revoluționari români au împărtășit idealul revoluționar, de atunci, al Franței, participînd uneori direct alături de proletariatul parizian la luptele de pe baricade. Printre ei, aflăm încă de la început pe N. Bălcescu, C. Negri, Vasile Mălinescu și alții.

După înăbușirea revoluției în țară, numeroși revoluționari români siliți a lua drumul surghiunului, poposesc din nou la Paris unde toate eforturile lor vor fi de acum înainte concentrate în vederea rezolvării celei mai importante probleme a epocii, crearea unui stat național român, unitar.

Deși porțile Colegiului francez s-au închis apoi în fața admiratorilor lui Quinet și Michelet, siliți ei înșiși a lua drumul exilului, peste granițele Franței, legăturile ce i-au unit pe români de maeștri lor, nu s-au curmat. În exil, la Bruxlles, Quinet primea vizita a numeroși revoluționari români iar C. A. Rosetti, îl va convinge, chiar, să sprijine publicarea, în acest oraș, în anul 1862 a revistei „Republica Română”.

Participarea studenților români la cursurile Colegiului Franței la lecțiile de istorie ținute de eminenții profesori Edgar Quinet și Jules Michelet, au exercitat o deosebită înrîuire asupra românilor iar mai tîrziu i-au sprijinit în aspirațiile lor revoluționare.

COLLEGE DE FRANCE ET LES RÉVOLUTIONNAIRES ROUMAINS DE 1848

Résumé

La France de la deuxième moitié du XIX-ème siècle a attiré un grand nombre de roumains, par ses idées de liberté et de l'indépendance nationale et sociale des peuples.

Ils ont participé au cours d'histoire au Collège de France, tenues par les grands historiques et professeurs françaises Jules Michelet et Edgar Quinet.

Les cours d'histoire ont imprimées au révolutionnaires roumains le courage et la croyance dans leur forces et dans leurs aspirations de liberté, de l'unité et l'indépendance nationale.

11 Alexandru Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu (Acte și scrisori)*, București, 1933-1937, p. 116.

SUCCESIUNE ȘI SERIE ÎN LOGICA ISTORIEI LA XENOPOL

de VASILE FLOREA

Personalitatea intelectuală a lui A. D. Xenopol reprezintă o sinteză echilibrată dintre istoricul profesionist și gânditorul preocupat de fundamentele științei, adică implicat în problematica filozofiei istoriei. Concepția sa cu privire la structura logică a istoriei ca știință trebuie considerată ca deosebit de importantă fiindcă ea aparține unui prestigios specialist în domeniul istoriei concrete. Ori, după cum este cunoscut, istoricii profesioniști depreciază rolul filozofiei istoriei, „deși ea ar trebui să fie pentru orice istoric însăși logica științei istorice”¹. Această limitare voită de orizont a dăunat istoriei însăși, căci în momentul când se impune, în mod obiectiv, crearea unei teorii logice despre istorie, ca știință, aceasta nu va fi făcută de istorici, ci de filozofi, care nu întotdeauna au reușit să formuleze raționamente juste referitoare la procesul istoriei. De aceea, concepția filozofică a lui Xenopol asupra logicii istoriei ni se pare extrem de semnificativă, deoarece ea cuprinde în sine o fundamentare faptică de o excepțională bogăție, în care teoria și practica se întrepătrund într-un ansamblu unitar, care constituie opera istorică și filozofică a gânditorului român. Sistemul filozofic xenopolian se află la intersecția unor puncte de vedere diferite din istoria filozofiei istoriei europene. Adoptând o concepție filozofică materialistă, în unele zone asociate cu o dialectică subtilă, Xenopol își va întemeia întreaga construcție logică pe o distincție univocă a fenomenelor din univers : fenomene de repetiție și fenomene de succesiune (vezi *La théorie de l'histoire*, cap. I). Pentru a preciza existența în sine, obiectivă a celor două grupe de fenomene, Xenopol arată că „Obiectele însăși prezintă cele două moduri de a fi, nu spiritul introduce în ele aceste calități”. Pare curios că, pînă în prezent, în toate lucrările istoricilor și filozofilor marxști de la noi, diviziunea fenomenelor în fenomene de repetiție și de succesiune este apreciată drept metafizică. Obiecția cea mai gravă care i se aduce savantului român este aceea privitoare la caracterul absolut al opoziției dintre fenomenele de repetiție și fenomenele de succesiune. Pe această linie de interpretare se înscrie și N. Gogoneață, care subliniază că „Eroarea comisă de Xenopol provine de acolo că absolutizează specificul (faptele de succesiune — n.n.) și nu se poate sesiza ceea ce este comun fenomenelor în dezvoltare. El transformă modificările care apar în cursul dezvoltării în schimbări esențiale, omițînd faptul că

1 Al. Tănase, *Sur la nature du fait historique*, Revue roumaine l'histoire, p. 1005.

nu orice schimbare afectează esența fenomenului dat²⁴. Nouă ni se pare că această obiecție nu este întemeiată. În primul rând, Xenopol nu absolutizează opoziția reală dintre repetiție și succesiune, deoarece toate faptele din univers sînt într-un fel succesive chiar succesiunea zi-noapte; pe de altă parte istoricul român arată că „faptele de repetiție sînt totul, din care o parte se desprinde pentru a da naștere faptelor de succesiune. Repetiția este fundalul la tot ceea ce există, succesiunea nu este decît înflorirea³⁴. Atanase Joja, referindu-se la acest aspect al concepției lui Xenopol observă foarte adînc: „Trebuie să recunoaștem că felul în care Xenopol a pus, dacă nu și rezolvat, această problemă a științei nu-i lipsit de măreție“⁴. Există oare o graniță rigidă, absolută care desparte cele două domenii de fenomene într-un fel care să confere operației logice a lui Xenopol o înfățișare metafizică? Însuși faptul că nu există, pur și simplu, un mod de a fi al repetiției fenomenelor, ca repetiție absolută, constituie un argument care confirmă interpătrunderea dialectică între cele două moduri în care se produc fenomenele. Xenopol sesizează, în spiritul celei mai actuale științe, că nici un fenomen nu se reproduce absolut identic, ceea ce vrea să spună că temporalitatea, ca condiție obiectivă de existență, se impune și fenomenelor de repetiție. O anumită particularizare se produce la orice nivel de existență a fenomenelor, particularizare care poate merge pînă la limita unde, pentru cunoașterea umană, capătă o semnificație capitală. Faptele de succesiune sînt sub un anumit raport fapte de repetiție, deoarece fundalul pe care se grefează succesiunea îl constituie, după Xenopol repetiția. Definită ca serie de diferențe esențiale, succesiunea conservă și o trăsătură generală, constantă, care își are originea în repetiție. Succesiunea Xenopoliană nu are numai semnificația absolută a discontinuității fenomenelor istorice, ci și a continuității lor. O succesiune în care faptele ar fi afirmate ca absolut discontinui nu poate forma, în spiritul operei de „La theorie de l'histoire“, un obiect de știință, fiindcă nu s-ar găsi nici o relație de determinare univocă între faptele de succesiune. Așa dar, repetiția și succesiunea sînt două fețe ale aceleiași realități, au un caracter universal, fiindcă se întîlnesc atît în domeniul fenomenelor materiale, cit și în acel al fenomenelor spirituale. Mai mult, Xenopol face un pas însemnat pentru limpezirea poziției sale față de aceste două tipuri fundamentale de fenomene, subliniind că nici un tip de relații nu trebuiește absolutizat, deoarece între ele subzistă anumite relații reciproce. Este deci absolut limpede că acestei operații logice, în care constatăm extraordinara capacitate de abstractizare și generalizare a istoricului român, îi corespunde o realitate în sine. Conform concepției lui Xenopol, domeniul faptelor de repetiție formează obiectul științelor istorice. Sub acest raport Xenopol, ocupă o poziție diferită față de alți cugetători contemporani. El nu exclude legile din sfera științelor sociale, cum ar fi sociologia, economia politică, lingvistica, psihologia, logica etc. Din acest punct de vedere, el se află

2 N. Gogoneață și Z. Ornea, A. D. Xenopol. Concepția socială și filozofică, Ed. politică, p. 154.

3 A. D. Xenopol, *La théorie de l'histoire*, 1908, p. 2.

4 Atanase Joja, *Teoria științei la Xenopol*, în Studii de logică, vol. I, Ed. Academiei, p. 463.

intr-un acord total cu filozofia științifică. În ce privește istoria *lato et stricto sensu*, Xenopol crede că ea nu are sarcina și nici posibilitatea de a studia legile producerii evenimentelor, pentru că, conform logicii faptelor de succesiune, acestea nu sînt guvernate de legi. Din acest punct de vedere, Xenopol se apropie de școala neokantiană a lui Windelband și Rickert, care preconizase ideea că istoria este o știință numai a individualului. Totuși, după cum vom vedea, apropierea aceasta este mai mult exterioară, formală, sub raportul enunțului, nu însă și reală. De altfel, Xenopol, construiește o serie de observații critice împotriva concepției rickertiene a istoriei, atît în ceea ce privește fundamentarea istoriei ca știință, cît și a folosirii conceptului de valoare în definirea faptului istoric. În acest sens el vulnerează esența sistemului rickertian, arătînd că „ceea ce este totuși destul de curios și de neașteptat pentru o teorie care face din noțiunea de valoare culturală elementul distinctiv și caracteristic al istoriei, este să vedem cum campionul său cel mai puternic, d. Rickert, susține că pot să existe valori culturale care nu se schimbă niciodată ; în acest caz istoria nu există. d. Rickert admite deci că această noțiune de valoare culturală poate să se găsească chiar în afara istoriei, în statica socială...”⁵ Noi regăsim aici (la Rickert — n.n.) confuzia și oscilația gîndirii, pe care am notat-o mai sus, între cele două sensuri ale noțiunii de valoare, care înlătură orice precizie științifică acestei noțiuni. Însă, în materie de logică, adaugă cu dreptate Xenopol, prima condiție a oricărei gîndiri este claritatea și precizia”⁶. Istoricul român nu se declară de acord nici cu ceea ce înțelege școala neokantiană prin obiectul de cercetare al istoriei. El remarcă faptul că definiția lui Windelband⁶ după care „istoria este ansamblul vieții spirituale” decurge din interpretarea greșită a semnificației valorii culturale și morale în știința istorică. Credem că concepția lui Xenopol despre istorie, ca știință a faptelor individuale oglindite în conexiunile lor cauzale, se apropie asimptotic de definiția corectă dată acestei științe. Totuși această concepție se cere clarificată prin reinterpretarea noțiunii de fapt istoric așa cum rezultă din contextul operei lui Xenopol. După opinia noastră, Xenopol nu înțelege prin faptul de succesiune un fapt contingent, în sensul lui Henri Berr, Rickert sau Ranke. Faptul istoric este un fapt individual dar și necesar, caracteristică datorită căreia el se înscrie într-o anumită serie istorică. Prin urmare, faptul de succesiune își asociază atributul esențialității implicat în configurația individuală a fenomenului care reflectă devenirea istorică. Sub acest raport, Xenopol, depășește cu mult concepția lui Dilthey, Rickert, Windelband sau Simmel, filozofi cu renume, care și-au consacrat opera fundamentării științei istorice. Întrucît Xenopol introduce faptul istoric în seria istorică, înseamnă că el concepe faptul istoric ca fapt esențial prin care se manifestă tendințele devenirii istorice. Chiar în opera sa de istorie concretă putem constata că evenimentele nu sînt tratate ca niște fapte contingente, ci, dimpotrivă, ca fapte prin care și face curs necesitatea istorică sub forma individualității esențiale. Revoluția

5 A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 108.

6 Vezi W. Windelband. *Geschichte und naturwissenschaft*, cap. I.

7 Rickert a elaborat o amplă teorie cu privire la fundamentele logice ale istoriei în lucrarea „Die Probleme der Geschichte philosophie”.

engleză, revoluția franceză sau revoluțiile de la 1848 nu sînt abordate ca simple fapte accidentale, ci ca evenimente istorice necesare care se inseriază și în care determinarea cauzală, pe lângă alte conexiuni, exprimă substanța rațională și sensul adînc al procesului istoric. Faptele istorice sînt produsul forțelor de dezvoltare care, acționînd în condiții concrete variate și mereu variabile, particularizează procesualitatea istorică într-o multitudine de fapte, individuale esențiale, irepetabile în curgera infinită a timpului. Deci, un principiu general „forțele de dezvoltare“, pe care noi le-am traduce cu legitatea istorică, se manifestă în planul istoriei concrete prin faptele de succesiune. În consecință, concepția xenopoliană a istoriei, în care faptele individuale sînt corelate în conexiunile lor cauzale reprezintă din punct de vedere logic și istoric un triumf al mentalității raționalist-științifice. Spunem aceasta deoarece, dincolo de impreciziunile terminologiei, se evidențiază de fapt adevăratul tablou cuprinzător al concepției lui Xenopol. Deși Xenopol insistă pe întreg parcursul operei sale filozofice că istoria este o știință a individualismului, el demonstrează însă aspectul celălalt, anume că faptele istorice exprimă anumite grade de generalitate. Argumentul fundamental pe care ne sprijinim această acțiune este faptul că A. D. Xenopol introduce în istorie, ca principiu logic superior, conceptul de serie istorică. Gh. Toma adoptă o atitudine extrem de negativă față de conceptul de serie istorică, folosit cu atît succes de către Xenopol. Nu putem fi de acord cu critica ocultă întreprinsă de Gh. Toma⁸, deoarece autorul își întemeiază concluziile negative, nu pe baza criticii conceptului de sine, ci a categoriilor conexe, ca „forță evoluționistă“, „cauzalitate și lege“. Într-adevăr, noțiunea de „forță de dezvoltare“ nu este precis determinată de Xenopol, însă din contextul operei nu se poate ajunge la altă idee decît natura lor materială. În ceea ce privește cauzalitatea, ea rămîne relativ incorectă doar pentru domeniul faptelor de repetiție, adică pentru științele teoretice, însă corectă pentru domeniul de fapte de care se ocupă istoria. Referitor la lege, Xenopol face o distincție formală între aceasta și seria istorică. Analizînd conținutul acestor două concepte, constatăm o mare coincidență sub raport logic și funcțional. Pe de o parte, legea de cauzalitate, chiar și în contextul terminologiei lui Xenopol, poate fi definită ca exprimînd raporturi constante de determinare de la cauză la efect între două sau mai multe fenomene. Considerăm că între cauzalitate și legea cauzală există o legătură logică necesară, iar cauzalitatea individuală a faptului unei idei generale. Pe de altă parte, noțiunea de serie, în accepția lui Xenopol, înserează un număr variabil de fenomene istorice în care legătura fundamentală dintre ele o formează conexiunea cauzală. Căci, așa cum arată Reid, nu există adevăr mai general, care să fi fost recunoscut ca atare de genul uman decît principiul după care orice schimbare în natură trebuie să aibă o cauză. În succesiunea fenomenelor în timp se constată o interdependență reală a lor și care duce la ideea de cauză. Ori, Xenopol, pătruns adînc de ideea cauzalității, face din ea axa principală a conceptului

8 Gh. Toma, *Cîteva contribuții asupra concepției istorice a lui Xenopol*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, séries philosophice*, 1960, p. 270.

de serie istorică. Cauzalitatea are la Xenopol nu numai un înțeles pentru planul conștiinței subiective, sub forma întemeierii logice ca raport de necesitate logică, ci și o semnificație în ordinea ontică pe planul existențial. Fiind dată această concepție realistă asupra principiului cauzalității, înseamnă că și seria istorică are o realitate în sine, în planul istoriei reale, obiective. Mai adăugăm că seria istorică reflectă constanța și iregularitatea în succesiunea faptelor istorice, adică aceea ce este esențial și general în ordinea istorică. Coincidența de conținut între lege și serie a fost sesizată și de marele istoric Nicolae Iorga, care nu se declară de acord cu această concepție în științele istorice. Iar Ath. Joja, luând în discuție seria istorică, arată că ea este universalul concret, recunoscând seriei istorice și capacitatea de a dezvălui raporturi logice. „Xenopol, scrie V. Liveanu, vorbea de exemplu de marea serie a propășirii poporului român sau de seria unirii în istoria poporului nostru, serie în care el închidea de fapt procesul formării națiunii române și a statului național român modern, proces în care se manifestau într-o formă specifică, concretă legitățile formării statelor naționale burgheze“. Prin urmare seriile istorice oglindesc în mod veridic procesul dezvoltării societății umane, când ele sînt folosite de istoric în înțelesul lor exact și cu funcția pe care le-o conferă însăși opera istorică a lui Xenopol. Istorioul român construiește știința istoriei nu pe contingent, pe întâmplător, ci pe esențial, adică pe ceea ce exprimă drept fundamental faptul istoric individual. Infinit apropiat de spiritul științific al sec. al XX-lea și flancat de o concepție filozofică materialistă, Xenopol n-a putut rămîne în afara imperativului dictat de structura cunoștinței științifice, ca cunoștință a universului. De aici imensul efort intelectual desfășurat de filozoful și istoricul român în vederea găsirii unor soluții în sfera grandiosului său sistem care trebuia să răspundă acestei necesități. Seria istorică, care de fapt, reprezintă nervul logic al întregului sistem filozofic xenopolian are forța de a conferi, sub raport teoretic, disciplinei istoriei un caracter științific. Dacă Xenopol s-a opus punctului de vedere după care istoria ar fi o știință care formulează legi — ceea ce de fapt este și aspectul formal al întregii sale argumentații — se datorește modului nereușit în care Comte, Lacombe, Bukle, Durekeim și Simians au căutat să pună istoria sub domnia legilor, obținute prin generalizarea trăsăturilor comune ale evenimentelor istorice, după metodele științelor naturii. Introducerea noțiunii de serie istorică ou funcții antică logică, gnoseologică și metodologică, similare cu cele ale conceptului de lege, întărește concepția generală cu privire la structura logică a cunoașterii științifice în istorie.

Pentru Xenopol, nu faptul pur are vreo importanță, ci faptul cu semnificație, acel care se lasă prins în cadrul seriei istorice. Când „fapte indiferente sau chiar cu totul străine vin să îngreueze sau chiar să tulbure expunerea, spre marea păgubire a cunoștinței trecutului“⁹, istoria își pierde caracterul său științific. Faptele istorice sînt conexate între ele pe „firul pe care se înșiră boabele faptelor succesive“ iar legătura dintre ele este „sau individuală, sau generalitate limitată“¹⁰. Încercînd să stabilească

9 A. D. Xenopol, *Principiile fundamentale ale istoriei*, Iași, 1900, p. 401.

10 *Ibidem*, p. 401.

deosebiri calitative între serie și lege, Xenopol arată că „fiecare fapt istoric este întotdeauna, prin partea sa generală produsul unei dezvoltări anterioare. Faptul istoric final reprezintă deci seria condusă, după cum legea de repetiție reprezintă un fapt generalizat”¹¹. Cu toate eforturile depuse de istoricul român de a găsi note particulare prin care să separe noțiunea de lege de noțiunea de serie, în final aceste două concepte tind spre o relativă coincidență, în chiar opera sa. Bogăția conceptului de serie în concepția xenopoliană a istoriei rezidă și în faptul că „nici seriile, nici faptele istorice nu sînt dispuse numai unele după altele, că și în acest caz, cum pe bună dreptate observă Gh. Toma, Xenopol tinde să afirme un raport dialectic între general și particular. În primul rînd, toate seriile converg în ultimă analiză spre un punct comun, fiind solidare cu tendința generală a evoluției, tendință care le subordonează și le orientează într-o anumită direcție. De aceea, deși sînt distincte și ireductibile una la alta (întocmai ca legile — n. n. V. F.), între diferitele serii istorice există o relație logică de continuitate și unitate, al cărei mecanism este explicat și de această lege a evoluției”¹².

Xenopol postulează posibilitatea stabilirii faptelor necunoscute încă, cu ajutorul inferenței, operație logică aplicată nu numai pentru stabilirea existenței unor asemenea fapte, dar și a cauzalității lor¹³. Inferența, ca procedeu logic, este specifică numai cunoașterii istorice și este impusă de specificul faptelor de succesiune. De aceea, Xenopol considera că logica istorică nu a fost elaborată și că își așteaptă cu nerăbdare „Baconul său”. Cu privire la continuitatea seriilor Xenopol observă că ele pot fi incomplete datorită stării lacunare a cunoștințelor noastre, dar de îndată ce aceste fapte sînt eludate prin studii și documentare, constatăm în chip plenar continuitatea lor. Xenopol însuși afirmase sub presiunea esențializării cunoașterii științifice, „Faptul că seria nu se repetă este indiferent pentru organizarea științifică a disciplinelor istorice. Ceea ce este decisiv este că acest element general servește pentru întrunirea în fascicol a mai multe fapte singulare, deci pentru a ușura povara cunoștințelor și a înlesni minții dominarea și luarea în stăpînire a fenomenelor... Căci pentru ca să poată cîștiga cunoașterea un caracter științific ea trebuie turnată în tiparele generale ale cunoștințelor abstracte și aceasta se realizează tot atît de bine cu ajutorul seriei ca și cu cel al legii”¹⁴. Ca atare, ceea ce caracterizează seria istorică în sistemul lui Xenopol este că ea definește aproximativ, din punct de vedere epistemologic și antologic, noțiunea de lege.

Pentru perioada domniei lui Al. I. Cuza, Xenopol determină existența a treisprezece serii principale de fapte care au continuat să se dezvolte în acest timp 1) prima serie a regenerării poporului român ; 2) seria ascendentă a influenței franceze ; 3) seria coborîtoare a influenței grecești ; 4) seria unirii Principatelor ; 5) seria dinastiei străine ; 6) seria emancipării

11 A. D. Xenopol, *La Théorie de l'histoire*, p. 16.

12 Gh. Toma, *Xenopol despre logica istoriei* ; Ed. politică, 1971, p. 175.

13 Valeriu Bulgaru, *Xenopol și modelarea istoriei prin teoria seriilor*.

A. D. Xenopol, *Studii privitoare la viața și opera sa*, Ed. A.R.S.R., 1972, p. 196

14 *Ibidem*, p. 198.

țaranilor ; 7) seria funcționarismului ; 8) seria extinderii agriculturii ; 9) seria limitării cheltuielilor statului ; 10) seria creșterii cheltuielilor particulare ; 11) seria literară ; 12) seria științifică ; 13) seria progresului străinilor în economie și finanțe.

La aceste serii stabilite de Xenopol pentru perioada domniei lui Cuza Vodă, se mai adaugă și alte serii izvorite din activitatea sa politică sau de origine externă, însă care interferează puternic cu cele interne. În acest sens, Xenopol mai identifică un număr de 6 serii : 1) seria jurisdicției consulare ; 2) seria înălțării prestigiului țării ; 3) seria emancipării totale de sub influență grecească ; 4) seria egalității interne ; 5) seria loviturii de stat ; 6) seria răsturnării domnitorului, interferează cu seria dinastiei străine.

În seria Unirii se cuprinde evenimentul extern al războiului Crimeei, apoi al războiului dintre Franța și Austria pentru unificarea Italiei, care deși au avut o influență imensă, „nu este legată prin nici o cauză de dezvoltarea poporului român“. De exemplu, pentru Xenopol războiul Crimeei își are originea în lămurirea de stat de la 2 decembrie 1852, prin care Napoleon al III-lea a înlăturat libertățile democratice cistigate de poporul francez în revoluția din 1848. Pentru a canaliza nemulțumirea maselor în altă direcție și pentru a-și reface prestigiul, Napoleon urmărește cu asiduitate un succes extern, oferit de războiul Crimeei.

Dar războiul Crimeei va implica, la tratativele de pace de la Paris și problema rezolvării situației țărilor române, problemă ridicată de Contele Walewski. Războiul austro-franco-sirb dus fără nici o legătură cu istoria poporului român va interfera cu seria Unirii prin aceea că Austria înfruntă la Magenta și Solferino, va recunoaște dubla alegere a lui Cuza. Am dat aceste câteva exemple pentru a ilustra cîmpul de aplicabilitate a noțiunii de serie istorică și caracterul armonios al organizării materialului faptic în această operație dinamică a analizei istorice.

Iar pentru a ilustra revenirea în actualitate a noțiunii xenopoliene de serie istorică voi cita pe Vasile Bulgaru care arată că acum „...putem considera că teoria seriilor realizează o remodelare a istoriei în care cauzalitatea istorică înlanțuie faptele unele pe altele, făcînd să derive fiecare fapt subsecvent din antecedentul său. Constituind și fundamentînd conceptul de structură al seriei de succesiune cauzală, în toate proprietățile sale de structură și de relații funcționale, Xenopol nu a trecut la căutarea mai departe, prin care spiritul său pătrunzător ar fi putut să discute relativismul și probabilitismul, care aveau să revoluționeze curînd nu numai matematicile dar și atîtea alte științe. Dar chiar și în condițiile în care au fost formulate în concepția lui A. D. Xenopol, seriile istorice reprezintă o schemă specifică ce poate conduce la anumite abstractizări apte să ajute la construcția unor programe de cercetare modernă a informației istorice pe baze matematice și cibernetice. Teoria seriilor istorice, fundamentată de Xenopol pe concepția faptelor de succesiune și supuse legii cauzalității, reprezintă prin implicațiile ei de perspectivă, o contribuție de excepțională importanță a gînditorului român la dezvoltarea filozofiei universale a istoriei.

SUCCESSION ET SÉRIE DANS LA EN LOGIQUE DE L'HISTOIRE À XENOPOL

Résumé

Dans cet article l'auteur se propose de mettre en évidence le caractère scientifique et même pratique de la conception de Xenopol en ce qui concerne les deux concepts fondamentaux de son système de philosophie de l'histoire. A l'opinion de l'auteur, Xenopol a fondé la logique de l'histoire sur la division des phénomènes en phénomènes de répétitions et succession, division qui n'a rien métaphysique en soi ; au contraire, l'auteur affirme que entre ces deux grandes catégories de phénomènes il y a des liaisons dialectiques. La conception matérialiste de l'auteur de la „Theorie de l'histoire a assuré une *vision* scientifique sur l'ensemble de phénomènes historiques comme phénomènes des successions. De plus, Xenopol soutienne que l'opposition entre les deux grands groupes des phénomènes n'est pas une opposition absolue, parceque toutes les phénomènes de l'univers sont, à son avis, aussi faits de successions, même la succession jour et nuit. Mais, dans cette situation la particularisation des phénomènes n'aboutit la limite où elles peuvent avoir une signification plus importante pour la connaissance humaine. Donc, pour Xenopol, il n'y a pas dans l'univers deux phénomènes absolues identiques.

Donné étant que le philosophe roumain introduit le fait historique dans la série historique, on peut concevoir le fait historique comme essentiel par lequel se manifeste les tendances du devenir historique. Par suite, la série historique, fondée sur le principe de la causalité, reflète le processus du développement de la société humaine. Xenopol est d'opinion que seulement le fait qui peut être compris dans la série historique a une véritable importance et non pas le fait pour. La richesse du concept de série réside encore dans le fait que ni les séries ni les faits historiques ne sont pas disposés seulement les uns après les autres, mais entre eux on a des rapports dialectiques.

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ ȘI SOCIALISTĂ DIN IAȘI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

de DUMITRU D. RUSU

Leagăn al tradițiilor progresiste, izvor al multora din înfăptuirile esențiale ale poporului român, centru al unor acțiuni cu caracter revoluționar, Iașii vor fi, în privința mișcării muncitorești și socialiste, unul din principalele locuri de geneză și dezvoltare ale acestui element progresist, purtător al celor mai înalte idealuri de progres și libertate. Indiscutabil, la baza nașterii și evoluției noului, în speță a ideilor socialiste, stau tradițiile revoluționare, înaintate, idealurile de dreptate și libertate, larg vehiculate la Iași în perioada 1821—1848, în anii Unirii și apoi în condițiile prestigioasei dezvoltări culturale din a doua jumătate a secolului trecut. Alături de București, Iașii au fost, în întreaga perioadă de pînă la primul război mondial, centrul spiritual al promovării ideilor înaintate, de dreptate socială, egalitate deplină. În pofida slabei dezvoltări a forțelor de producție capitaliste la Iași, elementul muncitoresc și socialist, ideologia cea mai înaintată a epocii — socialismul științific — vor cuceri, treptat, un loc de seamă în ansamblul vieții ieșene, o dată cu deceniul al optulea din secolul trecut.

Totuși, din anii 1830—1850, în condițiile unui început de dezvoltare a economiei capitaliste, apar la Iași elementele embrionare ale clasei lucrătorilor industriali. Stabilirea evoluției numerice a clasei muncitoare la Iași, în perioada începuturilor, este dificilă. Datele statistice existente oferă informații neconcludente și contradictorii. Oricum, elementul muncitoresc din Iași, care își câștiga existența de pe urma muncii salariate în sectorul industrial, putea număra pe la 1860, 1 500—2 000 de persoane. Dar, dintre acestea, cei aproape 300 de lucrători din întreprinderile mecanice alcătuiau, în general, o categorie socială mai omogenă, care a stat la baza formării proletariatului din orașul Iași. Totuși, la mijlocul secolului trecut și în următoarele două decenii, sîntem într-o perioadă de plină desfășurare a procesului de constituire a categoriei lucrătorilor industriali. De fapt, pînă în deceniul al optulea din secolul trecut Iașii nu depășesc perioada începuturilor mișcării muncitorești. Economicște, predomină mica producție de mărfuri și cooperația capitalistă simplă, care nu pot asigura ruperea totală a lucrătorilor de mijloacele de producție personale. În aceste condiții, proletariatul nu alcătuia încă o clasă socială omogenă, nu avea încă o conștiință de clasă, nu era organizat. Toate aceste atribute ale clasei muncitoare industriale se vor dezvolta, treptat, în rîndul lucrătorilor din Iași, în ultima treime a secolului trecut și la începutul secolului nostru.

Progresele industriei la Iași, în ultimile trei decenii ale secolului al XIX-lea, deși nu sînt spectaculare, înscriu totuși orașul în rîndul centrelor cu o industrie de fabrică în formare¹. Numai în ramura alimentară — adevărat, cea mai avansată în această epocă — „au funcționat în Iași, continuu sau cu intermitență, un număr de 11 mori, două fabrici de conserve, trei fabrici de bere, o fabrică de coniac, una de spirit, o fabrică de uleiuri vegetale și o manufactură de tutun”². Și celelalte sectoare ale industriei — textilă, pielărie, prelucrarea lemnului, metalurgie etc. — însumează în jur de douăzeci de întreprinderi, aparținînd industriei de fabrică. Menționînd și existența a sute de ateliere, cu cele mai diverse profiluri, putem aprecia că Iașul se ancorase deja în economia industrială a țării.

Corespunzător ascensiunii ramurilor industriale, se va dezvolta numeric și clasa muncitoare. Deși datele statistice cu privire la numărul muncitorilor din întreprinderile ieșene, cît și informațiile referitoare la condițiile de muncă, organizarea și lupta muncitorilor, sînt destul de sărace și lipsite de continuitate, totuși, vom încerca să conturăm aceste aspecte fundamentale legate de existența și activitatea clasei muncitoare din Iași în perioada anterioară primului război mondial.

Urmărind evoluția numerică a clasei muncitoare către sfîrșitul secolului treout, constatăm că Iașii se situau printre primele centre din țară. Peste un deceniu, în 1910, cu cei aproape 6 000 de muncitori³, Iașii ocupau al șaselea loc în privința numărului de muncitori, după Ilfov, Prahova, Covurlui, Buzău și Bacău. Este drept că la finele perioadei moderne, datorită înapoierii economice a orașului, numărul muncitorilor din industrie, în raport cu totalul populației din Iași, era încă destul de redus. Totuși, proletariatul era deja o pătură socială a cărei prezență în viața orașului era pe deplin simțită.

Condițiile de muncă erau aceleași ca pe întreg teritoriul țării. Lipsa unei reglementări cuprinzătoare a raporturilor de muncă dintre stăpîni

1 Pentru detalii a se vedea Gh. Platon și V. Russu, *Materiale privind industria orașului Iași în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *Analele Univ. „Al. I. Cuza” din Iași, „Istorie”, fasc. 2/1969*, p. 177—215.

2 *Ibidem*, p. 197.

3 Către 1890, elementul muncitoresc din Iași putea întreci 5.000 de persoane. La începutul secolului al XX-lea, în cele 24 de fabrici din Iași erau 4.370 de muncitori, la care trebuie să mai adăugăm și pe cei 2.732 de meseriași. După București, Iașul avea atunci cel mai mare număr de muncitori. În 1908, în județul Iași erau 6.622 de muncitori, din care peste 5.000 aparțineau orașului. „Anuarul statistic” din 1912 consemnează, în schimb, pentru anul 1902, un total de 2.925 de lucrători în industria mare, căile ferate și cartierele din județul Iași. Adăugînd acestora și muncitorii din mica industrie, ajungem la peste 6.000. Cu siguranță că din cei aproape 80.000 de locuitori ai Iașului, elementul muncitoresc însuma o cifră ceva mai ridicată decît cea dată de statistici. (Pentru unele date statistice a se vedea: *Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial*, Ed. Politică, București, 1969, p. 216; M. Gh. Bujor, *O statistică, în „România muncitoare”, 17 iulie, 1905*, p. 1; *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II, partea I, p. VII; Arh. St. Iași, fond Primăria Iași, dosar nr. 8/1909, f. 132—151; *Anuarul statistic a României*, București, 1912, p. 384).

și lucrători va genera cele mai mari abuzuri și nedreptăți. Durata mare a zilei de muncă, condițiile grele din întreprinderi, insuficiența salariului, amenzile abuzive aplicate muncitorilor, folosirea intensă a muncii femeilor și copiilor, sînt cîteva din aspectele comune ale asupririi clasei muncitoare. Adăugînd, la acestea, condițiile tehnico-sanitare precare, lipsa de protecție a muncii, lipsa de îngrijire medicală, avem o imagine, fie ea și generală, asupra greutăților pe care le înfrunta muncitorimea ieșeană în acei ani. Datele asupra situației lucrătorilor din fabricile existente, tipografii, brutării, atelierele meșteșugărești sînt edificatoare în privința condițiilor grele de muncă și trai ale maselor lucrătoare⁴. Muncitorii din întreprinderile mari lucrau în condiții deosebit de grele, în spații necorespunzătoare, lipsiți uneori de cele mai elementare măsuri de protecție. Pe lângă munca istovitoare din fabrică, subalimentarea cronică, condițiile necorespunzătoare de locuit, agravau existența acestei clase.

Pe măsura dezvoltării mării industrii, a creșterii numerice a proletariatului industrial și a înrăutățirii situației sale, se vor face progrese remarcabile și în domeniile organizării și luptei. Deși nu posedăm date certe asupra începuturilor organizării muncitorilor la Iași, totuși, după 1860, nu au putut lipsi de aici casele de ajutor reciproc, casele de prevenire, asociațiile de întrajutorare, casele frățești etc. Sîntem în faza în care prevederile programatice ale organizațiilor muncitorești se limitau la întrajutorarea și apărarea intereselor materiale ale muncitorilor, în limitele permise de patroni care, de obicei, intrau în aceste asociații.

După 1870, asociațiile de ajutor reciproc evoluează către forme mai încheiate, urmărind scopuri mai apropiate de interesele muncitorilor. Constituirea în anul 1872 a „Asociației generale a tuturor lucrătorilor din România” — prima organizație pe scară națională a proletariatului român — va fi urmată de crearea unei societăți similare la Iași⁵. În seara zilei de 24 ianuarie 1873, în urma unei întruniri a lucrătorilor din Iași, „profesioniști și industriali și alți lucrători de diferite categorii”, ținută într-o sală din Universitate, s-a constituit o „Asociațiune de lucrători români”⁶. Scopul acestei societăți era „îmbunătățirea stării morale și materiale a lucrătorilor români; stabilirea amicitiei și bune înțelegeri între patroni și lucrători, modul și conduita de adoptat spre a face față concurenței industriale a lucrătorilor străini (...) ; ajutarea acelor lucrători sau a femeilor lor, cărora, lucrînd, li s-ar întîmpla vreo nenorocire, cum și în caz de bătrînețe, neputință adevărată sau moarte; în fine, încurajarea celor de

4 Pentru date asupra situației muncitorilor din Iași în a doua jumătate a secolului trecut și la începutul secolului nostru a se vedea: *Documente privind Istoria României, Războiul pentru Independență*, vol. I, partea I, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 685—686; *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, p. 448; *Ibidem*, vol. II, partea I, p. 2; „Solidaritatea”, București, 11 decembrie 1905, p. 1; „Lumea nouă”, 30 aprilie 1896 (articolul „Lucrătorul brutar”); *Documente din Istoria mișcării muncitorești din România 1893—1900*, p. 82—83; Arh. St. Iași, Fond Primăria Iași, dosar nr. 123/1893, f. 18; 418/1902, f. 2—14; nr. 38/1904, f. 10-12; nr. 408/1906, f. 1—2.

5 Inițiarea asociației lucrătorilor din Iași, în 1873, este apreciată ca „o consecință a celei din București” (*Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România (1821—1878)*, Ed. Politică, București, 1971, p. 670).

6 *Ibidem*, p. 667—670.

bună conduită”⁷. Cei 70 de membri fondatori au ales un comitet de 9 persoane „din toate profesiunile”. În concluzie, ziarul „Românul” care insera acest anunț, aprecia că „această inițiativă (...) merită toată atenția lucrătorilor, industrialilor și profesioniștilor, cari trebuie să se grăbească pentru a se înscrie în noua societate”⁸. Alte date privitoare la această organizație nu mai avem. Oricum, prin programul anunțat se înscrie printre principalele organizații din această epocă, din întreaga țară.

Progrese mai însemnate pe linia organizării muncitorilor ieșeni se vor înregistra după 1880, o dată cu radicalizarea mișcării socialiste, mișcare aflată în plină dezvoltare începând cu deceniul al optulea din secolul al XIX-lea.

★

Paralel cu începutul mișcării muncitorești și într-o măsură mai însemnată, se va afirma puternic în Iași, mișcarea socialistă. Centru al ideilor revoluționare, din perioada regulamentară, punct principal de propagare a ideologiei revoluției de la 1848 și a idealurilor din anii înfăptuirii Unirii, remarcabil centru al fundamentării culturii naționale, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Iașii vor recepta timpuriu și ideile socialiste, inițial în fașa premarxistă și apoi doctrina socialismului științific. Orașul Iași se înscrie printre cele mai de seamă centre ale dezvoltării și răspîndirii socialismului în România modernă. Aici s-au organizat cele dintîi cercuri socialiste, apar primele publicații socialiste și tot de Iași este legată activitatea unor militanți de seamă și elaborarea primelor programe ale socialiștilor din România⁹.

Iașul nu a fost străin de ideile socialismului utopic. Activitatea teoretică și practică a unor gînditori înaintați ca Mihail Kogălniceanu, C. Negri, Al. I. Cuza, militanți pentru progresul social, dezrobirea țării de sub jugul feudal, pentru instaurarea unui regim de dreptate socială, se poate înscrie pe linia incipientă a unui curent înnoitor de nuanță socialist-utopică. Mai mult, revoluția de la 1848 și Unirea au dat un orizont larg forțelor înaintate românești. Pleiada de revoluționari democrați de la 1848 a creat climatul favorabil, terenul prielnic, intrării ulterioare pe făgașul ideilor socialiste a unei serii de intelectuali și alți oameni înaintați.

Începînd cu deceniul al șaptelea, oameni de cultură, intelectuali din Iași, în mare parte tineri, dornici să realizeze progresul țării și îmbunătățirea stării poporului, au acționat în vederea înfăptuirii, pe un plan nou, a idealurilor democratice pașoptiste. Aceștia au preluat din programele generației de la 1848 esența prevederilor democratice și le-au adaptat noilor realități, dezvoltîndu-le, în ultimă instanță, conform cerințelor și năzuințelor clasei muncitoare¹⁰.

⁷ *Ibidem*, p. 669—670.

⁸ *Ibidem*, p. 670.

⁹ Pentru unele date generale a se vedea și: Victor Vișinescu, *Solia Nădejde*, Ed. Politică, București, 1972, p. 25—88.

¹⁰ Referitor la modul în care socialiștii au preluat ideile revoluționare de la 1848 a se vedea: *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, p. 54-56; Elena Georgescu, *Tezaur din veacul trecut*, București, 1971, p. 22—39.

Acest fenomen avea loc în condițiile cînd Iașul se situase deja în fruntea vieții spirituale a țării, participînd intens și la schimbul de valori internaționale, receptînd tot ceea ce s-a dovedit a fi înaintat. Încă din deceniul al șaselea al secolului al XIX-lea, Iașul era unul din principalele puncte de tranzit pentru literatura socialistă ilegală care se transporta în Rusia. După 1872, -sa organizat aici chiar un depozit de literatură revoluționară unde se adunau „sute de chilograme de cărți tipărite la Londra și Geneva“, urmînd să fie trecute peste Prut. Tot la Iași au găsit teren prielnic pentru desfășurarea activității revoluționare emigranți ruși, bulgari, polonezi care, cu timpul, s-au încadrat în mișcarea socialistă din țara noastră. De asemenea, cele două momente europene de mare însemnătate pentru întreaga omenire — crearea Internaționalei I și Comuna din Paris — au găsit un profund ecou și în rîndul intelectualilor ieșeni. Filozoful Vasile Conta, mai tîrziu profesor la Universitatea din Iași, a făcut parte dintr-o secție a Internaționalei I. Lucrările lui Marx și Engels începuseră să fie cunoscute în rîndul intelectualilor cu vederi democratice.

La Iași au activat în deceniile opt și nouă ale secolului trecut, figuri proeminente ale mișcării socialiste din țara noastră ca : Nicolae Codreanu, Dr. Russel, C. Dobrogeanu-Gherea, Eugen Lupu, frații Ion și Gh. Nădejde, Constantin Mille și alții.

În acest complex de factori au luat naștere la Iași primele organizații socialiste din România. Nu întîmplător, procesul de afirmare și organizare a socialiștilor la Iași a găsit climatul favorabil în mediul universitar. Prin natura preocupărilor, tineretul studios și profesorii progresiști din Universitatea ieșeană au venit, de timpuriu, în contact cu ideile socialiste. De aici au plecat și inițiativele pentru găsirea unui cadru organizatoric adecvat afirmării și răspîndirii noii ideologii. După două încercări eșuate — din 1863 și 1870 — de a înființa o asociație studențească, la 5 martie 1875 un grup de studenți, cunoscuți prin orientarea lor socialistă, au constituit „Clubul studenților Universității din Iași“, organizație dominată de ideologia socialistă premarxistă, urmărind unele obiective cu caracter general —democratic. Comitetul clubului era format din M. Mihalcea — președinte, Eugen Lupu — secretar, Gh. Gheorghiu — casier și C. C. Văleanu — bibliotecar ¹¹. Scopul principal al clubului, prevăzut în statut, era „stabilirea comunității de principii“ și pe baza acestei comunități se avea în vedere realizarea „unirii cit mai strîns între studenți“. Se preconiza și „sprijinul reciproc“ prin intermediul „prelecțiilor“ și discuțiilor asupra problemelor științifice, conferințe publice, producții muzicale, reprezentanții teatrale etc. „Cînd fondurile clubului ar permite vor fi ajutați studenții lipsiți de mijloace“ ¹².

În cadrul activității desfășurate, membrii Clubului au ținut o serie de conferințe cu caracter științific, au adunat fonduri pentru sprijinirea războiului de independență. Cu timpul, din acest club cu orientare general

11 D. Berlescu, *Universitatea din Iași de la 1860 pînă la 1918*, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860—1960*, vol. I, București, 1960, p. 202—205 ; Ion Popescu-Puturi, Titu Georgescu, *Purtători de flamuri revoluționare*, Ed. Științifică, București, 1971, p. 48.

12 D. Berlescu, *op. cit.*, loc cit., p. 204.

democratică, se desprinde grupul de studenți situați pe poziția cercurilor socialiste constituite în această perioadă. De fapt, au existat strinse legături între unii din membrii clubului și cercul socialist ilegal, constituit la Iași, în vara aceluiași an.

Începuturile și activitatea acestui cerc este strins legată de numele unor militanți de seamă pe tărîmul mișcării socialiste: Eugen Lupu, Nicolae Codreanu, Constantin Dobrogeanu-Gherea ș.a. Scopul cercului era — în primul rînd — de a crea și asigura educarea cadrelor revoluționare socialiste, de a desfășura o activitate propagandistică de răspîndire a ideilor democratice, de familiarizare a unui număr tot mai mare de adepți cu noțiunile materialiste, socialiste.

Compoziția socială a acestor cercuri era eterogenă. De aceea, ele nu au fost ferite de influența ideologiei burgheze asupra gîndirii unor participanți. Totuși, predominau ideile înaintate ale epocii. Încercînd să conturăm nivelul ideologic al socialiștilor ieșeni, constatăm că, în deceniul al optălea din secolul trecut, se situau pe poziții premarxiste, avînd însă și preocupări pentru teoriile socialismului științific. Cercul socialist din Iași era dominat, la început, de concepții lasalleamiste, prudhoniste, narodniciste. Paralel însă, ideile socialismului științific își creau drum mai intens și mai sigur. Începînd să studieze operele lui Marx și Engels, membrii acestui cerc au înțeles importanța lor pentru dezvoltarea gîndirii socialiste și au depus eforturi susținute pentru a le face cunoscute masei muncitoare¹³. Concepțiile socialiștilor ieșeni din această perioadă le găsim exprimate într-o serie de articole, broșuri, conferințe etc. Pronunțîndu-se pentru apărarea intereselor maselor populare, socialiștii au demascat exploatarea, au dezvăluit arbitrariul vieții social-politice. Ei și-au îndreptat atenția spre țărănime, socotind-o, uneori, forța socială de bază a mișcării revoluționare. De asemenea, încă de pe acum, socialiștii ieșeni promovau ideea revoluției drept calea pe care poporul nostru poate și trebuie să meargă la realizarea revendicărilor sale. Ei afirmau, totodată, țelul științei și culturii în lupta poporului pentru eliberare. Militînd pentru un program general democrat, primii socialiști aveau ca ideal lupta împotriva rămășițelor feudale, cucerirea libertăților democratice, desăvîrșirea unității naționale.

Totuși, ideile călăuzitoare în activitatea socialiștilor din deceniul al optălea nu depășeau, cu mult, ideile revoluționar-democratice și socialist-utopice. În acele condiții, socialiștii nu au putut merge pînă la înțelegerea legilor obiective ale dezvoltării societății, a rolului hotărîtor al proletariatului. Dar, elementele de critică a societății au contribuit la pregătirea condițiilor favorabile pentru răspîndirea marxismului, la apropierea socialiștilor de mișcarea muncitorească.

În condițiile istorice concrete ale României din anii 1870—1880, activitatea cercurilor revoluționare de la Iași a avut o deosebită însemnătate. Înălțînd steagul ideilor înaintate, revoluționare, au pregătît terenul pentru pătrunderea ideilor socialismului științific. De fapt, după 1877—1878,

13 Vezi și Georgeta Tudoran, *Aportul socialiștilor ieșeni la răspîndirea marxismului în România*, în *Cercetări istorice*, Iași, 1970, p. 219—229.

între socialiștii ieșeni va avea o largă răspîndire „Capitalul” lui Marx. Iașii rămîn pînă după 1880 principalul nucleu al mișcării socialiste de la noi, centru de propagare a ideologiei socialiste prin conferințe, presă și diverse publicații, loc de geneză pentru primele programe socialiste de la noi.

Un rol important în procesul de clarificare politică a cercurilor socialiste l-a avut prima conferință a cercurilor socialiste care s-a ținut la Iași, în octombrie 1879. Printre participanți sînt menționați Zamfir Arbore, Dr. Russel, Th. Speranția, Ioan și Gh. Nădejde ș.a. Discuțiile purtate cu acest prilej s-au încheiat cu hotărîrea ca activitatea socialiștilor să se îndrepte către problemele pe care le ridică societatea românească. Conferința a arătat că mișcarea socialistă se orienta spre clasa muncitoare cît și spre celelalte categorii exploatate. Consfătuirea a dat un impuls favorabil evoluției activității cercurilor socialiste. În conferință va triumfa ideea necesității organizării activității socialiste pe baza unui program propriu.

După această fază de căutări, în anii 1879—1881 se va trece la alcătuirea programelor socialiste propriu-zise, cuprinse în publicațiile vremii, în presă, mai ales.

În acțiunea de luminare a clasei muncitoare, în îndrumarea spre organizare, în formularea și difuzarea revendicărilor sale programatice, un rol important l-a avut presa muncitorească și socialistă din această perioadă. După „Socialistul” (București, 1877), al doilea ziar socialist din țară, „Besarabia”, apare la Iași, în septembrie 1879, la inițiativa Dr. Russel¹⁴. Din tematica ziarului reiese că atenția redacției a fost îndreptată către aceleași probleme general-democratice care au preocupat și redacția „Socialistului” din București. În gazeta ieșeană aceste idei sînt tratate mai cuprinzător și mai adînc. În ultimele numere, gazeta „Besarabia” prezenta statul burghez ca pe un instrument de dominație a minorității, arăta necesitatea trecerii în proprietate colectivă a pămîntului și a instrumentelor mari de muncă. Orientarea ziarului către marxism aduce suprimarea acestuia în decembrie 1879¹⁵.

La sfîrșitul anului 1879, socialiștii au înființat la Iași o tipografie proprie, cu ajutorul căreia au publicat, în anul 1880, mai multe broșuri și foi volante. Una din cele mai importante tipărituri a fost lucrarea dr. Russel, intitulată *Un studiu psihiatric, urmat de cîteva comentarii asupra ideilor sănătoase*, apărută în martie 1880. Aici, s-a încercat a se expune principiile teoretice ale socialismului, schișîndu-se, totodată, direcțiile programatice ale cercurilor socialiste din România, așa cum erau înțelese de socialiștii din Iași. Partea a doua a lucrării cuprindea, după cum se preciza și în titlu, „cîteva comentarii asupra ideilor sănătoase”, adică a ideilor socialiste. Aici se făcea o sinteză asupra esenței socialismului așa cum fusese înțeles de către Cercul socialiștilor din Iași. Ideea fundamentală, „eliberarea clasei muncitoare trebuie să fie opera ei însăși”, o întil-

14 *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, Ed. Politică, București, 1964, p. 44—50.

15 *Ibidem*, p. 50.

nim exprimată clar în lucrare. În lumina concepției materialismului istoric, socialismul este apreciat ca rezultat al evoluției societății, fiind sesizată și ideea celor două faze ale dezvoltării societății socialiste.

La sfârșitul studiului era adăugat un program al tinerei mișcări socialiste. Programul încerca să prezinte soluții atât pentru problemele economice, sociale, administrative, cuprindea și unele prevederi pentru muncitori, dar cu limitele firești, dependente și de nivelul dezvoltării socialismului la Iași și a orașului în general. Cu toate că principiile programatice, cuprinse aici, depășeau cadrul mișcării revoluționar-democrate, păseau pe pozițiile socialismului științific, în formularea lor se manifestă încă influențe lassalleene, narodnice, utopice ¹⁶.

Apariția și răspîndirea programului a avut o importanță deosebită. Aici erau exprimate cele mai înaintate idei din România de atunci, demonstrînd că și la noi există teren de dezvoltare a mișcării socialiste. Programul socialist de la Iași era o reflectare a procesului incipient, dar sigur, de apropiere a mișcării socialiste din România de socialismul științific marxist. Combătînd tendințele acelor socialiști care limitau propagarea ideilor socialiste numai în rîndurile tineretului intelectual, s-a mers către o apropiere mai mare de muncitorii din industrie. Această apropiere va duce la grăbirea procesului de transformare a clasei muncitoare din clasă în sine în clasă pentru sine.

Către sfârșitul deceniului al optălea din secolul trecut a luat o deosebită amploare activitatea propagandistică a cercului din Iași, ale cărui rînduri vor crește continuu. Clubul studenților a trecut la ținerea referatelor publice, care ridicau mai ales probleme sociale. Se supunea unei analize critice starea mizeră în care se găseau masele producătoare din România. Alături de chestiunile sociale, socialiștii din Iași acordau atenție deosebită problemelor științei, religiei și educării în spiritul patriotismului. Prin răspîndirea acestor idei, socialiștii au dat o puternică lovitură idealismului, misticismului, obscurantismului.

În această perioadă, la Iași, dr. Russel, C. Mille și alții, țineau în zilele de duminică, în fața muncitorilor, conferințe educative cu caracter socialist ¹⁷. Totodată, cercul socialist a ajutat pe muncitorii ieșeni în organizarea lor în asociații muncitorești, avînd la bază principiul luptei de clasă. Depășind stadiul asociațiilor de ajutor reciproc în care intrau și patronii, muncitorii au trecut la înființarea unor asociații profesionale, bazate pe principiul luptei de clasă. Aici, intrau numai muncitorii, indiferent de naționalitate. Astfel, cu ajutorul socialiștilor, se va înființa prin 1880 asociația profesională a lucrătorilor brutari, apoi a lucrătorilor caretași, lăcătuși, rotari, fierari și, în 1881, cizmari. Din cele două statute existente, „Statutul societății lucrătorilor caretași și lemnari” și „Statutul societății lucrătorilor ciubotari”, identice în conținut ¹⁸, putem aprecia scopul acestor organizații. Plecînd de la faptul că „starea economică a lucrătorilor

¹⁶ Elena Georgescu, *op. cit.*, p. 69—73.

¹⁷ C. Mille, *Dinu Millian, în Scrieri alese*, Ed. pt. lit., București, 1961.

¹⁸ *Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență*, vol. I, partea I, Ed. Acad. R.P.R., București, p. 685—689.

ciubotari din Iași astăzi e foarte tristă în comparație cu starea lucrătorilor de aceeași meserie din străinătate“ și „că lucrătorii pot îmbunătăți starea lor materială (...) numai prin unitate și propriile lor forțe“ se preconiza construirea societății care să aibă „de scop imediat îmbunătățirea stării economice, intelectuale și morale a membrilor ei precum și a tuturor lucrătorilor în această meserie“. Mai precis, societatea își propunea să lupte pentru mărirea salariilor, reducerea duratei zilei de muncă, ajutor mutual în caz de boală. Membri ai „societății“ puteau fi numai muncitori. Organul suprem de conducere era adunarea generală, convocată săptămânal. Pentru îndeplinirea hotărârilor adunării generale și realizarea treburilor curente se alegea un comitet pe timp de un an ¹⁹.

În iulie 1880, lucrătorii tipografi din Iași au înființat societatea „Unirea“. După publicarea debaterilor și hotărârilor congresului internațional al muncitorilor tipografi de la Bruxelles, muncitorii din tipografiile ieșene au ținut o adunare, la 1 februarie 1881, sub semnul solidarității „dintre lucrătorii tipografi din ambele continente“. Această acțiune a influențat pe lucrătorii din Iași, tipografii înscriindu-se „cu toții“ în societatea „Unirea“ ²⁰. În ianuarie 1881, muncitorii ieșeni din atelierele de cizmărie și-au creat o organizație proprie. În prealabil, un comitet al muncitorilor cizmari a dus o largă agitație printre toți muncitorii atelierelor de cizmărie. Comitetul a lansat un apel prin care convoca pentru 18 ianuarie o adunare generală a muncitorilor ciubotari din Iași, în cadrul căreia urma să fie aprobat proiectul de statut al societății ²¹.

După statute, se constată că aceste organizații muncitorești, cu caracter profesional, depășeau, prin compoziția și scopul lor, organizațiile de întrajutorare, specifice începuturilor unirii maselor muncitoare. Asociațiile muncitorilor din Iași, întemeiate în jurul anilor 1880, au demonstrat muncitorilor necesitatea unirii în organizații proprii de clasă și au contribuit la formarea conștiinței de clasă a acestora, reflectând începutul maturizării muncitorimii, organizată separat de patroni și împotriva acestora.

Procesul constiuirii de „societăți“ și „asociații“ muncitorești va continua în toată perioada care face obiectul atenției noastre. Către finele secolului al XIX-lea, erau, în Iași, peste 60 de societăți, cuprinzând cele mai diferite categorii de lucrători, meseriași, funcționari ²².

Intensificarea propagandei socialiste, însoțită de orientarea socialiștilor spre organizațiile muncitorești, a sporit îngrijorarea autorităților. După înfrângerea grevei studenților socialiști din Iași din 1880 ²³, folosind

¹⁹ Ibidem.

²⁰ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, p. 83.

²¹ *Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență*, vol. I, partea I, Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, p. 689.

²² N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, ediția a II-a, București, 1914, p. 442—444.

²³ În toamna anului 1880, studenții Universității din Iași fac grevă împotriva rectorului Petre Suciu, profesor de drept roman, care prin comportarea brutală și jignitoare leza demnitatea tineretului universitar. Organizată și condusă de Clubul studenților din Universitate, greva a durat mai bine de o săptămână, soldându-se cu înlocuirea rectorului (*Tineretul comunist în acțiune*, Ed. Științifică, București, 1972, p. 54).

acțiunile socialiștilor ieșeni pentru cinstirea celei de a zecea aniversări a Comunei din Paris, autoritățile vor lua măsuri represive împotriva intensificării acțiunilor socialiștilor. Cu toată persecuția dezlănțuită de guvernul liberal, cercul socialist din Iași, în care activau numeroși studenți și profesori de la Universitate, se pregătea să sărbătorească istoricul eveniment din primăvara lui 1871²⁴. Aniversarea urma să fie marcată printr-un banchet, la care dr. Russel, Const. Mille și Ion Nădejde urmau să evoce, în discursurile lor, impresionantele fapte de eroism ale comunarilor. De asemenea, se prevăzuse declamarea unor poezii revoluționare, se pregătiseră coruri cu cintece revoluționare.

Urmărind să împiedice sărbătorirea, prefectul interzice banchetul în sala „Chateau aux fleurs”. Hotărîrea organizatorilor de a găsi totuși un alt local determină intervenția poliției care înconjură casa dr. Russel, unde se făceau pregătirile și arestează pe cei prezenți acolo. Pe baza legii „asupra străinilor”, abia votată, au fost expulzați o serie de fruntași socialiști, printre care și dr. Russel. Totodată, autoritățile au interzis activitatea organizațiilor socialiste, sint eliminați din Universitate studenții Const. Mille și Al. Bădărău, iar profesorii Ion și Gheorghe Nădejde au fost judecați, în iunie 1881, de un juriu universitar²⁵.

Represiunea exercitată de guvern împotriva socialiștilor, aplicarea legii expulzării, nu au putut stăvilă dezvoltarea mișcării socialiste, acțiunile de solidaritate internațională a muncitorilor și, în genere, răspîndirea și radicalizarea ideologiei socialiste. Numai la câteva luni după actele de represiune din martie, la 1 iulie 1881, apare, la Iași, primul număr al revistei „Contemporanul”, editat de cercul socialist din localitate, tribună de răspîndire a ideilor științifice și, în parte, a concepției marxiste în întreaga țară.

Prin activitatea publicistică de la „Contemporanul”, amplificată și adîncită în „Revista socială” — apărută tot la Iași începînd cu aprilie 1884 —, prin elaborarea unor studii originale ale socialiștilor ieșeni, prin traduceri și prelucrările din operele fundamentale ale întemeietorilor socialismului științific, Iașul va aduce o contribuție de prim ordin la răspîndirea marxismului în țara noastră, la formarea conștiinței de clasă și la maturizarea politică a proletariatului. Activitatea din jurul acestor reviste — la care adăugăm „Emanciparea” și „Drepturile omului”, apărute la București — a marcat etapa trecerii evidente a cercurilor socialiste pe pozițiile teoretice ale marxismului. Edificator, în această privință, este și programul socialist din 1886, expus în cunoscutul studiu al lui C. Dobrogeanu-Gherea, „Ce vor socialiștii români”, publicat în „Revista socială”, nr. 8—11 din 1885—1886²⁶.

24 Pentru detalii a se vedea: Aurel Loghin, *Aniversarea la Iași, în 1881, a Comunei din Paris*, în *Analele șt. ale Univ. „Al. I. Cuza”, „Istorie”, tom XI, 1965, p. 117—124*; *Tineretul comunist în acțiune*, Ed. Științifică, București, 1972, p. 54—56.

25 *Ibidem*, p. 121—122; *Procesul Irajilor Nădejde înaltea juriului universitar*, Iași, 1881, 23 p.; *Sentința comisiei judiciare a Universității din Iași în procesul Irajilor Nădejde*, Iași, 1881, 35 p.; I. C. Atanasiu, *Mișcarea socialistă 1881—1900*, Ed. „Adevărul”, București, 1932, p. 18—30.

26 *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, p. 299—363.

Prima parte a studiului este consacrată unei expuneri generale a ideologiei socialismului științific european, iar partea a doua se referă la socialismul din România, căruia i se dovedește existența și legitimitatea. La sfârșitul studiului este formulat programul practic care poate sluji, conclusea Gherea, „de steag în jurul căruia să se adune toate elementele bune din clasele culte cit și poporul muncitor”²⁷. Cele 18 puncte programatice — cite 9 pentru „partea politică” și „partea economică”, avea un caracter minimal. „Cererile dintr-insul — spunea Gherea în încheiere — sînt menite a îmbunătăți starea actuală a claselor muncitoare și de a apropia realizarea idealului socialist”²⁸.

Acest program a avut un rol însemnat în consolidarea organizatorică a mișcării socialiste și în atragerea muncitorilor înaintați în mișcare. La scurtă vreme după publicarea lui, programul din 1886 a servit drept platformă de revendicări asociațiilor și cercurilor muncitorești.

Răspîndirea marxismului în rîndurile muncitorilor a dus la ridicarea conștiinței de clasă și la intensificarea acțiunilor pentru crearea organizațiilor profesionale muncitorești bazate pe principiul luptei de clasă. În noile organizații profesionale, create în deceniul al nouălea, patronii nu au mai fost admiși. În 1887 s-au constituit la Iași societatea „Albina” a muncitorilor tipografi și o serie de bresle muncitorești²⁹. Societatea „Albina” era de fapt clădită pe osatura societății „Unirea”, care funcționase doar timp de doi ani (1880—1882). Prin statutele din 1887 aceste bresle declarau „că rup cu toate partidele stăpînitorilor de la conservatori pînă la radicali și fac parte din partida muncitorilor sau partidul socialist”³⁰.

Formă superioară a asociațiilor profesionale, cercurile muncitorești au luat ființă în toamna anului 1887 la București și apoi la Iași. Sîntem deja în fața primei organizații a muncitorimii ieșene, cu un pronunțat caracter politic, care avea drept scop principal alcătuirea unui partid al clasei muncitoare. Intrarea unor fruntași socialiști în cercul muncitorilor — organizat, de fapt, de membrii Cercului socialist din Iași — asigura orientarea sa ideologică, contribuind, totodată, la realizarea unității dintre mișcarea muncitorească și socialismul științific.

Activitatea noii organizații a muncitorilor din Iași s-a orientat către stringerea unității muncitorești, intensificarea luptei împotriva nedreptăților, pentru sprijinirea acțiunilor muncitorești din întreaga țară.

Cercul muncitorilor din Iași va edita, începînd cu 1 noiembrie 1887, gazeta „Muncitorul”, cu subtitlu semnificativ, „Organ al partidei muncitorilor”³¹. Din articolul introductiv „Programul nostru”, reiese orientarea gazetei către lupta pentru organizarea proletariatului și țărănimii, pentru apărarea intereselor maselor exploatate, pentru demascarea claselor

27 *Ibidem*, p. 357.

28 *Ibidem*, p. 357. Pentru caracterizarea programului a se vedea și ideile din „Introducere” (*Ibidem*, p. 302).

29 În 1887 se va mai constitui la Iași o „breaslă” a muncitorilor de pămînt și „breasla” teslarilor.

30 „Munca”, II, nr. 35, 20 octombrie 1891.

31 *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, p. 492—500.

exploatare, pentru propagarea principiilor luptei de clasă și ale internaționalismului proletar³².

Gazeta „Muncitorul“, reflectînd năzuința muncitorilor de a-și avea propriul lor partid, a fost una din cele mai de seamă publicații muncitorești din vremea sa. „Gazeta milita pentru organizarea muncitorilor într-un partid politic al lor, pentru organizarea profesională a muncitorilor, pentru dezvoltarea conștiinței de clasă a proletariatului, pentru dezvoltarea spiritului de solidaritate proletară, pentru apărarea intereselor maselor exploatate și asuprite de la orașe și sate, pentru demascarea claselor exploatatoare și a aparatului de stat burghezo-moșieresc“³³.

Socialiștii din România și, în special, cei din Iași, au acordat o atenție deosebită răspîndirii ideilor socialiste printre țărani. Cercul muncitorilor din Iași, cuprinzînd mulți intelectuali, condus de Ion Nădejde și Vasile Morțun, își îndrepta mare parte din activitate spre sate.

Problema agrară și situația țăranilor figurau ca teme majore în activitatea propagandistică și agitatorică pe care o desfășurau membrii cercului din Iași. Totuși, mobilul orientării grupării socialiste din Iași către țărănimie era determinat, în bună parte, de considerente electorale.

Campania electorală din iarna anilor 1887—1888 a oferit Cercului din Iași prilejul de a desfășura o largă propagandă printre țărani. Întrunirile organizate la sate urmăreau să lămurească pe țărani asupra necesității organizării lor într-un partid politic „muncitoresc“, care să-și aleagă deputați proprii, aceștia urmînd să lupte pentru ușurarea condițiilor de viață ale țărănimii. Petițiile formulate cu prilejul acestor întruniri, înaintate Ministerului de Interne de către reprezentanții Cercului muncitorilor din Iași, cereau vinzarea către țărani a pămînturilor statului, modificarea legii învoielilor agricole, reducerea impozitelor ș.a.

Conținutul propagandei grupării socialiste din Iași printre țărani nu depășea limitele legalității. Se dezbăteau cu precădere nevoile imediate ale țăranilor și se indicau soluții care nu țineau în mod direct înlăturarea marii proprietăți funciare. Lipsa de pămînt era enunțată, adesea, ca o simplă constatare, fără să formeze obiectul unor lozinci mobilizatoare. Socialiștii se apropiau de țărani ca de o categorie care suferea. Ei considerau că țăranii aveau nevoie de ocrotire, de apărare și de înțelegere, dar nu preconizau desfășurarea unei lupte revoluționare a țărănimii. Din contra, socialiștii din Iași considerau că singura cale care trebuia urmată pentru ușurarea soartei țărănimii era cea legală, trimiterea de deputați în Parlament, unde să lupte pentru îmbunătățirea situației „muncitorilor de pămînt“³⁴. Nu întîmplător sute de țărani veneau la Iași cu petiții, nădăjduind că cererile lor vor fi rezolvate prin stăruințele depuse de reprezentanții Cercului socialist ieșean. După exemplul muncitorilor de la orașe, în unele sate au început chiar să se organizeze bresle ale țăranilor. Inițial, asemenea bresle au luat ființă la periferia orașului Iași, în Tătărași și Nicolina.

³² *Ibidem*, p. 492.

³³ *Ibidem*, p. 492-500.

³⁴ *Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916*, ediția a II-a, Edit. C.G.M., București, 1947, p. 107—109.

Amploarea acțiunilor țăranilor, insistența cu care aceștia asaltau cu petiții Cercul muncitorilor din Iași, determină intervenția brutală a autorităților împotriva socialiștilor și țăranilor care aveau legături cu mișcarea socialistă. Împotriva acestor samavolnicii socialiștii vor protesta la Prefectura poliției din Iași și Ministerul de Interne.

Răscoalele izbucnite la începutul anului 1888 vor determina o intensificare a activității socialiștilor la sate. Răscoala din 1888, prima mare acțiune de luptă a țăranimii după afirmarea mișcării muncitorești pe arena vieții social-politice, a prilejuit manifestarea deschisă a poziției muncitorimii față de problemele care frământau țărănimea. Pe plan general, răscoala a dezvăluit faptul că numeroși participanți la mișcarea socialistă aveau un contact strins cu satele. Totuși, conducerea Cercului muncitorilor din Iași, dominată de elemente burghezo-liberale, și-a exprimat dezacordul cu ridicarea la luptă revoluționară a țăranilor la 1888. În manifestul lansat cu ocazia răscoalelor, „Către țărani“, în numele Cercului muncitorilor din Iași, deși se recunoștea că țărănimea s-a ridicat la luptă datorită lipsurilor materiale, se făcea totuși apel la liniște, la necesitatea de a renunța la luptă revoluționară și de a acționa pe calea petițiilor legale „Nu vă răsculați, stați liniștiți — stăruia manifestul citat — dar cereți cu tărie drepturile voastre“³⁵. Dar, masa muncitorimii din întreprinderile industriale, în dezacord cu poziția conducătorilor socialiști, își va manifesta simpatia față de lupta țăranimii. Asemenea atitudini sînt semnalate și în rîndurile lucrătorilor tipografi din Iași.

Socialiștii ieșeni sînt cei care au reușit să impună, prin intrarea primilor deputați socialiști în parlament, problematica muncitorească în cadrul dezbaterilor parlamentare. Acest act este rezultatul lărgirii sferei de activitate, a diversificării metodelor de acțiune ale socialiștilor din Iași, sub influența directă a creșterii mișcării muncitorești. În acest context nu a fost neglijat nici parlamentul, principalul organ reprezentativ al țării. Chiar dacă în parlament au intrat în 1888, ca reprezentanți ai muncitorilor, elemente mic burgheze, V. G. Morțun (Roman) și I. Nădejde (Iași), totuși aceștia au fost purtători, la nivelul parlamentului, ai ideilor socialiste, ai mărețelor probleme care frământau masele de muncitori. Un merit incontestabil al primilor deputați socialiști rezidă în prezentarea, în fața parlamentului, a unor aspecte ale situației grele a maselor muncitoare și cererea de a se lua grabnic măsuri legislative pentru îndreptarea acesteia. Dintre revendicările stringente ale muncitorimii se va insista asupra necesității reglementării duratei muncii, a repausului duminical, asigurărilor sociale etc. Pe linia înfăptuirilor cu caracter general-democratic, cerințele se opreau la reforma electorală, respectarea drepturilor și libertăților înscrise în constituție.

Cu toate limitele în atitudinea primilor deputați socialiști din parlament, tendința de apropiere de liberali, activitatea acestora rămîne însemnată prin critica, de pe pozițiile clasei muncitoare, a regimului soci-

al-politic din România de la finele veacului trecut, prin aducerea în fața forului legiuitor al țării a revendicărilor vitale ale proletariatului³⁶.

Către începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea mișcarea socialistă la Iași face progrese în răspîndirea marxismului și apropierea de masele muncitoare³⁷. Continuă activitatea de traducere integrală a unor opere aparținînd creatorilor socialismului științific. După traducerea și publicarea la Iași, în 1891, a lucrării *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, sub titlul *Socialismul utopic și socialismul științific*, în anul următor s-a publicat, tot la Iași, *Manifestul Partidului Comunist*, tradus de Panait Mușoiu.

O deosebită semnificație, pentru orientarea socialiștilor din Iași către marxism, o prezintă și legăturile lui Panait Mușoiu și Ioan Nădejde cu Engels. Schimbul de scrisori este edificator în privința interesului reciproc care a dus la legături directe între socialiștii români și colaboratorul cel mai apropiat și continuator al operei lui Marx.

În cadrul activității ideologice a Cercului muncitorilor din Iași se înscriu conferințele săptămînale, care vor continua cu regularitate.

În privința organizării muncitorilor din Iași la începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, problema constituirii unui partid al muncitorilor era la ordinea zilei. Clubul muncitorilor din Iași, constituit către finele anului 1890, continuînd tradiția „Revistei sociale”, va edita noua revistă teoretică „Critica socială” (decembrie 1891 — aprilie 1893)³⁸. Cele câteva numere care au apărut pînă la 1893 cuprind, integral sau parțial, unele lucrări marxiste și mai multe articole, elaborate, în general, în spiritul marxismului. Scopul revistei este precizat în articolul redacțional al primului număr: „Acum însă, cînd socialismul a străbătut între muncitori și din aceștia sînt o parte cari voiesc să cunoască mai adînc teoriile socialismului ca să aibe idee lămurită de calea pe care trebuie să meargă ei înșiși și să îndrepte și pe ceilalți muncitori, socotim că este cu putință ca partida să aibă și revista ei științifică pe lingă izarul „Munca”³⁹.

Începînd cu Congresul de creare a P.S.D.M.R., din 1893, la care au participat 10 delegați din partea Clubului muncitoresc din Iași, acesta a fost reprezentat, de regulă, cu cîte 10 delegați, la toate celelalte 5 congrese⁴⁰. În această perioadă, după Clubul din București, organizațiile similare din Iași, Galați, Ploiești, Brăila erau cele mai active.

Clubul muncitorilor din Iași, alături de care funcționa „Societatea muncitorilor din Iași” număra, în 1893, în jur de 200 de membri. Dintre activitățile permanente reținem că „societatea ține regulat întruniri în fiecare sîmbătă seara, cînd se vorbește de mișcarea muncitorilor, de social-democrație, de înfrățire și stăruință în luptă”⁴¹. Un apel al Comitetului

36 A se vedea și Vasile Niculae, *Probleme ale mișcării muncitorești în dezbaterile parlamentului român la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în *Anale de istorie*, anul XVII (1971), nr. 6, p. 117—125.

37 Pentru unele date vezi și Georgeta Tudoran, *op. cit.*, p. 224—228.

38 *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea a II-a, p. 148—159.

39 *Ibidem*, p. 159.

40 *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1893—1900*, Ed. Politică, București, 1969, p. 69, 189, 212, 316, 479, 676.

executiv al clubului, din octombrie 1893, adresat „către muncitorimea ieșeană”, insistă pentru adunarea muncitorilor la întrunirile săptămânale. Situându-se în continuare, pe calea luptei pașnice, legale, conducătorii clubului nu pierdeau din vedere să sublinieze : „Noi trebuie să ne ridicăm pe calea dreaptă a legilor pentru drepturile răpite nouă”⁴².

În anul următor lucrurile nu stau prea bine. Raportul prezentat la Congresul al II-lea al P.S.D.M.R. din 1894 aprecia că, „În general, mișcarea lucrătorilor socialiști merge slab în Iași (...) față cu mărirea orașului și mai cu seamă, cu forțele socialiste culte care sînt acolo”. La acea dată, Clubul din Iași număra 200 de membri. Alături de acesta era „societatea de muncitori” cu 400 de membri și „Cercul studiilor sociale”, înființat „din nou”, în ianuarie 1894, cu vreo 40 de membri⁴³. În alianță cu „partidul radical” din Iași, în frunte cu George A. Scoreșcu, conducătorii Clubului social-democrat din Iași vor participa, în toamna anului 1894, la alegerile comunale⁴⁴.

La Congresul al III-lea al partidului, delegații socialiști din Iași vin cu un proiect propriu de statut, care preconiza modificarea statutului din 1893, în sensul întăririi disciplinei interne de partid, a întăririi organizatorice a partidului. Printre altele, socialiștii ieșeni propuneau înființarea unui secretariat permanent al partidului, care să țină legătură cu cluburile muncitorești din țară, cu organizațiile locale ale partidului. Popunerea socialiștilor ieșeni a întâmpinat însă rezistență, fiind pînă la urmă înlăturată.

După Congresul al III-lea, din 1895, situația clubului din Iași s-a înrăutățit frămîntările și dezbinările, prezentate mai ales la nivelul Comitetului executiv al acestuia, au dus la o oarecare slăbire a activității acestuia. În anii 1896—1897, Clubul, care număra 90 de membri, a obținut totuși, „roade frumoase”. Erau difuzate, zilnic, 120 de exemplare din „Lumea nouă”, s-au distribuit peste 3 000 de broșuri, întrunirile s-au ținut cu regularitate, duminica și sărbătorile⁴⁵.

Reflectînd frămîntările din întregul partid de la sfîrșitul secolului trecut și la Iași s-au manifestat, în privința situației în viitor a partidului muncitorilor cele trei curente „Unul să rămînem cum am fost, altul să formăm stînga liberală, dar să ne alegem momentul cînd să trecem, altul înjghebarea unui nou partid”⁴⁶. După cum se știe, triumfînd cea de a doua direcție, se va ajunge la dizolvarea vremelnică a partidului. Dar, ca și în celelalte centre muncitorești din țară și la Iași, după o scurtă perioadă de dezorganizare, organizațiile muncitorești își vor relua activitatea.

După părăsirea Partidului Social Democrat de către grupul „generos”, Clubul muncitorilor din Iași, ca și cele din alte orașe, a continuat încă să activeze. Cu prilejul zilei de 1 Mai 1900 se va manifesta pentru ziua de

41 *Ibidem*, p. 84.

42 *Ibidem*, p. 167—169 (citatul de la p. 168).

43 *Documente din Istoria mișcării muncitorești din România 1893—1900*, p. 225—226.

44 *Ibidem*, p. 256, 271.

45 *Ibidem*, p. 496—497.

46 *Ibidem*, p. 717.

muncă de 8 ore, votul universal, mărirea salariilor, dar și pentru păstrarea și extinderea organizațiilor de clasă ale proletariatului. Totuși, către finele anului 1900, clubul ieșean nu mai poate fi menținut, muncitorii grăbindu-se în asociații profesionale și în noi organizații cu caracter politic.

După modelul cercului „România muncitoare” din București, se va constitui un cerc cu același nume și la Iași, în 1902. Lipsind partidul, acest cerc, împreună cu alte organizații muncitorești, a acționat în vederea activării maselor muncitorești. În primii ani ai secolului al XX-lea, a desfășurat o intensă activitate teoretică „Cercul de studii sociale” din Iași, înființat în martie 1900⁴⁷. Cercul avea drept scop răspândirea ideilor socialiste și pregătirea terenului pentru unificarea mișcării socialiste. Având în vedere și acțiunile de consolidare organizatorică și ideologică ale muncitorimii din Iași, din primul deceniu al secolului al XX-lea, avem imaginea lîmpe de continuității, permanentizării activității celor mai înaintate forțe social-politice ale epocii.

Încercînd să definim locul și rolul Iașilor în ansamblul acțiunilor proprii începuturilor mișcării muncitorești și socialiste, considerăm că tradițiile progresiste, larg manifestate aici, progresul multilateral al orașului în epoca modernă, vor face din acesta și un puternic centru de dezvoltare a noii forțe, mișcarea proletariatului. Succesele înregistrate în această direcție, pînă către finele secolului trecut, situează Iașii, după București, ca cel mai important loc de afirmare a ideilor revoluționare și patriotice de către masele muncitoare și intelectualitatea progresistă.

Desigur, Iașii, prin poziția lor de bastion cultural al țării, de loc al genezei multora din curentele social-politice ale epocii, va cunoaște o înfruntare mai acerbă între ceea ce era înaintat, progresist și ceea ce era retrograd. Aceasta explică atît persistența mișcării socialiste, care va avea un drum ascendent, cît și dese luări de poziții ale socialiștilor ieșeni, nu totdeauna în deplin acord cu organele centrale din București. Era la mijloc, poate, și ambiția Iașilor de a rămîne capitala spirituală a țării, dar mai ales necesitățile impuse de o tactică mai elastică care trebuia urmată în lupta cu ideologia străină socialismului. Spre deosebire de alte centre urbane, unde s-a manifestat puternic clasa muncitoare (Galați, Brăila, Ploiești), la Iași sînt momente de predominare a activității teoretice, publicistice, a intelectualilor socialiști. Tendințele reformiste, evitarea luptei revoluționare fățișe sînt mai frecvente la socialiștii ieșeni decît la cei din alte părți.

Totuși, pe ansamblu, apreciem că Iașii, în perioada care ne-a stat în atenție, cunosc o armonioasă împletire între teoria socialistă și practica mișcării muncitorești, aducîndu-și o substanțială contribuție la triumful ideilor înnoitoare în patria noastră.

⁴⁷ „Lumea nouă”, 11 martie 1900.

LE MOUVEMENT OUVRIER ET SOCIALISTE DE YASSY EN SECONDE MOITIÉ
DU XIX-e SIÈCLE*Résumé*

Après une présentation succincte de la situation générale de Yassy en seconde moitié du XIX-e siècle, notre communication porte sur l'apparition et le développement de la classe ouvrière, sur l'organisation du mouvement ouvrier et socialiste, mettant en même temps en évidence les moments les plus significatifs de l'activité des organisations ouvrières et de la lutte des ouvriers de Yassy, afin d'obtenir les droits et les libertés.

Après la constitution, en janvier 1873, de la première association des ouvriers, des progrès plus remarquables concernant l'organisation des ouvriers et des intellectuels de Yassy se font voir après 1880, en même temps que la radicalisation du mouvement socialiste.

Le centre, des idées révolutionnaires entre les années 1821—1848, point principal de propagation de l'idéologie révolutionnaire du 1848 et des idéaux des années de l'Union, le centre remarquable de la création de la culture nationale, c'est toujours Yassy où les idées du socialisme sont assimilées de bonne heure, — au début, dans leur phase prémarxiste et ensuite la doctrine du socialisme scientifique. On procède dans ce travail à l'analyse des conditions dans lesquelles étaient organisés les premiers cercles socialistes depuis 1875, l'importance des journaux socialistes et ouvriers parus dans la seconde moitié du XIX-e siècle : „Bessarabie” (1879), „Contemporain” (1881), „Revue sociale” (1884), „Ouvrier” (1887), ainsi que l'activité en vue de l'élaboration des premiers programmes socialistes (Programme du dr. Russel, publié en 1880).

Les organisations et les associations ouvrières, constituées après 1880 (société des ouvriers, „charretiers et menuisiers” (1881), société des ouvriers cordonniers (1881), sociétés „Union” (1880) et „Abeille” (1887) des ouvriers typographes), ont préparé le terrain pour la création des organisations politiques des ouvriers de Yassy, tels que : Cercle des ouvriers (1887) et Club des ouvriers (1890). Ces organisations, ainsi que celles similaires de tout le pays, ont contribué à la création des conditions propices à la constitution du premier parti politique des ouvriers de la Roumanie.

Après avoir fait ressortir les principaux aspects de l'activité des organisations ouvrières et socialistes, on présente les actions principales en vue d'obtenir le droit à la grève, la solidarité avec la paysannerie insurgée en 1888, la position concernant le problème agraire, électoral etc. Pour conclure, on passe en revue l'activité du club des ouvriers de Yassy au cours de 1893—1900.

Centre puissant du mouvement ouvrier et socialiste, Yassy, de la seconde moitié du XIX-e siècle, connaît un enchaînement harmonieux entre la théorie socialiste et pratique du mouvement ouvrier, en apportant en même temps une contribution substantielle au triomphe des idées nouvelles dans notre patrie.

DESPRE MIȘCAREA DEMOCRATICĂ DIN ROMÂNIA LA SFÎRȘITUL ANULUI 1918

de ION AGRIGOROAIEI

La sfîrșitul primului război mondial, societatea românească a cunoscut puternice frământări social-economice și politice evenimente de mare importanță, cu consecințe deosebite asupra evoluției ei ulterioare.

Economia trecea prin momente dificile: o scădere substanțială a producției industriale și agrare, un dezastru financiar ca urmare a pagubelor cauzate de război în general și, în special, a jafului organizat de ocupanții germani în teritoriul respectiv. Haosul monetar și inflația erau întreținute și de orientarea unor capitaliști către operații speculative, fără precedent în istoria țării. În industrie, numeroase întreprinderi nu funcționau de loc sau funcționau cu o mică parte din capacitatea de producție. Producția agricolă a scăzut considerabil ca urmare a micșorării suprafețelor însămînțate în perioada războiului, a insuficienței brațelor de muncă rămase în gospodăriile țărănești, a lipsei inventarului agricol etc. Producția medie la hectar la principalele culturi a scăzut în anii războiului cu 20-40%. România a încetat să mai fie o țară exportatoare de produse agricole, fiind nevoită, în 1919, să importe grâu și alte produse alimentare pentru a face față gravei crize alimentare¹. Căile de transport și, în special, cele feroviare se aflau într-o stare deplorabilă. Din cele 910 locomotive și 23.576 vagoane de marfă ale României antebelice, au rămas în stare de funcțiune doar 265 locomotive și 3.511 vagoane de marfă². Cheltuielile statului depășeau cu mult veniturile, bugetele încheindu-se cu deficite însemnate. În 1918-1919, cheltuielile au fost de patru ori mai mare decât veniturile³. Inflația lua proporții îngrijorătoare. Circulația monetară întâmpina greutăți și favoriza operațiile speculative ca urmare a existenței, la sfîrșitul războiului, a leului emis de Banca Națională a României, a „leului” emis la cererea ocupanților, a coroanei austro-ungare, a celor două feluri de ruble.

1 *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 1007. În 1919, valoarea importului era de 3.762.300.000 lei, în timp ce exportul avea o valoare de numai 104.385.000 lei. Situația agriculturii a influențat considerabil acest fapt.

2 N. N. Constantinescu ș.a., *Situația clasei muncitoare din România 1914—1944*, Ed. Politică, București, 1966, p. 91.

3 Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, Ed. Acad., București, 1967, p. 261.

Se înțelege că toate aceste greutăți au fost suportate în mod inegal de clasele și categoriile sociale din țara noastră. Situația materială a maselor largi populare, muncitorime, țărâtime, burghezie mică, a celei mai mari părți a intelectualității, funcționării și meseriașilor s-a înrăutățit considerabil în condițiile României istovite de război. Șomajul, fiscalitatea excesivă asupra păturilor mici și mijlocii, scăderea salariilor reale, scumpețea, inegală repartitie a pământului, lipsa inventarului agricol, ravagiile săvârșite de boli și, în special, de tifosul exantematic, la care s-au adăugat măsurile antipopulare inițiate de cercurile guvernante, au generat marele val de nemulțumiri ce a cuprins țara la sfârșitul primului război mondial. Consecințele războiului au acționat într-un anumit stadiu de dezvoltare a societății românești, în condițiile nedesăvârșirii revoluției burghezo-democratice.

Pierderea celor aproape un milion de vieți în timpul războiului, constituind o pierdere ce nu poate fi în nici un fel măsurată, a avut și grave urmări economice. Cei care și-au vărsat sîngele pe front au fost, în majoritatea lor zdrobitoare, oameni ai muncii.

În afară de consecințele războiului, existente și la alte state, România a cunoscut, așa cum observau și autori ai vremii⁴, trei prefaceri care nu s-au produs, simultan, la nici un alt popor. Este vorba, în primul rînd de desăvîrșirea statului român și, apoi, de reforma agrară și electorală. Fiecare prefacere în parte își are importanța și semnificația sa bine precizată în istoriografia noastră din ultimii ani. Desăvîrșirea statului național român, rezultatul unui înlungat proces istoric, reprezintă un moment de cotitură al luptei poporului român spre eliberare socială și națională, o piatră de hotar în istoria patriei noastre. Unirea Transilvaniei cu România a creat posibilități deosebite în vederea dezvoltării mai rapide a forțelor de producție, a economiei în general. Desăvîrșirea unității de stat a avut și consecințe social-politice importante. Au sporit forțele progresiste democratice, a crescut considerabil numărul muncitorilor, apropiindu-se de o jumătate de milion. În timpul și la sfârșitul războiului au avut loc importante modificări de forțe social-politice, modificări accelerate de acordarea votului universal în noiembrie 1918 și de decretul-lege de expropriere din decembrie 1918, care reprezenta, după modificarea Constituției din 1917, o nouă etapă în realizarea reformei agrare. A fost impulsionată dezvoltarea relațiilor capitaliste, a slăbit puterea economică și politică a moșierimii.

Acești factori, la care se pot adăuga și alții, au provocat mutații în viața politică a țării. Partidele burgheze au cunoscut o puternică efervescență; s-a schimbat configurația partidelor politice, s-au făcut încercări de adaptare a programelor la noile condiții, au apărut noi partide, în timp ce unele dintre vechile partide erau în proces de destrămare.

Mișcarea democratică și socialistă a cunoscut o puternică întărire în cursul anului 1918, în condițiile realizării dezideratului național și ale

4 N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, București, 1939, p. 448 și urm.; D. Drăghilescu, *Evoluția ideilor liberale*, București, 1921, p. 3; V. Madgearu, *Doctrina țărănistă*, în *Doctrinile partidelor politice*, București, s.a., p. 79.

avintului revoluționar, care a prefăcut crearea Partidului Comunist Român.

În toamna anului 1918, când înfrângerea Puterilor Centrale era evidentă, revolta maselor împotriva coteropitorilor a luat forme fățișe. La 11 noiembrie 1918, când s-a aflat de semnarea armistițiului care consfințea înfrângerea Puterilor Centrale, s-a desfășurat în București o mare demonstrație a populației contra ocupanților. Au avut loc ciocniri între populație și trupele de ocupație⁵.

În mișcarea muncitorească s-a intensificat lupta dintre diferite curente. Pentru a se marca și mai clar detașarea de reformismul Internaționalei a II-a, în noiembrie 1918, Partidul social-democrat și-a schimbat denumirea în Partidul socialist. Imediat după terminarea războiului, organizațiile socialiste și sindicale și-au reluat activitatea legală pe teritoriul întregii țări. Alături de „Social-democrația”, care apărea de câteva luni la Iași, de „Adevărul” din Transilvania, la 14 noiembrie 1918 și-a început apariția organul de presă central al mișcării muncitorești din România, „Socialismul” (primul număr purta denumirea de „Trăiască socialismul”). La începutul lunii decembrie a reapărut „Foaia tinărului”, ziar lunar al tineretului socialist⁶.

La sfârșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie, au avut loc numeroase acțiuni greviste și manifestații care au culminat cu manifestația și masacrul din Piața Teatrului, din 13 decembrie 1918, care a declanșat un val de proteste în toată țara.

Proiectul de program al Partidului socialist, *Declarația de principii*, publicat în ziarul „Socialismul” din 9 (22) decembrie 1918, era programul cel mai radical formulat până atunci în istoria mișcării muncitorești din țara noastră⁷. Importanța deosebită a acestui document programatic rezultă din prevederea conform căreia Partidul socialist luptă „pentru cucerirea prin orice mijloc a puterii politice din mâinile burgheziei române și întronarea dictaturii proletare în vederea realizării idealului comunist”⁸.

Frământările prin care trecea România, avântul revoluționar al maselor au sădit în inimile oamenilor care au cunoscut greutățile și suferințele războiului, convingerea că țara va cunoaște prefaceri însemnate⁹. Intelectuali progresiști, oameni de diferite convingeri politice și filosofice, militau pentru realizarea importantelor reforme cerute de masele populare. Urmărind acest scop, străini de manevre politicianiste, ei au intrat în partide burgheze existente sau au girat cu prestigiul lor înființarea unor partide noi. Așa cum foarte bine s-a subliniat, evoluția ulterioară a acestor partide „nu poate pune sub semnul îndoielii buna

5 C. Cușnir Mihailovici, Fl. Dragne, Gh. Unc, *Mișcarea muncitorească din România 1916—1921. Crearea P.C.R.*, Ed. Politică, București, 1971, p. 94—95.

6 *Ibidem*, p. 155.

7 C. Mocanu, Gh. Unc, *Procesul de clarificare ideologică și politică în mișcarea muncitorească din România (1918—1921)*, în *Analele de istorie*, nr. 1, 1971, p. 15 și urm.

8 *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921*, Ed. Politică, București, 1966, p. 127.

9 Z. Ornea, *Țărănismul. Studiu sociologic*, Ed. Politică, București, 1969, p. 34.

credință a acestor oameni, atunci sincer animați de grija pentru destinul poporului căruia i se devotasera¹⁰.

După cum se știe, la sfârșitul anului 1916, în urma ocupării unei mari părți din teritoriul țării de către germani, o parte a populației, cea mai mare parte a cercurilor conducătoare și armata s-au retras în Moldova. Orașul Iași a devenit, în aceste condiții grele, timp de aproximativ doi ani (1916-1918), capitala țării.

În condițiile grele ale înfringerilor de pe front, sub presiunea maselor populare și răspunzând unor necesități obiective ale societății românești, cercurile conducătoare au reluat în discuție problema reformelor anunțate încă înainte de război. În general, problema reformelor a preocupat toate partidele politice, modificarea Constituției în Parlamentul de la Iași a dat naștere la discuții aprinse și chiar la unele regroupări în cadrul forțelor politice.

La sfârșitul lunii aprilie 1917 s-a creat la Iași gruparea politică care s-a intitulat Partidul muncii. În cadrul dezbaterilor din parlament privind înscrierea în Constituție a reformelor agrară și electorală, un grup de deputați liberali (G. Diamandi, Gr. Iunian, dr. N. Lupu, Mihail Macavei, Mihai Carp, Gr. Trancu-Iași ș. a.) au constituit o organizație politică aparte¹¹. Partidul muncii, care a cunoscut o serie de frământări pe parcurs și care s-a manifestat mai mult ca o grupare sau ca o tendință în viața politică și mai puțin ca un partid în sensul deplin al cuvântului, a avut o anumită semnificație în epocă. Programul său cuprindea revendicări cu un larg caracter burghezo-democratic; el a depus o activitate deosebită în parlament, exercitând o puternică opoziție față de majoritatea guvernamentală, cerând lărgirea reformelor agrară și electorală¹². După o activitate deosebit de intensă a Partidului muncii în perioada aprilie-iunie 1917, a urmat, din motive asupra cărora nu ne oprim aici, o oarecare întrerupere a ei și o nouă intensificare, odată cu apariția la Iași, la 1 martie 1918, a organului său de presă, ziarul „Tribuna”.

Partidul muncii s-a pronunțat, și în timpul guvernului Marghiloman, pentru reforme democratice, împotriva măsurilor acestuia privind țărănimea și împotriva tendințelor de a limita votul universal, înscris în Constituție, în 1917¹³.

Către sfârșitul anului 1918, în condițiile îndeplinirii dezideratului național, reprezentanții Partidului muncii au subliniat rolul maselor populare în realizarea mărețului act¹⁴ și au arătat, o dată în plus, necesitatea transformării vechii României într-o Românie nouă. „clădită pe mai multă dreptate socială, pe mai multă grijă a binelui general, pe mai multă iubire și solidaritate națională”¹⁵. Cu toate bunele intenții care nu pot fi

10 *Ibidem*, p. 35.

11 Arhivele statului București, fond Parlament, dosar 1810/1916—1917, f. 41.

12 Vezi, pe larg, Eufrosina Popescu, *Crearea Partidului muncii și activitatea sa în parlamentul din Iași (mai—iunie 1917)*, în *Studii*, nr. 5, 1972, p. 1017 și urm.

13 Vezi și Ion Agrigoroaiei, *Programul și orientarea Partidului muncii din 1917—1918*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, „Istorie”*, fasc. 2, 1973, *passim*.

14 *Cine-a făcut Unirea ?*, în „Tribuna”, 4 decembrie 1918.

15 *Unirea*, în „Tribuna”, 30 noiembrie 1918.

contestate, sînt evidente aici unele limite ale democratismului promovat de acest partid, democratism utopic în unele privințe și care se lovea de limitele sale burgheze.

În toamna anului 1918, Partidul muncii cerea constituirea unui guvern național, în afara partidelor politice. La 1 noiembrie 1918, un reprezentant al acestui partid a înaintat regelui un *Memoriu* în care se sublinia, că în fața iminentului act național, România să pășească imediat pe calea democratizării : „Dar casa noastră mare, care „lărgindu-și încăperile, este menită să adăpostească toată suflarea românească, trebuie să fie mai frumoasă și mai atrăgătoare decît coliba de suferință pe care cei ce revin la matcă după secole de sclavie, o părăsesc“¹⁶. Cu alt prilej, se arăta că la viitoarea conferință a păcii, România nu va inspira încredere, dacă reformele anunțate nu se vor fi realizat¹⁷.

Partidul muncii a fost preocupat de soarta celor mulți. Reprezentanții lui au dezvăluit situația grea, din timpul războiului, a muncitorilor, țăranilor, a funcționarilor, a cadrelor didactice etc. În vara și toamna anului 1918, în „Tribuna“ au apărut articole privind situația muncitorilor ceferiști, conflictele de muncă, asigurările sociale etc. M. Carp, de exemplu, se ridica împotriva destituirii unor lucrători ceferiști din Iași, Pașcani și alte localități ca „instigatori“ ai grevei de la C.F.R., arătînd că trebuie analizate cauzele mai adînci ale acestor acțiuni¹⁸. Alte articole tratau problema foametei, cerîndu-se măsuri imediate împotriva speculanților¹⁹, se ocupau cu starea sanitară precară a populației²⁰, cu situația grea a funcționarilor²¹, a cadrelor didactice²², se ridicau împotriva analfabetismului²³ etc.

Prezentînd aspecte ale situației populare, pronunțîndu-se pentru „triumful democrației în această țară“, pentru o acțiune organizată, comună a tuturor celor ce muncesc în frunte cu intelectualii legați de popor, reprezentanții Partidului și-au exprimat dezacordul cu lupta revoluționară. Democrația largă, pe care o doreau cei mai mulți dintre ei, fiind în esență burgheză, nu trebuia să depășească limitele orînduirii existente.

Chiar dacă s-a mai vorbit și în 1919 de organizații ale Partidului muncii la Iași și Galați, credem că, în urma orientării grupării de la Galați conduse de Gr. Trancu-Iași spre Liga poporului, Partidul muncii s-a

16 „Tribuna“, 4 noiembrie 1918.

17 Cu aproximativ două săptămîni înainte, M. Carp (exagerînd, credem, în mod intenționat, situația din România) cerea primului ministru să realizeze reformele pentru că România nu se poate prezenta la Congresul păcii ca țara cea mai reacționară din lume („Tribuna“, 19 octombrie 1918).

18 M. Carp, *Instigatorii*, „Tribuna“, 1 septembrie 1918; idem, *În chestia lucrătorilor de la C.F.R.*, „Tribuna“, 12 august 1918.

19 N. Protopopescu, *Infometatorii*, „Tribuna“, 4 octombrie 1918: *Contra speculei*, „Tribuna“, 2 iulie 1918.

20 Idem, *Primejdia tuberculozei*, „Tribuna“, 19 august 1918: V. Gr. Beldie, *Sifilisul și pelagra fac ravagii*, „Tribuna“, 17 august 1918.

21 *Trailul funcționarilor*, „Tribuna“, 24 iunie 1918; *Situațiunea funcționarilor statului*, „Tribuna“, 18 iulie 1918.

22 M. Carp, *Situațiunea materială a corpului didactic*, „Tribuna“, 15 septembrie 1918.

23 *Împotriva analfabetismului*, „Tribuna“, 7 iulie 1918.

dezorganizat, în decembrie 1918. Alți membrii ai Partidului muncii (N. Lupu, Gr. Iunian) vor intra în Partidul țărănesc; ei se vor situa în aripa de stînga a acestui partid, pronunțîndu-se pentru reforme democratice și situîndu-se, mai tîrziu pe o poziție antifascistă. Dintre membrii Partidului muncii, Mihail Macavei va depăși poziția democratismului burghez, va evolua în direcția mișcării socialiste și va deveni membru al P.C.R., de la crearea sa.

La sfîrșitul anului 1918, s-a înființat la Iași o nouă grupare politică cu orientare democratică, intitulată mai întîi *Partidul muncitor* și mai apoi *Partidul țărănesc și muncitor*, în frunte cu intelectuali de prestigiu, cunoscuți și pentru dragostea lor de popor: Paul Bujor, C. I. Parhon, Ion Borcea, N. Costăchescu ș.a. Încă din vara anului 1918, Paul Bujor publica în „Tribuna” mai multe articole în care se pronunța pentru adînci reforme economice și politice, pentru lărgirea dreptului de vot, improprietărea țărănimii, pentru egalitatea deplină a cetățenilor indiferent de naționalitate²⁴. În decembrie 1918 apar, în același ziar, articole semnate de fruntași ai noii grupări politice, în care sînt expuse puncte programatice, se fac referiri la orientarea organizației etc. „O sumă de oameni — scria prof. univ. N. Costăchescu — am pornit să grupăm tot ce vom găsi în țară, curat, dornic de bine, pentru a începe în comun acțiunea de educare cetățenească a maselor muncitoare de la orașe și sate [...]. Nu o grupare universitară, ci un partid al muncitorilor intelectuali și manuali din România, — care-și extinde acțiunea în tot cuprinsul vechi și nou al țării”²⁵. Se vorbea despre necesitatea intrării în viața constituțională²⁶, a luptei împotriva oligarhiei liberale, pentru un guvern rezultat al alegerilor, pentru „schimbarea radicală a orînduiei interne”²⁷ și „o regenerare sănătoasă”, ce trebuie să aibă la bază „o concepție socială” și nu „concepția individualistă” asupra transformării societății²⁸.

Ca și Partidul muncii, plecîndu-se de la rolul factorului moral și cultural în transformarea societății, se acorda o mare atenție intelectualității în această operă. Noi, intelectualii, vom merge în fabrici și ateliere, vom strînge mîna bătătorită a plugarului — scria N. Costăchescu, în articolul citat. Iar *Manifestul* noului partid arăta: „Părtași hotărîți și neclintîți ai ridicării la viața politică a țărănimii și muncitorimii, ne grupăm aparte, pentru ca într-un tot cu aceste categorii, care-s singurul cheazășia viitorului nostru, să alcătuim partidul muncitor, elementul și factorul de viață politică și socială, profundă și reală [...]. Să ne îndrumăm laolaltă, țărani, cu luminatorii lor, preoții și învățătorii, muncitorii și intelectualii care le îmbrățișăm cauza, pentru a da o puternică consolidare

24 Paul Bujor, *Discuțiuni. În chestia reformelor*, „Tribuna”, 16 iuni 1918; idem, *Discuțiuni. Chestia evrelască și reforma administrativă în legătură cu reforma agrară și politică*, „Tribuna”, 21 iunie 1918.

25 N. Costăchescu, *Vorbe și lapte*, „Tribuna”, 21 decembrie 1918.

26 *Ibidem*.

27 Ion Borcea, *Noua orînduială*, „Tribuna”, 13 decembrie 1918.

28 Paul Bujor, *Starea de drept și starea de fapt din țara noastră*, „Tribuna”, 19 decembrie 1918; idem, *Constituția și aplicarea ei*, „Tribuna”, 24 decembrie 1918.

și o sănătoasă îndrumare țărilor române”²⁹. Emanciparea și înălțarea poporului trebuie să fie opera lui însuși și a aceluia care își identifică cu el nevoile și năzuințele³⁰. Manifestul sublinia necesitatea realizării depline a reformelor, cerute și până atunci, „la care am avea de adăugat, cu deosebire, socializarea mijloacelor de producție, inclusiv pământul (este evidentă o anumită influență socialistă — I. A.) și autonomia regională și comunală cu un caracter mai afirmat”³¹. Se preconiza organizarea de grupări ale acestui partid, „grupări de sine stătătoare, cu totul și afără de partidele istorice”³². Trebuia să fie înlăturat „sistemul nenorocit” al promisiunilor demagogice³³ și demascat „neajunsul unei vieții politice interne din cele mai false, mai strimțorate și mai meschine, unde sub masca unui constituționalism și democratism de fațadă, s-a practicat totdeauna cel mai pronunțat arbitrar și oligarhism”, izvorit din vechiul sistem electoral³⁴.

Noua grupare politică ieșeană era sincer interesată în ridicarea materială a maselor populare. Unele cercuri locale au privit cu simpatie crearea ei : „Un grup de profesori universitari din Iașul promotor al tuturor marilor mișcări de progres, scrie ziarul «Opinia», au format nu de mult (trecuse, de fapt, mai mult de un an — I. A.) un partid muncitoresc-țăranist — de nuanță socialistă — condus de valori necontestate ca actualul președinte al Senatului (Paul Bujor a fost ales președinte al primului Senat al României întregite — I. A.) și „îndeseobi pentru noi dascălii de însuși ministrul instrucției publice, d. Borcea (pentru o scurtă perioadă titular la acest departament în guvernul Vaida-Voievod din 1919-1920 — I.A.)”³⁵. Fără a fi un partid socialist propriu-zis, această grupare era — dacă ne

29 *Manifest. Considerațiuni preliminare pentru organizarea partidului muncitor*, p. 11-12 (broșură cu mențiunea „trecut prin cenzură”; vezi biblioteca Arhivelor statului Iași, nr. inv. 9998). Pe prima pagină este aplicată o ștampilă cu cuvintele „Partidul țăranesc și muncitor”, denumire purtată imediat după unirea acestor grupări, la 3 februarie 1919, cu Partidul țăranesc, înființat la București (Vezi Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România 1918-1921*), Ed. Politică, București, 1971, p. 156.

30 *Ibidem*, p. 13.

31 *Ibidem*, p. 11.

32 *Ibidem*, p. 12.

33 *Ibidem*, p. 13.

34 *Ibidem*, p. 5-6. Lista membrilor noii organizații cuprindea intelectuali cu vederi democratice, unii dintre ei legați de mișcarea socialistă (Paul Bujor, C. I. Parhon, O. Băncilă) și muncitori, unii chiar făcând parte din mișcarea socialistă (A. Naghel, de exemplu). Reproducem aici această listă, semnificativă pentru orientarea democratică a persoanelor care o alcătuiesc (în ordinea din broșură): Paul Bujor — prof. univ., Ion Borcea — prof. univ., dr. N. C. Balan, Octav Băncilă — pictor, Gh. Bărgoveanu, Ion Botez — absolvent al Facultății de științe, Constantin Brudariu — avocat, Adrian Brudariu — institutor, N. Costăchescu — prof. univ., Vasile Florian, I. Mihăilescu — lucrător mecanic, I. O. Moiescu — lucrător mecanic, A. Naghel — lucrător mecanic, dr. C. I. Parhon — prof. univ., Constantin Petrescu — licențiat în științe, Const. Popovici — prof. univ., dr. V. Răscanu, M. Ștefănescu — lucrător mecanic, dr. I. Tănăsescu — prof. univ., Gh. Taică — lucrător mecanic, dr. I. Teodorescu, dr. Țugulea, ing. M. Volanschi, dr. P. Zosin (*Ibidem*, p. 13).

35 „Opinia”, 22 februarie 1920.

gîndim în special la Paul Bujor și C. I. Parhon — puternic influențat de ideile general-democratice ale mișcării socialiste și privea cu multă simpatie și înțelegere mișcarea muncitorească. Și după fuziunea cu Partidul țărănesc, împreună cu alți intelectuali și oameni politici, gruparea de la Iași se va situa în aripa de stînga a acestui partid și apoi a Partidului național-țărănesc.

Așa cum foarte bine s-a arătat, prin intrarea în Partidul țărănesc a inițiatorilor partidului muncitor și a altor intelectuali democrați adepți ai unui program de largi reforme democratice, Partidul țărănesc și-a cîștigat, pentru o anumită perioadă, o influență relativ mare asupra păturilor țărănești și ale micii burghezii orășenești ³⁶.

De la tribuna Senatului, Paul Bujor a desfășurat o activitate permanentă și hotărîită pentru o reformă agrară care să improprietărească pe toți țărani fără pămînt sau cu pămînt puțin și pentru completarea acestei reforme printr-o serie de măsuri eficiente în favoarea țărănimii ³⁷. Ca ministru al instrucțiunii, I. Borcea a insistat în mod deosebit pentru alocarea unor sume mai mari dezvoltării învățămîntului ³⁸. Dr. C. I. Parhon a demască substratul diversionist al acțiunii șoviniste „*menită să devieze atențiunea de la interesele mari ale populației*”, caracterul ultrareacționar al organizațiilor extremiste, imediat după înființarea lor : „O astfel de acțiune șovinistă e aceea întreprinsă de Garda conștiinței naționale și de organul său de publicitate „Conștiința“ [...]. Pentru mine această acțiune n-are nimic comun cu conștiința națională sau măcar cu conștiința în general” ³⁹. Și acestea sînt numai cîteva exemple care se referă la poziția democratică a membrilor fostului partid muncitor și după unificarea cu Partidul țărănesc.

Crearea și activitatea Partidului muncii în 1917—1918 (noi ne-am referit numai la activitatea sa din ultimele luni ale anului 1918) și a partidului muncitor, de la sfîrșitul anului 1918 și începutul anului 1919, au o anumită semnificație. Aceste grupări politice au apărut ca urmare a tendințelor de înnoire tot mai puternice în viața noastră politică, în timpul și la sfîrșitul primului război mondial. Programul lor conținea reforme cu larg caracter burghez-democratic. Sensul democratic al orientării lor era evident, chiar dacă opera de asanare social-politică preconizată de ele se lovea de limitele menținerii, în esență, a orînduirii existente. Dezvoltarea mișcării muncitorești, profundul proces de clarificare ideologică manifestat

36 M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 156—157.

37 Vezi, de pildă, „Dezbaterile parlamentare. Senatul”, ședința din 6 iulie 1920, în „Monitorul oficial”, nr. 14, 16 iulie 1920, p. 156.

38 În ședința din 26 februarie 1920, Adunarea Deputaților a adoptat proiectul de lege, depus de I. Borcea, pentru deschiderea, pe exercițiul 1919—1920, a unor credite suplimentare extraordinare de 6.959.620,58 lei, pentru nevoile învățămîntului („Monitorul oficial”, nr. 47, 28 februarie 1920, p. 750—752). Imediat după constituirea P.N.T. în 1926, la începutul anului următor se desprinde din acest partid gruparea de stînga condusă de dr. N. Lupu. I. Borcea devine șeful organizației din Iași a Partidului țărănesc — dr. N. Lupu (Arhivele statului Iași, fond Inspectoratul de poliție, dosar 9/1930, f. 61).

39 „Opinia”, 24 martie 1920.

în cadrul Partidului Socialist, crearea Partidului Comunist Român, au însemnat ridicarea pe o treaptă superioară a mișcării democratice și revoluționare din țara noastră, ce viza schimbarea radicală a societății românești, pe temelii noi, socialiste.

SUR LE MOUVEMENT DEMOCRATIQUE DE LA ROUMANIE À LA FIN DE 1918

Résumé

La société roumaine connue, à la fin de la première guerre mondiale, de profonds bouleversements sociaux, économiques et politiques, ainsi que d'importants événements qui influèrent particulièrement sur son évolution ultérieure. Le parachèvement de l'état national roumain, résultat d'un long processus historique, représente un tournant dans la lutte du peuple roumain pour la libération sociale et nationale. Dans ces conditions, le mouvement démocratique et socialiste se consolida à la fin de la guerre. On assista à d'importantes actions de la classe ouvrière, dont la manifestation du 13 décembre 1918, de Bucarest. Le projet de programme du Parti socialiste intitulé *La Déclaration de principes*, élaboré en décembre 1918, était le programme le plus radical qu'on eût formulé jusqu'alors dans l'histoire du mouvement ouvrier de notre pays.

En 1917—1918 déploya son activité *Le Parti du travail*, un groupement bourgeois à orientation démocratique qui demandait de larges réformes pour les masses populaires. C'est à la fin de 1918 que prit naissance à Iași un nouveau groupement politique à orientation démocratique, intitulé d'abord *Le Parti ouvrier* et, par la suite, *Le Parti paysan et ouvrier*, dirigé par des intellectuels de prestige, connus également pour leur amour envers le peuple, Paul Boujor, C. I. Parhon, Ion Borcea, N. Costăchescu, etc.

Ces groupements politiques parurent comme suite des tendances de renouveau toujours plus fortes dans notre vie politique. Le sens démocratique de leur orientation était évident, même si l'œuvre d'assainissement social-politique qu'ils préconisaient se heurtait aux limites de l'ordre existant.

DR. H. ARONEANU ȘI MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN BACĂU ÎN ANII 1918—1920

de LEON EȘANU

În anii avântului revoluționar de după primul război mondial, mișcarea muncitorească din orașul și județul Bacău s-a dezvoltat în contextul general al problemelor care frământau proletariatul român în acest timp. Nu a existat eveniment mai important în acești ani furtunoși, nu a fost un moment mai semnificativ din dezvoltarea socială a țării în perioada imediat următoare primei conflagrații mondiale la care proletariatul băcăuan să nu fi participat prin reprezentanții săi.

Prezentul articol își propune să releve contribuția adusă de Dr. Aroneanu la dezvoltarea mișcării muncitorești socialiste din Bacău pe un puternic făgaș revoluționar până la greva generală din octombrie 1920.

Activitatea socialistă s-a desfășurat în județul Bacău și în anii care au precedat primului război mondial¹. Reactivarea și revitalizarea generală care a caracterizat mișcarea muncitorească din România după război au determinat refacerea secțiunii socialiste și a sindicatelor muncitorești care activau în această parte a țării. O contribuție deosebită la impulsivitatea mișcării socialiste și sindicale din Bacău, la realizarea importantelor obiective care stăteau în fața mișcării muncitorești de pe aceste meleaguri a revenit nemijlocit Dr. H. Aroneanu.

Intellectual a cărui viață s-a contopit cu lupta clasei muncitoare, Dr. Aroneanu a luat de tânăr, contact cu ideile socialiste începând să activeze în mișcarea muncitorească încă de pe vremea studenției. Organizator, în 1906, a Cercului „România muncitoare” din Bacău, el a fost apreciat ca aparținând mișcării socialiste din România încă de pe vremea studiilor universitare². Reîntors la Bacău după terminarea acestor studii, el va fi unul din organizatorii sindicatelor din întreaga regiune și totodată un activ colaborator al presei muncitorești. Participant activ la luptele muncitorimii băcăuane pentru revendicări economice și politice el a fost mobilizat și trimis pe front imediat după începerea războiului. Ziarul „Socialismul” a relevat influența avută asupra sa de participarea la evenimentele de pe front: „monstruoșitatea măcelului, apoi flăcările revoluției ruse au

1 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 3541, pag. 122 și urm. Mai amănunțit vezi: C. Botez, L. Eșanu și I. Saizu, „Județul Bacău, Pagini memorabile din lupta maseilor”, Bacău, 1971, p. 73 și urm.

2 „Socialismul” din 3 noiembrie 1920.

schimbat în el pină și temperamentul — scria ziarul sus menționat, aplecat spre plăcerile intelectuale de a citi și visa o lume mai bună pentru mulțimea oropsită... Aroneanu devine un soldat ce intră cu trup și suflet în vîltoarea luptei de emancipare³. Aprecierea pe care am citat-o, a caracterizat în mod fericit transformarea petrecută în personalitatea dr. Aroneanu, care devine, în perioada care a urmat războiului, conducătorul mișcării socialiste din Bacău și unul din cei mai iubiți intelectuali legați de mișcarea muncitorească.

Intensa activitate organizatorică și propagandistică desfășurată în anii 1919—1920 de Secțiunea socialistă băcăuană, legătura permanentă a secțiunii cu muncitorimea diverselor fabrici existente pe Valea Bistriței și a Troțușului și a orașelor din întreaga zonă, apropierea de lumea satelor, pătrunderea ideilor revoluționare în armată, frecvența adunărilor, a grevelor și demonstrațiilor muncitorești, reprezentau o materializare concretă a activității neobosite a doctorului Aroneanu și a celorlalte elemente revoluționare care se aflau în fruntea muncitorimii din aceste locuri: Iancu Iliescu, V. Baci, I. Cașin, I. Palade, Vl. Dumitriu și alții. Caracterizarea făcută de organele represive Dr. Aroneanu și altor fruntași ai mișcării muncitorești băcăuane este de natură să ne precizeze conținutul activității sale politice și a crezului său revoluționar. Dr. Aroneanu și colaboratorii săi apropiați erau calificați ca elemente „ce adoptau în totul comunismul și voiau afilierea la Internaționala a III-a”⁴.

Luptător neobosit pentru cauza maselor muncitoare, Dr. Aroneanu n-a desfășurat numai o activitate propagandist-agitatorică. El a fost un organizator ferm și un hotărît conducător al maselor muncitoare care aveau în el un permanent sprijin și îndrumător. În acțiunile greviste din anii avîntului revoluționar Dr. Aroneanu s-a aflat de multe ori în fruntea muncitorimii băcăuane, buhușene și cea a altor localități fiind prezent cu vorba și cu fapta acolo unde se ducea o susținută luptă pentru o viață mai bună, pentru drepturi și libertăți democratice.

Prezența sa, alături de lupta muncitorimii de la fabrica „Letea” în toamna anului 1919, se înscrie în coordonatele menționate mai sus și reprezintă un moment deosebit al activității sale revoluționare din acest timp. Întrucît am analizat amănunțit cauzele și importanța acestei acțiuni pentru muncitorimea băcăuană, într-un articol consacrat acestei teme⁵ mă voi mărgini aici să menționez doar faptul că Dr. Aroneanu a depus o prodigioasă activitate în favoarea muncitorilor greviști. El a pornit de la premiza, confirmată apoi de evoluția evenimentelor, că greva va avea o mare importanță pentru muncitorimea băcăuană în ansamblul ei și va fi un însemnat punct de referință pentru proletariatul întregii regiuni. Aceste considerente pe care Dr. Aroneanu le-a comunicat de la începutul acțiunii, Comitetului Executiv al Partidului socialist⁶, s-au dovedit pe deplin întemeiate.

3 Ibidem, din 5 noiembrie 1922.

4 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 3541, pag. 12-14.

5 „Mișcarea grevistă de la fabrica Letea Bacău în anii 1918-1920”.

6 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 28, mapele 168, 169.

Pentru activitatea desfășurată în favoarea greviștilor, pentru sprijinul ce le-a acordat, pentru intensă propagandă făcută greveii, el a fost arestat⁷, împreună cu alte elemente revoluționare din Bacău și a delegaților veniți din București, a fost insultat și lovit de maiorul Poltzer. Aceste samavolnicii au declanșat o uriașă mișcare de protest în întreaga țară⁸ și au determinat începutul conflictului dintre doctorul Aroneanu care a adoptat o poziție demnă și hotărâtă și maiorul Poltzer care va ordona în octombrie 1920 asasinarea în închisoare a cunoscutului fruntaș socialist.

Dr. Aroneanu a luat de multe ori în discuție și a criticat aspru pe cei vinovați de lipsa libertății de organizare și a posibilității de exprimare a poziției pe care o adoptau reprezentanții maselor muncitoare în legătură cu diversele probleme sociale și politice ale societății românești. El s-a referit deseori la situația pe care o avea mișcarea socialistă în permanență prigonită de guvernul Averescu⁹. În programul de luptă al Partidului socialist — arăta Dr. Aroneanu — „se impunea intensificarea propagandei și a acțiunilor organizate pentru cîștigarea de noi aderenți“. Expunînd elementele de bază ale viitoarelor acțiuni, dr. Aroneanu a subliniat că socialiștii trebuiau să dezvolte mai temeinic legătura cu lumea satelor pentru ca această lume să fie cîștigată de partea luptei generale a clasei muncitoare¹⁰.

Dr. Aroneanu a fost permanent preocupat de problemele organizării profesionale și politice a maselor muncitoare. El s-a adresat în dese rînduri muncitorimii din orașul și județul Bacău îndemnînd-o la o temeinică organizare întrucît — arăta el — „organizarea este arma de bază a muncitorimii în luptă cu societatea capitalistă“¹¹. Exemplificînd situația organizării sindicale cu aspecte din întreaga regiune, el a arătat că se manifestau anumite carențe care trebuiau lichidate mai ales în condițiile unui oraș cu peste 2.000 de muncitori care avea numeroase fabrici și ateliere. Cele menționate au fost ilustrate cu exemplu, pe care îl oferea Buhușul unde muncitorii reușiseră să obțină recunoașterea sindicatului, 8 ore de muncă și alte importante revendicări, datorită organizării lor superioare din acest oraș¹².

În februarie 1920 s-a produs puternica grevă generală a muncitorilor fabricii de postav din Buhuși, care s-a încheiat după 8 zile cu victoria completă a acestora. În aceste momente de mare efervescență revoluționară, Dr. Aroneanu s-a aflat, ca întotdeauna, alături de clasa muncitoare în mijlocul greviștilor din diferitele fabrici și centre industriale aflate în această parte a țării. Venind în mijlocul greviștilor de la întreprinderea textilă din Buhuși, el i-a îndemnat la luptă organizată pînă la obținerea victoriei finale. De la tribuna întrunirilor la care a participat împreună cu sutele de greviști, el a demascăat cu mult curaj regimul burghezo-

7 „Tineretul socialist“ din 7 octombrie 1919, „Social-democrația“ din 28 septembrie 1919.

8 Vezi mai pe larg, C. Botez, L. Eșanu și I. Saizu, op. cit., p. 83.

9 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 30238/65, fila 5.

10 Ibidem, fila 6.

11 Op. cit., filele 21, 26, 29.

12 Ibidem.

moșieresc, subliniind că aceasta constituie izvorul tuturor nedreptăților sociale și a grelei situații în care se găseau masele muncitoare. De aceea, spunea el, proletariatul român trebuie să urmeze exemplul clasei muncitoare din Rusia care prin declanșarea revoluției a reușit să înlăture regimul capitalist. Este semnificativ faptul că pe tot parcursul grevei generale din Buhuși, Dr. Aroneanu s-a aflat în fruntea delegației muncitorilor fabricii de postav desemnată pentru ducerea tratativelor cu patronii. Asupra desfășurării acțiunii menționate, care a dus la succesul net al greviștilor s-au făcut aprecieri din cele mai frumoase : „Muncitorii puternic organizați, greva bine condusă, disciplină de fier și multă ordine”¹³. În același context al reliefării factorilor care au contribuit la reușita grevei, s-a menționat și aportul deosebit adus de Dr. Aroneanu nelipsit din Buhuși în tot timpul desfășurării conflictului și „care s-a ilustrat cu multă energie și pricepere” alături de V. Baci și Gh. Palade din Bacău¹⁴. Putem afirma că dacă greva din Buhuși s-a soldat cu victoria deplină a muncitorilor un mare merit l-a avut și Dr. Aroneanu care a imprimat luptei un caracter deosebit de combativ. În prodigioasa sa activitate revoluționară, Dr. Aroneanu a sprijinit și a susținut acele formule organizatorice care să îlesnească în modul cel mai adecvat acțiunile muncitorimii și ale Partidului socialist. El a fost unul din susținătorii ideii de a se crea un centru pentru Moldova a Partidului socialist care să îlesnească activitatea pe multiple planuri în această regiune a țării. La începutul lunii octombrie 1919, Dr. Aroneanu a vorbit în fața Secțiunii socialiste, sindicatelor și maselor muncitoare din Bacău despre Conferința regională a Partidului socialist desfășurată la Iași. Aici s-a hotărât ca centrul activității pentru Moldova a Partidului socialist să fie în acest oraș¹⁵. Tot acum s-a stabilit în asentimentul deplin al Dr. Aroneanu, ca pentru județele Bacău și P. Neamț să fie numit un secretar, un propagandist și un casier¹⁶.

În activitatea majorității secțiunilor din Moldova ale Partidului socialist s-a făcut simțită spre sfârșitul anului 1919 o orientare tot mai pronunțată spre stînga. Secțiunea din Bacău condusă de Dr. Aroneanu, alături de cea ieșeană în frunte cu Gh. Tănase, sau cea de la Piatra Neamț condusă de Iancu Iliescu se găsea printre acestea, tendințele orientării revoluționare fiind aici tot mai pronunțate. Aceste secțiuni se situau pe o poziție de luptă tot mai hotărâtă, militînd pentru adoptarea unui program teoretic și de acțiune practică adecvat. Pe această linie în zilele de 19 și 20 ianuarie 1920 a avut loc la Bacău o conferință regională, la care au participat circa 30 delegați reprezentînd 10 organizații din orașele Bacău, Piatra Neamț, Moinești, Roman, Buhuși. Conferința a dezbătut problema propagandei la sate, organizarea caselor poporului, editarea unui ziar regional și altele. Totodată Conferința a hotărît constituirea regionalei ale cărei principale secțiuni erau cele din Bacău, P. Neamț și Roman cu organul de presă „Piatra socialistă”. Dr. Aroneanu a susținut realizarea regionalei

13 M. R. Rollea, „1920”, Contribuții la istoria socială a României, P. Neamț, 1937, p. 133.

14 *Ibidem*, p. 134.

15 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 30238/65, fila 10.

16 *Ibidem*.

amintite și a sprijinit din toate puterile hotărârile adoptate la conferința din ianuarie 1920.

La sfârșitul anului 1919, Dr. Aroneanu a dezbătut din nou în fața muncitorimii din Bacău problema necesității organizării profesionale și politice a maselor muncitoare. Cu această ocazie referindu-se la evoluția mișcării muncitorești din diversele țări europene, el a amintit de sacrificiile făcute de masele muncitoare din România în timpul războiului mondial¹⁷. Dr. Aroneanu s-a referit în mod special la greutățile și privațiunile ce au fost îndurate de masele populare în timpul războiului și la tratamentul ce li s-a aplicat de către clasele dominante la terminarea acestuia¹⁸. În fața sutelor de ascultători, el a prezentat un sugestiv tablou al modului în care a fost pregătit și desfășurat războiul. Potentații n-au luptat și n-au dus greul, ei s-au pus la adăpost sau au plecat peste hotare unde au cheltuit sume colosale în timp ce muncitorii și țăranii — sublinia el — „au fost trimiși să lupte fără arme, dezbrăcați și flămânzi“. Când erau răniți, arăta dr. Aroneanu, referindu-se la cele văzute și trăite de el pe front, stăteau zile întregi la porțile spitalelor pînă primeau cea mai sumară îngrijire.

Referindu-se la problemele politice curente, Dr. Aroneanu a cerut ca viitorul parlament să cuprindă și reprezentanți ai muncitorimii, să se acorde drept de vot și minorităților „care și-au vărsat sîngele la Oituz, Mărăști, Mărășești, și nu au drept de vot“¹⁹. Explicînd auditoriului programul de luptă al Partidului socialist, Dr. Aroneanu a cerut o temeinică organizare a muncitorilor, în partid și sindicate. În privința aceasta el a dat ca exemplu proletariatul bucureștean care se situa în fruntea luptei maselor muncitoare din întreaga țară și a arătat că era momentul „să se treacă de la vorbe la fapte“²⁰.

Pentru Partidul socialist în toamna anului 1919, se punea problema participării sau neparticipării la alegerile ce se pregăteau. Dacă în general Partidul socialist aprecia faptul că fusese înlăturat sistemul cenzitar, că fusese acordat votul universal, nu omitea însă să releve caracterul de clasă al acestei reforme, îngrădirile pe care le mai conținea precum și posibilitățile de care dispunea burghezia pentru a restrînge, acest drept ce fusese acordat prin lege. În problema reformei electorale, socialiștii veneau cu un program mult mai revoluționar. Conducerea Partidului socialist s-a pronunțat în majoritatea sa pentru acceptarea luptei parlamentare, pentru folosirea tuturor libertăților politice, în vederea atingerii scopului final „cucerirea puterii politice din miinile burgheziei române și întronarea dictaturii proletare în vederea realizării idealului comunist“²¹. Partidul socialist a hotărît să participe la alegerile din anul 1919, organizînd în întreaga țară o intensă campanie electorală. În ciuda tuturor promisiunilor privind desfășurarea unei campanii electorale în condiții democratice, guvernul Văitoianu nu numai că nu a suspendat cenzura și starea de asediu,

17 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 30238/65, f 13, 22.

18 *Ibidem*.

19 *Loc. cit.*

20 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 20238/65, fila 22.

21 *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921*, Ed. Politică, București, 1966, p. 127.

dar a înăsprit măsurile restrictive, în special împotriva mișcării revoluționare, a partidului clasei muncitoare. Condițiile în care se pregăteau alegerile au stîrnit justificate proteste din partea mișcării socialiste, a opiniei publice din întreaga țară. Presa socialistă demasca măsurile luate de guvern pentru a îngreuna participarea socialiștilor la campania electorală, cerind intrarea în legalitate, în toate regiunile țării, conform prevederilor legii electorale²².

La 10 octombrie 1919, dr. Aroneanu adresindu-se maselor muncitoare și Secțiunii socialiste din Bacău, a dezbătut problema Congresului Partidului socialist ce urma să se țină la 13 octombrie în Capitală pentru a se decide dacă partidul trebuia să participe la alegeri în condițiile menținerii de către guvern a cenzurii și a stării de asediu²³. Dr. Aroneanu a fost de părere că nu trebuie ca socialiștii să admită participarea la alegeri în condițiile șicanelor ce li se făceau și a măsurilor represive, vexatorii luate de guvern împotriva lor. El a făcut propunerea ca delegații care vor participa la Congresul Partidului socialist să pretindă guvernului garantarea libertății de acțiune a socialiștilor, respectarea votului universal și alte drepturi ale masei de alegători²⁴. Întors de la Congresul extraordinar al Partidului socialist, care s-a desfășurat la București în zilele de 13 și 14 octombrie 1919, Dr. Aroneanu a făcut o amplă expunere destinată Secțiunii socialiste, sindicatelor, și muncitorimii din Bacău. El a precizat că Partidul socialist a hotărît să se abțină de la alegeri din cauza prigoanei sâlbatică la care erau supuși reprezentanții săi²⁵. Conducerea Partidului socialist, a condiționat participarea la alegeri, de ridicarea cenzurii și a stării de asediu. Dr. Aroneanu a chemat masele muncitoare să răspundă activ în cazul cînd Partidul socialist va declanșa greva generală politică împotriva felului cum dorea guvernul să organizeze campania electorală și alegerile²⁶.

În anul 1920, valul acțiunilor muncitorești era în continuă creștere, zeci și sute de greve desfășurîndu-se în întreaga țară. Odată cu venirea la putere a guvernului Averescu, în martie 1920, teroarea antimuncitorească s-a intensificat în mod simțitor. Pentru înăbușirea luptei maselor muncitoare au fost folosite cele mai drastice metode dar proletariatul român răspunzînd chemărilor Partidului socialist și sindicatelor a intensificat mișcarea revoluționară pentru neutralizarea măsurilor luate de guvern și clasele dominante. În toate centrele muncitorești din Moldova, măsurile represive luate împotriva mișcării revoluționare au determinat o ripostă corespunzătoare din partea proletariatului și a organizațiilor sale de luptă.

Una din cele mai impunătoare întruniri și manifestații muncitorești pe care le-a cunoscut Bacăul anilor de după primul război mondial, s-a desfășurat la 21 martie 1920. Întrunirea a fost prilejuită de arestarea și trimiterea la Curtea Marțială din Iași a lui Iancu Iliescu, conducător al

22 G. Tudoran, „Partidul socialist din România și alegerile parlamentare din anii 1919-1920” în revista „Anale de istorie” nr. 1/1973, p. 110.

23 Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 95, dosar 30238/65, fila 11.

24 *Ibidem*.

25 *Loc. cit.*, fila 12.

26 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 30238/65, fila 12.

mișcării muncitorești revoluționare din zona Bacău — Roman — P. Neamț. Ca răspuns la această arestare, muncitorimea a venit într-un suflet la gară, încercînd să oprească trenul și apoi foarte mulți din cei angrenați în această acțiune au plecat cu cel arestat la Iași. De la Bacău „Dr H. Aroneanu, omul fără frică și plin de energie „a trimis curier special în regiune și a răscolit întreaga muncitorime, pregătind-o pentru o grevă generală pe întreaga zonă Bacău-Neamț-Roman“²⁷. Hotărîrea de luptă a muncitorimii a determinat ca numai după 24 de ore, Iancu Iliescu să fie pus în libertate de către Curtea Marțială din Iași, reîntorcîndu-se imediat la Bacău²⁸. La marea adunare organizată cu acest prilej, au fost prezenți și delegațiile muncitorilor din P. Neamț și Buhuși conduse de B. Herșcovici și Pascal Constantinescu²⁹. Alături de ceilalți vorbitori, Dr. Aroneanu a înfierat arestarea lui Iancu Iliescu, fruntaș al mișcării socialiste din această parte a țării și s-a referit la problemele politice de bază ale mișcării noastre muncitorești în condițiile anului 1920³⁰. El a reliefat semnificația deosebită a solidarității muncitorești în luptă cu statul burghez, cu patronii și autoritățile care erau totdeauna de partea acestora. La întrunirea menționată, au mai luat cuvîntul Iancu Iliescu, care a relatat adunării, peripecțiile arestării sale precum și delegațiile venite de la P. Neamț și Buhuși. Adunarea a votat în unanimitate o moțiune propusă de Dr. Aroneanu, prin care, în numele Partidului socialist, se cerea amnistierea deținuților politici, desființarea jandarmeriei rurale, înfăptuirea reformei agrare, libertatea de organizare și de exprimare a maselor muncitoare și altele³¹. Întrunirea a fost urmată de o puternică demonstrație de stradă la care cei zece mii de participanți în frunte cu dr. Aroneanu, I. Iliescu, I. Baci și alți conducători ai muncitorimii au purtat placarde cu lozincile: „Vrem amnistia generală“, „Vrem ieftinirea traiului“, „Trăiască Internaționala a III-a“, cîntînd cîntece socialiste și scandînd „Trăiască socialismul, Trăiască comunismul“. Autoritățile n-au putut opri această mare adunare care apoi s-a repetat la 16 aprilie și 6 mai 1920³². Energice acțiuni desfășurate la Bacău au determinat victoria muncitorimii și rezolvarea multora dintre principalele revendicări pe care aceasta le pretindea patronilor și claselor dominante³³.

În perioada imediat premergătoare grevei generale din octombrie 1920 activitatea dr. Aroneanu a crescut în intensitate în raport direct cu momentul care se apropia: lupta deschisă între masele muncitoare și clasele dominante sprijinite de întregul aparat de stat burghez. Permanent prezent între muncitori, participant nelipsit la întrunirile și consfăturile lor, el fi îndemna la organizare și solidaritate pentru a putea opune dominației capitaliste, frontul organizat al maselor muncitoare. La întrunirile la care a fost prezent din primele zile ale lunii octombrie, Dr. Aroneanu a arătat

27 M. R. Rollea, *Op. cit.*, p. 135.

28 *Ibidem*.

29 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 30238/65, fila 30.

30 *Ibidem*, fila 31.

31 *Ibidem*.

32 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 30238/65, filele 34, 35.

33 M. R. Rollea, *Op. cit.*, p. 136.

că se apropie momentul confruntării deschise cu regimul capitalist³⁴. Prezentînd situația pe care o aveau masele muncitoare el a arătat că va cere explicații Consiliului comunal al orașului Bacău cu privire la acțiunile întreprinse în sprijinul acestora, în pragul iernii care se apropia³⁵. Reliefind specula care se făcea cu produsele de primă necesitate el s-a adresat ascultătorilor săi întrebînd: „Unde sint zahărul, carnea, stofa și lemnele pentru omul sărac, acum cînd vine iarna? Tu muncitor, te duci să-ți cumperi cele necesare existenței, dar te speculează și te exploatează la sînge speculanții de pe piețele orașului”³⁶. De la problemele economice, dr. Aroneanu obișnuia să treacă în expunerile sale la problemele politice aflate la ordinea zilei. Astfel, el s-a referit la legile antimuncitorești elaborate de guvern insistînd în mod special asupra conținutului și urmărilor legii reglementării colective a conflictelor de muncă a lui Gr. Trancu-Iași³⁷.

Concomitent cu activitatea dusă pentru antrenarea și mobilizarea muncitorimii la luptă împotriva exploatării, Dr. H. Aroneanu, convins pe deplin de adevărul ideilor socialismului științific, și-a adus o contribuție însemnată la procesul de clarificare ideologică și politică care avea loc în sinul mișcării muncitorești din țara noastră în acea perioadă, militînd pentru transformarea Partidului socialist, în partid comunist și afilierea lui la Internaționala a III-a făurită și condusă de V. I. Lenin. Referindu-se la această problemă majoră care frămînta mișcarea noastră muncitorească, într-o scrisoare din iulie 1920, Dr. Aroneanu a subliniat că studierea amănunțită a socialismului științific l-a condus la concluzia că „comunismul este esența și adevărata mișcare socialistă și numai acest caracter trebuie imprimat tuturor mișcărilor socialiste din întreaga lume”. Membru al aripii de stînga a Partidului socialist, el a acționat deschis pentru organizarea acestuia pe principiu consecvent revoluționar, anul 1920 fiind hotărîtor în clarificarea definitivă a poziției sale ideologice. Încă la Conferința regională a Partidului socialist, ținută la sfîrșitul lunii ianuarie la Bacău el declara că mai de mult timp „eram comunist și ca atare sînt perfect de acord în ceea ce privește critica vechii propagande social-democrate și necesitatea de a începe propaganda comunistă”³⁸. Aceiași poziție a exprimat-o Dr. Aroneanu la conferințele Consiliului general al Partidului socialist din ianuarie și aprilie 1920, ținute la București, precum și la întîlnirile cu alegătorii din Bacău, în calitate de candidat al partidului la alegerile din acel an.

Paralel cu problemele privind îmbunătățirea structurii organizatorice a mișcării socialiste se dezbătea cu ardoare chestiunea transformării Partidului socialist în partid comunist. În cadrul acestui proces general, secțiunile din Moldova și-au adus un deosebit aport în cursul anului 1920. Pentru crearea Partidului comunist și afilierea la Internaționala a III-a au votat, pînă în toamna anului 1920, secțiunile și sindicatele din Bacău.

34 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar cît., fila 2.

35 *Ibidem*.

36 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dos. cît., fila 3.

37 *Ibidem*.

38 M. C. Stănescu, „Dr. H. Aroneanu”, evocare publicată în revista „Anale de istorie” nr. 5/1971, p. 174.

P. Neamț, Birlad, Focșani, Pașcani și alte centre. La toate adunările unde a luat cuvîntul în vara anului 1920, Dr. Aroneanu a vorbit muncitorimii despre necesitatea creării Partidului comunist, despre scopul revoluției socialiste și a luptei finale a proletariatului român.

Pe această poziție profund revoluționară se găsea Dr. Aroneanu în octombrie 1920, cînd muncitorimea din întreaga țară, în frunte cu Partidul socialist, se pregătea pentru declanșarea grevei generale. Calitățile sale de bun propagandist și organizator al maselor muncitoare, voința sa de luptă au fost puse în evidență în perioada de pregătire a grevei generale. Subliniind necesitatea unirii și organizării muncitorilor la nivelul întregii țări în vederea desfășurării cu succes a luptei greviste, într-o cuvîntare ținută la 4 octombrie 1920 în fața muncitorimii din orașul Bacău Dr. Aroneanu arăta : „Tovarăși lucrători, meseriași și muncitori ! În unire să facem o mare grevă în toată România și să ne punem pe lucru și dacă nu ne vor da ceea ce cerem noi să ținem greva înainte pînă ce se va face totul pentru cererea noastră”³⁹.

În toamna anului 1920, la 10 octombrie, Consiliul general al partidului și Comisia Generală a Sindicatelor convocate pentru a examina situația din țară au votat o rezoluție care cuprindea alături de revendicările economice și revendicările politice ale mișcării muncitorești revoluționare din România. La refuzul guvernului de a duce tratative cu delegații muncitorimii, s-a hotărît declararea grevei generale pentru ziua de 20 octombrie. Dr. Aroneanu n-a putut participa din motive de ordin familial la ședința Consiliului general din București deși avea mandatul muncitorimii din întreaga regiune și astfel acolo a plecat Iancu Iliescu⁴⁰. Voința și hotărîrea de luptă a Dr. Aroneanu, spiritul său clar-văzător au ieșit și mai mult în evidență cu prilejul pregătirii grevei generale, cea mai mare ridicare la luptă a proletariatului român din acel timp. La întrunirea Secțiunii socialiste ținută la 17 octombrie, Dr. Aroneanu a pregătit masele muncitoare din Bacău, diversele categorii ale proletariatului existente aici pentru începerea luptei⁴¹. Cunoscut pentru activitatea sa revoluționară, pentru calitățile sale de organizator și conducător al luptei muncitorimii din această parte a Moldovei, autoritățile burghezo-moșierești îl urmăreau pas cu pas, căuțind prilejul de a-l suprima. Pentru executarea acestei hotărîri omul cel mai potrivit a fost găsit în persoana maiorului Poltzer. Pe măsură ce greva generală se întindea în toată țara, urmînd să cuprindă și Valea Trotușului, în zorii zilei de 21 octombrie 1920, dr. Aroneanu, împreună cu alți fruntași socialiști din Bacău a fost arestat și depus la închisoarea regimentului 22 infanterie din localitate. Același maior Poltzer care îl torturase în anul precedent, găsește momentul cel mai potrivit de a-și pune în aplicare planul său ucigaș. În ziua de 24 octombrie, la amiază, Dr. Aroneanu a fost adus la închisoarea garnizoanei orașului unde, după torturi

39 M. C. Stănescu, *art. cit.*, p. 175.

40 M. R. Rollea, *Op. cit.*, p. 136.

41 Arhiva C.C. al P.C.R., fond, 96, dosar 3541, filele 24—25.

groaznice a fost asasinat⁴². Vestea despre asasinarea mișlească a dr. Aroneanu s-a aflat abia la 31 octombrie 1920 din ziarul „Luptătorul”. La autopsia făcută de către Dr. Iamandi — cumnatul călăului Poltzer — s-a „constatat” că a avut o sincopă cardiacă consecutivă cu sufocare. După declanșarea unui puternic val de protest în toată țara, o comisie medicală, în frunte cu dr. M. Minovici, a stabilit că Dr. Aroneanu a murit datorită strangulării și că nu fusese niciodată bolnav de cord. Relatările făcute de unele ziare asupra condițiilor tragice în care dr. Aroneanu a murit asasinat la închisoarea garnizoanei din orașul Bacău a dus imediat la suspendarea acestora⁴³. Soția sa, Berta Aroneanu, a făcut numeroase demersuri la cele mai înalte autorități pentru a stabili vinovățiile în crima ce fusese comisă. Deși s-a lovit de numeroase piedici din partea celor ce aveau tot interesul ca adevărul să nu fie scos la lumină și această odioasă crimă să fie mușamalizată, ea a reușit să obțină din partea parlamentului dispunerea unei noi anchete medico-legale. Comisiunea medico-legală compusă din prof. dr. Mina Minovici, decanul Facultății de Medicină din București, dr. Reiner, profesor universitar și dr. Gh. Ștefănescu de la Facultatea de Medicină din București, au făcut la 12 noiembrie o nouă autopsie a cadavrului dr. Aroneanu. Rezultatul acestei anchete la care a participat și Dr. Lupu, fostul ministru de interne, urma să facă obiectul unei noi interpellări în Cameră⁴⁴.

După asasinarea bestială a dr. Aroneanu, autoritățile, de teama furiei maselor muncitoare, au luat măsura de a fi înmormântat, pentru a se evita o mare demonstrație populară, sub paza unei companii militare care cu baioneta la armă a escortat carul mortuar pînă la cimitir. În articolul închinat memoriei dr. Aroneanu ziarul „Socialismul” din 3 noiembrie 1920, referindu-se la personalitatea militantului socialist sublinia că „el moare în floarea vîrstei lăsînd în urmă... o neștearsă amintire în rîndurile proletariatului băcăuan ca și a celui din întreaga țară”.

Cu ocazia arestărilor și a măsurilor luate după greva generală din 1920⁴⁵, autoritățile au reconstituit pe baza propriilor lor constatări și a declarațiilor făcute de cei arestați o parte din prodigioasa activitate desfășurată de dr. Aroneanu în acești ani și în special în perioada care a premers toamnei anului 1920. Dr. Aroneanu s-a aflat permanent printre muncitori, viața sa fiind neconținut legată de acțiunile, aspirațiile și idealul lor. A făcut o neobosită propagandă revoluționară în rîndul maselor muncitoare cerîndu-le să organizeze acțiuni greviste care să îmbie revendicările economice în mod permanent cu cele de ordin politic⁴⁶.

42 Arhivele Statului Iași, fond Parchet general Iași, dosar 458/1920, fila 460; „Socialismul” din 5 noiembrie 1920.

43 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 30238/658. În lucrarea pe care am mai citat-o în acest articol se aprecia în modul următor moartea dr. Aroneanu: „A murit dr. H. Aroneanu, tată a trei copii minori, om excepțional de bun, devotat și energic în slujba masei muncitoare dezmoștenită de dreptul la viață” (M. R. Rollea, *Op. cit.*, p. 77, 137).

44 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 30238/658.

45 La Bacău în afara dr. Aroneanu au mai fost arestați V. Baciuc, Gh. Palade, I. Cașin și alții.

46 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 3541, filele 24, 25.

Dr. Aroneanu a avut numeroși discipoli care au recunoscut că au fost atrași în mișcarea revoluționară și datorită puternicii sale personalități, a devotamentului cu care milita și transmita și altora idealul vieții sale ⁴⁷. Alături de ceilalți frunțași ai mișcării muncitorești băcăuane el a propagat neconținut ideile socialiste în lumea satelor, în armată, peste tot unde se găseau acei ce puteau fi atrași la lupta clasei muncitoare ⁴⁸. Era socotit „element foarte periculos“ de organele de siguranță tocmai fiindcă desfășura o prodigioasă activitate revoluționară. Ideile sale nu erau considerate un „socialism moderat“ ci vizau schimbarea orînduirii capitaliste pe calea revoluției sociale. Problema revoluției proletare, a necesității lichidării orînduirii burgheze, a socializării mijloacelor de producție, a reformei agrare, a desființării instituțiilor burgheze, a realităților existente în Rusia sovietică, a necesității partidului revoluționar a proletariatului constituiau temele frecvente ale expunerilor sale ⁴⁹. El a chemat frunțași ai mișcării muncitorești din Capitală pentru a ajuta la creșterea organizării politice a maselor muncitoare din Bacău. Organele represive îi urmăreau neconținut activitatea și participarea unor elemente de frunte ale mișcării noastre muncitorești pe Valea Trotușului și a Bistriței cum au fost de pildă Barbu Lăzăreanu, Alexandru Dobrogeanu-Gherea era astfel apreciată: „sînt prieteni intimi cu Dr. Aroneanu și I. Iliescu“ ⁵⁰. Menționăm ou titlu informativ că în acest timp au mai venit la Bacău frunțași de prestigiu ai proletariatului român cum erau I. C. Frimu, Gh. Cristescu și alții ⁵¹. În timpul grevei de a fabrica „Letea“ din anul 1919, printre greviștii băcăuani au venit M. Bălineanu, secretarul Comisiei Generale a Sindicatelor din România și Gh. Petrescu-Ghempet din conducerea pe țară a C. G. S. R. Documentarea făcută aici le-a prilejuit publicarea în ziarul „Socialismul“ a unei serii de articole referitoare la mișcarea muncitorească băcăuană și perspectivele ei ⁵².

Ca urmare a activității sale revoluționare, dr. Aroneanu a fost permanent supravegheat, arestat, urmărit ca să nu mai vorbim de asasinarea sa tragică săvîrșită la 24 octombrie 1920. Puține au fost însă cazurile în care familia celui în cauză să aibă atîta de suferit cît a avut familia doctorului Aroneanu în timpul vieții sale cît și după moartea sa. Singuranța introdusese în cursul anului 1919 în casa familiei Aroneanu o menajeră care informa zi de zi asupra fiecărui pas pe care îl făceau atît dr. Aroneanu, cît și ceilalți membri ai familiei, inclusiv copiii ⁵³. Parcurgînd un asemenea raport informativ aflăm amănunte revelatoare asupra activității întregii sale familii. O adevărată furie a provocat autorităților faptul că Dr. Aroneanu care făcuse din crezul socialist idealul vieții sale, și-a înscris copiii la Clubul socialist din Bacău ⁵⁴. Siguranța s-a adresat în

47 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 3541, p. 216-217.

48 *Ibidem*, fila 19.

49 *Loc. cit.*,

50 *Ibidem*, fond 95, dosar 30238/65, p. 26.

51 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 3541, p. 1, 2, 3; Arh. St. Fălticeni, fond Prefectura jud. Bala, dosar 1/1919, p. 7-8.

52 C. Botez, L. Eșanu și I. Saizu, *Lucr. cit.*, p. 78.

53 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 30238/65, fila 18.

54 *Ibidem*.

toamna anului 1919 Direcției școlii primare de băieți nr. 3 din Bacău în legătură cu cazul elevului Aroneanu din clasa a IV-a care adusese în clasă și citise colegilor săi cărți cu caracter socialist⁵⁵. Dispozițiile date în legătură cu curmarea și reprimarea unor asemenea acțiuni era categorică, menționându-se că „nu-i poate fi permis (dr. Aroneanu — n.n.) să propage ideile socialiste prin copiii săi în școală”⁵⁶. Deși elev în clasa a IV-a primară, adică practic avînd doar 11 ani, fiul dr. Aroneanu era semnalat în rapoartele Siguranței ca participant la întrunirile socialiste și muncitorești din orașul Bacău la care era văzut „cu' cocardă roșie în piept”⁵⁷.

Soția doctorului Aroneanu, Berta Aroneanu, femeie inteligentă, energetică și devotată aceluiași crez pentru care își sacrificase viața și soțul ei, a fost urmărită pas cu pas și mereu hărțuită mai ales după moartea acestuia⁵⁸. S-a mers pînă acolo cu abuzurile și reaua credință încît la sfîrșitul anului 1920 unii au fost de părere că Berta Aroneanu ar fi fost amestecată în atentatul de la Senat⁵⁹. Indiciul de „bază” în această direcție îl constituia faptul că atentatul avusese loc la 2—3 zile după interpellarea făcută în Cameră cu privire la moartea dr. Aroneanu. De aici s-a născut deducția „logică” (!) că Berta Aroneanu trebuia să fie amestecată (din răzbunare !) în acest atentat. Prigoana la care a fost supusă soția Dr. Aroneanu și familia sa a atins limite greu de imaginat. Ca urmare a acestor neconținute hărțuiri și măsuri vexatorii luate împotriva ei, la 10 ianuarie 1921, Berta Aroneanu se adresează primului procuror al Tribunalului din Bacău pentru a-l anunța că se află în București locuind la avocatul Toma Dragu în str. Sapienței nr. 8⁶⁰. Totodată se cerea autorităților locale să ridice sechestrul puse pe „averea mea și a soțului meu, din Bacău”⁶¹. Pînă în primăvara anului 1921 i s-au făcut numeroase percheziții domiciliare⁶². Cărțile cu conținut socialist, ziarele, revistele, corespondența găsită au fost depuse la Parchetul tribunalului din Bacău⁶³. Locuința pe care o avea în acest oraș i-a fost sigilată după desele descinderi făcute⁶⁴. Prezentîndu-se primului procuror al Tribunalului din Bacău pentru a i se lua o serie de interogatorii, ea a arătat că în Bacău domiciliul în str. V. Alecsandri și provizoriu la părinții ei în str. Unirii nr. 1. În București Berta Aroneanu locuia la prietenii ei Dr. Ghelerter, Toma Dragu, la doamna E. Socor, iar unul din fiii ei era elev la Liceul Sf. Sava⁶⁵.

Activitatea desfășurată de Dr. Aroneanu, abnegația și devotamentul pe care le-a pus în apărarea cauzei celor mulți au fost răspunsul concret pe planul faptelor, cu care el și-a onorat confesiunea făcută în timpul vie-

55 Loc. cit., fila 16.

56 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 30238/65, fila 16.

57 Ibidem, fila 33.

58 Loc. cit., fila 10; Primul procuror al tribunalului Bacău i-a confirmat B. Aroneanu că este îndeaproape supravegheată.

59 Arh. C.C. al P.C.R., fond 95, dosar citat, fila 5.

60 Ibidem, fond 96, dosar 178, fila 285.

61 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 178, fila 285.

62 Ibidem, filele 120, 259.

63 Ibidem, dosar 179, fila 316.

64 Ibidem, fila 310.

65 Loc. cit., filele 309, 311

ții că nimeni și nimic nu-l va putea îndepărta vreo dată de masele muncitoare și lupta pentru idealurile lor ⁶⁶.

Amintirea doctorului Aroneanu, a vieții și activității sale închinată clasei muncitoare și nobilelor idealuri ale poporului român, a rămas neștersă în istoria mișcării noastre muncitorești. Congresul sindical de la Brașov din octombrie 1921 a omagiat memoria neobositului luptător socialist și a adoptat o moțiune în amintirea sa ⁶⁷.

În anul 1932 syndicatele muncitorești, Cercul tineretului socialist din orașul Bacău au redactat și difuzat un afiș intitulat „Tovarăși muncitori” prin care muncitorimea și ceilalți cetățeni ai orașului erau chemați la întrunirea publică organizată în vederea comemorării asasinării Dr. Aroneanu ⁶⁸.

Activitatea Dr. Aroneanu, desfășurată în anii avântului revoluționar în orașul și județul Bacău au constituit o materializare vie a rolului militanților revoluționari în perioada care a premers înființării Partidului Comunist Român. Pildă de abnegație, devotament și eroism Dr. H. Aroneanu rămîne în amintirea poporului nostru ca un devotat luptător socialist care și-a pus întreaga viață în serviciul idealurilor clasei muncitoare și ale poporului său.

LE DR. ARONEANU ET LE MOUVEMENT OUVRIER DE BACĂU PENDANT LES ANNÉES 1918—1920.

R é s u m é

L'auteur présente dans cet article le rôle joué par le Dr. Aroneanu dans le mouvement ouvrier et socialiste de la ville et du département Bacău.

Les sources des archives, la plupart inédites, complétées avec des articles de la presse du temps, relèvent largement la personnalité prééminente du Dr. Aroneanu, ainsi que l'apport précieux de son activité dans le mouvement socialiste révolutionnaire de Roumanie.

Ce matériel apporte des témoignages convaincants sur l'apnégation et le dévouement du Dr. Aroneanu, qui s'était identifié avec les intérêts des masses ouvrières, spécialement dans les années de l'élan révolutionnaire de Roumanie qui ont succédé à la première guerre mondiale, jusqu'au tragique fin d'octobre 1920.

⁶⁶ *Ibidem*, fond 95, dosar 30238/65, fila 6.

⁶⁷ *Ibidem*, fond. 28, dosar 9325, p. 112.

⁶⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar 30238/65, p. 17.

ASPECTE ALE MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI ȘI COMUNISTE BĂCAUANE OGLINDITE ÎN PRESA LOCALĂ

de GHEORGHE PĂTRAR

Publicistica locală, de pînă la 1944, în variatele ei forme de periodicitate, reflectă, din unghiuri de vedere diferite, frământările politice, sociale, economice și spirituale ale societății băcăuane în dezvoltare. Așadar, ea reprezintă, incontestabil, și un izvor documentar important pentru cunoașterea mișcării muncitorești și comuniste din această parte de țară. Uneori, presa de aici constituie singura sursă de informare, după cum alteori, pornindu-se de la ziarele tipărite în județ se pot întreprinde investigații fructuoase care să ducă la dezvăluirea unor acțiuni sociale cu larg ecou și largi consecințe, acțiuni astăzi uitate și pe nedrept nevalorificate de istoria mișcării noastre muncitorești. Natural că nu totdeauna lumea băcăuană, cu aspirațiile, cu frământările, cu durerile și nemulțumirile ei, s-a răsfrînt fidel, obiectiv în publicistica locală. Dar chiar atunci cînd imaginile sînt deformate, înadins mistificate, ele constituie totuși un barometru semnificativ al atitudinii diferitelor partide și grupări politice, organizații sau pături sociale față de oamenii muncii și năzuințele lor, față de ideologia clasei muncitoare.

Răsfoind presa locală de la începutul acestui secol și mai ales pe cea dintre cele două războaie mondiale, am întîlnit neașteptat de multe informații, note, relatări, documente, unele de-a dreptul revelatoare, interesînd istoria mișcării revoluționare din acest județ.

O primă relatare despre o grevă muncitorească la Bacău o întîlnim în ziarul local „Vestea“, din 22 sept. 1913. Articolul inserat aici, „Greva de la fabrica de hîrtie Letea“ ne spune că „Mai mulți lucrători din fabrica de hîrtie, ținînd o consfătuire la sediul sindicatului, în seara de 18 septembrie, au proclamat grevă generală. În acest scop, a doua zi, un grup de 80 de oameni, între care erau și mulți străini de fabrică și meserie, au încercat să oprească pe ceilalți lucrători de a intra în fabrică. Se accentuează trei cauze care au provocat greva : nemulțumiri contra felului cum sînt tratați lucrătorii de către d-l director Hellhummer, insuficiența salariului și numărul prea mare al orelor de lucru“.

Trecînd superficial peste cauzele reale ale grevei, autorul articolului, Emil Rey, aprecia că acțiunea revendicativă a muncitorilor a fost provocată, în primul rînd, de faptul că directorul tehnic n-a fost îndeajuns

de sever cu muncitorii și n-a știut ca, la angajarea noilor lucrători, să facă o triere riguroasă, lăsându-se înduioșat de mizeria unor oameni necunoscuți. Astfel, crede gazetarul, s-au strecurat în fabrică „elemente periculoase” și „turbulente”. „Din fericire, — continuă articolul — tentativa n-a reușit, căci jandarmii au izbutit să împrăstie pe turbulenți și lucrătorii și-au putut relua lucrul”.

Peste două numere, „Vestea” revine „În chestia grevei de la fabrica „Letea”¹, de această dată rezumînd opiniile noului director general al fabricii, ing. Vasilescu. Manifestîndu-și disprețul față de greviști, acesta afirmă că muncitorii noștri cîștigă puțin din cauză că „n-au conștiința datoriei”. El recunoaște, totuși, necesitatea de a se mări salariile, dar, deocamdată, numai la „cei mai sirguincioși și de ispravă”, altfel zis, la oamenii de încredere ai direcțiunii. Promisiunea ziarului de a prezenta, într-un număr viitor, și „doleanțele lucrătorilor” nu mai este îndeplinită. Emil Rey, directorul publicației, socotise, probabil, necesar să renunțe la expunerea lor, ca nefiind oportună în momentul cînd el candida pentru un loc în Cameră din partea partidului liberal.

După primul război mondial, în perioada 1918-1924, perioadă de larg avînt revoluționar, la Bacău nu se poate vorbi de o publicistică de atitudine, democratică, socialistă sau chiar independentă. Înregistrăm acum doar cîteva ziare, organe de expresie în județ ale partidelor Național-Liberal, Național-Țărănesc sau Național-Democrat. Ani de-a rîndul foile acestor partide n-au publicat un rînd despre situația clasei muncitoare, despre acțiunile revendicative muncitorești. De aceea, pentru această perioadă, cercetătorul preocupat de condițiile de muncă și viață, de starea de spirit a clasei muncitoare din întreprinderile și fabricile Bacăului, va trebui să caute informații în presa centrală, în cea din județele limitrofe, sau să recurgă la alte surse. Astfel, sîntem nevoiți să apelăm, pentru a umple cît de cît un gol informațional, la ziarul pietrean „Piatra socialistă”, organ al secțiunii Partidului Socialist și al sindicatului muncitorilor din Piatra Neamț, ai cărui redactori urmăreau îndeaproape manifestările muncitorești din județul vecin.

„Piatra socialistă” ne vorbește, în întîiul ei număr, din 7 dec. 1919, despre o impresionantă acțiune de solidaritate a muncitorilor de la fabrica de postav Buhuși, cu „tovarășii” lor din Piatra aflați în grevă. Cei peste 2.000 de muncitori pietreni declaraseră grevă generală la 1 dec. 1919, cerînd, între altele, 8 ore de lucru, mărirea salariilor cu 30 %, recunoașterea delegaților aleși de dîșii. Auzind că tovarășii lor se află „în luptă cu stăpîinii”, muncitorii din Buhuși „au hotărît să subscrie cu toții salariul pe o zi”. Totodată au organizat un bal, al cărui venit a fost donat „tot pentru ajutorarea tovarășilor lor care se găsesc în grevă”. Ajutoarele bănești erau însoțite de următoarea telegramă de îmbărbătare :

„Tovarăși și fraților, am auzit de lupta ce o duceți cu capitaliștii hrăpăreți, care caută să vă exploateze încă. Primiți din partea noastră

cele mai îmbărbătoase încurajări, duceți lupta înainte și nu vă intimidați de toate amenințările și manoperile lor. Noi sintem alături de voi și veți avea tot sprijinul nostru moral și material, pînă la cîștigarea drepturilor voastre.

Muncitorii Fabricii de postav Buhuși
Secretar NEMEȘ"

În zilele de 19 și 20 ianuarie 1920 are loc la Bacău Conferința regională (Bacău-Piatra-Roman) a Partidului Socialist. Același ziar „Piatra Socialistă”³ redînd discuțiile purtate în cadrul conferinței, evidențiază poziția înaintată, comunistă a dr. Aroneanu, eminent reprezentant al clasei muncitoare băcăuane. Dr. H. Aroneanu a pledat pentru „necesitatea de a se începe propaganda comunistă”. În același timp, el a vorbit de utilitatea de a se intensifica propaganda socialistă și la sate și de a se redacta un ziar regional, prin intermediul căruia să fie propagate ideile comuniste și care să vorbească „de interese locale din punct de vedere socialist”.

Un ziar regional, pentru județele Bacău și Piatra, în sensul preconizat de dr. Aroneanu, vom avea de abia din 1946, odată cu apariția la Bacău a „Luptătorului”, în condițiile de legalitate a P.C.R.

La conferința din ianuarie 1920, dr. Aroneanu a fost ales ca delegat regional în Consiliul general al Partidului Socialist. Desigur, dr. Aroneanu ar fi fost unul din aceia, care s-au pronunțat în Consiliul general al Partidului Socialist, din 30 ianuarie — 2 februarie 1921, pentru convocarea congresului partidului și transformarea acestuia în partid comunist, dacă între timp n-ar fi fost asasinat mîselește în închisoarea garnizoanei Bacău. Cum s-au petrecut lucrurile, ne spune, 20 de ani mai tîrziu, un ziar băcăuan⁴. Odată cu declanșarea grevei generale la 20 octombrie 1920, a început, din ordinul ministrului de interne de atunci, prigoana împotriva conducătorilor muncitorimii. La Bacău a fost arestat, dr. Aroneanu, fruntaș al mișcării socialiste, animator și sfătuitor ascultat de mișcarea sindicală. În celula garnizoanei, brutele lui Argetoianu au petrecut în jurul gîtului victimei un cearceaf ud, pe care nu l-au dezlipit pînă nu l-au văzut murind.

După 1924, vom avea la Bacău o puternică presă independentă, care se va strădui să oglindească imparțial, uneori cu rezultate remarcabile, realitățile vremii. Cu toate neajunsurile, determinate de tributul pe care unii redactori îl plăteau mentalităților sociale de atunci sau chiar ideologiei unor partide burghezo-moșierești, presa independentă băcăuană ne oferă o bogăție de informații, de date despre activitatea comuniștilor, dar, mai ales, despre realitățile din întreprinderile industriale și acțiunile greviste. Nu în puține cazuri ziarele independente au contribuit la ameliorarea condițiilor de muncă, la dezvăluirea cauzelor reale, adînci ale revoltelor proletare, la susținerea morală a muncitorilor greviști.

2 Nr. 2, 14 dec. 1919, p. 2.

3 Nr. 8, 2 febr. 1920, p. 2.

4 „Înainte”, nr. 3, 23 oct. 1944, p. 1.

Un astfel de rol l-a îndeplinit la noi ziarul „Bacăul“, care apare din 1924 cu subtitlul „Ziar agricol, industrial, comercial și al intereselor generale“. „Bacăul“, unul din cele mai importante ziare independente din Moldova, redactate între cele două războaie mondiale, relatează în dese rânduri despre acțiuni ale comuniștilor și ale muncitorilor băcăuani. Din coloanele lui aflăm că „la 11 martie 1925, în comuna Comănești, s-a descoperit firul unei organizații comuniste secrete“⁵.

Același ziar⁶, luînd apărarea muncitorilor de la fabrica de postav Buhuși, ne informează pe larg despre marea grevă de aici, care a durat de la 4 septembrie pînă la 11 octombrie 1926 și la care au participat peste 2.800 lucrători.

Dacă pînă prin 1929, ziaristii băcăuani aveau noțiuni cu totul elementare despre ideologia marxist-leninistă și despre comuniști, în care nu vedeau decît niște anarhiști, cu totul alta e atitudinea lor după marile mișcări revoluționare din perioada crizei economice din 1929-1933, cînd prestigiul comuniștilor a crescut considerabil în ochii maselor. După această perioadă, ziaristii băcăuani vor vorbi, dacă nu totdeauna cu respect, dar cu mai multă înțelegere față de acțiunile revoluționare organizate și conduse de comuniști.

În anii 1929-1933, ziarele băcăuane au scris pe larg despre procesul intentat unor comuniști locali, acuzați, după expresia ziarului „Curentul Bacăului“ de „a fi lipit, în noaptea de 23-24 iulie 1929 manifeste incendiare, prin care se declară război societății, constituției și organizării de stat de azi“⁷. Manifestele fuseseră lipite pe zidurile și gardurile străzilor Bogdan Voevod, Fabricilor, Trecătoarea Gării, Cartierul C.F.R., Cristoveanu, Poștei, Bacău—Piatra, Costache Negri și Căzărnilor, sau aruncate în curțile locuitorilor.

În urma unor cercetări făcute de siguranță, au fost arestați 4 comuniști, la domiciliul cărora au fost găsite „manifeste și broșuri cu caracter subversiv“. Principalii acuzați erau muncitorul lemnar Pavel Chirițescu și studentul M. Bercovici.

Judecăla la Tribunalul Bacău, S. I., la 30 iulie 1929, Chirițescu și Bercovici au fost condamnați la 4 ani, iar ceilalți doi comuniști la 1 an și zece luni închisoare. Toți 4 trebuiau să plătească și cîte 2.000 lei amendă. Făcînd apel, procesul se rejudecă, la 17 august 1929, în fața Curții de casație din Iași, reducîndu-se pedeapsa de la 4 la 2 ani și de la 1 an și zece luni la 7 luni închisoare. Chirițescu și Bercovici fac din nou apel, reușind să obțină ca procesul să fie trimis spre rejudecare în fața Curții cu juri din Bacău. La 28 mai 1930, au loc dezbaterile procesului în fața juraților din localitate. Pe banca apărării se aflau avocații Poldy Filderman, social-democrat, și Lucrețiu Pătrășcanu. După dările de seamă publicate de ziarele „Bacăul“⁸ și „Curentul Bacăului“⁹, procesul s-a desfășurat astfel: „O lume imensă ce dorea să asiste la proces a fost împiedicată de puternicul cordon de soldați, pus pentru pază“... „La intra-

5 30 martie, 1925, p. 3.

6 Nr. 90, 27 sept. p. 1 și nr. 92, 18 oct. 1926, p. 1.

7 Nr. 51, 2 iunie 1930, p. 3.

8 Nr. 119, 1 iunie 1930, p. 3.

rea principală d-nii comisari Obreja și Lupașcu fac un control riguros al celor ce intră. Înainte de a se începe dezbaterile, d. av. Pătrășcanu ridică un incident, prin care cere ridicarea măsurilor de restricție la accesul în sală, întrucât ședințele Curții de juri sînt publice“, dar Curtea nu ia în considerație obiecția. Acuzații recunosc că „au împrăștiat manifeste anti-războinice, fiind convinși că fac un serviciu țării“. După av. Filderman, vorbește Lucrețiu Pătrășcanu, care subliniază că acuzații n-au putut fi „taxați de borfași, ci ca delicioși politici...“. „D-sa a comis o greșeală de tact — după opinia gazetarului de la „Curentul Bacăului“ — de a se arăta oarecum ostil juraților, printr-o atitudine răzvrătită în contra societății de azi, perorînd decretarea unei viitoare societăți comuniste...“. „D-sa termină, spunînd că, chiar dacă vor fi condamnați acuzații de azi, Partidul Comunist nu se stinge, ci el va continua să lupte pentru răspîndirea ideilor lui...“. „Un alt fapt, care a dus la condamnare a fost, desigur, citirea de către acuzatul Chirițescu a unui memoriu, în care dînsul ... făcea apologia societății comuniste“ „Apărătorul său, avocatul Pătrășcanu, care, desigur, cunoștea intențiile clientului său, era dator să-l oprească. Acest fapt a contribuit, de asemenea, cu mult la indisponerea juraților“, cei doi comuniști fiind condamnați la un an închisoare la Doftana.

De observat și din aceste succinte și, într-un anume sens, ostile relații, cutezanța și fermitatea revoluționară a comunistului Lucrețiu Pătrășcanu.

Ziarele băcăuane vor scrie despre alte „senzaționale“ procese sau arestări de comuniști, toate vorbind de o puternică organizație comunistă la Bacău. „Bacăul“ din 6 iunie 1932, nota : „Zilele trecute siguranța locală

a reușit să prindă și să aresteze un important număr de comuniști, membrii unei vaste organizații cu ramificații în întreaga țară“, care își avea sediul principal de activitate la Buhuși. Același ziar publica, la 27 februarie 1933, articolul „Descoperirea unui nucleu comunist în localitate“. Nu peste multă vreme tot „Bacăul“ publica aceste rînduri

„Nu sînt nici două luni de la data cînd am relatat descoperirea unui nucleu comunist în localitate, compus din tineret, cea mai mare parte lucrători din fabrică. Am arătat atunci că au fost arestați vreo 30 de membri din organizație, dintre care, după îndelungi cercetări, au fost reținuți numai 16, aceștia fiind înaintați parchetului.

Au trecut numai cîteva săptămîni și Inspectoratul general de siguranță, cu sediul în Iași, prinde firul unei vaste organizații comuniste, intitulată Uniunea Tineretului Comunist din Moldova. Între centrele de propagandă afiliate acestei organizații, era și orașul Bacău, centru industrial, excelent mediu pentru recrutarea aderenților.

Numeroase descinderi făcute de poliție, la diferite locuri suspecte, duc la arestarea în localitate a unui număr de 15 muncitori și funcționari, precum și la confiscarea unui bogat material subversiv, constînd din broșuri și manifeste.

Toți cei arestați făceau parte din comitetul partidului comunist, precum și din comitetul Uniunii Tineretului Comunist. Pe lângă aceste comitete, mai funcționa în localitate și un serviciu de control”¹⁰...

Arestări și procese de comuniști, gazetele vor relata și în anii următori 1935, 1936. Trebuie însă precizat că activitatea revoluționară a comuniștilor băcăuani era în acei ani mult mai amplă și mai importantă, decît ne-o prezenta presa, fiindcă ziarele locale nu aveau posibilitatea să vorbească de „agitații” comuniste decît atunci cînd siguranța descoperirea pe cei ce le înfăptuiau.

Cu mai multă degajare vor scrie publiciștii despre mișcarea muncitorească, căreia îi vor acorda o atenție deosebită. De fapt, legile presei de atunci acordau o mai largă libertate celor ce abordau aspecte ale mișcării muncitorești sau sindicale, decît comuniste.

Publicațiile băcăuane subliniază că, între 1922-1928, mișcarea socialistă și manifestațiile muncitorești, cu cîteva excepții, nu au prea dat de lucru autorităților, aceste manifestări avînd mai mult un caracter propagandistic, cultural, dar că cu totul alta e situația începînd cu 1929¹¹.

Proletariatul devine din ce în ce mai prezent în viața socială și politică a Bacăului, organizarea sa e mai evidentă, acțiunile sale mai bine gîndite, revendicările mai clar și mai hotărît formulate. În 1929, ziarele scriu de grove conflicte de muncă la societățile forestiere de la Comănești, Agăș, Mînăstirea Cașin (Scutaru), la „Creditul carbonifer” Comănești, la fabrica textilă Buhuși, la Întreprinderea S. Filderman—Bacău ș.a.

În aproape fiecare număr al importantelor publicații „Bacăul” și „Curentul Bacăului” vom putea întîlni unul din aceste titluri „Agitațiile muncitorești”, „Concedierile de pe Valea Uzului”, „Acte de sabotaj la întreprinderile din localitate”, „Conflicte muncitorești”, „Stări revoluționare”, „Conflicte de muncă pe Valea Trotușului”, „Socialiștii locali apără șomerii”, „Fabrica Letea a redus numărul lucrătorilor”, „Abuzurile Soc. de exploatare minieră »Petroșani« — Lăpoș”, „Banditismele de la Întreprinderea Filderman”, „Accidente de muncă cu urmări fatale”, „Lupenii județului nostru. Uriașa tragedie de la Comănești” etc.

În anii grei ai crizei economice 1929-1933, situația muncitorilor din întreprinderile județului devine din ce în ce mai alarmantă. Concedieri abuzive se înregistrau la aproape toate unitățile industriale.

La începutul anului 1931, numărul șomerilor din județ înscrîși la Camera de Muncă se ridică la 2 000, ceea ce reprezintă, de fapt, numai o parte din numărul mare al concediaților, ținînd cont că printre aceștia nu nu se numărau muncitorii care locuiau în satele din apropierea orașelor și nici micii meseriași, nevoiți să-și vîndă sculele, „ca să cumpere pîine, căci rușinea nu-i lăasă să întindă mîna”¹².

Cei ce rămîneau să continue munca în fabrici, erau supuși unui tratament de-a dreptul inuman. La Întreprinderile Filderman : „Lucrătorii bătuți pînă la sînge, muncă ilegală de 16 ore pe zi, nerespectarea repau-

10 Nr. 337, 25 iunie, 1934, p. 3.

11 *Agitațiile muncitorești*. În : „Bacăul”, nr. 99, 13 ian. 1930, p. 1.

12 *Șomaj la Bacău*. În : „Bacăul” nr. 87, 9 febr., 1931, p. 3.

sului duminical, cît și faptul că s-au adus în fabricile întreprinderii soldați ce lucrează fără salarii, zmulgîndu-se astfel ultima bucățică de pîine din gura lucrătorilor”¹³. La Soc. Anonimă „Creditul carbonifer” Comănești, „Viața minerilor... este o tragedie ce cutremură cea mai mărunță conștiință omenească !... Aceste cîrțițe, cu aspect uman, își tîrîie, cîte 12 ore cotidian, scheletul în întunemicea acestor ocne, pentru 80 sau 100 de lei păcătoși pe zi... Ore efective de muncă nu se socot decît acelea de cînd mina încleștează și pînă leapădă tîrnăcopul, astfel se adaugă două ore pentru străbătut pămîntul”¹⁴.

Politica patronilor, de aruncare a greutăților provocate de criză pe umerii celor ce muncesc, a întîmpinat rezistența dîră a proletariatului. În 1930, organele de presă înserează materiale despre conflictele de muncă de la fabricile din Comănești, Buhuși, Asău, despre grevele de la fabricile Scutaru, Abranovici ș. a.

Cea mai importantă prin amploare și durată e acum greva de la fabrica Textila Buhuși, prezentată de „Curentul Bacăului”¹⁵ de pe pozițiile muncitorilor. Încă din ianuarie 1930, lucrătorii textiliști intraseră în grevă, cerînd sporirea salariilor și aplicarea legii de 8 ore de lucru. În urma unor tratative cu conducerea fabricii se ajunge la înțelegerea ca muncitorii să înainteze patronilor un memoriu cu toate revendicările lor, iar în cazul că nu vor cădea de acord asupra unor puncte să se tranșeze prin arbitraj. După cîteva luni de discuții directorul fabricii însă refuză să se prezinte la arbitraj. În această situație, muncitorii declară grevă la începutul lunii iunie. Direcția amenință că va închide fabrica, dar după 8 zile de grevă, începe o companie de corupere a muncitorilor, reușind cu ajutorul autotorităților să oblige aproape 500 de lucrători să intre în fabrică. La 17 iunie, cînd greviștii vorbeau pe linie cu cei ieșiți din lucru, apar 16 jandarmi care vor să aresteze cîțiva greviști. Se iscă o încăierare, soldată cu răniți de ambele părți. Peste noapte sînt aduse întăriri de la Bacău și Piatra. A doua zi, jandarmii ocupă sediul sindicatului. Capii greviștilor sînt arestați și bătuți, întrunirile interzise. Greviștii sînt somați cu focuri de armă și loviți cu patul puștii. Și reportajul rezumat de noi se încheie astfel : „Joi, 19 iunie, au intrat în lucru cca. 700 de lucrători, o parte din ei sînt de la Zănești, unde personal prefectul de Neamț a fost pe la ei promițîndu-le îmbunătățiri pentru a intra în lucru. Ceilalți, vreo 1 500 de greviști, sînt solidari și se crede că și cei care au intrat în lucru forțați se vor reîntoarce în grevă”.

În anii următori, condițiile de muncă și existență ale celor ce muncesc sînt departe de a se ameliora. Subtitlurile articolului „Cum sînt exploatați muncitorii de la fabricile din Bacău”¹⁶, pot să ne spună ceva : „Salarii de mizerie. Contractul colectiv, petic de hitie. Vătafii storc vлага muncitorilor. Muncitorii cer să li se facă dreptate”.

„...Șomerii noștri umblă pe la porțile tuturor autorităților și nimeni nu-i crede, nimeni nu-i aude, și acest spectacol tragic — în vreme ce pa-

13 „Bacăul”, nr. 31, 13 ian., 1930, p. 4.

14 „Curentul Bacăului” nr. 9, 24 august 1924, p. 1.

15 Idem, nr. 54, 23 iunie 1930, p. 3.

16 Idem, nr. 232, 25 febr., 1934, p. 4.

tronii băcăuani, întorși de la Ministerul Muncii, unde acceptaseră să dea cota de 0,5 la sută pentru șomaj, refuză să-și onoreze obligațiile asumate, sub motiv că la Bacău nu sînt șomeri”¹⁷.

Anul 1935 „a însemnat pentru muncitorimea locală un moment de trezire a conștiinței de clasă, a nevoii de organizare și a afirmării solidarității” — notează „Bacăul”¹⁸. E anul în care comuniștii băcăuani au reușit să îmbine mai fericit formele luptei ilegale cu cele legale. Acum sînt editate la Bacău, sub îndrumarea comuniștilor, două publicații periodice—„Curierul” (1935) și „Înainte” (1935-1936), ultima răspîdită în întreaga țară. Tot acum, comuniștii și social-democrații au reușit să introducă în redacția ziarului independent „Bacăul” un reprezentant al lor, căci cum altfel s-ar explica acele articole concepute pe un ton revoluționar, acele bilanțuri anuale asupra dezvoltării conștiinței de clasă, acele îndemnuri repetate, adresate muncitorimii din județ, de a se organiza, de a lupta mai hotărît împotriva capitaliștilor, pe care „Bacăul” le publică începînd cu 1935 ?

În ziarul „Înainte !”, pentru prima dată în presa băcăuană, problemele muncitorești sînt atacate frontal, indicîndu-se și căile de lichidare a exploatarei. În coloanele lui atrag atenția și articole anchete care înfățișează viața și luptele muncitorilor „Exploatarea nemiloasă a muncitorilor din secția încălțăminte a Întreprinderii Filderman”, „De la fabrica de hîrtie Letea”, „Sadica maltratare de la Fabrica Izvoranu”, „Exploatarea nemiloasă de la fabrica Nahmanson din Bacău” etc.

Un spațiu larg a acordat publicația „Înainte” comentării procesului intentat muncitorului Petre Compoți, despre care un alt ziar băcăuan scria „Procesul muncitorului Petre Compoți, în cadrul în care se desfășoară, prin strălucita apărare, și cauza pe care acesta o pledează, a luat proporțiile marilor procese muncitorești, care s-au dezbătut în ultimul timp înaintea marilor tribunale. Solidaritatea întregii muncitorimi locale cu camaradul lor acuzat că ar fi bătut un medic, de a cărui purtare față de muncitori, a avut să se plîngă întreaga clasă căreia inculpatul îi aparținea, a impus nota de eveniment acestui caz”...¹⁹.

La începutul anului 1937, agitațiile muncitorilor iau din nou proporții și se vor ține lanț pînă în preajma războiului. Patronii întreprinderilor sînt puși în fața unor cereri insistente de recalculare a salariilor. „Pînă la soluțiile oficiale, numeroase delegații de muncitori au prezentat patronilor memorii detaliate și energice care impun o imediată majorare de salarii, în raport cu viața ce se scumpește zi de zi”²⁰. Noua criză economică, declanșată la începutul anului 1937, a pus într-o situație critică în primul rînd pe muncitorii industriali, prost plătiți și amenințați cu concedierea. Periodicele din județ publică în anii 1937-1940 ample relatări privind desfășurarea mai multor greve. Menționăm pe cea de la Fabrica Izvoranu, din mai 1937, la care au participat peste 800 de muncitori și care s-a soldat cu un „acord satisfăcător”, pe cea de la Întreprinderile Filderman, din

17 *Idem*, nr. 183, 15 ian., 1933, p. 4.

18 „Bacăul” nr. 735, 4 nov., 1935, p. 3.

19 *Ibidem*.

20 *Idem*, nr. 812, 19 aprilie 1937, p. 2.

august 1937, (în timp ce se desfășura greva, autoritățile județene erau foarte ocupate cu strângerea, prin subscripție, a banilor necesari ridicării unui bust al regelui Ferdinand, în Bacău), pe cea de la fabricile de cherestea „Valea Troțușului” și „Foresta” din Comănești, din iulie 1937, pe cea din iulie-august 1938 de la Întreprinderile Filderman (unde se aflau cei mai hrăpăreți patroni din județ).

Ziariștii subliniază că aceste greve au fost urmărite cu mare interes de toate cercurile muncitorești, că au fost foarte bine organizate și că s-au desfășurat într-o perfectă ordine, dovadă a maturizării conștiinței de clasă a proletariatului local.

Manifestările muncitorești și comuniste surprinse de presa locală sînt însă cu mult mai multe, decît au putut fi evidențiate, în prezentul articol. De aceea, o istorie a mișcărilor revoluționare din această parte de țară, nu poate fi concepută fără mărturia ziarelor, gazetelor băcăuane. Acestea oferă spectacolul unor lupte de clasă, deosebit de revelatoare pentru tendințele de orientare și evoluție a societății românești interbelice.

LES ASPECTS DU MOUVEMENT TRAVAILLEUR ET COMMUNIST DU DISTRICTE BACĂU DANS LA PRESSE LOCAL

R é s u m é

En feuilletant la presse regional au commencement de ce siècle et surtout la presse compris entre les deux guerres mondiales, l'auteur de l'article nuit en évidence nombreuses informations, notes, nouvelles, documents, toutes interessent l'histoire du mouvement révolutionnaire de cet contrée du pays. Dans une manière significative, est représenté l'article de la presse de Bacău, concernant les actions revendicatives, de la classe ouvrière. Le lecteur, en lisant cet article, prend conciance avec des aspects peu connu sur l'activité des dirigeant, du mouvement socialist (comme dr. H. Aroneanu), et communist en tête av. Lucrețiu Pătrășcanu.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA SITUAȚIEI STUDENȚILOR IEȘENI ÎN PERIOADA 1 SEPTEMBRIE 1939—6 SEPTEMBRIE 1940

de VALERIU FLORIN DOBRINESCU

În primii ani ai celui de al doilea război mondial, în viața institutelor de învățământ superior din Iași intervin elemente noi care dau o notă deosebită cursului universitar din vechiul oraș moldovenesc. Greutățile materiale și financiare pe care le-a resimțit Universitatea ieșeană în anii perioadei interbelice se mențin și se adâncesc în mod deosebit după intrarea României în conflagrația mondială. Insuficiența fondurilor, slaba dotare a laboratoarelor și amfiteatrelor, lipsa de combustibil (petrol și lemne), dificultățile în acordarea burselor, numărul insuficient de locuri în cămine și cantine, nesincronizarea între mobilizare, frecvență și sesiunile de examene au creat numeroase probleme, multe dintre ele rămânând ne rezolvate. Prin diferite forme, studenții ieșeni au ripostat la înrăutățirea condițiilor de viață și de învățatură cerind mai multe burse, un număr sporit de locuri în cămine și cantine. În fruntea acțiunilor studenților ieșeni s-au situat comuniștii și uteciștii care prin spiritul de sacrificiu, prin claritatea obiectivelor și acțiunilor în care nu și-au precupețit uneori viața, au acoperit o pagină memorabilă din istoria contemporană a României. La acțiunile studenților ieșeni conduse de comuniști au participat și tineri înregimentați în organizațiile de tineret ale partidelor burgheze (P.N.T., P.N.L. și altele) care au continuat să activeze și în condițiile regimului de dictatură regală.

În articolul de față, ne propunem să prezentăm unele din acțiunile studenților ieșeni în primii ani ai celui de al doilea război mondial (perioada 1 septembrie 1939-6 septembrie 1940) stăruind asupra luptei pentru condiții mai bune de viață și de învățatură, asupra atitudinii antirăzboinică și antifasciste a majorității tineretului studios din acest centru universitar. Autorul a considerat necesar să se oprească asupra acestor chestiuni deoarece ele nu au reprezentat, decât într-o măsură limitată obiectul unor studii speciale¹, lucrările publicate până acum făcând doar unele referiri la acțiunile studenților ieșeni din anii celui de-al doilea război mondial, racordate la mișcarea de tineret² de pe întreg teritoriul țării.

-
- 1 Vezi studiul lui Aurel Loghin, *Din tradițiile democratice și revoluționare ale studențimii ieșene*, în *Cercetări istorice (Seria nouă)*, III, Iași, 1972, p. 269-279.
 - 2 T. Caranfil, *Din luptele studențimii democratice*, București, Editura tineretului, 1956; Costin Silvan, *Pagini din lupta Uniunii Tineretului Comunist din România*,

La începutul celui de-al doilea război mondial, Universitatea și Politehnica ieșeană treceau printr-o perioadă de mari greutăți financiare și materiale. Lipsite de cele mai multe ori de ajutorul financiar și material al statului, instituțiile de învățământ superior din România recurgeau la expediente, cea mai des folosită fiind mărirea taxelor, unică posibilitate de supraviețuire a acestor lăcașe de cultură. Numeroși profesori, marea majoritate a studenților din Iași au luat poziție față de această „manieră” de rezolvare de care depindea viitorul intelectual al țării. Taxele mari determinau pe mulți studenți să renunțe la studii, lucru consemnat și într-un raport din 2 septembrie 1939 al rezidentului regal al Ținutului Prut înaintat Ministerului de Finanțe³. Studenții de la Școala Politehnică socoteau că „plătesc cele mai mari taxe” și cereau abrogarea lor⁴ iar cei de la facultatea de Științe reclamau că „sînt impuși să plătească două rînduri de taxe (la Universitate și facultate)”⁵. Documentul elaborat de sectorul studențesc P.C.R. — Iași⁶ intitulat „Prin unitate în acțiune vom câștiga drepturile noastre. Camarazi studenți” punea problema scutirii complete de taxe a tuturor studenților lipsiți de mijloace. „Greutățile materiale adăugate în acest an, se scria într-un articol din „Scînteia” — completează restricțiile morale îndreptate cu deosebire împotriva studenților proveniți din păturile țărănești, muncitorești și mic burgheze”⁷. Studenții — se spunea în încheierea articolului — *trebuie să lupte pentru revindicările lor, pentru ameliorarea vieții universitare, să se solidarizeze cu masele muncitorești și țărănești și să lupte fără nici un răgaz împotriva războiului*⁸. Problemă complexă prin întregul său cortegiu de consecințe, taxele universitare s-au menținut și în anii următori la o cotă ce depășea de cele mai multe ori posibilitățile materiale ale studenților. Semnificativ în acest

București, Editura Tineretului, 1956; F. Dragne, C. Petculescu, *Căllrea revoluționară a tineretului, obiectiv major al activității P.C.R. (1921-1944)*, în *Analele de istorie*, 5, 1971, p. 25-41; Gh. I. Ioniță, *Din activitatea studenților democrați și antifasciști din România*, în *Studii*, 1, 1972, p. 5-28; V. Liveanu, *Din lupta mișcărilor democratice studențești din țara noastră*, „Scînteia tineretului”, 15 septembrie 1955; C. Mocanu, *Despre lupta studențimii din România împotriva fascismului și războiului hitlerist*, în *Analele de istorie*, 5, 1959, p. 24-43; C. Mocanu, *Din contribuția tineretului la lupta P.C.R. împotriva fascismului și pregătirii războiului antisovietic*, *Studii*, 2, 1962, p. 291-313; *File din istoria U.T.C., Editura politică*, București, 1971; V. Birza, *Fapte de eroism săvîrșite de tineretul patriei noastre în războiul antifascist*, în vol. *Tradițiile revoluționare și educația tineretului*, București, 1970; *Tineretul comunist în acțiune, Editura științifică*, București, 1972, p. 347-368.

3 Arhivele Statului Iași (în continuare se va cita Arh. St. Iași), Fond Rezidența regală a Ținutului Prut, dosar 7/1939, f. 7.

4 Idem, dosar 3/1939, f. 100.

5 Arhiva Universității „Al. I. Cuza” Iași, Fond Rectorat (în continuare se citează Arh. Univ. „Al. I. Cuza” Iași), dosar 59/1939, f. 28, 65.

6 Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (în continuare se citează A.I.S. I.S.P.) — cota A, XXII-30, 1939, 31 octombrie-noiembrie 1939. În zilele de 3 septembrie 1939 și 3-4 noiembrie la Iași au fost răspîndite manifeste în care se cereau condiții mai bune de viață și de învățatură studenților, Arh. St. Iași, Fond Rezidența..., dosar 9/1939, f. 158-159.

7 „Scînteia”, Anul IX, Nr. 26 (116), 30 noiembrie 1939.

8 Idem. Vezi și „Tineret din România” I manifest al U.T.C. din decembrie 1939, în *Documente din istoria U.T.C. din România. 1918-1944, Editura Tineretului*, București, 1956, p. 429-430.

sens este memoriul adresat, la 20 iunie 1940 de studenții Politehnicii, regelui Carol al II-lea. Studenții își exprimau nemulțumirea față de cuantumul taxelor care ajungeau la 7-8000 lei fiind „cele mai mari din țară” și cereau micșorarea lor. „Neținînd seama de împrejurările actuale — se spunea în memoriu — Școala Politehnică din Iași, în loc să ia măsuri pentru ușurarea vieții studențimii, pune cele mai grele taxe și organizează regulamentul cel mai dezavantajos pentru studenți”⁹.

Căminele studenților ieșeni „nu corespundeau cerințelor nici din punct de vedere al clădirilor, nici ca organizare”¹⁰. Numărul mare de paturi în dormitoare (15—30),¹¹ lipsa de confort, numărul mic de locuri, tendința tot mai pronunțată de mărire a taxelor la cămine și cantine, scumpetea generală a pieții (întreținerea pe zi a unui student la cantină se fixa în 1939 la 30 de lei)¹², etc. provocau vii nemulțumiri în rândul studenților. Căminele și cantinele existente în municipiul Iași, nu puteau satisface decît cel mult 20 %¹³ din nevoile studențimii, problema făcînd obiectul a numeroase discuții în cadrul Senatului¹⁴. Nici Oficiul universitar nu reușea să rezolve numeroasele doleanțe studențești, deși fusese creat în acest scop, el neavînd, după expresia profesorului Andrei Oțetea, „atribuții perfect determinate”¹⁵.

O chestiune asupra căreia statul burghez român nu s-a oprit îndeajuns a fost acordarea burselor studenților meritoși. Pentru studenții săraci buni la învățătură, bursele constituiau unica posibilitate de a urma o facultate, dar ele nu rezolva decît parțial problema condițiilor lor de viață și de învățătură. De multe ori, studenții se plîngeau că în sistemul de acordare a burselor nu primau criteriile cele mai juste. Constant, studenții ieșeni cereau mărirea numărului de burse¹⁶, acordarea de ajutoare bănești celor lipsiți de mijloace materiale, mărirea cuantumului burselor¹⁷. Greutățile Universității ieșene în acordarea burselor nu puteau să fie compensate nici prin ajutoare de la bănci, persoane particulare sau instituții

9 Arhiva Institutului Politehnic „Gh. Asachi” Iași, Fond. nr. 1, Inventar Rectorat-Secretariat, dosar 2/1940, pachet 2, f. 475. Facultatea de medicină se întreținea exclusiv din taxele plătit de studenți, *Anuarul Universității pe anul academic 1938/1939*, volumul XXIV, Iași, 1942, Editura Universității Mihăilene, p. 230.

10 Arhivele Statului București, Fond Ministerul Educației Naționale, Direcția Învățămîntului Superior (în continuare se citează Arh. St. Buc. Fond Min. Ed. Naț., D.I.S.) dosar 914/1940, f. 112.

11 Idem.

12 Arh. Univ. „Al. I. Cuza”, Fond Rectorat, dosar 59/1939, f. 45. În anul 1938 masa costa 20 de lei pe zi.

13 Ionel Hagiu, *Rezistența antifascistă în Moldova*, Iași, 1971, p. 86. În anul universitar 1938/1939 căminele Universității ieșene aveau 480 de locuri (547 studenți au fost admiși să locuiască). 35 de studenți erau găzduiți în căminul studenților de la teologie, *Anuarul Universității pe anul academic 1938/1939*, volumul XXIV, Iași, 1942, Editura Universității Mihăilene, p. 11-12.

14 Arh. Univ. „Al. I. Cuza” Iași, Fond Rectorat, dosar 59/1939, f. 44.

15 Ibidem, f. 53.

16 Arh. St. Iași, Fond Academia de Muzică și Artă Dramatică, dosar 15/1940, f. 25.

17 Idem, dosar 9/1940, f. 20-21.

administrativ-politice¹⁸. Din 3192 studenți cîți au frecventat cursurile în anul universitar 1939—1940, numai 240 beneficiau de burse¹⁹.

Evoluția evenimentelor internaționale a determinat guvernele dictaturii regale să procedeze la o serie de mobilizări, printre concentrați aflîndu-se și un număr însemnat de studenți. Concentrările, care reprezentau un act necesar cu caracter național patriotic, au fost primite cu bucurie de majoritatea studenților ieșeni, ei văzînd în această acțiune posibilitatea măririi potențialului de apărare a țării. Concentrîndu-i, statul avea datoria de a le facilita sesunea de examene în sensul unei mai bune programări, dar, mai ales în privința acordării timpului necesar pregătirii examenelor. De aici, o serie de memorii adresate Senatului Universității, Ministerului Educației Naționale, Ministerului Apărării Naționale sau regelui²⁰. Studenții concentrați — se spunea într-un raport al Rezidenței Ținutului Prut — sînt neliniștiți deoarece viața universitară s-a îngreuiat mult prin suprimarea sesiunii din februarie²¹. Scutirile de concentrare pe anumite perioade²² erau bine primite de studenți, dar ele nu dădeau o rezolvare deplină celor revendicate. Lipsa tot mai pronunțată de înțelegere față de studenții mobilizați, de interesele culturale ale neamului, a făcut ca numeroși tineri să piardă examenele și chiar ani de studii.

Studenții ieșeni, ca și colegii lor din celelalte centre universitare, au fost obligați să se încadreze în Frontul Național Studențesc a cărui activitate era, așa cum se consemna într-o dare de seamă a Chesturei poliției municipiului Iași din 31 ianuarie 1940, pur formală²³. Ministerul Educației Naționale atrăgea atenția Rectorului Politehnicii ieșene că mulți studenți înscriși în F.N.S. nu activează în nici una din secțiunile sportivă, muzicală sau științifică și avertiza că nu vor fi primiți la examenele de sfîrșit de an decît cei care vor face dovada că au desfășurat activitate cel puțin în una din secțiuni²⁴.

În anul 1939, cu deosebire în a doua sa parte, mișcarea comunistă din România cunoaște o perioadă de transformări structurale, de reorganizare, proces normal dacă ne gîndim la noua conjunctură internă și internațională a unei epoci atît de frămîntată. Munca de reorganizare a P.C.R. presupunea și o reînnoire continuă a cadrelor acestuia cu numeroși tineri capabili, înnoșiți de ideile comuniste, care prin entuziasmul luptei lor dădeau un suflu nou activității detașamentului de avangardă al clasei muncitoare. În această direcție, reorganizarea U.T.C. a fost principalul moment al activității partidului comunist în rîndurile tineretului. Reorganizarea U.T.C., principală rezervă de cadre a partidului, și, „cel mai apropiat aju-

18 Arh. Univ. „Al. I. Cuza” Iași, Fond Rectorat, dosar 66/1939-40, f. 23; dosar 4/1940, f. 572; Arh. St. Buc., Fond Min. Ed. Naț., D.I.S., dosar 1133/1941, f. 9-10.

19 Idem, dosar 59/1939, f. 69.

20 Arh. St. Iași, Fond Rezidența..., dosar 9/1939-1940, f. 269; Arh. Inst. Polit., „Gh. Asachi”, dosar 2/1940, pachet 2, f. 475.

21 Arh. St. Iași, Fond Rezidența..., dosar 9/1939-40, f. 5.

22 Idem, f. 239. Studenții au fost scutiți de concentrare pînă la 16 iunie 1940.

23 Ibidem, Fond Pref., dosar 2/1940, f. 48. Într-un document studenții comuniști cereau tineretului să se împotrivească organizării F.N.S., A.I.S., I.S.P., cota XXIII-30, Arh. St. Iași, Fond Rezidența..., dosar 9/1939, f. 162.

24 Arh. Inst. Polit., „Gh. Asachi”, Iași, dosar 2/1940, pachet 2, f. 313.

tor al său²⁵, a cuprins și municipiul Iași, unde, la 23 aprilie 1939, într-o casă conspirativă de lângă gară, a avut loc o consfătuire la care au participat, alături de imputernicitul C.C., și reprezentanți ai organizațiilor comuniste de tineret din Iași, Bacău, Roman, Tg. Neamț²⁶. Problema reorganizării Comitetului regional din Iași al tineretului communist s-a discutat din nou, la 17 decembrie 1939²⁷, un rol deosebit revenindu-i lui Nicolae Ceaușescu²⁸, pe atunci secretar general al U.T.C., care în acest scop s-a deplasat la Iași. Reînființarea U.T.C., la indicațiile P.C.R., a reprezentat un moment important în atragerea și mobilizarea întregului tineret din România la lupta împotriva dictaturii regale și apoi, a dictaturii antonesciene²⁹. Activitatea în rindul studențimii a constituit o preocupare permanentă a P.C.R. În primăvara anului 1940, la București, a avut loc o conferință a organizațiilor studențești utesiste din întreaga țară care a stabilit principalele direcții de luptă ale studențimii³⁰. Partidul chema studențimea să se încadreze în U.T.C., să lupte împotriva dictaturii regale, a războiului și a fascismului, pentru condiții omenoase de viață, muncă și învățătură³¹. Ridicând munca conspirativă la rang de linie politică³², P.C.R., lupta pentru crearea unui Front Popular care să fie opus războiului și fascismului³³. Studenții ca și ceilalți tineri, erau sfătuiți să se înscrie în U.T.C.³⁴, singura organizație ce reprezenta cu adevărat interesele tinerii generații, să se organizeze „în formațiuni în cadrul Asociațiilor admise să funcționeze în România”³⁵, să transforme breslele în organe de luptă împotriva dictaturii regale. Organizațiile U.T.C. de la Iași activau, în aprilie 1940, ca o anexă a asociațiilor județene. Uteciștii ieșeni acționau conspirativ în celule comuniste formate din 5-13 tineri și legal în bresle. Sectorul cel mai activ era Socola unde existau 10-15 celule U.T.C., activele U.T.C. din sectoarele Păcurari, Tătărași și M.O.P.R. — Textila Copou fiind în curs de reorganizare³⁶. Constantin Irina împreună cu alți studenți țineau conferințe pentru muncitori în strada Anastasie Panu³⁷. Numeroși studenți au participat la acțiunea de strângere a fondurilor pentru deținuți și au proiectat o demonstrație de 1 mai³⁸; unii erau deferiți tribunalelor militare pentru activitatea lor³⁹.

25 „Lupta de clasă”, Anul XX, Nr. 7, dec. 1939.

26 Arh. St. Iași, Fond Rezidența..., dosar 9/1939, f. 16.

27 Idem, dosar 2/1940, f. 311.

28 Michel Hamelet, *Nicolae Ceaușescu, Editions Seghers, Paris, 1971*, p. 33.

29 „Lupta Tineretului”, Anul I, nr. 1, 15 martie 1940.

30 *Tineretul communist*, p. 354-355.

31 A.I.S., I.S.P., cota 8, XXIV-1 august 1940.

32 Arh. St. Iași, Fond Rezidența..., dosar 9/1939, f. 163.

33 Idem, f. 162.

34 Arh. St. Buc., Fond M. A. I., dosar 470/1940, f. 32; Arh. St. Iași, Fond Prefectură, dosar 2/1940, f. 87.

35 Arh. St. Iași, Fond Prefectură, dosar 2/1940, f. 33.

36 Idem, f. 133-134.

37 *Ibidem*, f. 199-201.

38 *Ibidem*, f. 225; Fond Rezidența..., dosar 10/1940, f. 200.

39 Arh. St. Iași, Fond Rezidența..., dosar 9/1939-40, f. 278; Fond Pref., dosar 2/1940, f. 218; Arh. St. Buc., Fond P.C.M., dosar 492/1940, f. 16.

Împreună cu întreg poporul român, studenții ieșeni au urmărit cu atenție și îngrijorare evoluția evenimentelor internaționale din vara și toamna anului 1939. Alături de celelalte clase și categorii sociale, ei au apreciat favorabil politica de neutralitate⁴⁰ pe care dictatura regală a anunțat-o la începutul conflagrației și s-au pronunțat împotriva actelor de forță ale celui de al III-lea Reich, Italiei fasciste și Japoniei militariste. Studenții comuniști din Iași militau ca România să lupte pentru o apropiere de Uniunea Sovietică, una din țările capabile să apere statele mici contra hitlerismului⁴¹, desfășurau, împreună cu studenții încadrați în grupările de tineret ale partidelor „istorice” burgheze, și a altor organizații politice o amplă activitate în organizațiile „Ligii antirevizioniste” care avea secții la Iași, Botoșani, Bacău, Roman, cele mai puternice fiind la Iași și Bacău⁴².

Conștienți de momentele grele prin care trecea țara amenințată de fascism, profesorii și studenții ieșeni considerau armata „drept o pavază în apărarea independenței și suveranității patriei”⁴³. De aceea, atunci când s-a pus problema creării unui fond pentru înzestrarea armatei, ei au contribuit⁴⁴, cu toate că aveau de făcut față unor numeroase greutăți financiare, valoarea actului prețuindu-se — așa cum aprecia la 2 ianuarie prof. Petre Andrei, ministrul Educației naționale — prin el însuși⁴⁵.

Sensibil la drama poporului polonez, întregul popor român l-a sprijinit în pofida unei conjuncturi internaționale defavorabile. Comitetele de ajutorare a polonezilor au oferit adăpost, numeroase contribuții bănești și în alimente⁴⁶. „Ne obligă — se spunea în Apelul rezidentului regal al Ținutului Prut — un elementar sentiment de umanitate să-i primim cu bunăvoință, să-i ajutăm în aceste clipe de desnădejde și lipsuri”⁴⁷.

Universitatea ieșeană a subscris pentru polonezi, suma de 5000 lei⁴⁸, iar cantina refugiaților polonezi funcționa la căminul studenților din Păcurari. „Poporul polonez — se scria în manifestul „Iubitori de țară și de popor”, răspindit în noaptea de 10 spre 11 septembrie 1939 pe străzile municipiului Iași — este victima celei mai sălbatiche agresiuni fasciste”⁴⁹. Studenții ieșeni erau chemați „să lupte pentru revendicările lor, pentru ameliorarea vieții universitare să se solidarizeze cu masele muncitorești și țărănești și să lupte fără nici-un răgaz împotriva imperialiștilor asupritori de popoare”⁵⁰. Prin manifestele editate de sectorul studentesc P.C.R.

40 Idem, f. 58, 233.

41 Ibidem, f. 92.

42 Ibidem, f. 154-155.

43 Arh. Univ. „Al. I. Cuza” Iași, Fond Rectorat, dosar 1/1940, f. 1.

44 Idem, dosar 59/1939, f. 23.

45 Ibidem, Până în decembrie 1939, în județul Iași, s-au strîns 28.636.000 lei pentru înzestrarea armatei, Arh. St. Iași, Fond Pref., dosar 2/1940, f. 8.

46 Arh. St. Iași, Fond Prefectură, dosar 150/1939, f. 23-27; dosar 231/1939, f. 186, 188, 193, 355; Fond Rezidența..., dosar 9/1939, f. 50; dosar 24/1939, f. 54; dosar 25/1939, f. 188-191; dosar 22/1939, f. 179.

47 Idem, f. 9.

48 Arh. Univ. „Al. I. Cuza” Iași, Fond Rectorat, dosar 59/19 9, f. 9.

49 Arh. St. Iași, Fond Rezidența..., dosar 9/1939, f. 43, 158, 180.

50 Idem, Fond Tribunalul Militar, dosar 17/1939, f. 70.

din Iași⁵¹, tinerii erau chemați să lupte pentru crearea unui front al păcii, împotriva războiului imperialist dezlănțuit de Germania hitleristă. În unele materiale⁵² s-au strecurat însă și greșeli, ca asențiunea după care dictatura regală se pregătea pentru a participa la războiul imperialist, aprecierile acestea se datorau unor instrucțiuni greșite, venite din partea Cominternului.

Moment tragic pentru destinele poporului român, *Dictatul de la Viena* a primit dezaprobarea întregii populații ieșene⁵³. Manifestul „Muncitori, țărani, intelectuali și soldați din Moldova“, din 11 septembrie 1940, respingea Dictatul de la Viena prin care „poporul a fost trădat și vândut de slugile lui Hitler“⁵⁴ prin profesorii și studenții săi, Universitatea și politehnica din Iași au protestat împotriva Dictatului de la Viena. La cererea a 12 profesori universitari, rectorul Universității a aprobat convocarea pentru 6 septembrie 1940, a unui Mare Colegiu, unde să se exprime durerea pe care o simțim cu toții „pentru rășluirile de teritoriu românesc“ (autorul memoriului era prof. dr. Gr. T. Popa, printre senatori aflându-se Octav Botez, D. Buțureanu, Emil Diaconescu, Paul Bujor). Hotărîrea adoptată de Marele Colegiu a fost înaintată președintelui Consiliului de Miniștri. „Avem încredere — se spunea în hotărîre — în dreptatea și vitalitatea poporului român, care a reușit să învingă toate năvălirile și prin care a persistat de-a lungul secolelor. Considerăm, predarea de teritoriu ca acte de silnicie, primite de nevoie și așteptăm vremea cînd vom putea să spunem cuvîntul dreptății. Îndemnăm poporul român să se inspire din exemplele trecutului și să întărească unitatea noastră națională prin cea mai desăvîrșită disciplină și solidaritate, prin concentrarea tuturor forțelor în vederea unui singur și exclusiv scop salvarea patriei“. Profesorii sfătuiau tineretul universitar „să-și fixeze un singur ideal în vederea căruia să-și permită a trăi și acela să fie *reconstituirea României mari* pe care generația noastră a făcut-o și pe care generația lor trebuie s-o recîștige“⁵⁵. Poziția profesorilor universitari ieșeni față de mutilarea teritorială a României, izvorită dintr-o adîncă dragoste față de patrie, dorința lor sinceră de a contribui la *reîntregirea țării* erau aprobate de marea majoritate a studenților hotărîți să nu fie doar simpli spectatori ai tristei noastre istorii⁵⁶.

51 *Ibidem*, Fond Circ. I Pol., dosar 14/1939, f. 462.

52 Vezi articolul: „Tineretul din România și politica de război a dictaturei regale“, în „Lupta de clasă“, Anul XX, Nr. 7, dec. 1939, și manifestul „Către tinerii muncitori și țărani, către străjeri, premilitari, elevi și studenți“, răspîndit în noaptea de 11-12 iunie 1940, pe străzile Gafencu, și Trancu, Arh. St. Iași, Fond Pref., dosar 2/1940, f. 209.

53 Arh. Univ. „Al. I. Cuza“ Iași, Fond. Rect., dosar 4/1940, f. 616; Arh. St. Buc., Fond Min. Ed. Naț. D.I.S. dosar 857/1940, f. 124-125.

54 Arh. St. Iași, Fond Rezidența..., dosar 9/1940, f. 8 „Prin Dictatul de la Viena, care este un dictat imperialist s-a aranjat soarta poporului muncitor din România, independența României a fost vîndută Germaniei“ („Moldova Roșie“, Anul I, nr. 4-5, sept.-oct. 1940).

55 Arh. St. Buc., Fond Min. Ed. Naț. D.I.S., dosar 857/1940, f. 124-125.

56 Vezi interesantul articol al prof. dr. Gr. T. Popa „Spectatorii istoriei“, în „Însemnări ieșene“, Anul V, vol. XVI, nr. 10, 1 octombrie 1940, p. 53-57.

În anii dictaturii regale (perioada 1 septembrie 1939 — 6 septembrie 1940 de care ne-am ocupat noi), marea majoritate a studenților s-a încadrat în frontul larg de luptă al forțelor progresiste din România împotriva războiului și fascismului, pentru condiții mai bune de viață și învățatură. Conștienți de pericolul pe care îl reprezenta pentru țară hitlerismul, fascismul italian, gardismul etc., ei s-au împotrivit actelor de forță ale celui de al III-lea Reich, Italiei fasciste și Japoniei militariste, au sprijinit poporul polonez care trăia o adevărată dramă națională și și-au exprimat adeziunea lor la lupta forțelor progresiste de pretutindeni. Îndrumați de P.C.R., principalul catalizator al luptei împotriva fascismului și a războiului studenții comuniști ieșeni s-au situat în frunte, exemplul lor fiind urmat de marea majoritate a colegilor lor, din care unii făceau parte, ca membri ai organizațiilor de tineret ale partidelor burgheze. Acțiunile studenților ieșeni, legale sau ilegale, trebuiesc raportate la condițiile cu totul noi în care ele s-au desfășurat, regimul dictaturii regale limitând drepturile și libertățile democratice înscrise în constituție. Prin diferite materiale de propagandă ca manifeste, fluturași, ziare etc., sau prin acțiuni directe, studenții ieșeni au luat poziție față de regimul instaurat în februarie 1938, regim care contravenea idealurilor poporului român. Experiența câștigată de tineretul studios din Iași în anii dictaturii regale va fi folosită și amplificată în timpul anilor grei ai regimului antonescian.

CONTRIBUTIONS TO THE STUDY OF THE JASSY STUDENTS BETWEEN
SEPTEMBER 1, 1939 — SEPTEMBER 6, 1940.

S u m m a r y

In this study, using documents published and mostly unpublished (to be found in the archives in Jassy and Bucharest) the author has tried to present moments in the Jassy students life and activity in the first year of war (the interval September, 1, 1939 — September 6, 1940). New data are given concerning the students fight for better living and studying conditions, concerning thean antifascist and antiwar feelings of most of the students in this town.

The author renders evident the care the Romanian Communist Party took of the whole youth by re-organizing the Union of the Communist Jouth „the main reservoir of the party”, concluding that „the experience gained by the students in Jassy during the royal dictatorship will be used and enlarged during the hard times of Antonescu's regime”.

CARTEA ROMÂNEASCĂ VECHĂ ÎN COLECȚIA VASILE HEISU — RĂCĂCIUNI

de DORINEL ICHIM
și GEORGETA POPOVICI

Pasionat colecționar și om de cultură, Vasile Heisu și-a închinat întreaga viață acestei nobile pasiuni, de a depista și conserva o adevărată colecție etnografică mai ales, dar și numismatică, arheologie, artă feudală. Prieten al muzeului, Vasile Heisu a donat instituției noastre o colecție de peste 1.500 de piese, unele din ele rămânând sub formă de exponate în muzeul etnografic deschis la Răcăciuni.

Din colecția amintită face parte și un mic număr de cărți vechi românești la care ne vom referi în continuare. E vorba de 22 volume, dintre care 11 identificate după B.R.V., 2 neidentificate (lipsește pagina de titlu), iar 9 sînt tipărite după anul 1830, cînd se oprește consemnarea cărților vechi în B.R.V.

Toate aceste lucrări au conținut religios. Pe lângă cartea românească veche, din colecție mai fac parte cîteva tipărituri în limba greacă apărute în primele decenii ale secolului al XIX-lea și care au servit la însușirea limbii elene în școli. Ele nu fac obiectul prezentării noastre. Editarea cărților religioase în secolul XVIII și la începutul secolului XIX se face concomitent cu procesul de laicizare a culturii pe întreg teritoriul românesc. Larga difuzare pe care o cunoaște literatura religioasă, care este și ascultată și citită, i-a asigurat un rol important în formarea limbii literare. Diminuarea interesului pentru cultura religioasă în păturile cultivate ale societății românești se face treptat și este o consecință a evoluției culturale a țărilor române. Totuși nu se poate vorbi, pentru această perioadă, de o scădere a numărului de tipărituri religioase sau cu caracter religios. Uneori reeditarea lor se făcea la intervale scurte sau se scoteau noi tiraje din aceeași ediție. În Moldova, mai ales sub înfrîurirea curentului paisian, tîlmăcirile de opere aparținînd spiritualității ortodoxe răsăritene greco-ruse iau un avînt considerabil. Ierarhi cărturari traduc și încurajează tipărirea de cărți religioase.

Vorbînd despre importanța pe care o are cartea religioasă în această perioadă, Nicolae Iorga nota că aceasta este „*menită să străbată orice graniță politică ducînd identitatea de credință și de datină pe lângă identitatea de grai și de grafie, dădea neamului nostru de pretutindeni, în altă*

formă religioasă unitatea firească și legitimă de care el avea nevoie¹. O bună parte a acestei valori culturale s-a păstrat în bibliotecile mărunte, în chiliile schiturilor sau mănăstirilor, pe lângă bisericile orășenești sau sătești, dar și la iubitori de carte. A existat o difuzare largă, pe o arie întinsă a acestor cărți, pe care le întâlnim în toate ținuturile locuite de români. Tipăriturile muntene din epoca lui Șerban Cantacuzino și a lui Constantin Brîncoveanu circulă în întreg secolul XVIII și în Ardeal. Vorbind de acest lucru, Nicolae Iorga, în studiul dedicat bisericii românești și a vieții religioase a românilor scria că „privind asupra listei cărților întrebuințate în bisericile ardelenesti găsim adeseori și *Molitvenice slavone din 1699 și 1706 și cel românesc din 1713. Apostol slavon din Buzău din 1704, a lui Damaschin, Triodul lui Mitrofan din 1697, Ceaslovul românesc din 1715, Psaltirea Slavonă din 1709, Evanghelia românească din Snagov de la 1697, Liturgiile românești de la 1713, Octoihul slavon din Râmnic a lui Antim și cel românesc din Tîrgoviște, de la 1712, Penticostarul buzoian slavon de la 1701, Mineiele lui Mitrofan de Buzău dăruite bisericii domnești din Făgăraș, pentru predici întrebuințându-se Chiriacodionul din Bălgrad*”².

Am socotit necesar să folosim tot citatul pentru a demonstra larga circulație a cărții, circulație ce nu cunoaște granițe, fapt ce contribuie la unitatea culturală a românilor din cele trei provincii românești.

Însăși cărțile din colecția V. Heisu prezintă acest fenomen de circulație. Deși în Moldova, în perioada din care apar cele mai vechi cărți din colecție, se tipăresc : o *Psaltire* la 1743, *Ceaslov* în 1745, *Triod* în 1747, tipărit de Duca Sotorovoci „pre limba moldovenească spre desăvârșita înțelegere și urmata folosință locuitorilor”³, colecția cuprinde publicații uneori identice (*Triod*, București, 1747) dar scoase de tipografiile muntene. Din cele 11 lucrări identificate după B.R.V., numai una singură, *Octoihul mic* (Iași, 1818) este tipărită în Moldova. Restul sînt scoase de tipografiile din București, Buzău, Rîmnic, Blaj, Brașov, Buda. Într-una din prefatele acestor scrieri se subliniază, într-o frumoasă limbă românească, importanța și rolul acestei circulații „ca oarece făclie fiindu, nu pusă sub acoperămîntu, ci în sfeșnicu și luminîndu, nu numai celoru din casă, adecă din Țara Măriei Tale, ci tuturor, celoru ce vorbesc în limba românească”⁴. Ni se pare foarte sugestiv rolul de „făclie” care a fost atribuit întotdeauna cărții.

Ideea unității de neam și limbă a românilor apare reprezentată și pe unele din cărțile colecției discutate. Pe *Apostolul* tipărit la Buzău în 1743, în timpul domniei lui Mihai Racoviță, apare gravura cu cap de zimbri și vulturul, stemele reunite ale celor două provincii românești, Moldova și Țara Românească, însoțite de stihuri „politicești”. Asemenea gravuri se întâlnesc și în *Liturghie* (București, 1741), *Penticostar* (București, 1743), *Octoih* (Rîmnic, 1743), *Triodion* (București, 1747) *Carte folositoare de suflet* (București, 1800).

1 N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a romanilor*, vol. II, ed. București 1932, p. 115.

2 *Ibidem*, p. 106-107.

3 *Ibidem*, p. 114.

4 *Ibidem*, p. 115.

Desigur, această practică este legată și de dese schimbări de domnie ale fanarioților care ocupau succesiv atât tronul Moldovei cât și pe cel al Țării Românești.

Cărțile adunate de V. Heisu, au trecut prin mîna mai multor posesori și provin din cîteva județe ale Moldovei (Putna, Bacău, Iași), iar altele au fost cumpărate special pentru biserica de la Răcăciuni. Cea mai veche carte din colecție (*Liturghie*, București, 1741) are legat un manuscris din 1750 și a aparținut bisericii din Drăgușeni, în ținutul Putna. Este adnotată de „*Constandin sin Chiriac... episcopul și ctitorul sfintei mînăstiri Nicoriș, din Tătărăști din Iași*“.

Penticostar-ul (București, 1743), a fost cumpărat de „...noi Cantacuzino ce am fost mare ban“... pentru a fi dat „...bisericii mele din Răcăciuni... care den nou cu toată cheltuiala am făcut-o eu“. Este vorba desigur de un alt ctitor al bisericii ridicate la Răcăciuni cu aproape un secol în urmă de domnitorul Gheorghe Ștefan. Ioan Cantacuzino își face donația în 1757, aprilie 21.

Apostol (Buzău, 1743), aparținea în 1777, ghenar 26 preotului Bratul din satul Forăști „...cumpărată ..pentru ca să fie odor mie și copiilor mei iar cine s-a întîmpla ca s-o înstrăineze“, este demn de blestemul său „fierul să ruginească și piatra să muceziască, iar trupul acelui să nu putrezească“. Mai departe este adnotată de alt posesor, dascălul Nastasie Țițul din Orbeni, semnalînd cutremurul din 1838, ianuarie 18 „fiind domn în pămîntul Moldovei, mîria sa Mihail Grigorie Sturza Voievod“. Și încă o afurisenie a unui alt posesor al acestei cărți : „și ci a o furao, și ci sau va găsao, să fie mișel și calic în toată viața lui“.

Triod-ul (București, 1747) este cumpărat de același Ioan Cantacuzino, care se iscălește „fost mare spătar“, pentru „Biserica aceasta făcută din nou de mine, la satul meu Răcăciuni. Credem că e unul și același cu Ioan Cantacuzino, mare spătar, care ridica în anul 1749 biserica din satul Hirja⁵.

În lucrarea sa, Grigore Tăbăcaru menționează la Răcăciuni biserica ridicată în 1852 de vornicul Vasile Sturza „zidită în apropierea celei vechi a lui Gheorghe Ștefan“, „...unde catapeteasma și icoane vechi din biserica lui Vodă Gh. Ștefan se păstrează în biserica actuală“⁶. Nu este pomenit drept ctitor al vechii biserici din Răcăciuni Ioan Cantacuzino.

Din însemnările de pe cărțile colecției în discuție se relevă faptul că biserica lui Gheorghe Ștefan a fost refăcută „din nou“ de acest posesor din sec. XVIII al satului Răcăciuni, Ioan Cantacuzino, care o înzestrează și cu tipărituri de cult.

Evangelhia (Rîmnic, 1784) e cumpărată cu 12 lei (consemnarea prețurilor cu care sînt cumpărate aceste cărți credem că merită atenția cercetătorului, pentru a compara prețul la care se vînd aceste cărți în raport cu puterea de cumpărare și cu prețul produselor din această perioadă) de Ioan Cantacuzino, vel vornic, probabil un urmaș al marelui

5 Grigore Tăbăcaru, *Bisericiile Bacăului*, în *Ateneul cultural*, nr. 6-7, Bacău, 1932, p. 11.

6 *Ibidem*, p. 21.

spătar Ioan Cantacuzino, cel care cu 30-40 de ani în urmă o înzestra cu cărți, și care are mai departe grijă de ctitoria înaintașului său.

Unele din aceste cărți cuprind adnotări cu privire la fenomene ale naturii (meteorologice, seismice, astronomice).

Din colecție mai fac parte, o Evangheligie tipărită la Buda în limba greacă în anul 1811, iar în anul următor în aceeași tipografie din Buda este tipărită o altă evangheligie în limba română cu alfabet chirilic. Cele două evanghelii sînt legate în aceleași coperti metalice.

Pe lângă motivele enunțate pînă acum, am socotit necesară prezentarea cîtorva din adnotările făcute pe coperti sau în interior și pentru a urmări evoluția lexicului în care se fac aceste notații.

Pornind de la adnotările făcute pe cărțile dăruite bisericii din Răcăciuni, am ajuns la concluzia că ctitoria lui Gheorghe Ștefan a cunoscut cel puțin o refacere, pînă la ridicarea bisericii din 1852.

Am crezut de cuviință să prezentăm cartea veche din colecția Vasile Heisu pentru a contribui la o mai bună cunoaștere a tezaurului de carte veche din județ. O semnalare exhaustivă s-ar putea constitui într-un catalog care să înmănușeze tot ceea ce a circulat și s-a păstrat în județ. O astfel de muncă ni se pare importantă mai ales astăzi cînd valori ale culturii românești sînt descoperite peste granițele țării, în spațiul de cultură slavă care a prețuit tezaurul nostru cultural. Ca să dăm doar un singur exemplu, amintim că unicul (deocamdată) exemplar complet al Octoihului slavon al lui Coresi, tipărit în 1574, a fost recent descoperit și se află la Muzeul regional din Veliko-Tîrnovo.

Prezentăm în continuare cărțile vechi din colecția amintită

SECOLUL AL XVIII-lea

1. *LITURGHIE*, București, 1741, Ediția a II-a

B.R.V. II (220).⁷ p. 55.

(197 x 145) cu 2 f. nenumotate + 246 p. Tipar roșu și negru cu titlul încadrat în chenar și stema Moldovei și Țării Românești pe verso (facs. 1).

La sfîrșitul *LITURGHIEI* este adăugat un manuscris care are 14 file nenumotate, cu roșu și negru, cu două caractere și cuprinde adnotarea făcută pentru ca... „să se știe că hramul lui sfințu Ioan Novie este sfință mănăstire noastră Nicoriț în tîrgu în Ieș în Tătărăș. Și am iscălit eu Constatin sîn Chiriac Gîndul epitropul și ctitorul sfintei mînăstiri”.

București : B.A.R.S.R.

Galați : B.V.A.U.

⁷ Bibliografie românească veche (B.R.V.), vol. I-IV, București 1903-1944. Cu cifre romane am indicat volumul din B.R.V., iar cu cifre arabe, în paranteze, numărul sub care este bibliografiată lucrarea.

2. *PENTICOSTAR*, București, 1743.

B.R.V. II (232) p. 70-72.

(310 x 205) cu 2 f. nenumerate + 224 numerotate (facs. 2).

De la f. 3 la f. 11 următoarea însemnare: „(Acest pen) ticostar l-am cumpărat noi Cântacuzino ce am fost ban mare, l-am cumpărat în zilele preainălțat Domnu no(stru) (...) Scarlatu Ghica Voevod, înție domnie, i-am dat bisericii mele de la Răcăciuni... care den nou cu toată cheltuiala am făcut-o eu unde să cinstești și să prăznuiești hramul sfântului părin(te) lui... Nicolae arhiepiscopul Mirelor de la Lichie făcut(oriu) de minuni la leat 7265 aprilie 21. Contacuzino Ban”.

Dintr-o notare mai puțin lizibilă se poate desluși doar data „1840 iunie 30”.

București : B.A.R.S.R.

Piatra Neamț : B.G.T.K.

3. *APOSTOL*, Buzău, 1743.

B.R.V. vol. II (230) p. 65.

(265 x 180) cu 2 f. nenumerate + 177 numerotate, tipar roșu cu negru, cu 34 rânduri pe pagină. Foaia de titlu are chenar (fasc. 3). Pe verso se află stema dublă din istoria sfântă a lui Alex. Mavrocordat, cu inițialele domnești ale lui Mihai Racoviță, însoțită de versuri polilice.

De la f. 2 la f. 22 este notat: „Această sfântă carte ce să chiamă Apostol este a priotului Bratului de la satul Forăști am cumpăratu pi lei doi adecă trei lei și jumătate, ca să fie odor mie și copiilor mei, iar cine s-ar întâmpla că să o străineze și să o instrăineze de noi și nevoind să o vedem să fie afurisitu și blestemat de noi și de trei sfinți părinți de la Enicica. Ferul să ruginească și piatra să nu se mucizească iar trupul celui să nu putrezească. ...1777 ghenar 26 și am scris eu priotul Bratul ot Forăști în acestu”.

Pe f. 24-25: Să se știe de cîndu s-o băut la Foșna oștile în luna lu iulie”.

De la f. 32 la f. 38: „Să să știe cîndu sau cutremuratu pămîntu în clișligele Crăciunului iarna în luna lui ghenar în 11 zili marți sara ca la 3 ceasuri din noapte spre miercuri anul 1838 fiind domn în pămînt Moldovei măria sa Mihail Grigoriu Sturza Voevodul și mitropolitul Veniaminu preasfințitu și episcop Romanului Meletie. Am scris cu dascălu Năstasie Tițul (...) lui Stefan Tămpău și Maria fiica lui Chiriacu Cernat ot Orbeni fiindu dascăl așazăt di la reglement la bisărica cu hram Sfinților Voevozi avindu stare în săliște vechi a moșului nostru Chiriacu Cernat în Drăgușeni, 1838 ghenar 11 Năstasă Tițu dascăl”.

Pe f. 117-118: „Această carte este a lu dascălul sin popa Bratul și cine se va încerca de o va înstreina să fie afurisitu”.

Pe ultima pagină: „Această carte este a Radului Limarului și ni s-a fura și ci sau va găsa-o să fie mișel și calic în toată viața lui”. Și în continuare: „Să să știe de cînd s-au cutremurat pămîntul în zilele Mării sale Gligori Chica voevod în luna lui iulie 3 zile la veleat 7287”.

4. *TRIOD*, București, 1747.

B.R.V. IV Adăugiri și îndreptări (93) p. 59-61.

(305 x 205) cu o foaie nenumerotată + 355 + 119 numerotate. Tipărit cu negru și roșu, pe două coloane, cu 40 de rânduri în coloană. Titlul se află gravat în formă de

portal (facs. 4), avînd pe verso stema dublă și 12 stihuri politice închinat domnitorului.

Pe f. 1-6: „Acest Triod l-am cumpărat eu Ioan Cantacuzino ce am fost spătar mare și l-am lăsat la biserica aceasta făcută din nou de mine la satul meu Răcăciuni unde să cinstește și să prăznuește hram sfințitului părintelui nostru Niculae arhiepiscopu Mirelor de la Luchla făcătorul de minuni. Ioan Cantacuzino biv vel spătar”.

Pe o pagină nenumărată: „Să să știe din nou 1834 mart. 26” O altă dată 186(0) mart. 16”.

București, B.A.R.S.R.

5. OCTOIH, Rimnic, 1750.

B.R.V. II (277), p. 113-119.

(300 x 200) cu o foaie nenumărată, primele 7 lipsă + 372 numerotate. Tipar negru și roșu, pe două coloane, cu 41 de rânduri în coloană. Titlul este încadrat într-o gravură sub formă de portal, avînd pe verso stema dublă cu inițialele lui Grigore Ghica însoțite de stihuri politice (facs. 5).

București, B.A.R.S.R.

6. EVANGHELIE, Rimnic, 1784.

B.R.V. II (474) p. 289-290, Tipărit cu negru și roșu pe două coloane, încadrate în două chenare de linii și cu 40 de rânduri. Titlul este încadrat într-o poartă gravată (facs. 6), iar pe verso se află stema Țării Românești și stihuri politice deasupra stemei.

(330 x 220) cu 3 f. nenumărate + 189 numerotate.

Pe f. 1-4 este notat: „Această evanghelie o am cumpărat în 12 lei eu robul lui Dumnezeu Ion Cantacuzino vel vornicu în zilele preainălțatului domnului nostru Alexandru Ioan Mavrocordat voevod întru înție domnie a Moldovei la leat 1785, martie. Ion Cantacuzino vel vornic”.

Pe filele: 7, 14, 28, 44, 51, 120, 153 este semnătura monocondilă a lui Ion Cantacuzino vel vornic.

Pe filele: 16, 25, 60, 72, 96, 104, 111, 141 este iscălitura ilizibilă a unui spătar, probabil că este vorba de un alt proprietar al acestei cărți.

București, B.A.R.S.R.

7. BIBLIA, Blaj, 1795.

B.R.V. II (595) p. 380-382.

(390 x 245) cu 10 f. + 894 + 246 p. Tipar negru cu caracter de trei mărimi (facs. 7).

Pe pagina întâi nenumărată este scris „dascăl” și semnătura lui ilizibilă.

Pe verso filei a șasea nenumărată este scris: „Să să știe de cît au nins omăt la o palmă și mai bine. Și au căzut iarna foarte grabnică și geroasă pe codru înfrunzit la aprilie 16 și pînă la aprilie 19 tot a nins. Apoi a slătit gerul pe loc cu vînt mare și cu viscol și s-au troenit spulberat să se povestească la veleat 1814 (?) apr.”.

La p. 212: „Anul 1865 să să știe cînd ni-au plout multă vreme și în acest an însemnat și toate s-au întîrziat și săpile să ruginesc (...) nici jumătate nu au prășit păpușii și am scris și cu și am escălit. Nechifor dascălul Petrache”.

La p. 828: „Datam adevărat și bineîncredințat. Eu am scris feciorul părintelui Macariei 1833”.

La p. 858-859 „La anul 1863 au fost gheșug în toată lume în toate ci au slujit omul cu omul este datoriu întru-toate a să servi cu toată inima... Să să știe de cînd s-au întîrziat timpul în toate cele ci s-au semănat în anul 1865 și s-au prășit păpușoi dinții pînă la Sfîntu Ilie. Și am scris eu și am și iscălit Nichifor dascălu Petrache”.

La p. 24: „Fraților ascultați pre mai marii voștri învățători că bună este învățatura”.

La p. 230: „Dăm adevărat: și preincrdințat această: car(te) precum: Cosmă Fingu (?)”.

Pe ultima pagină, este următoarea adnotare:

„La Ierusalim au găsit temeliile bisericii de piatră cu slove de aur în care zice după cum arăt mai jos:

„La: 1790: are să să bată trei împărați”.

„La: 1791 are să moară Papa de Rim.”.

„La: 1795: bătlăii în țara Leșească și trei tirguri să vor arde la trei locuri și să va vărșa mult singe și să va strica împărăția aceea (...) din lume.”.

„La: 1802: va fi cutremur groaznic”.

„La: 1805: toți împărații din lume vor să ridice război”.

„La: 1806: tot așa”.

„La: 1807 împărăția Italiei și țara franțuzească va să piară cu toții”.

„La: 1809: are să iasă un împărat care să-l chame Onheutohec, unul de acela va să stăpinească toată lumea”.

București: B.A.R.S.R.

Galați: B.V.A.U.

Piatra Neamț: B.G.T.K.

8. CARTE FOLOSITOARE DE SUFLET, ed. II, București, 1800 B.R.V. vol. II (264) p. 416.

(210 x 150) cu peste 155 f. nenumerate, tipar negru, 25 de rînduri pe coloană în chenar negru.

Pe f. 1-3: Să știe de cînd am venit cu popa Meza la Birzuntu am scris cu popa Meza”. (facs. 8).

Pe f. 6: „Să scriu slovă tiparnică ca să mă învăț”.

Pe f. 105: „Această leturghie este a preotului Mihaiu. Simion”.

Pe f. 131 „Acelaș Alormașu Vasile”.

SECOLUL AL XIX-lea

9. EVOLOGHION adică MOLITVENIC, Brașov, 1811. B.R.V. IV (794) p. 289.

(240 x 180) cu 14 pagini nenumerate + 558 pagini numerotate. Tipărit cu negru și roșu, cu 30 de rînduri pe pagină. Titlul este încadrat într-o poartă gravată (facs. 9) avînd pe verso 18 versuri închinare fraților Boghici care au contribuit la tipărirea cărții.

Pe ultima pagină numerotată este notat cu alfabet de tranziție: „La anul 1867 semn ora la unu după douăsprezece ceasuri semn luna fevruari în douăzeci și două sau întunecat, soarele p(l)ecatu sau înopatu de mai nu să vidia afară și pentru aceasta sau subscris de mine însemnatu în josu ca să se scie în toată vremea, 1867 februarie 22. Mi Romanov”.

La p. 531 este notat: „La anul '840 ghenar 25 au tunat frumos am să notez la 10 ceasuri. La anul '851 martie 14 au tunat (...) la 10 ceasuri noi”.
București : B.A.R.S.R.

10. *EVANGHELIE*, Buda, 1812

B.R.V. III 807 (56).

(380 x 250) cu 2 + 142 + 11 file nenumerate. Tipar negru și roșu, pe două coloane, în chenar. În fața primei pagini de titlu se află o gravură executată de Engelmann în Viena, în 1795, reprezentând pe Sf. Ion Evanghelistul. Lucrarea este legată în coperti metalice lucrate artistic. Coperta I-a are 11 iconițe emailate, de diferite mărimi. Pe copertă sînt patru colțare chenar cu litere slavone (facs. 10). Copertile sînt ornate în tehnica martelajului cu reliefuri sub formă de calote sferice mici, linii pe diferite planuri, arcuri de cerc și solzi realizați prin incizie.

Evanghelia tipărită la Buda în slove chirilice este legată împreună cu Evanghelia tipărită în 1811 la Buda în limba greacă.
București B.A.R.S.R.

11. *Octoih mic*, Iași, 1818

B.R.V. vol. III (985) p. 238.

(210 x 150) cu 12 f. nenumerate + 155 numerotate. Tipar negru 25 de rînduri pe coloană.

Cartea folosește pentru legat două zapisuri din 1860 decembrie 3, ceea ce permite datarea aproximativă a legăturii.

Cărți neidentificate în B.R.V. din cauza lipsei paginilor de titlu.

12. *PASCALIE*

(300 x 200) fără foaie de titlu, cu o foaie nenumerotată + peste 329 f. numerotate cu chenar gravat și bogat decorată. Tipar roșu și negru cu 32 rînduri pe coloană.

13. *PASCALIE*

(150 x 100) cu 416 pagini, lipsesc primele 8 p. Nu are pagină de titlu. Tipar negru cu 25 rînduri pe coloană. Pe pagina 416 sînt notați anii 1852, 1854, 1855 și alte însemnări ilizibile.

LUCRĂRI TIPĂRITE DUPA ANUL 1840

14. *PANAHIDA*, Iași, 1844

(200 x 180) cu peste 42 p. numerotate cu cifre arabe, lipsesc pînă la 98, iar p. 99, 100 și 101 sînt manuscrise. Tipar negru cu 26 rînduri pe coloană.

La p. 3-5: „Panahidă această este a me Săchilarion (...) din satul Răcăciuni 1848 octomvrie 6”.

15. *SFINTA SCRIPTURA*, București, 1847

(200 x 120). Tipar negru, cu 31 rînduri pe o pagină. Cuprinde 108 pagini numerotate cu cifre arabe.

16. *SLUJBA*, Neamț, 1848

(230 x 150) cu 2 f. de titluri nenumerotate + 28 f. numerotate (facs. 15). Tipar negru cu 27 rînduri pe coloană.

17. *OCTOIHUL CEL MIC*, Sibiu, 1849.

(170 x 110) cu 318 p. numerotate cu cifre arabe. Tipar negru cu 29 rînduri pe pagină, coperti cartonate.

18. *ARITMETICA*, Iași, 1851.

(180 x 120) cu 130 p. numerotate în cifre arabe. Manual pentru clasele primare.

19. *MANUAL DE SILABISM*, Buzău, 1854.

(180 x 120) cu 40 p. numerotate în cifre arabe.

20. *BIBLIA SAU TESTAMENTUL VECHI ȘI NOU*, Buzău, 1856.

(250 x 180) cu 457 pagini numerotate cu cifre arabe. Tipar negru cu 39 rînduri pe pagină.

21. *STIHURI*

(210 x 160) cu filele de la 3 la 8 numerotate în arabă + 4 f. nenumerotate + 2 p. numerotate în arabă + 356 p. numerotate în chirilică.

Pe f. 3 nenumerotată „Radu Costan Costan. Însemnare spre știință. Să știe că la anul 1849 aprilie în 25 la cinci ciasuri și jumătate au plouat cu piatră mare cit ou de pichirii fiind o piatră gre 25 grame. 1849 aprilie 25”.

Pe v.p. 8: „Însămănare spre știință. Să știe că la anul 1854 iulie 27 la patru ciasuri din zi sara a plouat cu piatră mare cit ou de găină trăgînd gre o piatră trelzăci de (...) 1854 iulie 27”.

22. *NOUL TESTAMENT*

(230 x 150) cu peste 273 f. Nu are foaie de titlu. Tipar negru cu 33 rînduri pe coloană.

LE LIVRE ROUMAIN ANCIEN DANS LA COLLECTION
VASILE HEISU — RĂCĂCIUNI

Résumé

Le passionné collectionneur Vasile Heisu (1911-1971) a fait une donation au Musée départemental d'histoire et d'art Bacău, en 1971 en plus de nombreux objets d'art populaire, ethnographie, archéologie, numismatique et un nombre de 22 volumes de livres roumains anciens.

Imprimés avec l'alphabet cyrillique dans les typographies du Moastère de Neamț, Iassy, Buzău, Blaj, Rimnic, Bucarest et Brașov ont circulé dans les trois pays roumains en contribuant au développement de l'unité culturelle et de la langue des roumains de la Moldavie, de Pays Roumain et de Transilvanie.

Les travaux identifiés sont consignés dans la *Bibliographie roumaine ancienne*. Une importance particulière ont les notes ex-libris qui comprennent des informations avec caractère historique, notes personnelles des possesseurs, pensées, relations concernant la propriété des divers livres, impressions et phénomènes de la nature.

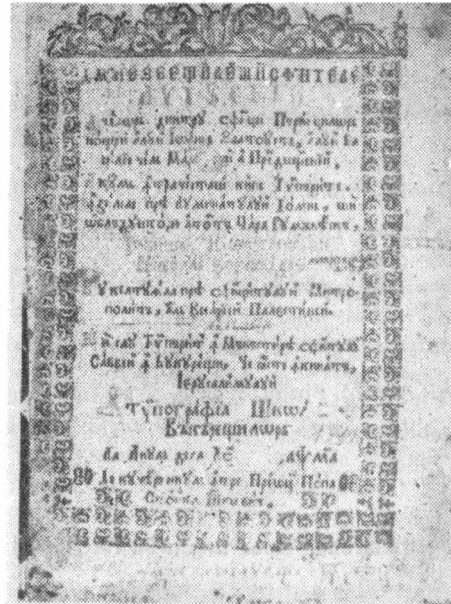
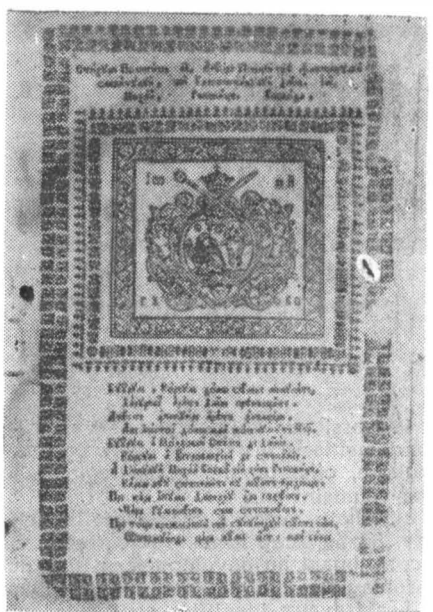
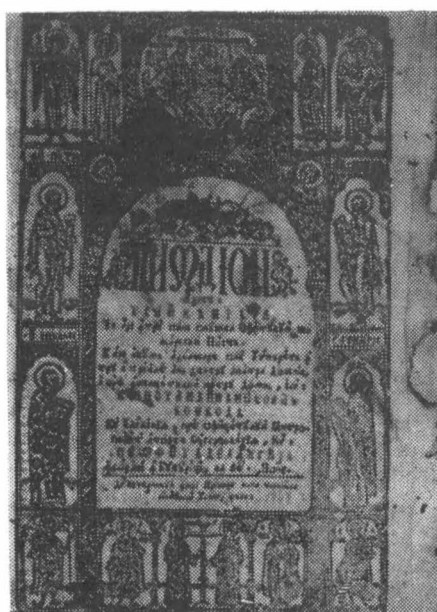

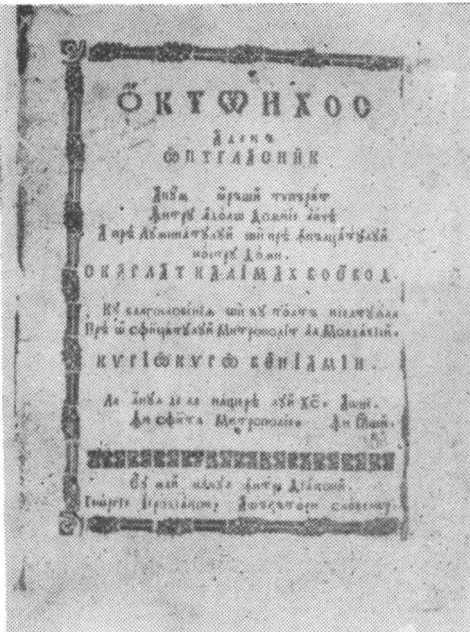
Рис. 1

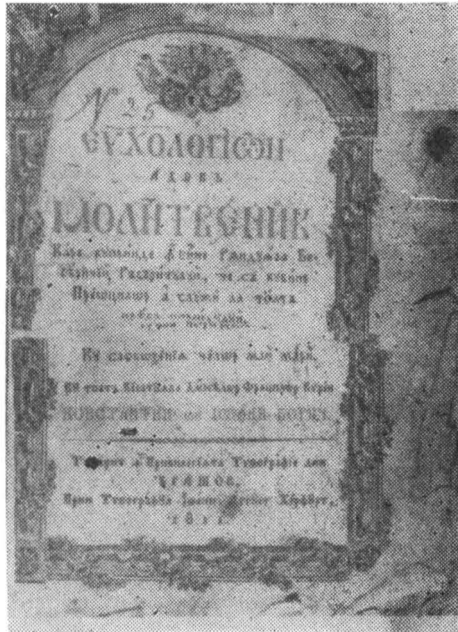

Fac. 3

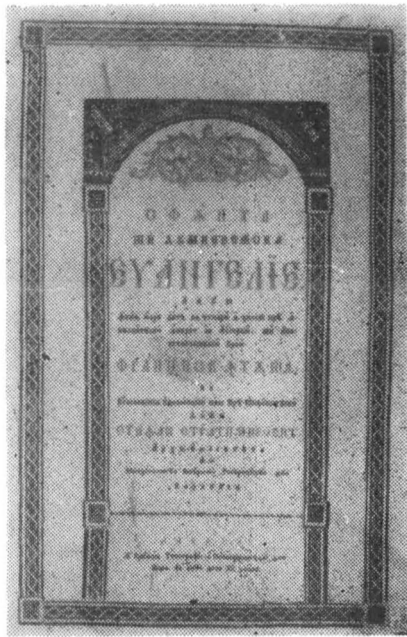
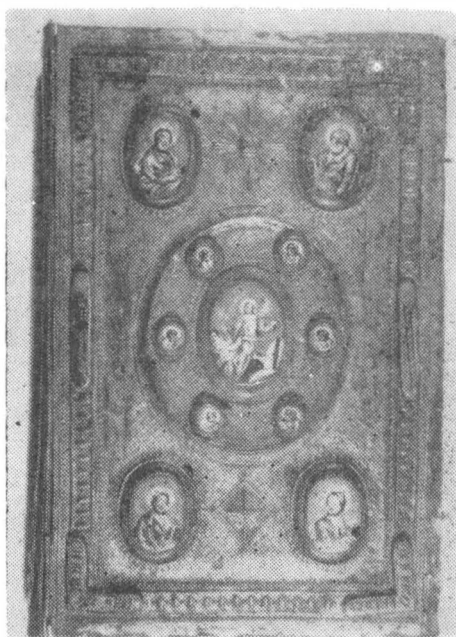

Facs. 11

Facs. 9

ȚESĂTURI DECORATIVE FOLOSITE LA INTERIOARELE LOCUINȚELOR DIN GLĂVĂNEȘTI — BACĂU

de DORINEL ICHIM

Amenajarea interioarelor plăcute și armonios decorate a constituit pentru țărânul român un interes deosebit, manifestat sub aspectul organizării unui mediu ambiant, plăcut și odihnitor. Folosirea textilelor din lână pentru acoperirea pereților a avut pe lângă scopul decorativ și un scop practic, izvorât din necesitatea menținerii căldurii în interior.

Numărul așezărilor în care se mai întâlnește preocuparea de a se decora interiorul locuințelor țărănești conform tradiției este din ce în ce mai redus, astfel că cercetările efectuate „pe viu” nu pot să elucideze singure problematica care se urmărește, fiind nevoiți să recurgem adesea la memoria comunității.

Procesul de înnoire care are loc în decorarea interioarelor locuințelor țărănești nu mai păstrează din tradiție decât unele elemente disociate datorită noilor viziuni de ordin estetic, pe de o parte, dar mai ales schimbărilor care s-au produs la mobilier și la planul locuințelor, pe de altă parte. Se face tot mai mult vădită preocuparea de a se amenaja în interiorul locuinței după modelul orășenesc, casele fiind construite după planuri noi, având mai multe încăperi cu funcții și destinații diversificate, deosebindu-se de vechea casă țărănească cu una sau două încăperi. Ceea ce s-a păstrat ca o moștenire și ca o acumulare, din punct de vedere estetic, este grija permanentă pentru înfrumusețarea interioarelor. Adoptarea diverselor materiale decorative, ajungând până la aglomerări de produse artizanale și industriale, nu mai are nimic comun cu armonia, echilibrul și bunul gust al interioarelor locuințelor țărănești din Moldova din secolul al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea.

Zonele și sub zonele etnografice ale județului Bacău păstrează mărturie ale unor asemenea interioare în care rolul decorativ îl îndeplinesc textilele din fibre de origine animală și vegetală. Deosebirile care se reliefează de la o zonă la alta se datoresc condițiilor economice și sociale în care s-au dezvoltat și au evoluat locuințele țărănești.

Dacă astăzi aproape că nu mai întâlnim interioare care să prezinte sub aspect funcțional înfățișarea celor din secolul trecut, avem de a face cu o gamă întreagă de textile de casă, cu specific local, caracteristice pentru zonele etnografice ale județului : Trotuș, Siret și Colinele Tutovei.

Pe valea Zeletinului, la Glăvănești, se întâlnesc o varietate de textile de casă, începând cu cele arhaice care foloseau tehnici și procedee străvechi până la cuverturile și macaturile de astăzi executate în aceleași tehnici dar în procedee diferite. Interesul pentru cunoașterea valorilor artei populare din satul Glăvănești a fost cu atât mai mare cu cât această așezare mocănească este unică în felul ei în zona Colinelor Tutovei băcăuane. Istoria satului nu este bogată în evenimente, deși a fost consemnat în documentele moldovene încă de la începutul sec. al XVI-lea, având locuri pentru pomăt, fin și mori¹. De la sfârșitul sec. al XVII-lea satul a trecut sub stăpânirea mănăstirii Răchitoasa², iar în Condica Liuzilor pe anul 1803 figura cu 97 de birnici care aveau oi și loc îndestul³.

Nu se cunosc încă împrejurările în care acești mocani s-au stabilit aici, dar se poate concluda că în trecerea lor de la munte spre lunca Dunării au găsit în Colinele Tutovei condiții prielnice practicării păstoritului și s-au stabilit aici pentru totdeauna. Bătrînii satului povestesc că printre primii veniți ar fi fost și ciobanul cu numele de Glăvan, personaj legendar, care ar fi întemeiat așezarea ce-i poartă numele.

La Glăvănești, sat de mocani cu vechi tradiții de păstori, vestiți prin turmele lor de oi în toată Moldova de sud, s-au țesut originale textile de casă care se încadrează în câteva categorii distincte țesături de uz, țesături cu caracter decorativ și țesături ocazionale⁴.

Creșterea oilor, cultivarea inului și cînepii precum și creșterea viermilor de mătase au asigurat materia primă necesară industriei casnice care a cunoscut o puternică dezvoltare, izvorită și din necesitatea de a realiza un echilibru estetic între interiorul locuinței și aspectul exterior al gospodăriei țărănești. Amploarea pe care a luat-o industria casnică a făcut ca această enclavă a artei moldovenești de pe valea Zeletinului să se perpetueze pînă în zilele noastre, păstrînd specificul local și tradiția portului popular, caracteristic prin simplitate și eleganță. Se evidențiază mai cu seamă textilele cu caracter decorativ din rîndul cărora covoarele moldovenești de Glăvănești ocupă un loc principal.

Referindu-ne la interiorul locuinței țărănești din această așezare este necesar să facem precizarea că tipul mai vechi de casă avea două încăperi, tînda, care era totodată și camera de locuit și „odaia de bună”. Din acest tip asimetric a evoluat locuința cu plan simetric, cu două odăi, una de locuit și cealaltă „de curat”, despărțite de o sală, cu chiler lateral sau la spate.

Pentru decorarea acestor interioare s-au țesut o întreagă varietate de textile de casă, unele mai sobre cu decor redus, folosite pentru uz, altele avînd un pronunțat caracter decorativ.

Din categoria textilelor de uz întîlnite la Glăvănești fac parte procovița, candrilul, așternutul de pat, ștergarul (prosopul) și lăicerul. Aceste textile au un caracter arhaic deoarece folosesc materiale foarte

1 *Catalogul documentelor moldovenești* (C.D.M.), II, Buc., 1959, nr. 2086, p. 406.

2 *C.D.M.*, IV, Buc., 1970, nr. 1975, p. 435.

3 Th. Codrescu, *Uricarul*, II, Iași, p. 187.

4 Georgeta Stoica, *Interiorul locuinței țărănești*, Buc., 1973, p. 28.

vechi care se prelucrau în tehnici străvechi cum ar fi : țesutul în două și patru ițe și prelucrarea la puiă. Ornamentul era realizat în forme mai puțin evolute și consta din dungi colorate de băteală, atunci când se țesea în două ițe. La tehnica țesutului în patru ițe ornamentul se obținea prin diferite procedee de neveditură și se numea „în ozoare”. Sub numele de *procoviță* era cunoscută țesătura din lână sau cîneapă, de culoare natur sau în culori vegetale, în două ițe, care era destinată să acopere pereții interioarelor de locuit. Tot în acest scop și din aceleași materiale era confecționat *candrilul* care se țesea în patru ițe, cu urzeala și băteala din două sau mai multe culori. Datorită acestui procedeu tehnic întreaga suprafață se orna cu pătrate de dimensiuni variate, rezultate din încrucișarea firelor de băteală cu cele de urzeală (fig. 1. a.). Acest tip de țesătură se mai întâlnește în aceeași zonă la Răchitoasa, cit și pe valea Trotușului și Tazlăului. *Așternutul de pat* (fig. 1. b.) și fețele de ogheal se țesau tot în patru ițe, cu ornamentul „în ozoare”, din lână de culoare natur ; albă, neagră sirbă și seină. În aceleași tehnici și procedee se lucrau *țoalele* din cîneapă, avînd urzeala din fuior și băteala din canură⁵.

Ștergarele și fețele de mese aveau o destinație dublă. Cele mai vechi au fost destinate pentru uz gospodăresc, fiind confecționate din cîneapă și în, mai târziu din bumbac. Pentru ca *tortul*⁶ să se albească și să devină moale se amesteca cu cenușă și se dădea la cuptor unde se cocea, după care se spăla în două-trei leșii⁷, se dădea la uscat și apoi se trăgea pe mosoare. Pinza de tort țesută se ghilea într-un ciubăr din lemn, timp de o săptămînă, înlocuindu-se apa de două-trei ori pe zi, procedeul fiind numit de localnici *înălghitul pinzei*⁸. Ștergarele decorative și ocazionale, evolute din categoria celor de uz, prezentau ornamente fie din vrîste de borangic, fie prin procedeul tehnic al țesutului în patru și cinci ițe. O categorie aparte o constituie ștergarele ornamentate cu cusături artistice „în cruce”, cu motive figurale și vegetale : cățeluși, păsări, ramuri, pomul vieții etc. (fig. 2.). Ștergarele decorative, numite de localnici *prosoape*, ocupau un spațiu destul de redus în raport cu textilele de lână, ele fiind folosite pentru împodobitul icoanelor. Albul imaculat al acestora contrasta cu culorile înegrite de vreme ale vechilor icoane pictate pe lemn, însoțite de nelipsitul buchet de busuioc, și așezate pe unul din colțurile mai puțin luminate ale peretelui dinspre răsărit.

Lăicerul, la fel ca și prosopul, este o țesătură cu funcție dublă. Tipul mai puțin ornamentat, dintr-o succesiune de „poduri” și „vrîste” era folosit pentru uz. Din acest tip, prin ornamentarea geometrică a „podurilor” a evoluat lăicerul cu alesături, țesătură cu caracter decorativ, în mai multe variante locale în funcție de motivele ornamentale, de exemplu „cu strimbele” (fig. 3 a), „bătrînesc” (fig. 3 b). Lăicerul a preluat cu timpul funcția așternutului de pe lăiță, cel ornamentat sobru fiind folosit pentru

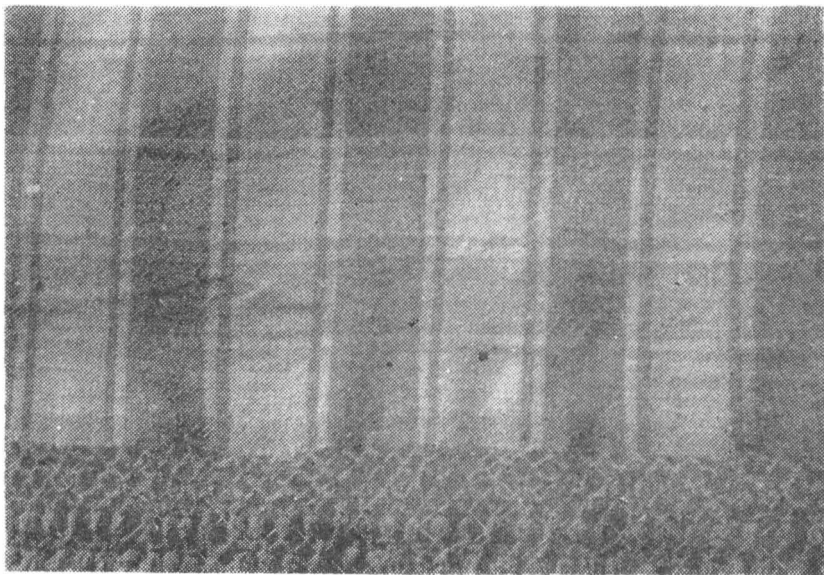
5 Din pieptănatul cînepii se obține *fuiorul*, cu fibra lungă subțire și rezistentă folosit la urzeală, drept suport al țesăturii ; *Canura*, cu fibra scămoșată și moale se folosea ca băteală.

6 *Tortul* era produsul obținut prin toarcerea fuiorului.

7 *Leșia* era soluția limpezită obținută din fierberea cenușei cu apă.

8 Informatoare, Apreutesei Gh. Tinca, 77 ani, Glăvănești.

a

b

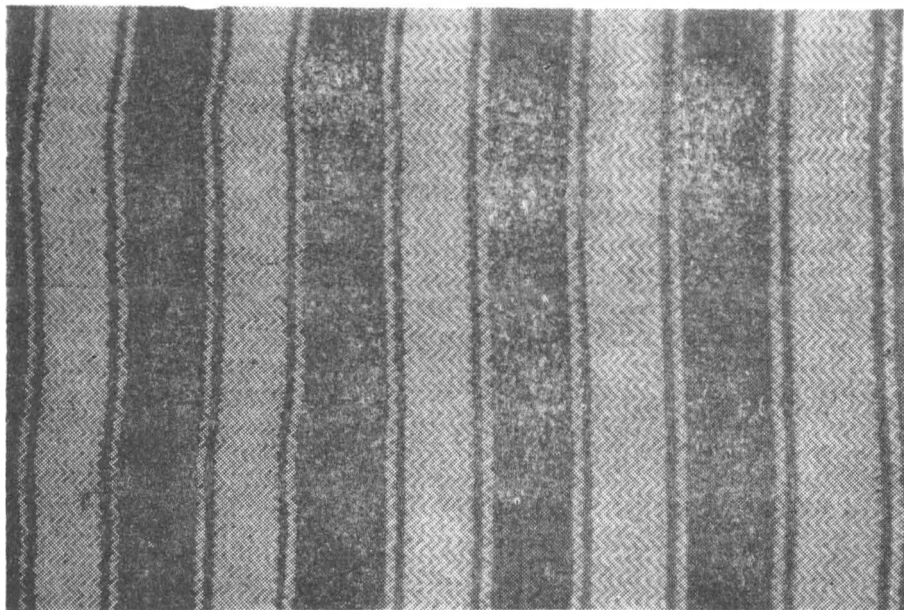
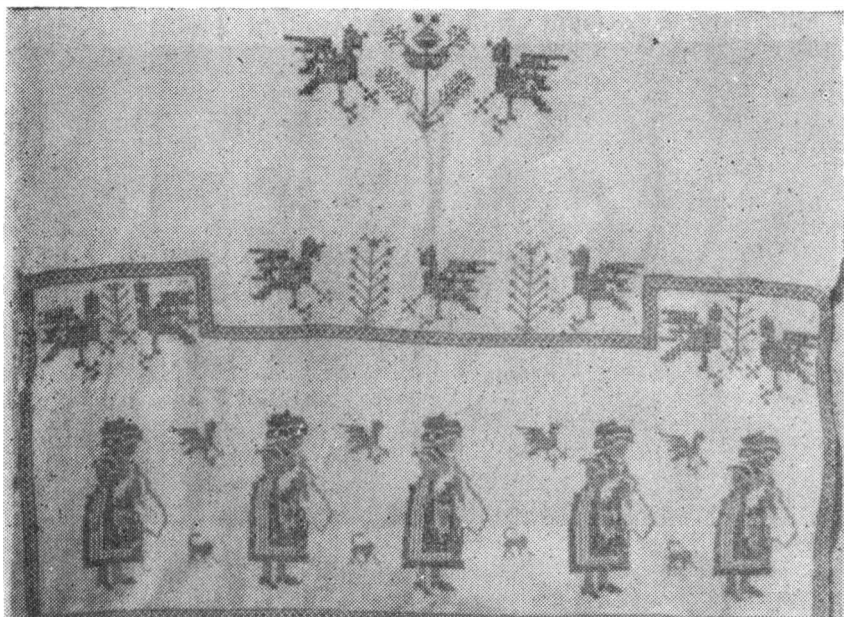

Fig. 1. — a. <http://www.amec.ro> — Glăvănești.

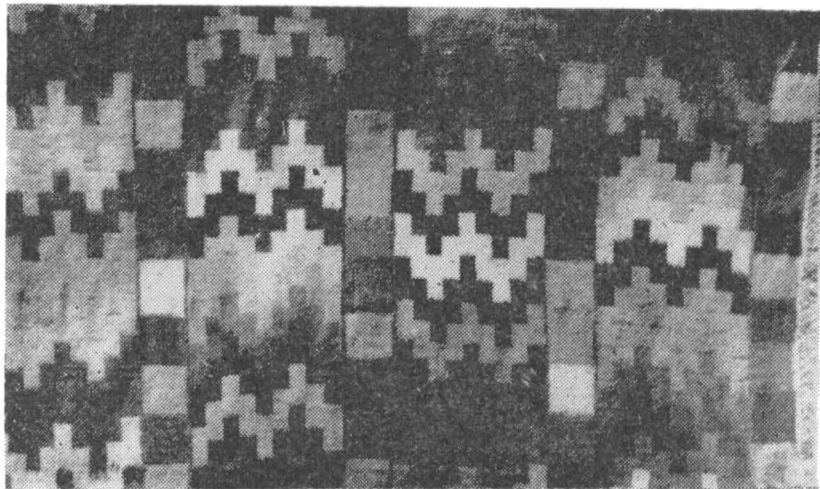

b

Fig. 2. <http://www.cine.ro/> <http://en.iacl.ro/>

a

b

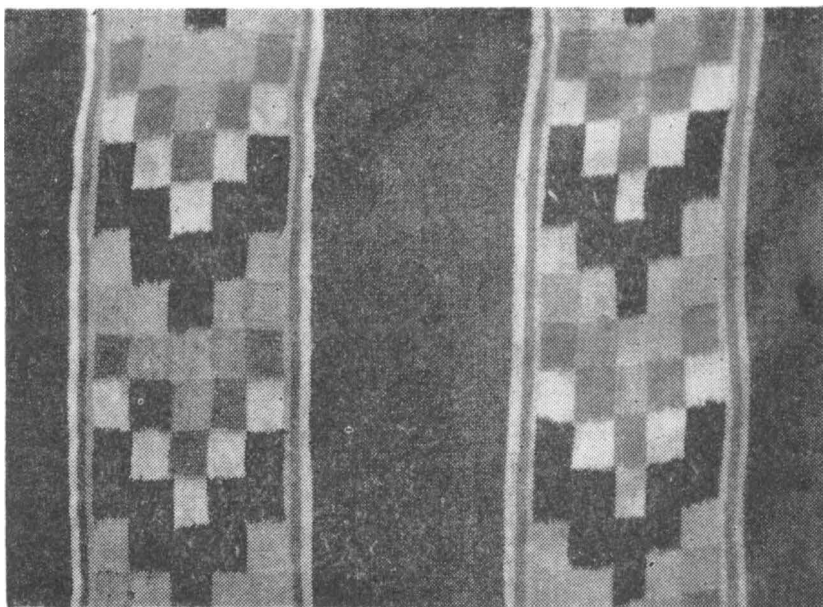

Fig. 3. — a. Lăieș, Arșin, Cluj; b. Lăieș, Arșin, Cluj. — Clăvăn, Li, Cluj.

acoperitul patului, iar cel cu alesături învelea peretele din dreptul patului, avînd totodată și rolul de izolator împotriva frigului. Că țesătură ocazională lăicerul mai făcea parte și din textilele folosite la diferitele ceremonii și datorită acestor funcții multiple era nelipsit din zestrea fetelor de măritat.

Covoarele. Textilele de casă din lînă ale căror funcție dominantă este cea decorativă, fără a neglija-o pe cea utilitară, sînt covoarele moldovenești din lînă care se remarcă prin ornamentație și cromatică. *Tehnica.* Scoarțele din Glăvănești se încadrează perfect în tipul moldovenesc atît din punct de vedere al tehnicii țesutului, al tipurilor și motivelor ornamentale, cît și a stilului și coloritului specific local. La fel ca și lăicerele, covoarele sînt țesute în tehnica chilimului⁹, în două ite, cu urzeala ascunsă, din păr și băteala din lînă de calitate moale, calități ce se obțineau la pieptănatul lînii. În realizarea decorului se folosea procedeul tehnic al firelor întrepătrunse cînd era necesară realizarea lînii drepte, în care suprafețele colorate se legau între ele pe un fir de urzeală comun, pe rînd firele celor două culori învecinate trecînd pe după firul de urzeală. Tehnica alesului cu găurele permitea realizarea liniilor curbe sau oblice printr-un contur cu găurele, punctele de trecere de la un spațiu la altul fiind foarte apropiate ordonează linia oblică sau curbă. Este interesant de menționat faptul că la același covor, pentru realizarea motivelor ornamentale țesătoarele foloseau cu multă îndemînare și pricepere cele două tehnici.

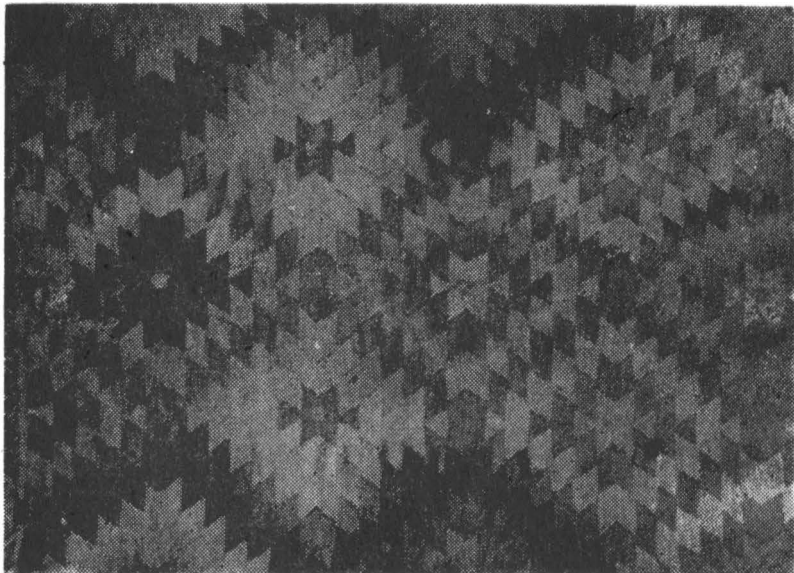
Dacă textilele de uz își au o îndepărtată tradiție și origine care nu trebuie căutată în afara locuinței țărănești, fiind rezultatul unor căutări și a unor acumulări necontenite, covoarele, ca țesături decorative de interior, apar, mai întîi, în locuințele boierești și orășenești, ajungînd destul de repede și în lumea satelor. Motivul antropomorf al fetelor în port orășenesc, cu umbrele, întîlnit destul de frecvent la scoarțele din Glăvănești dovedește pătrunderea acestora în mediul rural prin filiera orășenească.

Tipuri de ornament. Cercetările și studiile efectuate au dat posibilitatea să se deosebească mai multe tipuri ornamentale și variante ale acestora : cu motive ornamentale geometrice, figurale și vegetale, în diverse interpretări, stilizări și combinații originale dînd naștere mai multor tipuri ornamentale, dintre care s-au conturat scoarțele cu decor geometric, combinat și vegetal-figural.

Scoarța cu decor geometric se întîlnește din ce în ce mai rar avînd ca element decorativ rombul. Scoarța denumită „în roate“ (fig. 4 a) are motivul ornamental al rombului realizat în tehnica țesutului în găurele, fiind una din piesele caracteristice ale tipului cu decor geometric. Ornamentul geometric se compune din trei șiruri de romburi concentrice și două șiruri de jumătăți de romb, cele din urmă fiind dispuse pe marginea țesăturii. În centrul figurilor geometrice se află motivul „chistor-

9 Marcela Focșa, *Scoarțe românești*, Buc., 1970, p. 9.

a

b

Fig. 4. — a. Scoartă „în roate” cu culori vegetale. b. Scoartă „cu floarea” —

<http://www.cim.ro> <http://cmiabc.ro>

nicului¹⁰, străvechi motiv decorativ geometric întâlnit și în alte zone etnografice. O variantă mai nouă a acestui tip este scoarța „cu floarea” la care laturile romburilor sînt compuse din mici dreptunghiuri și pătrate, cu semnul crucii în mijloc, executate prin tehnica firelor întrepătrunse (fig. 4 b). Ambele scoarțe geometrice se întîlnesc și în alte zone ale județului Bacău, fiind deopotrivă răspîndite în Moldova, Muntenia și Banat, prezența lor dovedind caracterul unitar al artei noastre populare.

Scoarța cu decor vegetal-figural, prezintă un interes deosebit datorită motivelor ornamentale ale pomului vieții, simbol al tinereții fără de bătrînețe și bătrîneții fără de moarte. Pomul, ca izvor al vieții, nu este niciodată prezentat singur, el apare în compoziții simbolice înconjurat de fluturi, păsări, animale. La *covorul cu copăcei* (fig. 5 a) prin dispunerea repetată a motivului pomului de-a lungul țesăturii s-a obținut ceea ce în arta populară se numește efect de ritm. Aceluiași tip îi corespunde *covorul c upăunițe și cocoși* (fig. 5 b) din care nu lipsește motivul florii stilizate geometric și pomul vieții. La acest covor se disting două modalități de interpretare a motivelor ornamentale: una tradițională, în care cățelușii, florile și pomul sînt stilizate într-un mod cu totul original și alta nouă, în care păunițele, cocoșii și creanga sînt interpretate în mod naturalist, fiind executate după modele care circulau în vremea aceea. Într-un mod asemănător este executat și *covorul cu păunița și coronița* (fig. 10 c), în care coronița reprezintă buchetul ca motiv vegetal naturalist, iar motivele figurale lucrate după modele au frînat fantezia de altă dată a iscusitelor creatoare de compoziții.

Scoarța cu decor combinat constituie un tip ornamental dominant în categoria textilelor decorative din Glăvănești. Cele mai reușite exemple s-au obținut prin combinațiile motivelor geometrice cu variante locale ale pomului vieții, ca exponent al motivelor vegetale, din care nu lipsesc motivele figurale antropomorfe, zoomorfe și avimorfe. Tipul de covoare cu decor combinat, specific pentru Glăvănești, constituie din punct de vedere artistic un exemplu al echilibrului, simetriei și rafinamentului stilistic, fiind totodată deosebit de interesante din punct de vedere compozițional.

Cea mai veche scoarță de acest tip este *covorul cu leu* (fig. 6 a), datat din anul 1894, la care timpul ce s-a scurs a lăsat o ușoară patină peste tonurile calde și discrete ale culorilor vegetale. Pe un fond de indigo, între cele două romburi dispuse la capete și realizate în procedeul tehnic „cu găurele”, creatoarea anonimă din secolul trecut a compus cu mult gust și simț artistic, mînuind cu pricepere firele de băteală, scene cu păsări și animale care se înfruntă. Centrul compoziției este dominat de figura impunătoare a unui leu, realizat după un model, atacînd o căprioară, motiv figural stilizat. Prezența unor asemenea scene pline de naivitate, dacă socotim disproporția dintre cele două animale și prezența acestui rege al faunei în creația populară românească, sînt curiozități care trezesc interes și atracția față de acest gen al artei populare.

10 Denumirea locală este prescurtînd, obiect de cult folosit la decorarea colacilor de ritual, pentru pomenirea morților.

Fig. 5. — a. Covor cu copăcei și cocoși — Glăvănești. b. Covor cu păunițe și coronită — Glăvănești. c. Covor cu păunițe și cocoși — Glăvănești.

a

b

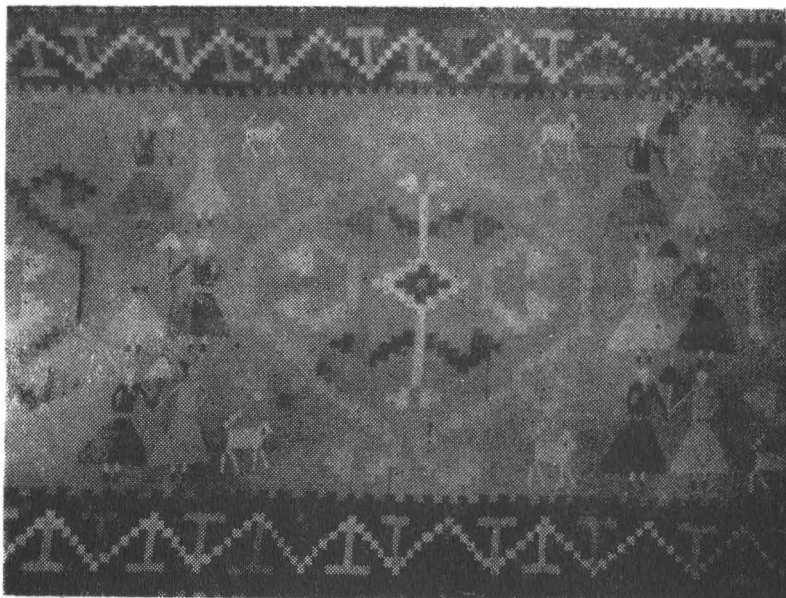

Fig. 6. — a. Covor cu leu din 1894, cu culori vegetale — Glăvănești. b. Covor cu poliantru — Glăvănești.

Aceluiași tip cu decor combinat îi aparține și *covorul cu policandru* (fig. 6 b) pe al cărui fond de culoare roșu-pal sînt ordonate de-a lungul țesăturii patru figuri geometrice poligonale, combinate cu motivele „cîrligul” și „coarnele berbecului”. Între fiecare două figuri geometrice sînt dispuse cîte trei perechi de fete cu umbrele, în costumație orășenească, însoțite de cățeluși. Alături de vechile motive ornamentale apar și unele mai noi pentru vremea aceea ceea ce ne dovedește că arta acestor țesături decorative s-a îmbogățit de la o etapă la alta, constatare care rezultă și din faptul că într-o perioadă relativ scurtă de timp, la Glăvănești s-au țesut o întreagă gamă de textile decorative folosind motive ornamentale din cele mai complexe și mai variate. O riguroasă selecție a țesătoarei sau al unui grup făcea să îndepărteze ceea ce era de prisos și să combine într-un mod armonios motivele noi așa-zis „la modă” cu cele vechi, arhaice. În această ordine de idei reținem faptul că aspectul de înnoire în ornamentarea covoarelor trebuie privit ca un curent sau un val care cuprindea satul întreg. Acesta este dovedită și de faptul că în sat se găsesc nu exemplare izolate ci serii întregi de covoare care folosesc aceleași elemente decorative de bază cu mici deosebiri de interpretare a motivelor ornamentale și a culorilor, ceea ce exclude șablonismul, dînd posibilitatea țesătoarelor să-și aducă aportul personal printr-o cît mai originală realizare artistică, stilistică și cromatică.

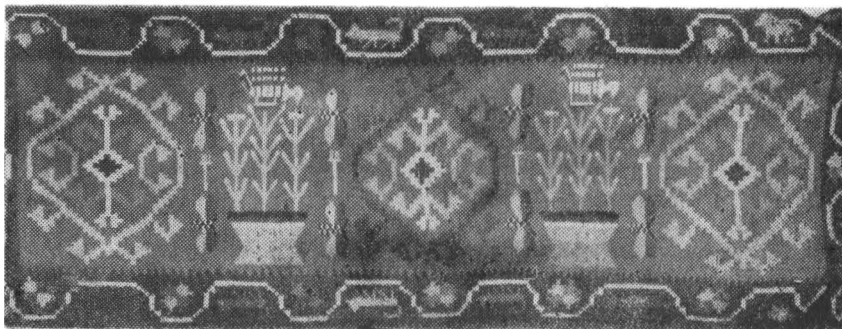
O variantă a covorului cu policandru este *covorul cu gavanosul* (fig. 7), în care grupele de perechi de fete sînt înlocuite cu gavanosul, o variantă locală de interpretare a pomului vieții, la care fluturi și păsări au venit fie să se înfrupte din nesecatul izvor de viață, fie să se odihnească la umbra lui. Chenarul, o combinație de cățeluși și „flioane”¹¹, compartimentat de albul strident al unei linii ondulate, nu numai că limitează spațiul cîmpului decorativ, dar pare să joace și un rol suplimentar, de veghe.

Scoarța cea mai interesantă din punct de vedere compozițional și ornamental, un strălucit exemplar al tipului cu decor combinat, rămîne totuși *covorul bătrînesc cu cai* (fig. 8). Motivele ornamentale sînt organizate simetric față de pomul vieții situat pe mijlocul compoziției. Pe un fond roșu, cei doi cai ținuți de hături de către călăreții lor și orientați spre centrul compoziției s-au oprit la pomul vieții unde îi așteaptă perechi de fete. Țesătoarea a adunat în jurul pomului vieții, ca într-o legendă, cai năzdrăvani, păsări zburînd, fete cu umbrele, cățeluși păzitori precum și cocoși vestitori ai timpului și ai oaspeților. Modalitatea în care sînt stilizați cei doi cai este cu totul originală, aceștia asemănîndu-se mai degrabă cu niște animale legendare care domină întregul spațiu decorativ. O înșiruire de fluturi și de libelule, de cățeluși și de flori geometrizeate alcătuiește chenarul covorului cu cai, o adevărată operă de artă populară.

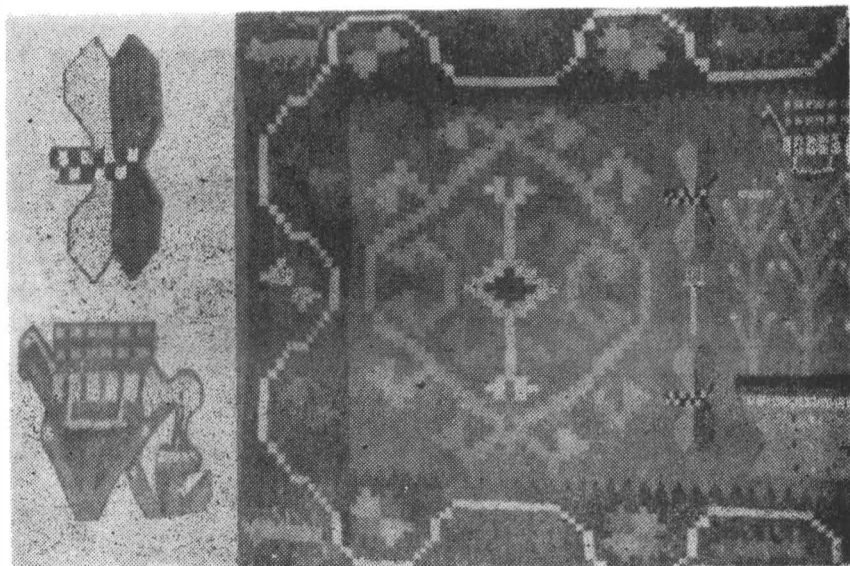
Începînd cu primul deceniu al secolului al XX-lea în ornamentarea covoarelor de Glăvănești se produc schimbări generate de largă circulație a modelelor șablonizate și de pătrunderea masivă a coloranților pe bază de anilină care înlocuiesc treptat tehnica tradițională a vopsitului vegetal. Aceste schimbări pot fi observate la seria de *covoare cu cerbi și păunițe*

11 *Fliontă* — denumire locală a florii stilizate.

a

b

c

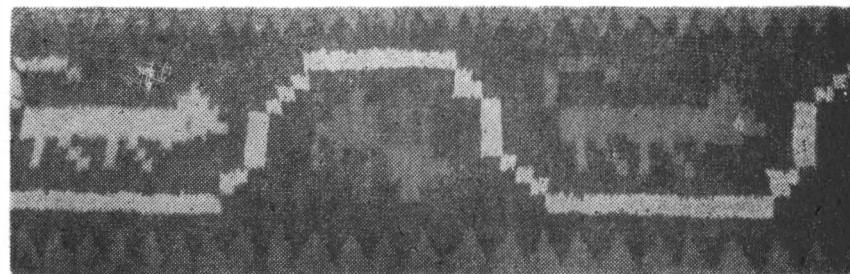
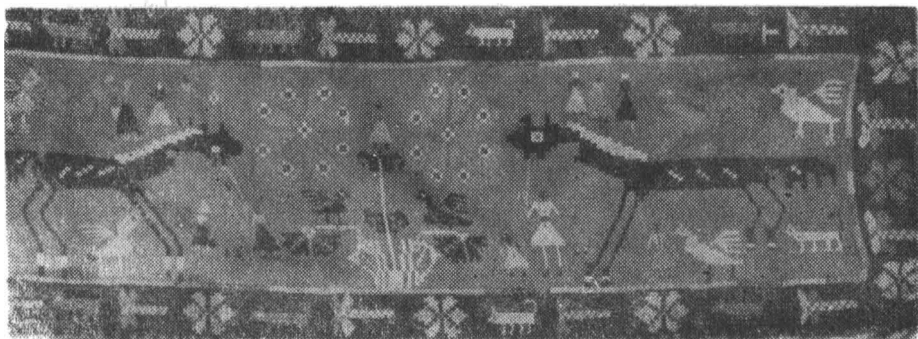
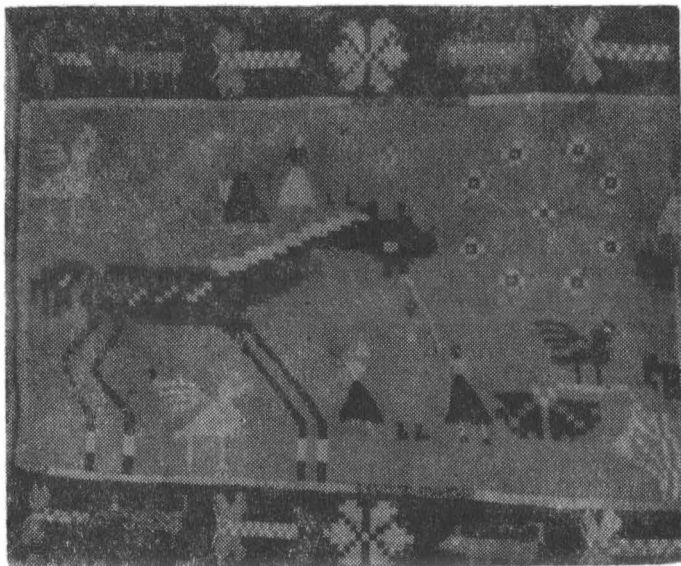

Fig. 7. — a. Coșes cu gâvezișul. b. Detaliu. c. Cheneș — Glăvănești.

a

b

c

Fig. 8. — a. Coverlet, b. Pillowcase, c. Runner — Glăvănești.

<http://www.cimec.ro/> <http://www.iacl.ro/>

(fig. 9) care din punct de vedere al organizării compoziției se aseamănă cu covorul bătrânesc cu cai, elementul comun fiind decorul simetric. De o parte și de alta a pomului vieții, care se află în centrul compoziției, sînt grupate fete cu umbrele ținînduse de mini, alcătuiind *hora fetelor*, străvechi motiv decorativ al artei populare românești. Cei doi cerbi, orientați spre centrul compoziției, domină întreg spațiul decorativ, fiind urmați de păunițele așezate pe ramuri. Unul dintre aceste exemplare prezintă un interes deosebit datorită chenarului decorat, pe toate cele patru laturi, cu motive antropomorfe ce alcătuiesc o adevărată horă de jur împrejurul cîmpului ornamental. Pomul vieții apare la această serie de covoare în mai multe variante : vasul cu flori, arborele, ghiveciul etc.

Din deceniul al II-lea al sec. al XX-lea covoarele tradiționale s-au Țesut din ce în ce mai rar, locul lor fiind luat de cele cu motive orășenești și naturaliste, rupte de tradiție, cu o valoare artistică scăzută, fiind lipsite de autenticitatea celor vechi. Exemplificăm prin *covorul cu copaci și cocoși* (fig. 10 a) și *covorul cu creanga* (fig. 10 b) la care motivele ornamentale naturaliste sînt rupte de tradiție iar coloritul în tonuri exagerat de tari scade valoarea artistică a acestora.

Motive ornamentale. La covoarele de Glăvănești se întîlnește o întregă gamă de motive ornamentale, dat fiind faptul că tipul ornamental dominant este cel cu decor combinat. Din punct de vedere al realizării și interpretării motivelor ornamentale vegetale și figurale distingem unele stilizate într-o manieră locală, fiind socotite convenționale, altele naturaliste și în sfîrșit motivele ornamentale din caietele de modele care s-au impus datorită circulației largi ce o aveau mai cu seamă la începutul secolului nostru.

Motivele geometrice mai des folosite sînt : combinații de linii, cîrligul, romb, crucea, pătratul, T-eul, X-ul etc.

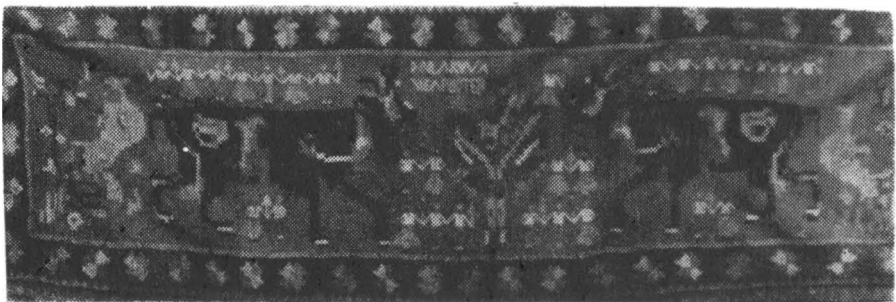
Motivele vegetale întîlnite la covoarele de Glăvănești sînt foarte variate : floarea stilizată geometric și denumită de localnici „flicăntă” ; pomul vieții în mai multe variante locale, sub forma : ghiveciului cu flori, vazei cu flori, pomșorului, copacului, coroanei din ramuri cu frunze și flori, crengii cu flori etc. în compania păsărilor și fluturilor.

Motivele figurale, nelipsite la Țesăturile decorative se pot grupa în antropomorfe, avimorfe și zoomorfe. Din prima grupă fac parte perechile de fete cu umbrele, hora fetelor, călăreții. Cea de a doua grupă cuprinde păsări în mișcare și statice, cocoșul, păunița și alte păsări. Motivele zoomorfe cele mai frecvente întîlnite în compoziții sînt : coarnele berbecului, cățelul, calul, căprioara, cerbul, fluturile și libelula.

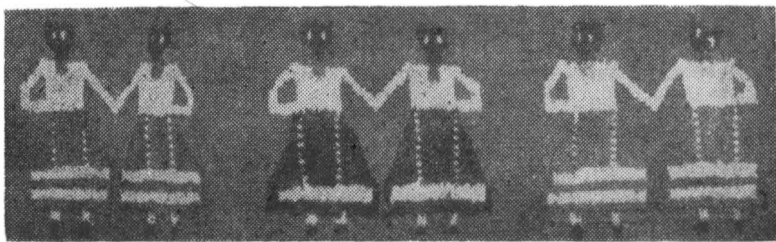
Unele motive ornamentale ale căror denumiri sînt cunoscute, de exemplu : cîrligul și furculița, sau altele mai puțin cunoscute și-au pierdut semnificația în decursul vremurilor.

Inscripții. Piesa cu cea mai veche inscripție cunoscută pînă în prezent, este „covorul cu leu”, datat din anul 1894, colorată vegetal (fig. 6 a). „Covoarele cu cerbi” au pe lîngă anii cînd au fost executate, unul în 1906, altul în 1908 și numele Țesătoarei. De exemplu, PARASCHIVA NE

a

b

c

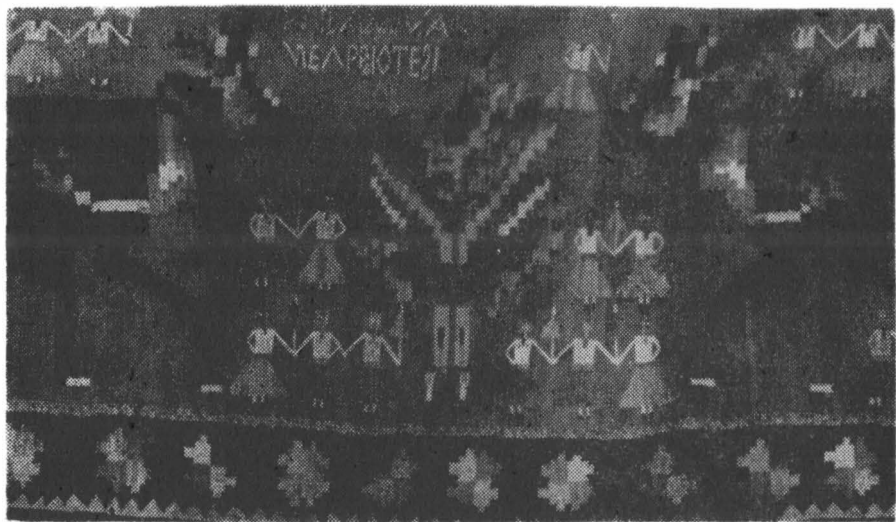
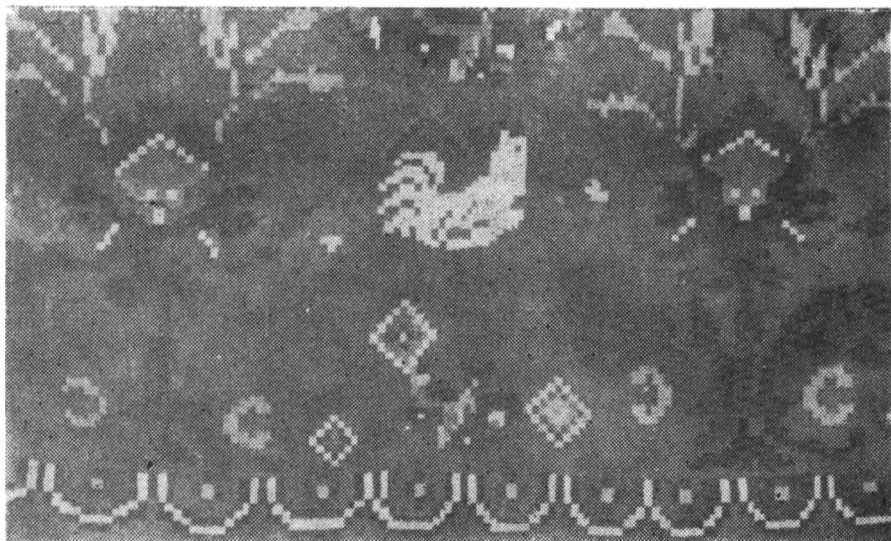

Fig. 9. — a. Covor cu motive de pălărie — Detaliu — Glăvănești.

a

b

Fig. 10. — a, Covoare cu copaci și cocosi / b, Covoare cu creangă — Glăvănești.

APRIOTESI 1908. Inscripțiile stângaci executate, cu nesiguranță și timiditate, deseori cu litere ireale reprezintă totuși strădaniile țesătoarei de a transpune pe covor, prin intermediul tehnicii țesutului în două ite aceste date semnificative.

Stil și colorit. Scoarțele moldovenești din Glăvănești au un stil propriu, cu cîmpul ornamental echilibrat, iar compoziția este logică și constructivă. Densitatea compoziției se datorează aglomerării motivelor ornamentale specific tipului cu decor combinat.

Chenarul constituie un spațiu decorativ care ocupă un loc aparte la aceste covoare, subordonîndu-se aceluiași tip cu decor combinat. Motivele ornamentale parcă defilează pe fondul închis al celor patru laturi ale covoarelor, al căror cîmp ornamental este, în majoritatea cazurilor de culoare roșie, excepție făcînd exemplarul datat din 1894 care are fondul indigo.

Culorile vegetale s-au folosit la lăicerele și covoarele mai vechi alături de cele naturale ale fibrelor de origine vegetală și animală. Tehnica vopsitului vegetal era bine stăpînită de către localnici care obțineau tonuri calde și nuanțe plăcute de cafeniu din coajă de nuc, cărămiziu din coji de ceapă, roșu din coajă de măr, galben din coajă de tei și negru din coajă de arin și calaican ¹². Apariția coloranților chimici a dus la renunțarea treptată la vopsitul vegetal, astfel că scoarțele de la începutul secolului nostru au majoritatea chenarul negru sau marou, fondul cîmpului ornamental fiind roșu iar motivele ornamentale fiind de culoare verde, galbenă, neagră sau albă.

Din studiile și cercetările efectuate rezultă că satul Glăvănești a fost un puternic centru de creație, evidențiîndu-se mai ales în domeniul textilelor decorative de casă care au cunoscut evoluția maximă, căreia, de fapt, îi datorăm și aceste frumoase covoare moldovenești.

Prezența la Glăvănești a textilelor de casă, de la tipurile arhaice pînă la cele de astăzi, constituie un element de continuitate al acestui vechi meșteșug, care a ajuns în acest sat la rangul de artă a țesutului. Faptul că se mai practică încă tehnici și procedee arhaice în meșteșugul țesutului și a coloritului, cărora li s-au adăugat tehnici și procedee noi, constituie mărturii ale unei culturi populare de mare valoare etnografică dîndu-ne astfel posibilitatea studierii „pe viu” a aspectelor evoluției artei populare. Studiarea țesăturilor de casă ne dă posibilitatea să cunoaștem o etapă importantă în evoluția milenară a tehnicii țesutului care a parcurs un drum lung de la stadiul ei primitiv pînă la cel industrial de astăzi.

La Glăvănești mocancele mai țes încă textile și mai ou seamă macaturi sau cuverturi, mai ales iarna, pentru că tradiția acestui vechi meșteșug este prea vie ca să se stingă. Dar tot tradiția este aceea care cere, printr-un profund simț artistic, păstrarea autenticului covor bătrînesc și reazarea lui la loc de cinste, în interioarele moderne ale frumoaselor case cu cerdac.

12 Informator, Apreutesei N. Gheorghe, 85 ani, Glăvănești.

TISSUS DÉCORATIFS EMPLOYÉS AUX INTÉRIEURS DES LOGEMENTS DE GLĂVĂNEȘTI — BACAU

Résumé

Dans la Zone ethnographique des collines de Tutova, sur la vallée de Zeletin se trouve Glăvănești, ancien village, attesté documentaire dès le commencement du XVI-e siècle. A la suite des études et des recherches ethnographiques entreprises ici, on a démontré que ce village de bergers est une enclave de l'art populaire qui entre parmi les puissants centres de textiles décoratives, grâce aux beaux tapis moldaves, pleins d'originalité.

L'élevage des moutons, la cultivation du lin et du chanvre, l'élevage de vers à soie ont offert abondamment la matière première employée au tissage qui a obtenu à Glăvănești surtout à la fin du XIX-e siècle et le commencement du XX-e siècle le rang d'industrie ménagère.

Pour le décor des intérieurs des logements paysans plus anciens à véranda et une chambre comme et des logements plus nouveaux à deux chambres disposées symétriques, d'une partie et de l'autre de la véranda et avec un cagibi en arrière en a employé une gamme variée de textiles de maison dont les „lăicere” décoratifs et les tapis moldaves présentent un intérêt particulier.

Les tapis roumains de Glăvănești s'intègrent dans le type moldave grâce à la technique du tissage nommé „chilim”, aux types et aux motifs ornementaux au style et au colorite.

Dans la réalisation du décor on emploie tout le procédé technique des fils qui s'entre-percent, quand il s'agit de la réalisation de la ligne droite, comme et la technique du choix à jour qui permettait de s'obtenir des lignes courbes ou obliques.

Employant avec beaucoup de capacité les motifs ornementaux géométriques figurals et végétaux dans les divers interprétations, stylisations et combinaisons originales, se sont obtenus plusieurs types ornementaux parmi lesquels on peut mentionner le type au décor géométrique, le type végétal-figural et le type au décor combiné, le dernier étant dominant et spécifique au village Glăvănești.

L'arbre de la vie réalisé en plusieurs variantes locales, la ronde paysanne des jeunes filles, à côté des chevaux, oiseaux, chiens et papillons, forment en ensemble avec les motifs géométriques plus anciens, la riche gamme des motifs ornementaux rencontrés aux tapis moldaves de Glăvănești.

Les couleurs végétales ont été employées aux tapis à côté de celles naturelles des fibres d'origine végétale et animale.

La technique de la teinturerie végétale était bien connue par les indigènes qui obtenaient des tons chauds et des nuances agréables. Le fait qu'on pratique encore des techniques et des procédés archaïques dans le métier du tissage et du colorit, à qui s'est ajouté et les plus nouveaux, constitue un témoignage d'une culture populaire d'une grande valeur ethnographique. L'étude des tissages de maison dans leur ensemble nous donne la possibilité connaître un domaine important de notre art populaire et les étapes importantes dans l'évolution millénaire du tissage qui a parcouru une longue voie de l'étape primitif à l'étape industriel.

LEGENDE DES FIGURES

1. — a. — „Candril”. b. — Literie de laine naturelle — Glăvănești.
2. — a. — Essuie-mains. b. — Mouchoir de main — Glăvănești.
3. — a. — Tapis avec „les fausses”. b. — Tapis „vieux” — Glăvănești.
4. — a. — Tapis roumain „en roues” avec des couleurs végétales. b. — Tapis roumain „avec la fleur” — Glăvănești.

5. — a. — Tapis avec des arblisseaux et des coqs. — Glăvănești. b. — Tapis avec des paonnes et la couronne. — Glăvănești. c. — Tapis avec des paonnes et des coqs. — Glăvănești.
6. — a. — Tapis avec „le lion” de 1894, avec des couleurs végétales. b. — Tapis avec candélabre — Glăvănești.
7. — a. — Tapis avec „l'écuelle”. b. — Détail. c. — Bordure. — Glăvănești.
8. — a. — Tapis vieux avec des chevaux. b. — Détail. c. — Bordure. — Glăvănești.
9. — a. — Tapis avec cerfs et des paonnes. b. — Détail. c. — Détail. — Glăvănești.
10. — a. — Tapis avec des arbres des coqs. b. — Tapis avec la branche. — Glăvănești.

RECENZII

**ST. CUCOȘ, Ceramică neolitică din Muzeul Arheologic Piatra Neamț =
Céramique néolithique du Musée Arch  ologique de Piatra Neam  ,
Acta Musei Petrodavensis, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis,
I, Piatra Neam  , 1973, 70 p. text   i 119 figuri**

Muzeul Arheologic Piatra Neam   ne-a obi  nuit cu apari  ii editoriale prestigioase (Memoria Antiquitatis) at  t în ceea ce privește conținutul științific c  t   i condițiile grafice.

O ini  iativ   interesantă o constituie înființarea unei colec  ii de publicații arheologice *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis* care urmează să prezinta în fascicule separate întregul patrimoniu al muzeului pietrean.   n inten  ia realizatorilor ei, colecția se va adresa at  t speciali  tilor c  t   i amatorilor de arheologie români   i străini.

  n mod firesc primul număr din *B.M.A.* este rezervat prezentării colec  iei de ceramică cucuteniană care constituie una din principalele atrac  ii ale Muzeului Arheologic. Colegul   t. Cucos  , care semnează acest prim volum, a ales o formul   hibridă, totuși potrivită, de catalog-album care în prima parte, generală, se adresează cititorului ne-specialist, iar a doua parte, cuprinz  nd fi  ele științifice a 119 vase Precucuteni   i Cucuteni, furnizează datele indispensabile cercetătorilor.

  n prima parte autorul face o scurtă trecere în revistă a principalelor probleme privind complexul Cucuteni, insist  nd asupra originalit  ii   i valorii acestei civiliza  ii. Foarte succint   i facil de înteles, dar fără a renun  ta la rigoarea științifică, sînt prezentate originile culturii Cucuteni, succesiunea cronologică a diferitelor faze   i subfaze explicată   i prin materialul ilustrativ. Sînt abordate probleme ca : ocupa  iile purtătorilor culturii Cucuteni, evoluția a  ez  rilor   i a locuințelor, originea picturii cucuteniene, influen  ele culturilor vecine, fiind amintite   i elementele ce probează existența unor ceremonii rituale. De o atenție specială se bucură apari  ia   i evoluția stilurilor picturale cucuteniene. Autorul reu  e  te să dea o imagine destul de completă a nivelului de civiliza  ie at  ns de purtătorii ceramicii pictate.

Catalogul, a doua parte a lucrării pe care o prezentăm, se adresează speciali  tilor, furniz  nd fi  ele științifice a 119 vase Precucuteni   i Cucuteni, parte din ele publicate parte inedite. Ra  iunea acestei întreprinderi o explicăm prin faptul că unele piese sînt publicate în lucrări greu de găsit (*Frumu  ica*)   i sînt necunoscute multor cercetători, mai ales din străinătate. Exemplarele inedite provin mai ales din săpături recente   i au fost alese cu grijă at  t pentru valoarea lor științifică c  t   i pentru valoarea lor artistică.

Fotografiile semnate de A. Buzilă sînt de bună calitate, utile pentru studiul ceramicii, reu  ind să redea frumuse  ea decorului cucutenian.

Exemplarul român este dublat de o variantă franceză care-i asigură o largă r  sp  ndire printre speciali  tii   i turi  tii străini. Ini  iativa este demnă de re  tinut   i de urmat, deoarece am constatat personal că valoroase descoperiri arheologice românești

sînt total necunoscute cititorilor nespecialiști din străinătate. Catalogul de ceramică neolitică a Muzeului Arheologic va fixa în memoria vizitatorilor străini existența pe pămîntul României a unei civilizații demne de toată admirația și va constitui, fără îndoială, un excelent mijloc de popularizare a muzeului. Credem că și volumele viitoare vor fi dublate de exemplare editate în limbi de largă circulație.

Atragem totuși atenția colectivului de redacție asupra unor mici defecțiuni de corectură a textului românesc și a unor clișee mai puțin reușite. Acest semnal critic credem că va fi mobilizator și că următoarele fascicule vor fi mai presus de orice critică. Remarcăm acest volum ca o reușită editorială care-l onorează pe autor cu atât mai mult cu cît se abordează și dificilul gen al literaturii de popularizare cît și rigurozitatea literaturii științifice.

DAN MONAH

CONSTANTIN C. GIURESCU, Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă în 1848, Ed. Științifică, București, 1972, 294 p.

Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă în 1848, își propune așa cum sîntem avizați din prefața acestei lucrări, să „lămurească problema originilor burgheziei române pînă la 1848”, urmărind și aprofundînd „aspecte mai puțin cercetate ca, de pildă, compoziția etnică a acestei burghezii sau elementele ei componente sub raportul îndeletnicirilor, mai ales în răstimpul 1800-1848, precum și asupra unor aspecte care n-au intrat pînă acum în cercul de lumină al istoriografiei române”. Așa cum ne arată și titlul, nu e vorba de o lucrare exhaustivă, dar cele 16 capitole ale acestei cărți, „întemeiată în bună parte pe material documentar inedit de la Academia R.S.R. și Arhivele Statului”, tratează aspecte esențiale de ordin economic, social și politic, optînd mai ales pentru prezentarea și discutarea materialului documentar găsit.

Lucrarea începe cu un capitol introductiv „*Părerii despre originile burgheziei române*”. O lucrare pe această temă lipsește pînă acum din istoriografia română. Părerile istoricilor care s-au pronunțat pînă acum asupra originilor burgheziei române sînt împărțite. În cadrul unei dezbateri științifice privitoare la începuturile epocii moderne în istoria României, desfășurată la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, s-a evidențiat faptul că studiul originilor burgheziei române trebuie să pornească de la premiza că „unele elemente s-au chiar fenomene ce poartă amprenta relațiilor de producție burgheze, preced cu secole instaurarea relațiilor capitaliste”. Tot mai mulți istorici sînt astăzi de acord că a doua jumătate a secolului al XVIII-lea reprezintă începutul epocii moderne „deși nu toate transformările care s-au petrecut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sînt de natură burgheză, dar ele se înscriu incontestabil într-un proces de devenire burghez care se desăvîrșește și se încheie în orînduirea burgheză”.

Pornind de la constatarea că mai ales din rîndul populației caracteristice țărilor sau orașelor își are originea și se dezvoltă burghezia românească, ca de altfel cea din întreaga Europă, lucrarea academicianului Constantin C. Giurescu abordează în cîteva capitole probleme ca: *Începuturile orașelor din țările române, Compoziția etnică a oră-*

șenimii în ȧrile române în secolele XIV-XVI, Orășenimea în secolele XVII și XVIII, Mișcări ale orășenilor în secolul al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, Orașe noi în răstimpul 1821-1848. Dezvoltarea orașelor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea este o consecință a transformărilor economice și sociale din această perioadă. Elementele înnoitoare din economia Moldovei și ȧrii Românești au făcut posibilă în această perioadă apariția întreprinderilor de tipul cooperăției capitaliste simple și a manufacturilor. Înflorirea economică a orașelor este ilustrată și de faptul că numărul lor crește în secolul al XVIII-lea cu 25%. Tot ca o consecință a acestei dezvoltări economice și a întăririi elementelor burgheze din orașe și sate este și lupta dusă în această perioadă pentru eliberarea de sub dependență feudală a unor așezări urbane din cele două țări românești.

Pentru burghezia ridicată din lumea satelor un capitol special se ocupă de importanța și structura burgheziei rurale, care „pentru a-și spori averea utilizează munca unora dintre consătenii lor; pentru a-și spori influența, caută să participe la viața publică, politică, întocmai ca și burghezia orașelor și în acest scop luptă pentru schimbarea sistemului feudal, care rezervă activitatea politică unei infime minorități de boieri și mari moșieri”. Creșterea acestei burghezii rurale este ilustrată și de înmulțirea, în această perioadă a unor țiguri temporare, bilciuri, sau iarmaroace în Moldova și ȧra Românească, de care autorul se ocupă într-un capitol special. Lucrarea folosește o documentație bogată ce privește mai ales cele două țări românești menționate, problema burgheziei românești din Transilvania nu este atinsă „decît în treacăt”.

Intr-un alt capitol sînt prezentate, folosind documente și interpretînd conținutul lor, *Noi elemente componente ale burgheziei*: arendașii, posesori de capital și bancheri, profesiuni libere, care completează tabloul burgheziei urbane și rurale de la începutul secolului XIX.

Rîndurile burgheziei românești sînt sporite, mai ales după Tratatul de la Kuciuk-Kainargi și printr-o creștere a numărului sudiților în Principatele române. Considerente economice mai ales, determină obținerea calității de sudit și de către foarte mulți autohtoni. Documentele folosite în capitolul *Despre sudiți* atestă faptul că majoritatea sudiților fac parte din rîndurile burgheziei urbane și rurale.

Dacă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea moldovenii refuzau să navigabilizeze rîurile pentru a nu înlesni turcilor să-și procure produsele cele mai importante ale țării, în primele decenii ale secolului următor, mai ales după Tratatul de la Adrianopol situația se schimbă radical. Dezvoltarea pe care o cunoaște comerțul extern al celor două țări românești este documentată pentru această din urmă perioadă. Capitolul *Navigația cu pînze și cu vapor*, pune în evidență impulsul deosebit pe care-l cunoaște comerțul fluvial și maritim în această perioadă.

Printre subiectele inedite ale acestei cărți merită semnalat capitolul *Polițe sau trate și bilete de ordin*. Este consemnată prima lor menționare documentară în anul 1757 și apoi largă circulație a polițelor în toată perioada următoare pînă la 1848. Bogată sub raport informativ, documentația inedită a acestei probleme care n-a făcut pînă acum obiectul unui capitol din nici o sinteză a istoriei noastre, subliniază „un aspect din cele mai interesante ale pătrunderii capitalismului în Principate”.

Catagrafiile de meseriași și negustori din prima jumătate a secolului al XIX-lea, asupra cărora profesorul Constantin C. Giurescu ne avizează prudență din cauza „criteriilor diferite de clasificare” folosite de cei care le întocmesc, exemplificate

prin decalajul numeric excesiv uneori pentru catagrafiile întocmite pentru doi ani consecutivi, sînt analizate și prezentarea lor este un instrument de lucru important pentru urmărirea creșterii numerice a meseriașilor și negustorilor precum și a diviziunii ramurilor din care aceștia fac parte.

În contextul istoric al formării și dezvoltării burgheziei românești este explicată și mișcarea revoluționară din anul 1821, interpretată ca „prima revoluție burghezodemocrată din Țara Românească”, care a izbucnit în dreapta Oltului „unde există o pătură mai numeroasă de mazăli și breslași, de negustori și meșteșugari români, de locuitori cu un nivel economic și cultural mai ridicat”.

Lucrarea se încheie cu un capitol intitulat *Memorii de reformă. Încercările revoluționare între 1839—1840*. Sînt relevate încercările unor elemente înaintate ieșite din rîndurile burgheziei, în continuă creștere, de a pune în practică unele proiecte de reformă menite să vină în sprijinul intereselor ei politice și economice. Condițiile interne și externe, prefacerile economice și sociale manifestate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea permit constituirea și dezvoltarea burgheziei în țările române.

Bogată sub raport documentar, folosind materiale inedite și tratînd subiecte mai puțin cunoscute și cercetate, lucrarea academicianului Constantin C. Giurescu se prezintă ca o contribuție valoroasă la problema originilor și dezvoltării burgheziei române.

GEORGETA POPOVICI

HERBERT READ, A Concise History of Modern Painting revised edition, 512 plates, 101 in colour, London 1969 (The World of Art-History of Art ; Thames and Hudson)

Personalitate marcantă a culturii engleze contemporane, Herbert Read (1893—1968) a facilitat atît prin opera sa de critic și istoric de artă cît și prin activitatea sa organizatorică (președinte la British Society for Education in Art, membru activ în British Council The Art Council) victoria artei moderne în Anglia.

Cunoscut la noi și prin intermediul traducerii unor lucrări ca „The Meaning of Art”, 1931 (Semnificația artei), „The Origins of Form in Art”, 1965 (Originile formei în artă), Herbert Read se dovedește a fi preocupat de problematica artei contemporane căreia i se consacră în cele din urmă.

Din mulțimea lucrărilor menite să elucideze diverse aspecte ale artei moderne, lucrarea „A Concise History of Modern Painting” (Scurtă istorie a picturii moderne) nu este cea mai revelatoare, dar autorul nu urmărește, după cum el însuși mărturisește „o simplă enumerare de nume și date, ci prezentarea tuturor mișcărilor care împreună constituie un proces extrem de complicat, care a avut loc în arta picturii în timpul jumătății de secol trecute” (1900—1950). Ideea dominantă fiind urmărirea direcțiilor, sensurilor esențiale ale picturii moderne va permite autorului să excludă din istoria sa o serie de nume sau grupări artistice. Naivitatea stilului nefiind o trăsătură caracteristică a stilului modern face posibilă omiterea lui H. Rousseau sau altor pictori ai timpului nostru ca: Morris Hiershfield, John Kane, Louis Vivin André Bauchant etc.

Pictura realistă (realistic painting) a jucat un rol de seamă în epocă, dar ea „continuă cu o mică variație tradițiile academice ale secolului al XIX-lea” spune Read de aceea nici pictura realistă rusă, nici cea mexicană nu-și vor găsi loc în paginile cărții sale. Dorința autorului este de a face o istorie a unui stil, a stilului modern și nu a unei perioade; de aceea opera lui Maurice Utrillo nu poate fi inclusă în pictura modernă.

În cele șapte capitole ale cărții, autorul dezvoltă principalele momente ale picturii moderne, începând cu originile artei moderne, continuând cu fovismul, cubismul, futurismul, dadalismul și suprarealismul primate prin prisma analizei stilului caracteristic flecărei mișcări; considerându-i deasupra tuturor curentelor artistice, autorul dedică lui Picasso, Klee și Kandinski întreg capitolul cinci continuând cu un studiu asupra originilor artei și dezvoltării ei în relații determinate de necesitatea interioară a artei în ultimele două capitole. În sprijinul argumentației teoretice autorul ne oferă o bogată ilustrație care ne întregeste imaginea asupra picturii moderne.

VIORICA FILIMON

G. WOODS, PH. THOMPSON, J. WILLIAMS, Art without Boundaries 1950—1970 with 333 illustration, 151 in colour (The World of Art Library: New Directions; Thames and Hudson), London 1972

Cei trei autori ai cărții „Arta fără bariere” practicieni și teoreticieni în același timp (Gerald Woods, pictor desenator, fotograf în același timp, a expus în Anglia, Italia, S.U.A. și este conferențiar la Facultatea politehnică de artă și desen din Brighton—Polytechnic Faculty of Art and Design; Philip Thompson, desenator lucrează la Școala centrală din Londra; John Williams, desenator, jurnalist predă la Departamentul comunicațiilor vizuale ale Politehnicii din Birmingham) ne semnalează atribute noi ale fenomenului artistic pe o perioadă stringent contemporană 1950—1970.

În societatea contemporană puternic industrializată, tehnicizată, artele capătă un conținut nou, noi forme de manifestare impunând, „ruperea barierelor tradiționale între pictură și sculptură, între pictură și film, film și tipărire, între artă și publicitate”. Acest lucru e susținut cu o serie de exemple în acest sens. „Astfel Rauschenberg” „scrie cu imagini fotografice pe plină”, „Antonioni” „pictăză cu filmul” iar fotografia artistică a lui Brandt de Maré și Raymond Moore poate fi judecată după criteriile picturii.

Cei peste 70 de artiști selecționați de autori pentru ilustrarea perioadei 1950—1970, cu preocupări aparent diferite: pictori, arhitecți, gravori, desenatori, cinești, conturează evenimentul artistic contemporan. Autorii prezintă și opiniile lor despre artă, crezul lor artistic, subliniind tot ca o caracteristică contemporană inconsecvența propriilor afirmații. Sumarele date biografice prezentate alfabetic, dau cărții o deosebită utilitate.

VIORICA FILIMON

LISTA PRESCURTĂRILOR — ABBREVIATIONS

AM sau Arch Mold	— Arheologia Moldovei
B.A.R.S.R.	— Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România
B.G.T.K.	— Biblioteca G. T. Kirileanu, Piatra Neamț
B.V.A.U.	— Biblioteca V. A. Urechia, Galați
Cerc. Ist.	— Cercetări istorice, Iași
Dacia	— Dacia, Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, București, I—XII, 1924—1947; N. S., I, 1957 și urm.
Diss Pann	— Dissertationes Pannonicae, Budapesta.
Materiale	— Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R., vol. I (1956), Materiale și cercetări arheologice, vol. II (1956), vol. III (1957), vol. IV (1958), vol. V (1959), vol. VI (1959), vol. VII (1960), vol. VIII (1962), vol IX (1970).
Mem Antiq	— Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis
SCIV	— Studii și cercetări de istorie veche
SCN	— Studii și cercetări de numismatică
Studii	— Studii ; revistă de istorie, București, I (1948) și urm.